

NNCL1493-521v2.0

Harper Lee

Ne bántsátok a feketerigót!

SIERRA

Budapest, 1992

Sorozatszerkesztők: Császár Péter

Dr. Fehér Erika

A mű eredeti címe:

To Kill a Mockingbird

Fordította: Máthé Elek

© Harper Lee, 1960

ISBN 963 234 561 4

ISSN 0865 9567 ETO 820(73)-31 Lee = 945.11

A kiadásért felel dr. Fehér Erika, a Magyar Mezőgazdasági Kiadó Kft.
ügyvezető igazgatója

Felelős szerkesztő: Császár Péter

Műszaki szerkesztő: G. Müller Zsuzsa

Fedélterv: Császár Péter

Fotó: AKPA Kft.

Művészeti kivitelező: Eper Kft.

Megjelent 16,5 (A/5) ív terjedelemben

Nyomás és kötés a Zrínyi Nyomdában készült,
Budapest (92.1310/66-14) Felelős vezető: Grasselly István vezérigazgató

A kiadványt a Stoffel és Társai cég gondozta

I. RÉSZ

1

JEM bátyámnak nem sokkal tizenhárom éves kora előtt csúnyán eltört könyökénél a karja. Mikor a csont összeforrt, és Jem félelme, hogy többé nem fog tudni futballozni, elmúlt, többé szinte eszébe se jutott a baleset. Bal karja kissé megrövidült, s állás vagy járás közben keze feje derékszögben simult az oldalához, úgy, hogy hüvelykujja párhuzamba került csípőjével. Nem sokat törődött a dologgal, csak az volt fontos neki, hogy passzolni és driblizni tudjon.

Néhány év múlva, mikor kellő távlatból láttuk a történeteket, néha megvitattuk, milyen események előzték meg a balesetét. Ma is vallom, hogy Ewelléknek köszönhette az egészet, de Jem szerint, aki négy évvel volt idősebb, mint én, a dolog sokkal előbb kezdődött. Szerinte azon a nyáron, amikor Dili hozzánk került, és az az ötlete támadt, hogy Boo Radleyt csalogassuk elő a rejtékhelyéről.

Én azt mondtam, hogy ha jól megfontoljuk, tulajdonképpen Andrew Jacksonnal kezdődött az egész. Ha Jackson tábornok nem vonult volna fölfelé a Creeks-völgyön, a patak mentén, Simon Finch sem hajózott volna fel Alabamáig, és akkor hol lennénk? Ahhoz már nagyok voltunk, hogy verekedéssel döntsünk el egy vitát, megkérdeztük tehát Atticust. Apa azt mondta, mindkettőnknek igaza van.

Mivel déliek voltunk, családjunk egyik-másik tagja restellte, hogy semmi olyan okmányunk nincs, amelyből kitűnnék, hogy valamelyik ősünk részt vett a hastingsi csatában, akár az egyik, akár a másik oldalon. Nem volt más ősünk, csak Simon Finch, egy cornwalli prémvadász patikus, akinek a vallásosságánál csak fukarsága volt nagyobb. Angliában Simont bosszantotta, hogy azokat, akik magukat metodistáknak nevezték, szabadosabb hittestvéreik üldözték, és mivel ő maga is metodistának vallotta magát, átkelt az Atlantióceánon, Philadelphiába. Onnan Jamaicába került, majd Mobile-be, végül Saint Stephensbe. Simon jól tudta, hogy John Wesley mennyire elítélt bizonyos szavakat, amelyeket az emberek üzletkötés közben szoktak használni, gyógyszerével mégis szép vagyont gyűjtött. Közben sajnos elkövetett olyasmit is, amiről igen jól tudta, hogy nem szolgálja Isten dicsőségét, így arany ékszereket viselt, s drága ruhákat hordott. Megfeledkezett arról a parancsról is, amellyel tanító mestere emberi lények birtoklását tiltotta; vásárolt három rabszolgát, segítségükkel farmot létesített az Alabama folyó partján, körülbelül negyvenmértföldnyire Saint Stephens felett. Saint Stephensbe csak egyszer tért vissza, hogy megházasodjék; családot alapított, s gyermekei közt a leánygyermekek voltak többségben. Simon magas kort ért meg, és gazdag emberként költözött a túlvilágra.

A család férfi tagjai rendszerint otthon maradtak a farmon, amelyet Simon létesített – Finch's Landingnek hívták –, és gyapotot termeltek. A farm, bár szerény földbirtoknak számított a körülötte elterülő gyapotbirodalmakhoz képest, önellátó volt. Landingben megtermelt minden, ami az élet fenntartásához kellett, csak a jég, a búzaliszt meg a ruhanemük nem. Ezeket a Mobile-bői érkező hajókról szerezték be.

Simont – ha megéri – tehetetlen düh fogta volna el az Észak és Dél közt kitört viszály láttára, amelynek következtében a család egész vagyona odaveszett, és csak a pusztá földbirtokukból éltek egy darabig, még a huszadik században is, mikor is apám, Atticus Finch Montgomerybe ment, hogy jogot végezzen, öccse pedig Bostonba, orvosnak. A Finch család egyetlen tagja maradt Landingben: nővérük, Alexandra, ő egy hallgatag férfihoz ment feleségül, aki ideje legnagyobb részét egy függőágyban töltötte a folyó partján, és állandóan az ügétőversenyek esélyein töpregett.

Amikor apám befejezte jogi tanulmányait, Maycombba költözött, és ügyvédi irodát nyitott. Maycomb, mintegy húszmértföldnyire keletre Finch's Landingtől, Maycomb megye

székhelye. Atticus ügyvédi irodájában, a bíróság épületében alig akadt egyéb, mint egy kalapfogas, köpöcsésze, ostábla meg a vadonatúj Alabamai Törvénytár. Első két ügyfele két gyilkos volt; ezeket akasztották fel utoljára a maycombi megyei börtönben. Atticus igyekezett rávenni őket, ismerjék be, hogy bűnösök, de nem szándékos emberölés büntetében, és akkor nem ítélik őket halálra. De a két fickó a Haverfordok közül való volt, s ezeket Maycomb megyében mindenki féleszűeknek tartotta. A két Haverford fivér Maycomb legjobb kovácsát gyilkolta meg egy nézeteltérés során, amely egy állítólag jogtalanul visszatartott kanca körül támadt. Olyan ostobák voltak, hogy a gyilkosságot három szemtanú jelenlétében követték el, és meg voltak győződve arról, hogy elegendő védelmet biztosít nekik, ha kijelentik, hogy az az istenverte kovács csak azt kapta, amit megérdemelt. Azt szerették volna, hogy – előre megfontolt szándékkal elkövetett emberölés esetében – fölmentsék őket, így aztán Atticus nem tehetett mást, mint hogy jelen legyen a kivégzésükön. Később valószínűleg ez az eset érlelte meg benne határozott ellenszenvét a büntető perekkel szemben.

Atticus a Maycombban töltött első öt évben igen takarékosan élt, és éveken át minden felesleges jövedelmét öccse taníttatására költötte. John Halé Finch tíz esztendővel volt fiatalabb apámnál, és olyan időben kezdte el az orvosi tanulmányait, amikor már nem volt érdemes gyapotot termelni, de mikorra Jack bácsi elkezdte orvosi praxisát, és Atticus mint ügyvéd már jól keresett. Szerette Maycombot, Maycomb megyében született és nevelkedett: ismerte a megye lakosait, azok is ismerték őt, és hála Simon Finch iparkodásának, vérrokonai vagy sógorsági kapcsolatok fűzték a város csaknem minden családjához.

*

Maycomb régi, méghozzá unalmas, régi város volt, amikor megismertem. Esős időben az utcák vörös pocsolyákká változtak, a járdákat fű nőtte be, a bíróság rogyadozó épülete a főtéren éktelenkedett. A nyári hőséget akkoriban valahogyan nagyobbban éreztem: egy fekete kutya szenvedett a hőségtől a forró nyári napon; talyigák elé fogott csontos öszvérek farkcsapkodással kergették a legyeket az örökzöld tölgyek tikkasztó árnyékában. A férfiak keménygallérja reggel kilenc órára már csuromvíz volt. A hölgyek fürdőt vettek ebéd előtt, három óráig tartó déli sziesztájuk után is, és estére mégis olyanok voltak, mint a puha teasütemény, bevonva izzadsággal és vastag púderréteggel.

Az emberek akkoriban lassan mozogtak. Tempós léptekkel mászkáltak a főtéren, ráérősen mentek be az üzletekbe és jöttek ki onnan; bőven volt idejük mindenre. A nap huszonnégy órából állt, de hosszabbnak hatott. Senki nem sietett, mert nem kellett sietnie; nem akadt semmi vásárolnivaló, de pénz sem a vásárlásra, és Maycomb megye határain túl nem volt, amit érdemes lett volna megnézni. Valami bizonytalan derűlátás vett erőt az emberek jó részén: a megye népe meg volt győződve róla, hogy a félelmen kívül semmitől sem kell félnie.

Házunk a város előkelő negyedének főutcáján állott – itt laktunk, Atticus, Jem, és én meg Calpurnia, a szakácsné. Jem és én elégedettek voltunk apánkkal: játszott, felolvasott, és udvarias tárgyilagossággal bánt velünk.

Calpurnia egészen más volt. Csupa szöglet és csupa csont; rövidlátó és bandzsa; tenyere széles, mint az ágydeszka, de legalább kétszerte keményebb. Mindig kikergetett a konyhából, és azt kérdezte, miért nem viselkedem olyan jól, mint Jem, pedig tudta, hogy ő idősebb. Mindig olyankor hívott haza, amikor még nem akartam hazamenni. Hősi küzdelmet vívtam vele, de mindig hiába, főként, mert Atticus mindig az ő pártjára állt. Akkor került hozzánk, mikor Jem született, és amióta az eszemet tudtam, zsarnokoskodott fölöttem.

Amikor anyám meghalt, kétéves voltam, és hiányát így soha nem éreztem. Graham lány volt, és Montgomeryből származott. Atticus akkor ismerkedett meg vele, mikor első ízben választották képviselővé. Ekkor már középkorú férfi volt, és anyám tizenöt évvel fiatalabb. Jem házasságuk első évében született; én négy évvel később, és két év múlva anyámat egy szívroham megölte. Azt mondták, hogy családjában ez gyakran előfordult. Nekem nem hiányzott, de, gondolom, Jemnek igen. Világosan emlékezett rá, és játék közben néha nagyokat

sóhajtott, magamra hagyott, s egymagában játszott a kocsiszín mögött. Ilyenkor okosabbnak tartottam, ha nem zavarom.

Amikor körülbelül hatéves voltam, Jem pedig majdnem tíz, nyaranként a legtávolabbi pont, ameddig elmehettünk (hogy meghalljuk Calpurniát, ha hazahív), Mrs. Henry Lafayette Dubose háza volt két házzal feljebb, mint mi laktunk, tőlünk három házzal lefelé pedig a Radley-ház. Ebben a házban egy ismeretlen valaki lakott, s ha csak célzást is tettek rá, napokig jól viselkedtünk. Mrs. Dubose viszont maga volt a pokol.

Ezen a nyáron került hozzánk Dili.

Egyik nap jó korán, amikor játszani kezdtünk a hátsó udvarban, Jem és én valami neszt hallottunk a közvetlen szomszédunkban lakó Miss Rachel Haverford kelkáposztás-kertje felől. Odamentünk a drótkerítéshez, megnézni, nem Miss Rachel terrierje ellett-e meg, de nem: az ágyasból egy gyerek bámult ránk. Alig látszott ki a kelkáposztatövek közül. Csodálkozva néztünk rá, míg meg nem szólalt:

– Helló!

– Helló! – visszhangozta Jem barátságosan.

– Charles Baker Harris vagyok – mondta. – Tudok olvasni.

– Hát aztán – mondtam neki.

– Azt hittem, örültök neki, ha megmondom, hogy tudok olvasni. Ha el kell olvasnotok valamit, csak szóljatok...

– Hány éves vagy? – kérdezte Jem. – Négy és fél?

– Nemsokára hét leszek.

– No hallod, akkor igazán nem csoda – mondta Jem, és a hüvelykujjával felém bökött. – Úgy nézd meg Scoutot, hogy már a születésekor tudott olvasni, és még iskolába se jár. Hétéves korodra elég pöttöm legény vagy.

– Kicsi vagyok, de öreg – mondta.

Jem hátrasímitotta a haját, hogy jobban lásson. – Mért nem jössz át, Charles Baker Harris? – kérdezte. – Uramisten, hogy lehet ilyen neve valakinek.

– Az én nevem se furcsább, mint a tied. Rachel néni mondja, hogy Jeremy Atticus Finchnek hívnak.

Jem összeráncolta a homlokát. – Én elég nagy vagyok hozzá, hogy ilyen nevem legyen – mondta. – A te neved hosszabb, mint magad vagy. Fogadjunk, hogy legalább egy lábbal hosszabb.

– Engem csak Dilinek hívnak – mondta, miközben megpróbált átvergődni a drótkerítés alatt.

– Okosabb, ha átmászol rajta – mondtam. – Hová való vagy?

Dili Mississippi államból, Meridiánból jött nyári vakációra nagynénjéhez, Miss Rachelhez, és úgy tervezték, hogy ezentúl minden nyarát Maycombban fogja tölteni. Családja eredetileg a mi megyénkől származott. Édesanyja egy fényképésznél dolgozott Meridianben. Dili fényképét beküldte egy gyermekszépségversenyre és öt dollárt nyert vele. A pénzt Dilinek adta, aki hússzor ment rajta moziba.

– Nálunk nincs mozi, csak a bíróságon van néha ingyen cirkusz – mondta Jem. – Láttál valami jó filmet?

Kiderült, hogy Dili látta a Drakulát, s ezzel egyszerre megnőtt a tekintélye Jem szemében. – Meséld el nekünk is – kérte.

Dili fura alak volt. Kék sortot hordott, amit ingéhez gombolt. A haja egészen fehér volt, és úgy tapadt a koponyájához, mint a kacsza tolla. Nálam egy évvel idősebb, de én sokkal magasabb voltam. Miközben elmesélte az ócska törtékeit, kék szeme hol felvillant, hol elsötétedett; néha váratlanul vidáman felkacagott: időnként meghúzta a homloka közepébe lecsüngő hajtincsét.

Amikor Dili végre elhamvasztottá Drakulát, Jem kijelentette, hogy úgy látszik, a film sokkal jobb, mint a regény. Én pedig megkérdeztem Dilit, hol az apja: – Róla nem mondtál semmit.

– Nekem nincs papám.

– Meghalt?

– Nem...

– Ha nem halt meg, akkor mégiscsak kell papádnak lennie. Nem igaz?

Dili elpirult, és Jem rám szólt, hogy hallgassak; ez biztos jele volt annak, hogy Jem – miután alaposan szemügyre vette – megfelelő pajtásnak találta Dilit. Ezután egész nyáron együtt szórakoztunk. Fő foglalatosságunk az volt, hogy kényelmesebben rendeztük be fészkünket egy óriás *chinaberry* fa ágai közt, a hátsó udvarban, s éktelen zsvajjal előadtuk Oliver Optic, Victor Appleton és Edgar Rice Burroughs művei alapján készült színdarabjainkat. Dilinek igen nagy hasznát vettük ezeken az előadásokon. Ő játszotta azokat a szerepeket, amelyeket azelőtt én voltam kénytelen vállalni – a majmot a Tarzanban, Mr. Crabtree-t a Csavargókban, Mr. Damont a Tom Swiftben. Így Dili valóságos üdvöskénk lett, akinek a feje tele volt a legfantasztikusabb tervekkel, furcsa vágyakozásokkal és különös elképzelésekkel.

De augusztus végére meguntuk a repertoárunkat, annyiszor elismételtük; ekkor állt elő Dili azzal az ötlettel, hogy csalogassuk elő Boo Radleyt az odújából.

A Radley-ház nagyon izgatta Dili képzeletét. Annak ellenére, hogy óva intettük, úgy vonzotta a ház, mint a hold a tenger vizét, de csak a sarki lámpáig merészkedett, ahol még biztos távolságban volt a Radley-ház kapujától. Ott rendszerint megállt, átkarolta a vastag lámpaoszlopot, és gondolatokba merülve bámulta a házat.

A Radley-ház a mi házunkon túl, az utca éles kanyarulatánál állott. Ha az utcán lefelé mentünk, tornácával kerültünk szembe. Itt a járda elkanyarodott, és a telek mentén haladt tovább. Az alacsony házat valamikor hófehérre meszelték, de mély kapualja és a zöld zsalugáterek a homlokzatán már régen ugyanolyan palaszürke színűvé váltak, mint az udvar. A veranda ereszéről esőverte zsindelek csüngtek alá, és tölgyfák árnyéka borult a házra. Léckerítés maradványai húzódtak végig a ház előkertje mentén, a kertet soha senki nem gondozta, és a gaz sűrűn belepte az egészet.

A házban egy gonosz szellem lakott, legalábbis mindenki ezt állította, de sem Jem, sem én soha nem láttuk. Szóbeszéd szerint éjszakánként járt ki a házból, amikor lement a hold, és bekandikált a házak ablakán. Ha hideg napokon az azaleák megfagytak, az emberek azt mondták, hogy ez is azért történt, mert a kísértet rájuk lehelt. Minden lopva végrehajtott, apró gaztettért, amit csak elkövettek Maycombban, mindig őt okolták. Egyszer a városban több éjszaka rémes dolgok történtek; és páni félelmet keltettek: sorban elvágták a csirkék és egyéb háziállatok nyakát. Bár a bűnös a bolond Addie volt, aki végül is a Barker-örvénybe ölte magát, mindenki továbbra is éppoly gyanakvó pillantásokat vetett a Radley-házra, mint kezdetben. Egyetlen néger sem merészkedett éjszaka a Radley-ház közelébe; mind átment a szomszédos járdára, és füttyörészve folytatta útját. A maycombi iskola udvara összeért a Radley-ház telkének végével. Radleyék baromfiudvarából magas hikori diófák ágai nyúltak át az iskolaudvarra, és a dió mind oda potyogott, de az iskolás gyerekek nem nyúltak hozzá, mert azt hitték, hogy aki a Radley-ház diójából eszik, feltétlenül meghal. Ha a baseball-labda átrepült a Radley-ház udvarába, elveszettnek tekintették, és soha senki nem kereste.

A Radley-ház rossz híre sokkal korábbi eredetű volt, mint Jem és én születünk. Radleyék, noha mindenütt szívesen látták volna őket a városban, nem mozdultak el hazulról, s ez megbocsáthatatlan bűnnek számított. Nem jártak templomba, pedig a maycombiaknak ez volt a fő szórakozásuk, hanem otthon tartottak házi istentiszteletet. Mrs. Radley jóformán sose ment át a szomszédokhoz, hogy megigyon egy délelőtti kávéval szomszédaival, és persze nem vett részt missziós összejöveteleken sem. Mr. Radley minden délelőtt fél tizenkettőkor bement

a városba, és pontosan délben érkezett haza; néha barna papírzacskót vitt magával, amelyben a szomszédok szerint a család részére vásárolt zöldségfélét vitte haza. Soha nem tudtam meg, hogy az öreg Mr. Radley miből él – Jem szerint “gyapotot vásárol”, ami a semmittevés udvarias megfogalmazása volt –, de az bizonyos, hogy Mr. Radley feleségével és két fiával emberemlékezet óta ebben a házban lakott.

Az ablaktáblákat és az ajtókat vasárnaponként bezárták a Radley-házban, s ez is ellenkezett a maycombi szokásokkal, mert az ajtókat csak betegség vagy hideg idő esetén tartották zárva. A vasárnap volt fenntartva kölcsönös látogatásokra; ilyenkor a hölgyek fűzöt, a férfiak zsakettet vettek fel, és a gyermekek cipőt húztak. A Radley-ház lépcsőire azonban vasárnap délutánonként egyetlen szomszéd se tette a lábát, s nem köszönt be harsány Helló!-val az ajtón. A Radley-ház kapuján nem volt kisajtó. Egyszer megkérdeztem Atticust, hogy egyáltalán volt-e valamikor. Azt felelte, hogy igen, a születésem előtt.

A szomszédok közt elterjedt legenda szerint a legfiatalabb Radley fiú körülbelül tizenhét éves korában megismerkedett az Old Sarum-i Cunningham család néhány tagjával. A Cunninghamek kiterjedt és zűrzavaros törzse a megye északi részében lakott, és valóságos bandát alkotott, amely mindig Maycombban lebzelt. Nem sok vizet zavartak, de ez is elég volt ahhoz, hogy városszerte beszéljenek róluk, és három szószéken is kiprédikálják őket. Folyton a borbélyműhelyek körül lebzáltak, vasárnaponként felültek az abbottsville-i autóbuszra, és moziba mentek: részt vettek a megye folyóparti lebujában, a Harmatecepp csárdában és halásztanyán rendezett táncmultságokon; házilag főzött whiskyvel kísérleteztek. Sajnos senki nem merte Mr. Radleyt figyelmeztetni, hogy a fia rossz társaságba keveredett.

Egyik este a Cunningham fiúk zajos jókedvvel száguldoztak a város főterén egy ócska, kölcsönkért Ford kocsin, és ellenszegültek, mikor az öreg városi altiszt, Mr. Conner, le akarta tartóztatni őket, sőt, ők csukták be az öreget a bírósági épület garázsába. A város elhatározta, hogy tenni kell valamit. Mr. Conner kijelentette, hogy mindegyik fiút név szerint ismeri, és nem hagyja, hogy ezt az esetet szárazon megússzák. A fiúkat a gyermekbíróság elé állították rendzavarás, csendháborítás, erőszakoskodás és verekedés vádjával, és a vádpontok közt szerepelt az is, hogy istenkáromló és tisztességtelen kifejezéseket használtak nők jelenlétében és fülük hallatára. A bíró megkérdezte Mr. Conner, miért emeli ezt az utóbbi vádat a fiúk ellen. Mr. Conner kijelentette, a fiúk olyan hangosan káromkodtak, hogy feltétlenül minden hölgy meghallotta Maycombban. A bírói döntés értelmében, a fiúkat az állami javítóintézetbe küldték, ahová a legtöbb fiatal gyerek tisztán csak azért került, hogy ellátásuk és tisztességes lakásuk legyen, de ez nem jelentett sem börtönt, sem megszegyenítést. Mr. Radley mégis annak tartotta. Kijelentette, hogy ha a bíró szabadon bocsátja Arthurt, ügyelni fog rá, hogy többé ne kövessen el semmi rosszat. Mivel a bíró tudta, hogy Mr. Radley adott szavában meg lehet bízni, kérését készséggel teljesítette.

A többi fiú bekerült a javítóba, és a lehető legjobb középfokú oktatásban részesült; közülük az egyik a végén bejutott az auburni technikai főiskolára is. A Radley-ház ajtóit viszont ettől kezdve bezárultak, s zárva maradtak hétköznapokon éppúgy, mint vasárnap, és Mr. Radley fiát tizenöt évig soha senki nem látta.

Egy szép napon, amelyre Jem már alig emlékezett, Boo Radleyt mégis sokan látták és hallották, de Jem nem volt közöttük. Jem azt mondta, Atticus soha nem beszélt sokat Radleyékről. Ha kérdezősködött, Atticus azt válaszolta, törődjék a saját dolgával, és Radleyék is a magukéval, joguk van hozzá; de mikor ez a dolog történt, Jem szerint, Atticus csak hümmögve csóválta a fejét.

Így aztán Jem értesüléseit főként Miss Stephanie Crawfordtól, egy házsártos szomszédasszonytól kapta, aki azt mondta, ő ismeri az egész esetet. Miss Stephanie szerint Boo a nappaliban ült, és cikkeket vágott ki a Maycombe Tribune-ből, hogy egy albumba beragassza. Ekkor lépett a szobába apja, és amikor Boo mellett elhaladt, az beledöfte az ollót apja lábaszárába, aztán kihúzta, a vért letörölte a nadrágja szárába, és folytatta a cikkek kivágását.

Mrs. Radley sikoltozva rohant ki az utcára, és azt kiabálta, hogy Arthur megöli mindnyájukat, de mikor a seriff megérkezett, Boo még mindig a nappaliban ült, egy széken, és a Tribune-ből nyirkait. Harminchárom éves volt ekkor.

Miss Stephanie szerint az öreg Mr. Radley kijelentette, hogy egyetlen Radleyt sem lehet elmeógyógyintézetbe küldeni, amikor szóba hozták előtte, hogy Boo-nak talán jót tenne, ha egy időre elküldenek Tuscaloosába. Boo nem örült, csak néha túl ideges. Az ellen nem volt kifogása, hogy Arthurt becsukják, de ragaszkodott hozzá, hogy ne emeljének vádat ellene, mert nem bűnöző. A seriffnek nem volt szíve Boo-t négerek közé zárni, így aztán a bíróság pincéjébe csukták.

Jem csak homályosan emlékezett rá, hogy Boo mikor került haza a pincéből. Miss Stephanie Crawford szerint néhány városi tanácsos figyelmeztette Mr. Radleyt, hogy ha nem viszi haza Boo-t, a nedves helyiségben könnyen tüdőbajt kaphat és meghal. Különben sem tarthatják élete végéig a megye költségén.

Senki nem tudta, Mr. Radley a megfélemlítés miféle módját alkalmazta, hogy Boo ne kerüljön az emberek szeme elé.

Jem úgy képzelte, hogy Mr. Radley a nap legnagyobb részén ágyához láncolta. Atticus ezt tagadja, és azt állítja, vannak más eszközök is, amelyekkel valakiből élőhalottat lehet csinálni.

Még mindig tisztán emlékszem Mrs. Radleyre, ahogyan időnként kinyitotta a házuk utcára néző ajtaját, elment a tornác széléig, és megöntözte kannáit. Mr. Radleyt pedig mindennap láttuk, amint bement a városba, majd hazatért. Szikár, sovány férfi volt, szintelen szemekkel. A szeme annyira szintelen, hogy a fényt sem verte vissza. Pofacsontja erősen kiállt, szája széles volt, felső ajka keskeny és az alsó vastag. Miss Stephanie Crawford azt mondta, azért jár olyan egyenesen, mivel számára Isten szava az egyetlen törvény. Mi elhittük neki, mert Mr. Radley valóban olyan egyenes tartással járt, mintha nyársat nyelt volna.

Velünk soha nem állt szóba. Amikor elment mellettünk, szemünket a földre sütöttük, és úgy mondtuk: "Jó reggelt, *sir*" ő pedig válaszul köhintett egyet. Mr. Radley idősebb fia Pensacolában lakott; karácsonyra rendszerint hazajött, és azok közé a kevesek közé tartozott, akik kijártak a házból. Különben attól a naptól kezdve, amikor Mr. Radley Arthurt hazavitte, a házat mindenki kihaltak tekintette.

Egyszer aztán Atticus figyelmeztetett, hogy jaj nekünk, ha lármázni merünk az udvarban; Calpurniának pedig meghagyta, vigyázzon ránk, hogy teljes csendben maradjunk, ha nincs otthon.

Mr. Radley ugyanis halálosan beteg volt.

Haldoklása sokáig tartott. Az utcát fűrészbakokkal torlaszolták el a Radley-telek mindkét végén, szalmával hintették fel a járdát, és a forgalmat a hátsó utcára terelték. Raynolds doktor mindig a házuk előtt hagyta kocsiját, és onnan ment a Radly-házba, mikor hívták. Jem és én napokig lábujjhegyen jártunk az udvarban. Aztán elhordták a fűrészbakokat, és a tornácról néztük végig, amikor Mr. Radley utolsó útjára kísérték a temetőbe.

– Ott megy a legbecstelenebb ember, akibe Isten valaha is lelket lehelt – mormolta Calpurnia, és elgondolkodva kiköpött az udvarra. Meglepődötten néztünk rá, mert Calpurnia ritkán nyilvánított véleményt a fehérekről.

A szomszédok azt hitték, hogy Mr. Radley halála után Boo kijöhet a házból, de hamarosan váratlan fordulat következett be: Pensacolából megérkezett Boo testvérbátyja, és birtokba vette a Radley-házat. Az apjától csak életkorban különbözött. Jem szerint Mr. Nathan Radley is "gyapotot vásárolt". Mr. Nathan szívesen szóba állt velünk, amikor jó reggelt köszöntünk neki, s néha előfordult, hogy kezében egy képesújsággal tért haza a városból.

Minél többet meséltünk Dilinek Radleyékről, annál többet akart tudni róluk, annál tovább ácsorgóit az utcasarkon, átkarolva a lámpaoszlopot, és még kíváncsibb lett.

– Vajon mit csinál odabenn – mormolta a foga között. – Nézzétek csak, mintha éppen most kukucskált volna ki az ajtón.

– Biztos, hogy kijár – mondta Jem –, de csak amikor szuroksötét az éjszaka. Miss Stephanie Crawford mondja, hogy egyszer éjfélkor felébredt, és látta, amint benézett rá az ablakon... azt mondja, hogy a feje egészen olyan, mint egy koponya. Te még nem ébredtél fel éjszaka, Dili, és nem hallottad? így jár, ni! – csoszogott Jem a kavicson. – Mit gondolsz, Miss Rachel miért zárkózik úgy be éjszakánként? Én magam is éppen elég sokszor láttam a lábnyomait reggelenként a hátsó udvarban, és egyik éjszaka hallottam is, amint kaparászott a hátsó kisajtón, de mire Atticus odaért, eltűnt.

– Vajon milyen lehet? – töprengött Dili.

Jem elfogadható leírást adott Boo-ról: hat és fél láb magas, erre a lábnyomaiból lehet következtetni. Nyers prérikutyahúst eszik, és minden macskát meg tud fogni, ezért véres a keze – aki nyers húst eszik, sohase tudja a kezéről lemosni a vért. Hosszú, cikcakkos sebhely húzódik végig az arcán. Ami foga még van, az sárga és odvas. A szeme kidülledt, és állandóan dűnnyög magában.

– Próbáljuk meg kicsalogatni – mondta Dili. – Szeretném látni, milyen.

Jem azt mondta, ha Dili öngyilkos akar lenni, menjen csak, és kopogtasson be a ház ajtaján.

Első ízben csak azért közelítettük meg a házat, mert Dili fogadott a Szürke kísérteibe és két Tom Swift ellenében, hogy Jem nem mer elmenni Radleyék kapujáig sem. Jem még soha nem hátrált meg, ha valami merész tettet kellett végrehajtania.

Jem három napig gondolkodott. A becsület alighanem fontosabb volt még az életénél is, és így Dili könnyen boldogult vele. – Látom, hogy inadba szállt a bátorságod – mondta Dili az első napon. – Én nem félek – védekezett Jem –, de tudom, mi a tisztesség. – Másnap aztán Dili így folytatta: – Igenis, az inadba szállt a bátorságod, és még a lábad ujját se mered betenni a kiskertjükbe. – Jem kijelentette, hogy ez már csak azért sem lehet igaz, mert a Radley-ház előtt kell elmennie mindennap az iskolába.

– Igen, csak éppen szaladsz – jegyeztem én meg erre. A harmadik napon aztán Dili elérte, amit akart: azt mondta Jemnek, hogy az emberek Meridianben nem olyan gyávák, mint itt Maycombban, és hogy ő sehol nem látott olyan gyáva alakokat, mint a maycombiak.

Ezt aztán már Jem nem tudta lenyelni, elment az utcasarokig, nekidőlt a lámpaoszlopnak, és figyelmesen nézte a házilag összetákolts sarokvasakon bizonytalanul dülöngélő kaput.

– Remélem, Dill Harris, tisztában vagy vele, hogy mindnyájunkat halomra gyilkol – mondta Jem, amikor csatlakoztunk hozzá. – Engem aztán ne okolj, ha kitolja a szemedet. Te kezdted, ezt ne felejtse el.

– Még mindig be vagy gyulladva – mormolta Dili türelmesen.

Jem tudtára akarta adni Dilinek egyszer és mindenkorra, hogy nem fél semmitől. – Csak azt nem tudom, hogyan csalogatjuk ki úgy, hogy el ne kapjon bennünket. – Végeredményben Jemnek gondolnia kellett a kishúgára is.

Amikor ezt mondta, tudtam, hogy fél. Akkor is a kishúgára kellett volna gondolnia, amikor arra a merészségre bírtam rá, hogy ugorjon le a háztetőről. – Mi lesz veled, ha meghalok? – kérdezte. Aztán leugrott, és nem történt semmi baja; a felelősségtudat pedig csak most ébredt fel benne a Radley-ház előtt.

– Oda mersz szaladni? – kérdezte Dili. – Ha igen, akkor...

– Alaposan meg kell gondolni az ilyesmit, Dili – mondta Jem. – Várj csak egy pillanatig... úgy kéne kicsalogatni, mint egy teknősbékát.

– Azt hogy kell csinálni? – kérdezte Dili.

– Gyűjts meg alatta egy szál gyufát.

Közöltem Jemmel, hogy ha felgyújtja a Radley-házat, megmondom Atticusnak.

Dili azt mondta, hogy gyufát gyújtani egy teknősbéka alatt utálatos dolog.

– Nem utálatos, hiszen csak azért csinálnám, hogy kijöjjön, nem olyan, mintha belenyomnám a tűzbe – morgott Jem.

– Honnan tudod, hogy a gyufa nem fáj neki?

– A teknősbékának nem fáj semmi, te ostoba – mondta Jem.

– Voltál te már teknősbéka, mi?

– Okos fiú vagy te, Dili! Lássuk csak... Hátha megbillentenénk egy kicsit...

Jem gondolataiba elmerülve állt, s a végén Dili némi engedményekre hajlott. – Elhiszem, hogy nem vagy gyáva, és megkapod a Szürke kísérletet, ha odamégy a házhoz, és megérinted a falat.

Jem arca felderült: – Csak megérintsem a falat? Ez az egész?

Dili igenlőleg bólintott.

– Biztos? Nem szeretném, ha mást mondanál utána.

– Biztos – mondta Dili. – Valószínűleg kijön, mihelyt meglát az udvarban, aztán Scout és én ráugrunk és lefogjuk, amíg értésére nem adjuk neki, hogy semmi szándékunk bántani.

Otthagytuk az utcasarkot, átmentünk a Radley-ház elé vezető mellékutcán, és megálltunk a kapu előtt.

– Te menj előre – mondta Dill. – Scout és én megyünk utánad.

– Megyek, megyek – mondta Jem. – Ne siettesetek.

Jem elment a telek sarkáig, majd visszajött, mintha a terepet tanulmányozná, hogy hol juthat be legegyszerűbben. Közben a homlokát ráncolta, és a fejét vakarta.

Gúnyosan végigmértem.

Jem széttárta a kaput, odaszaladt a házhoz, rácsapott a falra a tenyerével, utána hazarohant hozzánk, mielőtt megvárta volna, hogy bátor cselekedete milyen hatást vált ki. Dili és én utána. Lihegve álltunk meg a házunk tornácán, ahol biztonságban éreztük magunkat és visszanéztünk.

Az öreg házon nem látszott változás, rogyadozva állt a helyén, mint eddig, de mikor visszanéztünk az utcára, mintha valami egy pillanatra megmozdult volna odabenn. Csak egy villanás volt az egész, alig észrevehető moccanás, és a ház újra elcsendesedett.

2

Dilitől szeptember elején vettünk búcsút, amikor visszament Meridianbe. Kikísértük az ötórás autóbushoz, egészen vigasztalannak éreztem magamat nélküle, míg eszembe nem jutott, hogy egy hét múlva én is iskolás leszek. Soha semminek nem örültem ennyire életemben. Telenként órák hosszat ültem a faházban, és a Jemtől kapott távcsövön figyeltem, hogyan játszik a sok gyerek az iskolaudvaron. Gondosan figyelemmel kísértem Jem vörös kabátos alakját, amint hol itt, hol ott bukkant fel szembekötősi közben; titokban nekem is fájt, ha nem sikerült neki valami, és együtt örültem vele, ha ő nyert. Nagyon szerettem volna köztük lenni.

Jem leereszkedő nyájassággal vállalta, hogy az első napon elkísér az iskolába. Ez rendesen a szülők kötelessége szokott lenni, de Atticus azt mondta, Jem biztosan boldog lesz, ha megmutathatja, hol az osztályom. Gondolom, közben néhány pénzdarab gazdát cserélt a kettejük közt lefolyt tárgyalás közben, mert mikor befordultunk a sarkon, a Radley-ház mögött, szokatlan csörgést hallottam Jem zsebében. Amikor az iskola sarkához érteztünk, és lelassítottuk lépteinket, Jem fontoskodva tudomásomra hozta, hogy az iskolaidő alatt nem szabad háborgatnom. Semmi esetre se menjek hozzá, és ne kérjem, hogy játsszon el egy jelenetet a Tarzan és a hangyaemberekből, ne zavarjam privát dolgaimmal, és ne lógjak a nyakán a hosszú déli szünetben. Maradjak az elsősökkel, ahogyan ő is az ötödikesekkel. Szóval, az iskolában hagyjam békén.

– Azt akarod mondani, hogy nem játszunk többet együtt? – kérdeztem tőle.

– Otthon minden marad a régiben – mondta. – De értsd meg, hogy az iskola az más.

Valóban más volt. Miss Caroline Fisher, a tanítónőnk, mindjárt az első délelőtti kiráncigált az osztály elé, adott egy tenyerest a vonalzóval, és délig a sarokba állított.

Miss Caroline nem lehetett több huszonegy évesnél. Fényes, gesztenyebarna haja, rózsaszín arcbőre volt, és a körmeit vérvörösre lakkozta. Magas sarkú félcipőben járt, és piros-fehér csíkos ruhát viselt. Úgy festett, és olyan illata volt, mint egy szem erőscukornak. Albérletben lakott, velünk szemben, az utca másik oldalán, Miss Maudie Atkinson utcára nyíló, emeleti szobájában, és amikor Miss Maudie bemutatta, Jem előtt napokig rózsaszín ködben úszott a világ.

Miss Caroline felírta a nevét nyomtatott betűkkel a táblára, és így szólt: – A nevémet írtam fel a táblára. Miss Caroline Fisher vagyok, Észak-Alabamából, Winston megyéből jöttem ide. – Az osztály izgatottan sűgött össze, hogy vajon Miss Caroline méltó lesz-e szűkebb hazája hagyományaihoz. (Amikor ugyanis Alabama 1861. január 11-én kivált az északi államok uniójából, Winston megye elszakadt Alabamától, és ezt Maycombban minden gyerek tudta.) Észak-Alabama tele volt szeszföldékkal, nagy traktorgyárakkal, acélművekkel, republikánus pártiakkal, professzorokkal és egyéb alantas népséggel.

Miss Caroline azzal kezdte a napot, hogy felolvasott előttünk egy macskatörténetet. A történetben szereplő macskák hosszú beszélgetést folytattak egymással, aranyos ruhát hordtak, és meleg házikókban laktak a takaréktűzhely alatt, a konyhában. Amikor a mesében a Cica mama csokoládés egérpecsenyét rendelt a boltból gyerekeinek, az egész osztály izgett-mozgott, és dőlt a nevetéstől. Miss Caroline-nak láthatólag sejtelve sem volt róla, hogy osztálya szegényesen felöltöztetett kis elsőseinek legnagyobb része gyapotbugát szedett az ültetvényeken, és odahaza a disznókat etette, szinte attól a naptól kezdve, hogy járni tudott, így nemigen voltak otthonosak az irodalom színes világában. Miss Caroline elérkezett meséje végére, és így szólt:

– Ugye, milyen szép volt, gyerekek?

Utána odament a táblához, és arasznyi, nyomtatott nagybetűkkel felírta az ábécét. Aztán az osztályhoz fordult és megkérdezte: – Van-e, aki tudja, mit írtam fel a táblára?

Mindenki tudta; az első osztály legnagyobb része ugyanis bukott növendékekből került ki.

Miss Caroline, gondolom, azért választott ki engem, mert tudta a nevémet. Amikor elolvastam az ábécé betűit, furcsán nézett rám, utána hagyta, hogy jó hosszan olvassak neki az elsős olvasókönyvből és a Mobile Register tőzsdejelentéseiből, így rájött, hogy csakugyan tudok írni-olvasni, és meglehetősen bosszúsán nézett rám. Miss Caroline rám parancsolt, hogy mondjam meg apámnak, ne tanítson tovább, mert ezzel csak zavarja a tanulásomat.

– Engemet ne tanítson? – kérdeztem meglepődve. – De apám soha nem tanított engemet, Miss Caroline. Atticus nem ér rá, hogy bármire is tanítson – mondtam neki. Miss Caroline elmosolyodott, és a fejét csóválta, mire hozzátettem: – Pedig így van! Este fáradt, leül a szobában és olvas.

– Hát ki tanított, ha nem ő? – kérdezte Miss Caroline szívélyesen. – Valaki csak kellett, hogy megtanítsa. Különbem nem tudnád olvasni a Mobile Registert.

– Jem szerint magamtól tanultam meg. Azt olvasta egy könyvben, hogy én pirók vagyok, *Bullfinch*, és nem egyszerű pinty, *Finch*. Jem szerint az én igazi nevem Jean Louise Bullfinch. Elcsereéltek, amikor születtem, és én valójában...

Miss Caroline, úgy látszik, azt gondolta, hogy hazudok. – Nincs rá szükség, hogy képzelgéseiddel traktálj bennünket, Jean – mondta. – Kérlek, mondd meg édesapádnak, hogy ne tanítson többé. Legjobb lesz, ha az eszecskeéd frissen marad. Mostantól kezdve én tanítalak, és megpróbálom helyrehozni a kárt...

– Miféle kárt. Madame?

– Édesapádnak fogalma sincs róla, hogyan kell tanítani. Most pedig ülj le!

Azt mormoltam, bocsánatot kérek. Leültem a padba, és azon gondolkodtam, mi bűnt követhettem el. Szántsándékkal soha nem tanultam olvasni, de akaratlanul is beletemetkeztem az újságba. Vagy a templomban töltött hosszú órák alatt tanultam meg olvasni? Nem emlékszem, hogy lett volna idő, amikor ne tudtam volna elolvasni az egyházi énekek szövegét. Most, hogy kénytelen voltam elgondolkozni rajta, rájöttem, hogy az olvasást olyan magától értetődően tanultam meg, ahogyan megtanultam más segítsége nélkül begombolni a ruhámat, vagy ahogyan megtanultam a cipőfűzőt csomóra kötni. Nem tudok rá visszaemlékezni, hogy Atticus ujjai felett a vonalak mikor álltak össze szavakká. Amióta az eszemet tudom, bámultam rá, és hallgattam az újságcikkek címét – Törvényerőre emelkedő törvényjavaslatok vagy Lorenz Dow naplója – vagy bármi mást, amit Atticus éppen olvasott, amikor esténként az ölébe bújtam. Amíg el nem fogott a félelem, hogy elfelejtem, nem szerettem olvasni, mint ahogy senki nem szeret lélegzeni.

Tudtam, hogy ezzel bosszúságot okoztam Miss Carolinenak, nagyon egyedül éreztem magamat, és csak bámultam ki az ablakon, egészen a szünetig, mikor Jem kihalászott az elsősök közül az iskolaudvaron. Kérdezte tőlem, hogyan folyt le az első óra. Elmondtam neki.

– Ha nem volna muszáj iskolába járni, itthagynám az egészet! Képzeld, Jem, az a nyavalyás azt mondja, hogy Atticus tanított meg olvasni, és hogy hagyjam abba.

– Ne törődj vele, Scout – vigasztalt Jem. – A mi tanítónk azt mondja, Miss Caroline új tanítási módszert alkalmaz, amit a képzőben tanult. Hamarosan bevezetik a többi osztályban is. Ezzel a módszerrel nem kell sokat tanulni a könyvekből – vagyis ha a tehenről akarsz tanulni, elmégy és megfejed, érted?

– Értem, Jem, de én nem a tehenekről akarok tanulni. Én...

– Pedig tanulnod kell. Ismerned kell a tehenet, mert a tehen igen fontos szerepet játszik Maycomb megye életében.

Erre csak azt kérdeztem Jemtől, vajon megbolondult-e.

– Én nem bolondultam meg, te bikkfejű, csak azt akartam megmagyarázni, mi az új tanítási módszer nálatok, elsősöknél. Úgy hívják, Dewey-féle decimális módszer.

Mivel eddig mindig belenyugodtam abba, amit Jem mondott, most sem akartam vitázni vele. A Dewey-féle decimális módszer részben abból állt, hogy Miss Caroline mindenféle papírlapokat mutogatott, amelyre ezek a szavak voltak írva: “a-az”, “macska”, “patkány”, “ember”, “te”. Azt nem kérdezte meg tőlünk, mit szólnak hozzá, mi pedig csendben figyeltük az eljárást. Én untam a dolgot, és hozzákezdtem, hogy levelet írjak Dilinek. Miss Caroline észrevette, hogy írok, és megismételte: mondjam meg apámnak, ne tanítson.

– Különben is – mondta –, az első osztályban nem írott, hanem nyomtatott betűkkel írunk. Az írott betűket majd csak a harmadik osztályban tanuljátok meg.

Ebben Calpurnia volt a hibás. Gondolom, azért csinálta, hogy ne bolondítsam meg esős napokon, írásbeli feladatokat kaptam tőle: leíratta velem egy palatábla felső részére az ábécét, és alája a Bibliából egy fejezetet. Ha jól sikerült a munkám, jutalmul cukrozott vajas kenyeret kaptam tőle. De Calpurnia nem volt valami lelkes tanító. Ritkán tetszett neki, amit csináltam, és még ritkábban jutalmazott meg.

– Aki haza akar menni tízórazni, tartsa fel a kezét – mondta Miss Caroline, félbeszakítva Calpurniát hibáztató töprengéseimet.

Mi, városi gyerekek jelentkeztünk, Miss Caroline azonban átnézett rajtunk, és így szólt: – Akik magukkal hozták tízórajukat, tegyék ki a padra.

A tízórais fémdobozok előkerültek, és a fényük megcsillant a mennyezeten. Miss Caroline végigjárta a padsorokat, és megnézte, mi van a dobozokban; helyeslőleg bólintott, ha tartalmuk tetszett neki, ha nem, egy kicsit összehúzta a szemöldökét. Megállt a Cunningham gyerekek padjánál.

– A tiéd hol van? – kérdezte.

Walter Cunningham arcszínéből minden elsős tudta, hogy gilisztái vannak, amit azért kapott, mert nem járt cipőben. Gilisztát azok kaptak, akik mezítláb jártak a baromfiudvarban és a disznóólak körül. Ha Walternek lett volna cipője, felhúzta volna, amikor első nap jött az iskolába, és aztán mezítláb járt volna a téli hideg napokig. Tiszta ing volt rajta és gondosan megfoltozott kezeslábas.

– Otthon felejtetted a tízóraidat? – kérdezte Miss Caroline.

Walter mereven maga elé nézett, és láttam, hogy sovány arcán egy izom megmerevedik.

– Uhum – mormolta végül.

Miss Caroline odament a tanári asztalhoz, és kinyitotta a pénztárcáját. – Itt van huszonöt cent – szólt Walterhez. – Menj és egyél valahol a városban. Holnap majd visszafizeted.

Walter tagadólag rázta a fejét. – Nagyon köszönöm, de nem kérem, tanító néni – mondta halk hangon.

Miss Caroline hangjában türelmetlenség érzett: – Gyere csak ide és vedd el, Walter.

Walter újra a fejét rázta.

Mikor Walter harmadszor is csak a fejét rázta, valaki ezt súgta: – Magyarázd meg Miss Caroline-nak, Scout!

Megfordultam és láttam, hogy a városbeliek és azok is, akik autóbuszon jártak be az iskolába, valamennyien rám néznek. Miss Caroline és köztem már két beszélgetés is lezajlott, és nagy ártatlanul abban bíztak, hogy mi már szívélyes viszonyban vagyunk egymással.

Kegyeskedtem hát felállni, hogy segítsek Walteren.

– Miss Caroline... kérem...

– Mit akarsz, Jean Louise?

– Miss Caroline, Walter... Cunningham gyerek. S ezzel leültem.

– Hogy érted ezt, Jean Louise?

Azt hittem, hogy elég világosan fejeztem ki magam. Mi, gyerekek pontosan tudtuk, miről van szó. Walter Cunningham lehajtottá fejét a padra. Dehogyan felejtette otthon az elemózsiás dobozát, nem is volt neki. Ma sem hozott, holnap se, és holnapután se fog hozni. Valószínű, hogy egész életében még soha nem látott együtt három huszonöt centest. Újabb kísérletet tettem a tanítónő felvilágosítására:

– Walter a Cunningham család tagja, Miss Caroline.

– Bocsáss meg, Jean Louise, de nem értem.

– Nem baj, tanító néni, egyszer úgyis meg kell ismernie mindenkit a megyében. A Cunninghamek egy centet sem fogadnak el, amit nem tudnak visszafizetni, nem kell nekik könyöradomány, se ajándécsomag. Nem fogadnak el senkitől semmit, és abból élnek, amijük van. Nincs nekik sok, de beérik vele.

Cunninghamokra vonatkozó értesüléseimet, már ami ennek a népes családnak egyik ágát illeti, az elmúlt télen szereztem. Walter apja Atticus ügyfele volt. Egyik este unalmas tanácskozás folyt le a lakószobában közte és Atticus közt birtoka öröklési jogáról. Mr. Cunningham, mielőtt elment, így szólt:

– Nem tudom, mikor lesz módomban fizetni magának, Mr. Finch.

– Ne csináljon gondot belőle, Walter – mondta Atticus.

Mikor megkérdeztem Jemet, mi az a birtoköröklési jog, tréfával ütötte el a dolgot. Erre Atticust kérdeztem, fog-e Mr. Cunningham egyáltalán fizetni.

– Pénzben semmi esetre sem – mondta Atticus –, de még az év vége előtt ki fog fizetni, majd meglátod.

Meg is láttam. Egyik reggel Jem és én jó nagy rakás aprított tűzifát pillantottunk meg a hátsó udvaron. Később egy zsák hikori diót a hátsó lépcsőn. Karácsonyra egy ládában aszparágusz és krisztustövis érkezett. Később tavasszal egy egész zsák zöldséget hoztak, és Atticus közölte velünk, hogy Mr. Cunningham többet is fizetett, mint amivel tartozott.

– Miért fizet így? – kérdeztem.

– Mert csak így tud fizetni... Pénze nincs.
– Szegények vagyunk mi, Atticus? Atticus igenlőleg bólintott. – Nagyon.
Jem elfintorította az orrát. – Olyan szegények, mint Cunninghamék?
– Nem egészen. Cunninghamék falusiak, farmerek, és a gazdasági válság őket sújtja a legjobban.

Atticus elmagyarázta, hogy az értelmiségiek azért szegények, mert a farmerek szegények. Maycomb megye lakosságának jelentős része farmer, és így a doktorok, a fogorvosok és az ügyvédek nehezen kapják meg az ötcenteseket és a tízcenteseket. Az öröklési jog bonyolult kérdésein kívül Mr. Cunninghamnek más gondjai is vannak, mert az öröklési joggal nem biztosított földjeire rengeteg jelzálogkölcsönt vett fel, és kevéske pénze mind elment a kamatokra. Ha befogná a száját, közmunkát kaphatna, de a földje tönkremenne, ha elmenne hazuról dolgozni, ezért inkább éheznek, csak hogy megtarthassa a földjét, és úgy szavazhasson, ahogyan a meggyőződése diktálja. Mr. Cunningham kemény legény, mondta Atticus.

Mivel Cunninghaméknak nem volt pénzüik rá, hogy az ügyvédet fizessék, egyszerűen úgy fizettek, ahogyan tudtak. – Tudod te, hogy Reynolds doktor is ugyanígy kapja meg a honoráriumát? – kérdezte Atticus. – Egy véka burgonyát kér egy szülés levezetéséért. Miss Scout, ha hajlandó vagy meghallgatni, elmagyarázom, mi az örökösödési jog; Jem meghatározásai néha nem egészen pontosak.

Ha mindezt így el tudtam volna magyarázni Miss Caroline-nak, sok kellemetlenségtől megmenekültem volna, és Miss Caroline is sok kényelmetlenségtől, de én nem tudtam annyit, mint Atticus, és ezért csak ennyit mondtam: – Ezzel megszégyeníti WALTERt, Miss Caroline, mert neki nincs otthon huszonöt centje, amit visszafizessen, és a tanító néni nem tudna mit kezdeni az aprított fával.

Miss Caroline előbb elképedt, aztán galléron fogott, és kiráncigált a tanári asztalhoz. – Jean Louise, nekem mára elég volt belőled – mondta. – Mondhatom, rosszul kezded az iskolát. Nyújtsd ki a tenyered.

Azt gondoltam, beleköp, mert Maycombban azért szoktuk kinyújtani a tenyerünket, hogy akivel valamiben megállapodtunk, régi szokás szerint beleköpjön. Nem értettem, miben állapodtunk meg, zavartan néztem az osztályra, de úgy látszik, ők sem értették, mi történik. Miss Caroline felvette az asztalról a vonalzót, és vagy tucatszor gyors egymásutánban a tenyerembe vert, majd azt mondta, hogy álljak a sarokba. Az osztály harsány kacagásban tört ki, amikor rájött, hogy Miss Caroline-tól verést kaptam.

Amikor Miss Caroline megfenyegette őket, hogy mind ugyanígy járnak, az egész osztály újabb nevetésben tört ki, de gyorsan elhallgattak, amikor a küszöbön megjelent Miss Blount alakja. Miss Blount Maycombban született, és még nem avatták be a decimális módszer rejtelseibe, csípőre tett kézzel állt az ajtóban, és így szólt: – Ha még egy hangot hallok, rátok gyűjtöm az osztályt. Miss Caroline, ebben a pokoli lármában nem tudom a gúlát elmagyarázni a hatodikosoknak.

A sarokban csak rövid időt töltöttem, mert csengettek. Miss Caroline végignézte, hogyan megyünk ki tízórai szünetre. Én mentem ki utolsónak, láttam, hogy lerogy a székbe, és arcát a tenyerébe temeti. Ha barátságosabb lett volna hozzám, igazán megsajnálom. Nagyon csinos teremtés volt.

3

Nem kis elégtételt éreztem, mikor Walter Cunninghamet elkaptam az iskolaudvaron, de mikor az orrát belevertem a porba, Jem odajött, s rám szólt, hogy hagyjam abba.

- Nagyobb vagy nála – mondta.
- Majdnem olyan idős, mint te – szóltam. – Miatta kezdtem rosszul az iskolát.
- Ereszd el, Scout. Mi bajod vele?

– Nem hozott tízórait – mondtam, és elbeszéltem, hogy milyen bajba kevert Walter tízórai ügye.

Walter feltápászkodott, és szótlánul hallgatott bennünket. Kezét ökölbe szorította, mintha attól félne, hogy mindketten nekiesünk. Toppantottam egyet, hogy elkeressem, de Jem kinyújtotta a kezét felém, és nem hagyta, hogy hozzányúljak. Figyelmesen nézett Walterre, és megkérdezte:

– A te apád Mr. Walter Cunningham Old Sarumból? – Walter bólintott.

Walter olyan rosszul tápláltnak látszott, mint aki halon kívül semmi mást nem eszik; szeme ugyanolyan kék volt, mint Dili Harrisé, de véraláfutásos és a tekintete vizenyős. Arca színtelen, csak az orra hegye nedves és rózsaszín. Ujjjaival kezeslábasa szíjövét birizgálta, és idegesen kapargatta a fémcsatot.

Jem hirtelen rávigyorgott és így szólt: – Gyere hozzánk ebédre, Walter. Szívesen látunk.

Walter arca először felderült, majd elsötétedett.

Jem így folytatta: – A mi apánk barátja a te apádnak. Scouttal ne törődj, egy kicsit bolond, de nem fog többet bántani.

– Abban én nem vagyok olyan nagyon biztos – mondtam, mert bosszantott, hogy Jem ilyeneket ígér megkérdezésem nélkül, de az ebédidő értékes percei gyorsan múltak. – Jól van, Walter, nem bántlak többet. Szereted a zöldbabot? Cal, a szakácsnőnk igen jól főz.

Walter csak állt, és az ajkát harapdálta. Jem és én erre abbahagytuk az invitálást, és már a Radley-ház sarkához értünk, mikor Walter utánunk kiáltott: – Várjatok, jövök én is!

Amikor utolért bennünket, Jem kedélyes beszélgetésbe kezdett vele. – Itt egy bolond lakik – mondta barátságos hangon, és a Radley-házra mutatott. – Hallottál róla, Walter?

– Mán hogyne hallottam volna – mondta Walter. – Majdnem elpatkoltam a hikori dió miatt, mikor elsős voltam. Mondják, hogy megmérgezte a diót, és úgy dobálta át a kerítésen az iskolaudvarra.

Jem, úgy látszik, most, hogy Walter és én mentünk mellette, nem félt Boo Radleytől, sőt dicsekedni kezdett: – Egyszer egészen odamentem a házukhoz – mondta Walternek.

– Ismerek valakit, aki egyszer odament a házhoz, de azért mindig futva megy el mellette – jegyeztem meg égneke emelt szemmel.

– Kicsoda fut, Miss Priss?

– Te, ha egyedül vagy.

Amikorra a mi házunkig értünk, Walter már el is felejtette, hogy Cunningham. Jem beszaladt a konyhába, és szólt Calpurniának, hogy tegyen még egy terítéket az asztalra, mert vendéget hoztunk. Atticus üdvözölte WALTERt, és beszélgetni kezdett vele a termésről, de hogy mit beszéltek, nemigen értettük, sem Jem, sem én.

– Azért nem tudtam még elvégezni az első osztályt, Mr. Finch, mert a papám minden tavasszal kénytelen kivenni az iskolából, hogy segítsek fát vágni. De most van otthon más, aki segítsen.

– Egy véka krumplit fizettek neki? – kérdeztem, de Atticus intett, hogy hallgassak.

Közben Walter jól megrakta a tányérját, és úgy társalgón Atticusszal, mint egy felnőtt, Jem és az én nagy csodálatomra. Atticus mezőgazdasági problémákat fejtegetett, amikor Walter közbeszólt, és megkérdezte, van-e szörplé a háznál. Atticus kiszólt Calpurniának a konyhába, aki már hozta is a sziruposkancsót. Várt, míg Walter jó sok szörplét öntött a főzelékre és a húsrá. Valószínűleg a tejespoharába is töltött volna, ha rá nem szólok, hogy mi az ördögöt csinál.

Az ezüsttálca hangosan csörömpölt, mikor a kancsót visszatette rá, és gyorsan az ölébe kapta a kezét. Aztán félrehajtotta a fejét, mint aki várja, hogy ütést kap.

Atticus megint megcsóválta a fejét. – De hiszen az egész ebédjét leöntötte sziruppal – mondtam tiltakozólag. – Túl sokat öntött rá...

Calpurnia ekkor kihívott a konyhába. Fel volt háborodva, és ha Calpurnia dühös, egyszerre elfelejt rendesen beszélni angolul. Ha nem zavarta senki, ugyanolyan nyelvtani helyességgel beszélt, mint bárki Maycombban. Atticus szerint Calpurnia iskolázottabb volt, mint a színészek általában.

Calpurnia rám sandított, és a szeme körül elmélyültek a ráncok. – Vannak, akik nem úgy esznek, mint mi – suttogta mérgesen –, de ezt nem illik észrevenni. Ez a fiú a vendéged, és ha meg akarja enni a szalvétáját, azt is rá kell hagynod, érted?

– Ő nem vendég, Cal, ő csak Cunningham...

– Fogd be a szád! Az mindegy. Ha egyszer bejött a házba, vendég, és neked semmi jogod nincs, hogy fölényes megjegyzéseket tégy rá, mint most csináltad. Lehet, hogy ti előkelőbbek vagytok a Cunninghameknél, de ez még nem jogosít fel arra, hogy megszégyenítsd őket. Ha nem tudsz tisztességesen viselkedni az asztalnál, egyél itt a konyhában.

Calpurnia úgy meglódított, hogy valósággal beestem az ebédlőbe. Vettem a tányéromat, és ebédemet a konyhában fejeztem be boldogan, hogy nem kell a többiek előtt restelkednem megszégyenítésem miatt. Calpurniának azt mondtam, még megjárhatja; észre se veszi, megyek, és beleölöm magam a Barker-örvénybe, és aztán sírhat. Különben, tettem hozzá, ma már úgys bajt hozott egyszer a fejemre: megtanított írni, és ennek köszönhettem az egészet.

– Fogd be a szád! – ripakodott rám Calpurnia.

Jem és Walter előbb ment vissza az iskolába, mint én; Atticusnak elpanaszoltam, mennyire megbántott Calpurnia, és ez megérte, hogy majd – mivel egyedül maradtam – rohanva menjek el a Radley-ház előtt. – Az biztos, hogy Jemet inkább kedveli, mint engem – fejeztem be fejtegetésemet, és azt tanácsoltam Atticusnak, hogy mondjon fel Calpurniának.

– Arra még sose gondoltál, hogy Jem félannyi gondot sem okoz Calpurniának? – Atticus hangja keményen csengett. – Eszemben sincs felmondani neki, sem most, sem később. Mi lenne ebből a házból egy napig is Cal nélkül? Ez még sose jutott eszedbe? És az sem, hogy mennyit dolgozik, és te mennyit bosszantod?

Visszamentem az iskolába, és továbbra is dühöngtem Calpurniára, míg egy váratlan sikoly ki nem zökkentett haragos gondolataimból. Miss Caroline-ra lettem figyelmes, aki félelemtől eltorzult arccal állott az osztályterem közepén. Úgy látszik, csak a hivatástudat tartotta vissza, hogy el ne ájuljon.

– Mozog – sikoltozta.

A fiúk egy emberként siettek a tanítónő segítségére. Szent Isten – gondoltam –, ez egy egértől rémült meg ennyire. Kis Pipi, aki híres volt arról, hogy minden élőlényvel milyen bámulatos módon tud bánni, megkérdezte:

– Merre ment, Miss Caroline? Mondja meg, merre ment? Gyorsan! D. C. – szólt oda a mögötte álló fiúhoz –, D. C., csukd be az ajtót, és megfogjuk. Gyorsan, tanító néni, merre ment?

Miss Caroline reszkető ujjal nem a padlóra vagy valamelyik padra mutatott, hanem az egyik nagy darab fiúra, akit nem ismertem. Kis Pipi arca elkomorult, és udvariasan szólt: – Őt gondolja, tanító néni? Hát ő csakugyan eleven. Tőle ijedt meg?

Miss Caroline kétségbeesett hangon szólalt meg. – Mikor mellette mentem el, éppen mászott kifelé a hajából... éppen mászott ki a hajából...

Kis Pipi arcát széles mosolyra húzta. – Nem kell megijedni egy tetűcskétől, tanító néni. Még sohasem látott ilyet? Ne féljen, menjen a katedrára, és tanítson tovább.

Kis Pipi is azok közül került ki, akik nem tudták, meglesz-e a másnapi ebédjük, de született gentleman volt. Belekarolt Miss Caroline-ba, és az asztalhoz vezette. – Ne legyen ilyen ijedős, tanító néni – mondta. – Egy apró tetűtől igazán nem kell megijednie. Hozok egy pohár friss vizet.

A tetű gazdáját hidegen hagyta, milyen rémületet okozott. Kutatva végigtapogatta a homlokát, megfogta lakóját, s hüvelykujja és mutatóujja közé csípte.

Miss Caroline megdöbbsent arckifejezéssel figyelte a műveletet. Kis Pipi vizet hozott egy papírpohárban, azt hálásan kiitta. Végre sikerült megszólalnia, és halkán megkérdezte: – Hogy hívnak, fiam?

A fiú pislogott egyet, és megkérdezte: – Kit? Engem? – Miss Caroline bólintott.
– Burris Ewell a nevem.

Miss Caroline belenézett az osztálykönyvbe. – Itt van egy Ewell, de keresztnév nélkül... Légy szíves, betűzd a keresztnévedet.

– Azt én nem tudom, hogyan csinálják, de engem otthon Burrisnak hívnak.

– Hát akkor, Burris – mondta Miss Caroline –, most délutánra felmentelek a tanítás alól, menj szépen haza, és mosd meg a fejedet.

A tanári asztalról felvett egy vastag könyvet, lapozgatott benne, és olvasni kezdte: – A leghatásosabb házi eljárás... Burris, kérlek, menj most haza, mosd meg a hajad lúgos szappannal, és utána dörzsöld be a bőröd petróleummal.

– Miért, Missus?

– Hogy megszabadulj a – hogy is mondjam – tetveidről. Értsd meg, Burris, a társaid is megkaphatják, és azt csak nem akarod, ugye?

A fiú felállt. Még soha nem láttam ilyen mocskos gyereket. A nyaka sötétszürke volt, a keze feje érdes, és a körme fekete a piszoktól. Csak egy ököl nagyságú tiszta folt volt az arcán, onnan lesett Miss Caroline-ra. Eddig észre sem vette senki, valószínűleg mert Miss Caroline és én kettesben szórakoztattuk az osztályt jóformán egész délelőtt.

– És Burris – mondta Miss Caroline –, el ne felejts megfürödni, mielőtt holnap reggel iskolába jössz.

A fiú otrombán nevetett. – Nem maga küld haza engem, Missus. Úgyis készültem már hazamenni. Erre az évre nekem már elegendő volt az iskolából.

Miss Caroline zavartan nézett rá: – Hogy érted?

A fiú nem válaszolt, csak kurtán morgott egyet megvetése jeléül.

Az egyik idősebb fiú válaszolt helyette. – Ez a fiú Ewell gyerek, tanító néni. – Én pedig azon töprengtem, vajon ez a magyarázat is olyan eredménytelen marad-e, mint reggel az én sikertelen próbálkozásom. De Miss Caroline most hajlandó volt odafigyelni. – Az egész iskola teli van velük. Az első nap eljönnek az iskolába, és ezzel vége. Erre is az iskolanővér kényszeríti őket, mert megfenyegettetni a szüleiket a seriff-fel, de aztán abbahagyja a próbálkozást. Úgy gondolja, azzal eleget tett a törvénynek, hogy rábírt a szüleiket gyerekek beiratására és arra, hogy az iskolai év első napján eljöjjenek. A mai naptól kezdve a hiányzók közt tarthatja számon őket, tanító néni.

– De mit szólnak ehhez a szüleik? – kérdezte Miss Caroline őszinte érdeklődéssel.

– Ennek a fiúnak nincs anyja – hangzott a felelet –, és azt se lehet tudni, ki az apja.

Burris Ewellnek hízelgett, amit osztálytársa elmondott róla. – Három évben egymás után eljöttem az első osztályba – jelentette ki büszkén. – Remélem, ha egy kicsit ügyeskedek, most már bejutok a másodikba...

Most Miss Caroline szólalt meg: – Kérlek, Burris, ülj le – és rögtön tudtam, hogy komoly hibát követett el. A fiú leereszkedését most düh váltotta fel.

– Próbáljon meg leültetni, és meglátja, sikerül-e, Missus.

Kis Pipi felugrott a helyéről. – Hagyja elmenni, tanító néni – mondta. – Ez egy aljas fickó, aki mindenre képes. Nem törődik velem, mi történik, és vigyázni kell ezekre a kicsikre.

Kis Pipi talán a legapróbb fiú volt az osztályban, de mikor Burris Ewell szembe fordult vele, jobb kezével a zsebéhez nyúlt.

– Vigyázz magadra, Burris! – mondta. – Egyetlen pillantásommal megöllek! Most pedig kotródj haza!

Burris láthatólag megijedt Kis Pipitól, pedig félakkora volt, mint ő. Miss Caroline kihasználta habozását: – Burris, menj haza! Ha nem mégy, hívom az igazgatót – mondta. – Az esetet mindenesetre jelenteni fogom neki.

Burris morgott egyet, és lassú léptekkel megindult az ajtó felé.

Mikor biztos távolságban érezte magát, visszafordult, és jó hangosan ezt kiáltotta: – Csak jelentse, és vesszen meg! Nem született még olyan taknyos, rohadt tanítónő, aki engem bármire is rákényszerítsen. Azt maga nem szabja meg nekem, hogy hova menjek, Missus. Jól jegyezze meg, maga nekem nem szabja meg, hova menjek!

Burris megvárta, míg Miss Caroline sírva fakad, aztán nagy csoszogva kiment a teremből.

Mi pedig azonnal körülvettük a katedrán, és megpróbáltuk vigasztalni. Ez a Burris ilyen aljas fickó... Ne törődjék vele... Az ilyent nem érdemes tanítani... A többi maycombi gyerek nem ilyen, higgye el, Miss Caroline... Nem kell semmitől sem félnie. Miért nem olvas fel nekünk megint egy történetet? Az a mese a macskáról olyan érdekes volt, amit reggel felolvasott...

Miss Caroline mosolygott, kifújta az orrát, és így szólt: – Köszönöm, nagyon kedvesek vagytok – visszaküldött a padokba, kinyitott egy könyvet, de mi elsősök nem túlságosan értettük a hosszú történetet egy varangyosbékáról, amely egy nagy teremben lakott.

Amikor negyedízben mentem el aznap a Radley-ház előtt – kétszer teljes erőmből rohanva –, olyan komor hangulatban voltam, mint a ház. Ha az iskolai év hátralévő része is olyan izgalmas lesz, mint az első nap volt, lehet, hogy elég szórakoztató mulatság lesz, de ha arra gondoltam, hogy kilenc hónapon át nem szabad írnom és olvasnom, a legszívesebben megszöktem volna.

Késő délutánra útiterveimmel nagyrészt elkészültem. Mikor Jem és én az irodájából hazaérkező Atticus elé szaladtunk, nekem nem sok kedvem volt a versenyfutáshoz. Pedig az volt a szokásunk, hogy mihelyt megláttuk feltűnni a postahivatal sarkán, rendszerint versenyt futottunk eléje. Atticus, úgy látszik, elfelejtette, hogy délben kegyvesztett lettem nála, és elhalmozott kérdésekkel, hogy mi történt az iskolában. Alig feleltem a kérdéseire, és ő nem erőltette a dolgot.

Calpurnia, úgy látszik, megérezte, milyen szörnyű napom volt; megengedte, hogy végignézzem, hogy készíti a vacsorát. – Hunyd be szemed –, nyisd ki szád, megleplek valamivel.

Calpurnia ritkán süttött peracet, azt mondta, nem ér rá, de most mindketten iskolában voltunk, s volt rá ideje. Tudta, hogy mennyire imádom a peracet.

– Hiányoztatok ma – mondta. – Üres volt a ház nélkületek, és két óra tájt kinyitottam a rádiót.

– Miért? Jem és én úgysem szoktunk itthon lenni, hacsak az eső nem esik.

– Tudom – mondta. – De valamelyiketek mindig a közelben volt, ha hazahívtam. Egyszer már ki kellene számítanom, mennyi időt töltök el vele, hogy utánatok kiabálok. No, gondoltam, még van időm elég – mondta –, hogy betegyek egy tepsi peracet a sütőbe. Most hagyj magamra, szeretném idejében beadni a vacsorát.

Calpurnia lehajolt és megcsókolt. Otthagytam, és nem értettem, mi van vele. Biztosan csak jóvá akarja tenni, ahogy bánt velem. Mindig nagyon szigorú volt hozzám, és most végre belátta tévedését, hogy annyit veszekedett velem.

Most már megbánta, de olyan makacs, hogy nem akarja bevallani. Elkeserített, hogy ma mindenki olyan rossz volt hozzám.

Vacsora után Atticus kezében az újsággal leült, és odaszólt nekem: – Scout, akarsz olvasni? – Ez már több volt a soknál, és kimentem a tornágra. Atticus kijött utánam.

– Mi bajod van, Scout?

Azt mondtam Atticusnak, hogy nem érzem jól magam, és ha beleegyeznek, nem megyek többet az iskolába.

Atticus beleült a hintaszékbe, keresztbe rakta a lábát, és ujjaival az óraláncával játszott; azt mondta, hogy csak így tud gondolkozni. Barátságos csendben várt, és én megpróbáltam meggyőzni. – Te sem jártál iskolába, és mégis felnőttél. Én is idehaza maradok. Te taníthatsz engem, ahogyan nagypapa tanított téged és Jack bácsit.

– Erre én nem érek rá – mondta Atticus. – Nekem kenyeret kell keresnem, különben is, becsuknának, ha idehaza tartanálak... Este kapsz magnéziaport, és holnap iskolába mégy.

– De én már egészen jól érzem magam.

– Mindjárt sejtettem. Hát akkor mi a baj?

Sorban elmondtam neki, mennyi baj ért napközben. – Igen, azt mondta, hogy kár volt tanítanod engem, és többet nem szabad olvasnunk, soha. Nagyon kérlek, apa, ne küldj vissza az iskolába.

Atticus felkelt, és elment a tornác széléig. Megszemlélte a virágzó lila akácokat, és visszajött hozzám.

– Mindenekelőtt meg kell tanulnod valamit, s mindjárt jobban kijössz az emberekkel, Scout – mondta. – Csak akkor értheted meg őket, ha az ő helyzetükbe képzeled magad.

– Hogy érted ezt, apa?

– Úgy, hogy valósággal bele kell bújni a másik ember bőrébe.

Atticus szerint sok mindent megtanultam aznap, de sokat tanult Miss Caroline is. Megtanulta, hogyan nem lehet bántani egy Cunninghannel, de ha Walter és én megértettük volna az ő álláspontját, megbocsátottuk volna neki azt a hibát, amelyet elkövetett. Nem várhatjuk tőle, hogy Maycomb egész életét egyetlen nap alatt megértse, és nem hibáztathatjuk, hogy nem járt el okosan.

– Mit tehettem mást, mint hogy elolvastam, amit a kezembe adott – mondtam erre Atticusnak. – A végén engem vont érte felelősségre. Értsd meg, Atticus, nekem nem kell feltétlenül iskolába járnom! – Hirtelen egy jó gondolat villant át az agyamon. – Emlékszel, hogy említettem Burris Ewellt? Ő mindig csak az első nap megy iskolába. Az iskolanővér úgy gondolja, hogy eleget tesz a törvénynek, ha sikerül beíratnia.

– Ez rád nem vonatkozik, Scout – mondta Atticus. – Vannak bizonyos esetek, amikor okosabb a törvényt rugalmasabban kezelni. De a te esetemben a törvény szigorán nem lehet változtatni, tehát muszáj iskolába járnod.

– Nem látom be, miért kelljen nekem mennem, ha ő sem megy.

– Hát akkor figyelj ide.

Atticus elmagyarázta, hogy az Ewell család három nemzedék óta Maycomb szegényfoltja. Amennyire vissza tud emlékezni, egyikük sem végzett soha tisztességes munkát. Megígérte, hogy valamelyik karácsonykor, amikor leszedi a fát, elvisz, és megmutatja, hogyan laknak Ewellék, akik hiába emberi lények, mégis állatok módjára élnek. – Járhatnának iskolába, ha akarnának, de a legkisebb jelét se mutatják, hogy szükségét érzik a tanulásnak – mondta Atticus. – Volna mód rá, hogy erőszakkal kényszerítsék őket iskolába járásra, de oktalanság volna az Ewellékhez hasonló népséget életmódjuk megváltoztatására kényszeríteni.

– Eszerint ha holnap nem megyek iskolába, te kényszerítesz rá.

– Ne feszegessük tovább a dolgot – mondta Atticus ridegen. – Te, Miss Scout Finch, rendes polgár vagy, és engedelmeskedned kell a törvénynek. – Azt mondta, hogy Ewellék a társadalmon kívül élő emberek. Bizonyos okok folytán a társadalom nekik olyasmit is megenged, amit másoknak nem, és pedig úgy, hogy egyszerűen szemet huny egyes dolgaik felett. Például elnézi, hogy nem járnak iskolába. Vagy például Burris Ewell apjának, Bob Ewellnek elnézik, ha akkor is vadászik, mikor vadászati tilalom van.

– Elég helytelen, Atticus – mondtam. Maycomb megyében ugyanis a lakosság vadászati tilalom idején minden vadászatot súlyos vétségnek tekint.

– Igaz, hogy ez ellenkezik a törvénnyel – mondta apám –, és kétségtelenül helytelen dolog, de ha valaki a közsegélyt whiskyre költi, a gyerekei éhen halnak. Nincs a környéken földbirtokos, aki sajnálná az ilyen gyermekektől az apjuk által elejtett vadat.

– Mr. Ewellnek mégsem kellene ilyesmit csinálnia.

– Nem hát, de ő már soha nem változik meg. Te talán sajnálnád a gyerekeitől?

– Nem, apa – mormoltam, és aztán még egyszer leszögeztem. – De ha tovább járok iskolába, nem olvashatunk többet...

– Tulajdonképpen ez izgat téged, ugye?

– Igen ez, apa.

Mikor Atticus rám nézett, tekintetéből nyomban láttam, hogy kész a kérésemet teljesíteni.

– Tudod te, mit jelent ez a szó: kompromisszum?

– A törvény megkerülése?

– Nem, inkább kölcsönös engedmények alapján létrejött megegyezés – mondotta. – Ha belátod, hogy muszáj iskolába járnod, ezután is olvasunk minden este, mint eddig. Áll az alku?

– Áll.

– Tekintsük tehát az alkut megkötöttnek, a szokásos formalitás nélkül – mondta Atticus, mikor észrevette, hogy a tenyerembe akarok köpni.

Amikor kinyitottam az utcára vezető kisajtót, Atticus utánam szólt: – Mellesleg szólva, Scout, okosabb, ha a megegyezésünkről az iskolában nem szólsz senkinek.

– Miért?

– Attól félek, hogy magasabb oktatási fórumok esetleg rossz szemmel néznék eljárásunkat.

Jem és én hozzászoktunk, hogy apánk mondja ki az utolsó szót, de mindig jogunkban volt félbeszakítani Atticust, és megkérdezni tőle, ha valamit nem értettünk.

– Hogy értsem ezt, apa?

– Én soha nem megyek be az iskolába – mondta Atticus. – De az az érzésem, hogy ha elmondod Miss Caroline-nak, hogy minden este együtt olvasunk, ő jön el, és én nem szeretném, ha eljönne hozzám.

Atticus aznap este azzal szórakozott, hogy nagy komolyan felolvasott egy cikket egy emberről, aki valamilyen rejtélyes okból egy zászlórúd tetején üldögélt. Erre Jem a következő szombaton egész nap fent ült a fa tetején. Reggeli után ment fel, és ott volt még alkonyatkor, sőt ott maradt volna éjszakára is, ha Atticus nem tiltotta volna meg, hogy több ételt vigyek fel neki. A nap legnagyobb részét ugyanis azzal töltöttem, hogy fel- és lemásztam a fáról. Jem hol ezért küldött, elláttam olvasnivalóval, ivóvízzel és étellel. Már éppen takarót készültem felvinni neki éjszakára, amikor Atticus azt mondta, hogy ha nem törődöm vele, lejön magától is, és neki lett igaza.

4

Az iskolában később sem dicsekedhettem valami sok sikerrel. Nagyrészt hiábavaló fáradság maradt, hogy az alabamai állam által drága költséggel beszerzett füzetek és színes íróók segítségével megtanítsanak arra, amit a pedagógia szaknyelvén csoportdinamikának neveznek. A Dewey-decimális szisztémát, ahogyan Jem nevezte, bevezették minden osztályban első iskolai évem vége előtt, és így nem volt módomban összehasonlítani más oktatási módszerekkel. Ha szétnéztem a közvetlen közelemben, azt láttam, hogy Atticus és nagybátyám, akik odahaza tanultak, mindent tudtak, vagy mondjuk inkább így: amit nem tudott az egyik, tudta a másik. Azt mindenesetre jól tudtam, hogy apám évek hosszú során át tagja volt az állami törvényhozó testületnek, ahova mindig egyhangúlag beválasztották, pedig nem részesült abban az oktatásban, amit tanítóim elengedhetetlennek tartottak ahhoz, hogy valaki Jó

Polgár lehessen. Jemet részben a Dewey-decimális szisztéma, részben a régi pedagógia elavult módszereivel okították, és mégis jól megállta helyét egyedül éppúgy, mint csoportban.

Jem ugyan nem jó példa, mert semmiféle oktatási módszer nem akadályozta meg benne, hogy a könyveket falja. Ami engem illet, az én tudásom egyetlen és legfőbb forrása az volt, amit a Time című képes hetilapból szedtem fel, ezenkívül elolvastam mindazt, amit odahaza kézbe kaparintottam. De mialatt lassan kijártam Maycomb megye iskoláit, egyre inkább az volt az érzésem, hogy valamitől megfosztottak. Hogy mitől, azt magam sem tudom, de nem hinném, hogy az a tizenkét esztendeig tartó, véget nem érő unalom, amelyre az állami közoktatás ítél, pontosan megfelelt volna a pedagógusok szándékának.

Mikor elsős voltam, fél órával hamarabb engedtek haza az iskolából, mint Jemet, akinek háromig kellett maradnia. Mindig lélekszakadva rohantam el a Radley-ház előtt, s csak akkor álltam meg, mikor a verandánkhoz értem, ahol biztonságban éreztem magam. Délután futás közben megakadt a szemem valamin, úgyhogy mély lélegzetet vettem, alaposan körülnéztem és visszamentem.

A Radley-telek szélén örökzöld tölgy állott. Gyökerei kinőttek a mellékutcába, és az úttestet hepehupássá tették. Az egyik fán most valamit észrevettem. Jó méternyi magasságban az utcaszint felett, egy odúban ezüstpapírt láttam, amint csillogott a délutáni napsütésben. Lábujjhegyre álltam, körülnéztem, látja-e valaki, mit csinálok, és két rágógumit emeltem ki a lyukból a külső csomagolás nélkül.

Első gondolatom az volt, hogy a szájamba veszem mindkettőt, de aztán ráeszméltem, hol vagyok. Hazaszaladtam, és a tornácon szemügyre vettem zsákmányomat. A két rágógumi frissnek látszott. Megszagoltam őket, és jó szagúak voltak. Megnyaltam az egyiket, és vártam egy ideig. Nem haltam meg, hát gyorsan a számba dugtam. Az ízéről azonnal ráismertem, Wrigley mentolos rágógumi volt.

Mikor Jem hazaérkezett, megkérdezte tőlem, honnan van rágógumim. Azt mondtam, hogy találtam.

– Ne egyél meg semmit, amit találsz, Scout.

– Nem a földön találtam, hanem a fán. Jem morgott egyet.

– Igenis, egy fán – mondtam. – Itt ni, azon a fán volt eldugva, egy lyukban. Mikor jöttem az iskolából.

– Köpd ki azonnal.

Erre kiköptem. Az íze már úgyis múltóban volt. – Egész délután rágtam, és nem haltam bele, még csak rosszul sem éreztem magam.

Jem dobbantóit a lábával. – Nem tudod, hogy az ottani fákhhoz hozzányúlnod sem szabad? Meghalsz, ha hozzájuk érsz.

– Te még a falat is megérintetted egyszer.

– Az más volt! Most menj azonnal gargalizálni – azonnal, nem hallod?

– Eszem ágában sincs. Nem maradna az íze a számban.

– Ha nem gargalizálsz, megmondom Calpurniának.

Csak hogy ne legyen vitám Calpurniával, engedelmeskedtem Jemnek. Nem tudom, miért, első iskolai évem komoly változást hozott a Calpurnia és köztem levő viszonyban: Calpurnia zsarnokoskodása, igazságtalansága és dolgaimba való beavatkozása miatt magaviseletem halk morgásokkal tarkított, általános helytelenítéssé alakult át. Néha komoly fáradságot okozott, hogy ne bosszantsam fel valamivel.

Közeledett a nyár, Jem és én türelmetlenül vártuk. A nyár volt számunkra az év legkellemesebb része. Kinn aludtunk a hátsó tornácon, nyugágyakban, vagy megpróbáltunk fenn aludni fészünkben, a fán; nyáron mindenféle jókat ehettünk, és a napégette táj ezer színben tarkállott; de a nyár mindenekfelett Dilit jelentette.

Az utolsó tanítási napon az iskola korán véget ért, és mialatt mentünk haza együtt, így szóltam Jemhez: – Öreg Dili holnap már biztosan itt lesz.

– Valószínűleg csak holnapután – mondta Jem. – Mississippiben egy nappal később kezdődik a nagyvakáció.

Amikor a Radley-ház sarkán álló tölgyfákhoz érkeztünk, századszor mutattam rá az odúra, ahol a rágógumit találtam, s igyekeztem meggyőzni Jemet róla, hogy ott találtam. Ez alkalommal egy újabb ezüstpapír csillogott a lyukban.

– Látom én is, Scout, látom...

Jem szétnézett, felnyúlt a lyukhoz, és óvatosan kiemelte a csillogó, apró csomagot. Hazarohantunk, és a tornácon láttuk, hogy egy apró doboz, amelyre ezüstpapír darabok voltak ráragasztva, különféle rágógumi címkékkel együtt.

Ilyenféle dobozokban szokták eladni a jegygyűrűket: sötétlila bársonnyal volt bélelve, rajta apró zár. Belül két kifényesített egycentest találtunk, szépen egymásra illesztve. Jem megvizsgálta a pénzdarabokat.

– Indián fej van rajtuk – mondta. – Ez kilencszázados, Scout, a másik pedig kilencszázas. Nagyon régi pénzek.

– Kilencszázados – ismételtem meg. – Te...

– Hallgass egy pillanatig! Hagyj gondolkodni.

– Jem, gondold, hogy ezt szándékosan dugta oda valaki?

– Rajtunk kívül más gyerek nemigen jár erre, hacsak valami felnőtt nem dugta oda...

– A felnőttek nem szokták eldugni a dolgaikat. Gondolod, hogy megtartsuk őket, Jem?

– Nem tudom, mi egyebet csinálhatnánk, Scout. Kinek adjuk vissza? Igazán egy lelket sem ismerek, aki erre járna. Cecil a hátsó utcán jár haza, és átmegy az egész városon keresztül, mielőtt hazaér.

Cecil Jacobs, aki a mi utcánk másik végén lakott, a postahivatal tőszomszédságában, egy teljes mérföldet gyalogolt, hogy elkerülje Radleyék és az öreg Mrs. Henry Lafayette Dubose házát. Mrs. Dubose két házzal feljebb lakott nálunk. A szomszédság egyöntetű véleménye szerint Mrs. Dubose volt a legzsugoribb asszony, aki valaha élt a földön. Jem soha nem ment el a háza előtt, ha Atticus nem volt vele.

– Mit gondolsz, Jem, mit tegyünk?

Ha valaki talált valamit, joga van hozzá, ha a tulajdonos nem jelentkezik. Minden lelkiismeret-furdalás nélkül leszakítottunk egy-egy kaméliát, nyári napokon ittunk egy-egy kortyot Miss Maudie Atkinson tehenének frissen fejt tejéből, vagy elcsentünk egy-egy fürt muskotályszőlőt, csakhogy a pénz az egészen más.

– Mondok neked valamit – szólott Jem. – Megtarthatjuk a tanítás kezdetéig, aztán sorban megkérdezzük mindenkit, nem az övé-e. Vannak gyerekek, akik buszon járnak iskolába, talán ezek közül az egyik dugta oda ma reggel, aztán elfeledkezett róla. Ez a két penny valakié, ebben biztos vagyok. Nézd, mennyire kifényesítette! Ez valakinek a megtakarított pénze.

– Helyes, de miért dugta el a rágógumit is? Az nem áll el.

– Nem. Tudom, Scout. De ez a két penny fontos volt valakinek...

– Hogyan érted, Jem?

– Indián fejes pénzek – ezek indiánoké lehetnek. Varázserejük van, és szerencsét hoznak azokra, akiké. Nem olyasmire gondolok, mint a sült csirke, ami váratlanul a szádba repül, hanem arra, hogy sokáig él az ember, egészséges, meg sok jó dolgotat ír ... komoly értéket jelenthetnek valakinek. Elteszem őket a kofferembe.

Mielőtt bement Jem a szobájába, hosszú ideig nézett a Radley-házra. Látszott rajta, hogy megint gondolkodik.

Két nappal később érkezett meg Dili, ragyogott a boldogságtól. Egyedül jött a vonaton Meridiánból Maycomb Junctionig, amit csak udvariasságból neveztek így, mert az állomás Abbot megye területén feküdt. Itt várt rá Miss Rachel, az egyetlen maycombi taxin. Az étkezőkocsiban ebédelt, és Bay St. Louis állomáson két összenőtt ikret látott leszállni a vonatról, s emellett minden fenyegetés ellenére is kitartott. Nem hordta tovább az ingéhez

gombolt sortját, hanem valóságos rövidnadrág volt rajta, övvel. Egy kicsit meghízott, de semmit nem nőtt, és állítólag találkozott apjával is. Apja magasabb volt szerinte, mint Atticus, fekete kecskeszakállt viselt, és az L. and N. Railroad vasúti társaság igazgatója volt.

– Segítettem egy ideig vezetni a mozdonyvezetőnek – mondta Dili ásitva.

– Vezetted te a disznó fülét, Dili. Fogd be a szád – mondta Jem. – Mit játszunk ma?

– Tom, Sam és Dicket – ajánlotta Dili. – Menjünk a ház elé a kiskertbe. – Dili azért választotta a Rover fiúkat, mert abban három nagy szerep is volt. Nyilván megunt, hogy mindig ő legyen a főszereplő.

– Én már unom őket – mondtam. – Beleuntam, hogy Tom Rover szerepét játszom, aki egy film közepén hirtelen elfelejti, hogy kicsoda, s ezzel vége is a szerepének, míg egyszerre csak Alaszkában találkozunk vele.

– Találj ki valami mást, Jem – mondtam.

– Unom már, hogy mindig én találjak ki valamit. Ezek voltak a vakáció első napjai, és máris unatkoztunk.

Az járt az eszemben, mit csinálunk egész nyáron át.

A ház előtti kiskertbe mentünk. Dili megállt, és nézte a gyászos külsejű Radley-házat. – Halálszagot érzek – szólt. – Komolyam mondom. – Rászóltam, hogy fogja be a száját.

– Úgy érted, hogy megérzed a szagát, amikor valaki meghal?

– Nem, de csak meg kell szagolnom valakit, és meg tudom mondani, ha meghal. Egy öreg hölgy tanított meg rá.

– Dili fölém hajolt és megszagolt. – Jean-Louise Finch, te például meghalsz három nap múlva.

– Dili, ha azonnal el nem hallgatsz, úgy beléd rúgok, hogy meggebedsz. Komolyan mondom.

– Fogd be a szád, kérlek – morgott Jem. – Úgy viselkedsz, mint ha te is hinnél a lidércekben.

– Te meg, hogy nem hiszel – mondtam.

– Mi az a lidérc? – kérdezte Dili.

– Nem esett még meg veled, hogy éjszaka valami elhagyatott úton mentél, és egyszerre csak forróságot éreztél? – kérdezte Jem Dilitől. – A lidérc olyan személy lelke, aki nem tud bejutni a mennybe, kószál elhagyatott utakon, és ha átmegy rajta, belőled is lidérc lesz, ha meghalsz, és éjszakánként te is kószálsz, és kiszívod az emberek lelkét.

– Hogyan lehet elkerülni, hogy át ne menjen valaki rajta?

– Sehogy – mondta Jem. – Néha keresztbe fekszik az úttesten. De ha ezt mondod: “Angyal-fényes, halál-élet. El az útból – ne szívd lelkem”, elkerülheted a varázslatot...

– Egy szót se higgy neki, Dili – szóltam közbe. – Calpurnia azt mondja, hogy csak néger babona az egész.

Jem fenyegető pillantást vetett rám, de csak ennyit mondott: – Játsszunk valamit, vagy ne?

– Karikázzunk autógumiban – ajánlottam nekik.

Jem nagyot sóhajtott. – Jól tudod, hogy én már nem férek bele.

– Te majd guríthatsz. – Már szaladtam is a hátsó udvarba, és a garázból kigurítottam egy ócska gumiabroncsot.

Dili azt mondta, neki kellene először karikáznia, mert ő csak most érkezett. A döntést Jemre bíztuk, és ő az első karikázást nekem ítélte, azzal, hogy utánam Dili külön hosszabb ideig karikázhatik. Összekuporodtam, és belebújtam a gumiba.

Amíg meg nem jártam, eszembe sem jutott, hogy Jem megsértődött, mert nem adtam igazat neki a lidérc dolgában, és türelmesen kivárta, hogy bosszút állhasson rajtam. A bosszúja az volt, hogy az autógumit teljes erőből legurította a járdáról. A föld, az ég, a házak, minden összefolyt a szemem előtt, a fülem zúgott, és szinte megfúltam. Nem tudtam a kezemet

kinyújtani, hogy megállják, mert beszorult a mellem és a térdem közé. Csak abban reménykedhettem, hogy Jem az autógumi elé szalad, vagy hogy az utca másik oldalán az abroncs a járdába ütődik. Hallottam, hogy Jem utánam szalad és ordítzik.

Az autógumi végiggurult a kavicsos útesten, majd hozzáütődött a járda széléhez, és én kibuktam belőle a járdára, mint egy dugó. Szédültem, hányingerem volt, ott feküdtem a járda cementjén, a fejemet ráztam, hogy ne zúgjon a fülem. Közben Jem hangját hallottam: – Scout, gyere el onnan. Gyere ide! Scout, gyorsan! – kiáltott Jem torka szakadtából. – Kelj fel! Nem érted?

Feltápáskodtam és reszketve igyekeztem összeszedni magam. – Hozd a gumit is! – üvöltött Jem. – Hozd magaddal! Vagy nem vagy észnél?

Mikor tájékozódni tudtam, amilyen gyorsan bírtam, visszaszaladtam hozzájuk.

– Miért nem hoztad el a gumit? – rivallt rám Jem.

– Miért nem hozod el *te*? – kiáltottam vissza. Jem hallgatott.

– Menj érte, éppen csak hogy begurult a kerítéskapun. Hiszen egyszer már a ház falát is megérintetted, ha jól emlékszem.

Jem dühösen nézett rám, de nem tudott mit csinálni, végigszaladt a járdán, átugrotta a tócsát a kapu mellett, és visszagurította az abroncsot.

– Itt van! – mondta Jem diadalmasan, de komor tekintettel. – Semmi volt az egész. Esküszöm, Scout, néha annyira lányosan viselkedsz, hogy tiszta szégyen.

Ez súlyosabb sértés volt, mint gondolta, de elhatároztam, hogy nem szólok rá semmit.

Calpurnia megjelent a ház ajtajában, és kiabálni kezdett: – Itt a limonádé! Gyertek el gyorsan a tűző napról, amíg meg nem sültök. – Limonádé egy órával déli tizenkettő előtt bevett nyári szokásaink közé tartozott. Calpurnia letett a tornácon az asztalra egy kancsót és három poharat, aztán csinálta tovább a dolgát. Nem nagyon izgatott, hogy kiestem Jem kegyeiből, de tudtam, hogy a limonádétól visszanyeri jókedvét.

Miután két teli pohár limonádét felhörpintett, Jem a mellére ütött: – Tudom már, mit játszunk – jelentette ki. – Valami egészen újat és mást.

– Mit? – kérdezte Dili.

– Boo Radleyt.

Jem néha nagyon átlátszóan gondolkodott. Ezt az egészet is csak azért eszelte ki, hogy bebizonyítsa: mennyire nem fél Radleyéktől semmilyen formában, és megmutassa, milyen ellentét van az ő rettenthetetlen bátorsága és az én gyávaságom között.

– Boo Radley? Hogyan? – kérdezte Dili.

Jem így folytatta: – Scout, te lehetnél Mrs. Radley...

– Eszem ágában sincs. Nem hiszem, hogy...

– Mi az? – mondta Dili. – Még mindig be vagy tojva?

– Kijöhet éjszaka, mikor mind alszunk... – mondtam. Jem leintett: – Ugyan, honnan tudhatná Boo, hogy mit játszunk? Különben sem hiszem, hogy még él. Évekkel ezelőtt meghalt, és a holttestét bedugták a kéménybe.

Most Dili közbeszólt: – Mi ketten is játszhatjuk, Jem, Scout pedig, ha fél, legyen a nézőközönség.

Majdnem biztos voltam benne, hogy Boo Radley ott van a házban, de nem tudtam bebizonyítani. Ezért legjobbnak látszott, ha hallgatok, vagy különben az a vád érhetne, hogy csak a lidércben hiszek, vagyis olyan jelenségben, amely nappal semmi kárt nem tehet bennem.

Jem kiosztotta a szerepeket: én lettem Mrs. Radley, és csak a tornácon kellett sepregetnem. Dill volt Mr. Radley. Fel és alá lépdelt a járdán, és intett egyet, ha Jem szólt hozzá. Boo-t persze Jem alakította. Ő a ház előtti lépcsők alá ment, és időnként hangosan üvöltözött.

Egész nyáron át ezt játszottuk. Csiszoltuk és tökéletesítettük az előadást, több lett a párbeszéd, bonyolultabb a cselekmény, a végén már kis színdarab lett belőle, amin mindennap változtatnak egy kicsit.

Dili tökéletes intrikus volt; vállalt, és el tudott játszani bármilyen szerepet, és még magasnak is tudott látszani, ha intrikusi szerepe úgy kívánta. Remekül, rémregénybe illő módon tudott szörnyeteget alakítani. A Különféle női szerepeket természetesen rám osztották ki, de én ezekért nemigen lelkesedtem, a Tarzan-szerepet sokkal inkább szerettem. Egész nyáron át aggodalmak gyötörték játék közben, hiába hangoztatta Jem, hogy Boo már nem él, és semmi bajom nem történhetik, hiszen nappal ő és Calpurnia, éjszaka pedig Atticus is otthon van.

Jem született drámai hős volt.

Egész kis tragédia alakult ki a szomszédok által terjesztett pletykákból és legendaszerű történetekből: Mrs. Radley szép volt, míg férjhez nem ment Mr. Radleyhez, és el nem vesztette minden vagyonát. Kihullott majdnem minden foga, a haja és a mutatójja hiányzott a jobb kezén. (Ez Dili ötlete volt. Mrs. Radley ujját Boo harapta le, amikor nem tudott macskát és prérikutytát fogni vacsorára.) Csak ült szomorúan sírdogálva lakószobájában: Boo közben a házban lassanként minden bútordarabot szétfaragcsált.

A bajba került fiúk szerepét hárman játszottuk. Én közben szerepet cseréltem, és a hagyatéki bírót alakítottam. Dili elvezette Jemet, bedugta a lépcső alá, és egy seprével püfölte. Majd újra megjelent Jem, ezúttal a seriff szerepében, máskor városi polgár vagy éppen Miss Stephanie Crawford volt, aki Maycombban mindenkinél többet tudott a Radley ház lakóiról.

Boo nagyjelenésekor Jem belopakodott a házba, elcsente az ollót a varrógép fiókjából, mikor Calpurnia nem látta. Aztán beült a hintaszékbe, és újságpapírt vagdosott. Dili elment mellette, ráköhögött Jemre, és ő úgy tett, mintha az ollót beleszúrná Dili combjába. Onnan, ahol én álltam, ez a jelenet egészen valószerűnek hatott.

Amikor Mr. Nathan Radley útban a városba elhaladt mellettünk, mozdulatlanul álltunk, és csendben maradtunk, míg el nem tűnt. Közben az járt az eszünkben, mit tenne velünk, ha sejtene, mit játszunk. Az előadást nyomban beszüntettük, amikor feltűnt valaki a szomszédok közül. Egyszer Miss Maudie Atkinson láttam, amint kezében mozdulatlanra dermedt a kerti olló, és bámult át ránk az utca túloldaláról.

Egy alkalommal annyira elmerültünk az Egy család története című könyv második kötete második fejezetének a játszásában, hogy nem vettük észre Atticust, aki a járdán állva figyelt bennünket, s közben egy összegyűrt képeslappal csapkodta a térdét. A nap éppen delelőn állhatott.

– Mit játszotok ti? – kérdezte.

– Semmit – mondta Jem.

Jem kitérő válaszából megértettem, hogy a játék titok volt, és én is hallgattam.

– Mit keres az olló nálatok? Miért vagdosátok szét az újságot vele? Ha ez a mai lap, jaj nektek.

– Semmit.

– Mi az, hogy semmit? – kérdezte Atticus.

– Semmit, apa.

– Add ide azt az ollót – mondta Atticus. – Ez nem játékszer. – Mondd, van ennek valami köze Radleyékhez?

– Nincs, apa – mondta Jem és elpirult.

– Remélem, hogy nincs – mondta Atticus kurtán, és bement a házba.

– Je-em...

– Fogd be a szád! A lakószobába ment, és onnan meghallhatja, mit beszélünk.

Mikor épségben eljutottunk az udvarba, Dili megkérdezte, ezek után játszhatunk-e tovább?

- Nem tudom. Atticus nem tiltotta meg...
- Jem – szóltam –, én azt hiszem, Atticus rájött, mit játszunk.
- Nem tudja. Ha rájött volna, megmondja.

Én nem voltam ebben olyan biztos, de Jem azt mondta, hogy én csak egy lány vagyok, a lányok mindig képzelődnek, ezért utálja őket mindenki, és ha továbbra is így viselkedem, menjek a pokolba, és keressék magamnak más játszópajtásokat.

– Jól van, csak hidd ezt továbbra is – mondtam neki. – Majd rájössz egyszer, mi az igazság.

Atticus megjelenése volt a második eset, amikor abba akartam hagyni a játékot. Az első akkor volt, amikor begurultam a Radley-ház kiskertjébe. Bár zúgott a fejem, és a hányingerem sem múlt el egészen, miközben Jem üvöltözött, hallottam valami más hangot is, de olyan halk volt, hogy a járdáról már nem hallhattam volna. Odabent a házban valaki nevetett.

5

Mint előre sejtettem, akadékoskodásom nem volt egészen hiábavaló: nagy megkönnyebbülésemre a darabot egy ideig ritkábban játszottuk. Jem mindenesetre kitartott amellett, hogy Atticus egy szóval sem tiltotta meg, tehát nyugodtan játszhatjuk, de ha Atticus a jövőben mégis megtiltaná, Jem erre az esetre is tudott megoldást. Azt mondta, egyszerűen megváltoztatja a szereplők nevét, és akkor nem kifogásolhatja a darabot.

Dili szívvel-lélekkel egyetértett Jemmel. Dilit mind kevésbé viseltem el, mert mindig csak Jemre hallgatott. A nyár elején megkérte a kezemet, de nyomban megfélekedett az egészről. Egészen kisajátított magának, aztán rám se nézett. Kétszer alaposan elpüföltem, de nem értem el vele semmit, mindinkább egy követ fűjt Jemmel. Egész napokat töltöttek fenn a fa tetején kettesben, ahol mindenféle terveket szőttek, és csak olyankor hívtak, hogy menjek fel, mikor szükségük volt egy harmadik személyre is. Én azonban jó ideig nem ütöttem bele az orromat vakmerő terveikbe, dühös voltam – mert a lánynak hívtak, és estefelé mindig inkább Maudie Atkinsonnal ültem együtt az utcai tornácán.

Jem és én mindig szabadon szaladgálhattunk Miss Maudie udvarában; csak az azaleáit nem volt szabad bántanunk. De a hozzá fűződő kapcsolatunk nem volt egészen világos. Amíg Jem és Dili ki nem zártak terveikből, Miss Maudie nem volt más, csak egy a szomszédok közül, de azt mindig éreztem, hogy engem különösképpen kedvel.

Miss Maudie-val kötött hallgatóságos megegyezésünk értelmében játszhattunk a kertjében, a fűvön, ehettünk a muskotályszőlőjéből, csak a filagória tetejére nem volt szabad felmászunk, de a hatalmas hátsó kertben azt tehattük, amihez kedvünk volt. Megállapodásunk olyan nagyvonalú volt, hogy alig váltottunk szót egymással, nehogy viszonyunk kényes egyensúlyát valami megzavarja, most azonban Jem és Dili viselkedése miatt közelebbi kapcsolatba kerültem vele.

Miss Maudie ki nem állhatta a házát, és a szobákban töltött időt főleg időpocsékolásnak tartotta. Özvegy volt, és mint egy óriás kaméleon, ócska szalmakalappal a fején, egy férfioverallban az egész napot a virágágyak közt töltötte. Öt óra után megfürdött, kiült háza tornácára, és mint valami királynő, trónolt az utca felett.

Mindent szeretett, amit az anyaföld termett, még a gyomokat is. Egyetlen kivétellel. Ha az udvarán felfedezett egy árva tarackot, nyomban elkezdődött a marne-i csata: megjelent, kezében bádoggannával, és a benne levő gyomirtó szerből öntött a tarack gyökeréhez, s figyelmeztetett bennünket, hogy a szer halálos méreg, és meghalunk, ha a helyet messzire el nem kerüljük.

– Miért tetszik kigyomlálni? – kérdeztem egy alkalommal, amikor végignéztem az alig tíz centiméteres tarack ellen folytatott hosszú hadjáratot.

– Kigyomláljam, gyermekem, kigyomláljam? – Felvette a már-már hervadni kezdő taracktövet, és vékony szárát szétmorzsolta az ujjai között. A többől alig látható porszemek hullottak. – Egyetlen ilyen tarack tönkretehet egy egész kertet. Nézz ide! Ősszel elszárad, és a szél széthordja a megye egész területén – Miss Maudie arcán olyan irtózat jelent meg, mintha kertjét az egyiptomi tíz csapás közül az egyikről féltene.

Éles, határozott hangon beszélt, ami szokatlan jelenség Maycomb megyében. Mindnyájunkat teljes nevünkön szólított meg, és amikor nevetett, kilátszott néhány aranyfoga. Nekem nagyon tetszettek az aranyfogak és kijelentettem, remélem, hogy nekem is lesznek, ha megnövök. Csettintett a nyelvével, és megmutatta az aranyhidat. Ez a bizalmas gesztus még jobban megszilárdította barátságunkat.

Miss Maudie szerető gondoskodását kiterjesztette Jemre és Dilire is. Ha sok tennivalójuk közepette megpihentek, mindhárman Miss Maudie szeretetének eddig előttünk titokban maradt áldásaiban részesültünk. Ő készítette a legjobb tortákat az egész szomszédságban. Mikor még jobban összebarátkoztunk, mindig süített három kis és egy nagy tortát, és aztán átkiáltott értünk az utcán: – Jem Finch, Scout Finch, Charles Baker Harris, jöjjetek csak! – Érdekes volt sietnünk, megkaptuk érte jutalmunkat.

Nyáron hosszúak és békések voltak az alkonyatok. Miss Maudie és én gyakran ültünk kettesben a tornácán, és néztük, hogyan változott az ég színe naplementekor sárgából rózsaszínre. Figyeltük az alacsonyan szálló füstifecsskéket, ahogy eltűntek az iskolaépület teteje mögött.

– Miss Maudie – kérdeztem tőle egyik este –, mit gondol, Boo Radley még él?

– Arthurnak hívják, és él – mondta. Lassan ringatózott hatalmas tölgyfa hintaszékében. – Érzed a mimózáim illatát? Olyan édes ma este, mint az angyalok lehelete.

– Igen. De honnan tetszik tudni?

– Mit, gyermekem?

– Hogy B..., Mr. Arthur még él.

– Milyen ijesztő kérdés! Igaz, hogy a téma is ijesztő. Onnan tudom, hogy él, Jean Louise, mert még nem láttam, hogy holtan elvitték volna a házukból.

– Lehet, hogy meghalt, és bedugták a kéménybe.

– Hogy jut az eszedbe ilyesmi?

– Jem szerint ez történt vele.

– S-ss-ss. Jem napról napra jobban hasonlít Jack Finchre.

Miss Maudie gyermekora óta ismerte Jack Finch bácsit, Atticus fivérét. Körülbelül egyidősek voltak, és együtt nőttek fel Finch's Landingben. Miss Maudie egy szomszéd földbirtokos, dr. Frank orvos leánya volt, de minden energiáját földbirtoka megművelésére fordította, így aztán szegény maradt. Jack Finch bácsi Nashville-ben csak az ablakaiba ültetett muskátlitöveket ápolt, és meggazdagodott. A bácsi minden karácsonykor meglátogatott bennünket, és mindig átkiabált az utcán Miss Maudie-nak, hogy menjen hozzá feleségül.

– Kiabálj még hangosabban, Jack Finch, hogy meghallják a postán is, én nem hallom, mit mondasz. – Jem és én azt gondoltuk, hogy furcsa szokás így kérni meg valakinek a kezét, de hát Jack bácsi furcsa ember volt. Azt mondta, hogy csak bosszantani akarja Miss Maudie-t, és hiába próbálkozik vele már negyven év óta, s hogy ő az utolsó ember a földön, akihez Miss Maudie férjhez menne, de ugratni szívesen ugratja, mert Miss Maudie ellen legjobb védekezés a támadás, amit mindnyájan világosan meg is értettünk.

– Arthur Radley nem akar kibújni a házból, ez az egész – mondta Miss Maudie. – Nem ülnél te is otthon, ha nem akarnál kibújni a házból?

– Igen, de én ki akarok jönni. Mr. Arthur miért nem akar?

Miss Maudie helyreigazította szájában a hidat. – Tudod, ugye, hogy Mr. Radley lábmosó baptista.

– De hiszen a néni is az, vagy nem?

- Én nem vagyok olyan bigott, mint ő, csak baptista vagyok.
- Nem hisz minden baptista a lábmosásban?
- De igen. Otthon, a fürdőkádban.
- De mi nem vehetjük fel magunkkal együtt az úrvacsorát.

Miss Maudie nyilván úgy gondolta, egyszerűbb elmagyarázni a felnőttkeresztségről szóló baptista tanítást, mint a protestáns egyházak együttes úrvacsorázási tilalmát, és ezért így folytatta: – A lábmosók hite szerint minden öröm bűn. Képzeld: amikor ezek a lábmosók szombatokként bejönnek az erdőből, és elmennek itt a kertem mellett, mindig azt mondják, a virágaimmal együtt a pokolba kerülök.

– A virágai is?

– Igen, gyermekem. Együtt fogunk égni a gyehennában. Szerintük túl sok időt töltök Isten szabad ege alatt, ahelyett, hogy benn a házban olvasnám a Bibliát.

Bizalmam a szószéken hirdetett ígében mélyen megrendült, amikor elképzeltem, hogy ég Miss Maudie különféle protestáns poklokban. Persze Miss Maudie-nak éppen elég éles nyelve volt, és nem járta a szomszédságot, hogy jó cselekedeteket vigyen véghez, mint Miss Stephanie Crawford. Miss Stephanie-ben mégsem volt egy csepp bizalmam sem, inkább hittem Miss Maudie-nak. Soha nem árulkodott ránk, soha nem csapott be, és nem érdekelte a magánéletünk. Egyszerűen a barátunk volt. Nem tudtam elképzelni, hogyan kerülhet ilyen értelmes teremtmény a kárhozat örök tűzébe.

– De hiszen ez nem igazság, Miss Maudie. Maga a legjobb néni, akit ismerek.

Miss Maudie elmosolyodott. – Köszönöm, gyermekem. Tény, hogy a lábmosók a nőket a bűn megtestesülésének tartják. A Bibliát, mint tudod, szó szerint értelmezik.

– Ezért tartózkodik Mr. Arthur a házban? Hogy távol tartsa magát a nőktől?

– Fogalmam sincs róla.

– Én ezt sehogy sem értem. Akármennyire vágyik is rá Mr. Arthur, hogy a mennybe jusson, azért legalább a tornácra kijöhetne. Atticus azt mondja, hogy Isten ugyanúgy szereti az embereket, mint a néni...

Miss Maudie abbahagyta a hintázást, és hangja megkeményedett. – Te még túl fiatal vagy hozzá, hogy megértsd – mondta –, de a Biblia némely ember kezében rosszabb lehet, mint a whiskysüveg mondjuk apád kezében.

Miss Maudie szavai megdöbbeneteket. – Atticus nem iszik whiskyt – mondtam. – Soha nem ivott egy cseppet sem egész életében... de mégis... Igen, ivott egy keveset valamikor, de nem ízlett neki.

Miss Maudie nevetett. – Nem apádról van szó – mondta – úgy értettem, hogy ha Atticus Finch leinná magát, akkor se ártana annyit, mint egyes “jó szándékú” emberek. Vannak, akiket annyira gyötör, mi lesz velük a másvilágon, hogy nem tanulnak meg a földön élni... s az eredményt jól láthatod, nézz csak át az utca másik oldalára.

– Gondolja, Miss Maudie, hogy igaz, amit B..., Mr. Arthurról beszélnek?

– Mire gondolsz?

Elmondtam neki.

– Ez háromnegyed részben a színesektől, negyedrészen Stephanie Crawfordtól származik – mondta Miss Maudie komoran. – Stephanie Crawford meséje szerint egyszer arra ébredt fel az éjszaka kellős közepén, hogy Arthur az ablakból bámul rá. Megkérdeztem tőle: “Mit csináltál, Stephanie, helyet adtál neki az ágyadban?” Erre egy ideig nem járatta a száját.

Persze hogy nem, mert Miss Maudie-nak a pusztá hangja is elég volt hozzá, hogy bárkit is elhallgattasson.

– Bizony, gyermekem – mondta. – Szomorú hely az a ház. Emlékszem Arthur Radleyre, mikor még kisgyerek volt. Mindig illedelmesen beszélt hozzám, bármit mondanak is az emberek. Olyan illedelmesen, ahogyan csak tudott.

– Azt tetszik hinni, hogy megbolondult?

Miss Maudie a fejét csóválta. – Még ha nem is volt bolond, lehet, hogy azóta csakugyan megbolondult. Hogy mi megy végbe az emberekben, soha nem tudhatjuk. Ami a házak zárt ajtóinak mögött történik, az titok...

– Atticus soha nem tesz olyant Jemmel és velem benn a házban, amit ne tenne meg kinn az udvaron is – mondtam, mert kötelességem volt megvédeni az apámat.

– Drága gyermekem, egy pillanatra sem gondoltam apádra, de most, hogy megemlíted, csak ennyit mondhatok: Atticus Finch az a fajta ember, aki otthon is ugyanúgy viselkedik, mint az utcán. Nem vinnél néhányat ebből a frissen sült buktából?

Persze hogy boldogan vittem.

Másnap reggel, mikor felébredtem, Jemet és Dilit tanácskozásba mélyedve találtam a hátsó udvaron. Mikor csatlakoztam hozzájuk, szokás szerint elküldtek.

– Nem megyek. Ez az udvar éppúgy az enyém, mint a tiétek, Jem Finch. Nekem ugyanolyan jogom van, hogy itt játsszam, mint nektek.

Dili és Jem egy pillanatra összedugta a fejét. – Ha maradsz, teljesítened kell, amit parancsolunk – figyelmeztetett Dili.

– Melyikőtök hordja fenn egyszerre ennyire az orrát? – kérdeztem.

– Ha nem ígéred meg, hogy azt teszed, amit mondunk, nem árulunk el semmit – folytatta Dili.

– De megnőttél! Na jó! Miről van szó?

Jem nyugodt hangon kijelentette: – Levelet fogunk átadni Boo Radleynek.

– És hogyan, ha szabad tudnom? – Igyekeztem leküzdeni önkéntelenül támadt ijedelmemet. Könnyű volt Miss Maudie-nek kényelmesen és teljes biztonságban ülni háza tornácán. A mi helyzetünk egészen más.

A terv az volt, hogy Jem a levelet egy horgászbót végére tűzi, és bedugja a leeresztett redőnyön át. Ha közben valaki jönne, Dili csengővel ad jelt.

Dili felemelte jobb kezét, amelyben anyám ebédlői ezüstcsengőjét tartotta.

– A ház oldalsó szárnyán, az egyik ablaknál próbálom meg – mondta Jem. – Tegnap megszemléltük a terepet, és láttuk, hogy az egyik redőnyön rések vannak. Hátha rá tudom tenni a levelet az ablakpárkányra.

– Jem...

– Most már benne vagy, nem húzhatod ki magadat belőle, Miss Priss!

– Jó, jó, de én nem leszek ott! Jem, valaki a múltkor...

– Igenis ott leszel, sőt te leszel a megfigyelő a telek hátsó végén, Dili pedig elől, az utcai fronton, és ha jön valaki, csengetéssel ad jelt. Megértetted?

– Hát jó, legyen. Mit írtok a levélben?

Dili válaszolt a kérdésemre: – Nagyon udvariasan megkérjük, hogy időnként jöjjön ki, és mesélje el, mit csinál odabent. Az is benne lesz a levélben, hogy részünkről nem történik semmi bántódása, és fizetünk neki egy fagyaltot.

– Mindketten megőrültetek, megöl mindnyájunkat! Dili tovább folytatta: – Én találtam ki. Azt hiszem, hogy ha kijön, és leülünk egy kicsit beszélgetni, jobban érzi majd magát.

– Honnan veszed, hogy nem érzi jól magát?

– És te hogyan ereznéd magadat, ha becsuknának száz esztendőre, és csak macskahúst ehetnél? Fogadok, hogy már ilyen hosszú szakálla nőtt...

– Mint a papádnak?

– Neki nincs is szakálla...– Dili elhallgatott, mint akinek hirtelen eszébe jutott valami.

– Most rajtakaptunk – szóltam. – Mikor leszálltai a vonatról, azt mondtad, hogy a papádnak fekete szakálla van...

– Hát tudd meg, levágatta még a tavaly nyáron! Igen. Igen, van nálam egy levél, azzal tudom bizonyítani... küldött két dollárt is!

– Beszélj, csak beszélj! Küldött ő neked lovasrendőri egyenruhát is, csak éppen nem érkezett meg soha. Nem igaz? Beszélj, csak beszélj, fiacskám...

Dill Harris a legnagyobb hazug volt, akit csak ismertem. Többek között tizenhatszer szállt fel postarepülőgépen, járt Nova Scotiában, látott elefántot, nagyapja Joe Wheeler brigadéros tábornok volt, és ráhagyta a kardját.

– Fogjátok be a szátokat! – szólt Jem. Lement a pincébe, és egy sárga bambuszrúddal tért vissza. – Gondolom, ez elég hosszú lesz, elérem vele az ablakot a járdáról.

– Ha valaki elég bátor volt, és megérintette a ház falát, nincs szüksége semmiféle horgászbotra – mondtam. – Miért nem megy fel a tornácra, és kopogtatsz be az ajtón?

– Az egészen más – mondta Jem. – Hányszor kell ezt megmagyaráznom neked?

Dili a zsebéből elővett egy papírlapot, és átadta Jemnek. Mindhárman óvatosan elindultunk az öreg ház felé. Dili maradt a horgászbottal a lámpaoszlopnál, a ház előtt, a sarkon, én és Jem pedig a ház mentén haladtunk. Én elmentem addig a pontig, ahonnan végigláthattam az utca kanyarulatán.

– Minden rendben – szóltam. – Nem látok egy lelket sem.

Jem végignézett a járdán, odaintett Dilinek, ő pedig bólintott.

Jem akkor a horgászbot végére ráillesztette a cédulát, a botot az udvaron át előrenyújtotta a korábban kiválasztott ablak irányába, de a bot néhány hüvelykkel rövidebb volt, mint kellett volna. Jem tehát előrehajolt, amennyire csak tudott. Néztem, amint egy darabig csapkodott a bottal, aztán elhagytam a posztomat, és odamentem hozzá.

– Nem tudom – mondta –, hogyan ejtsem le a cédulát a botról, és azt sem tudom, ott marad-e, ha leesik. Menj vissza az utcára, Scout.

Visszamenteni a helyemre, és szemmel tartottam az elhagyott utcát. Időnként visszapillantottam Jemre, aki még mindig azzal próbálkozott, hogy a cédulát elhelyezze az ablakpárkányon. A papírlap úgymint elszáll az ablakpárkányról – ez járt az eszemben –, de ha ott marad is, és Boo kezébe kerül, úgyse tudja elolvasni. Éppen az utcát figyeltem, amikor a csengő megszólalt.

Kihúztam magam, sarkon fordultam, hogy szembenézzek Boo Radleyvel és véres agyarával, helyette azonban Dilit láttam, amint teljes erővel rázza a csengőt Atticus orra alatt.

Jem annyira megdöbbsent, hogy nem volt szívem emlékeztetni rá, mindezt előre megmondtam. Vánszorgó léptekkel elindult, és a horgászbottal maga után húzta a járdán.

– Hagyd már abba ezt a csengetést – mondta Atticus.

Dili elkapta a csengő nyelvét, és a hirtelen támadt csendben azt kívántam, bárcsak rázná újra. Atticus hátratólta a feje búbján a kalapját, kezét csípőjére tette, és így szólt:

– Jem, mit csinálsz te?

– Semmit, apa.

– Ebből elég legyen. Nos, hadd halljam!

– Csak megpróbáltam... megpróbáltunk átadni valamint Mr. Radleynek.

– Mit akartatok átadni neki?

– Csak egy levelet.

– Hadd látom.

Jem odanyújtott egy piszkos papírdarabot Atticusnak, aki átvette, és megpróbálta elolvasni. – Miért akarjátok, hogy Mr. Radley kijöjjön?

Most Dili vette át a szót: – Azt hittük, örömet szerez neki a társaságunk... – de ahogy Atticus ránézett, egyszerre belefagyott a szó.

– Fiam – mondta Atticus Jemnek –, mondok én neked valamit egyszer és mindenkorra: Hagyd békén, és ne gyötörd azt az embert. És ez szól nektek, kettőtöknek is. – Hogy Mr. Radley mit akar csinálni, az az ő dolga. Ha ki akar jönni, kijön. Ha otthon akar maradni, ahhoz is joga van, hogy ne törődjék kíváncsi kölykök okvetetlenkedésével – és ezzel ránk célzott. Mit szólnánk, ha Atticus éjnek idején kopogtatás nélkül ránk törne a hálószobában? Lényegében

ugyanezt tesszük Mr. Radleyvel. Lehet, hogy mi furcsának tartjuk Mr. Radley viselkedését, de úgy látszik, ő nem tartja annak. Különbösen is, nem jutott-e nekünk eszünkbe, hogy az egymással való érintkezés módja művelt emberi lények között az szokott lenni, hogy az ember elől, az ajtón kopogtat be, nem pedig a ház oldalán, egy ablakon? Végül pedig kutya kötelességünk, hogy tartózkodjunk attól a háztól, ahová nem hívtak meg bennünket, és hagyjuk abba azt az ostoba játékot, amelyet, mint ő maga is látta, játszottunk, és ne üzzünk gúnyt senkiből az utcában vagy a városban.

– Mi nem üztünk gúnyt belőle, nem akartuk nevetségessé tenni – mondta Jem. – Mi csak...

– Hát akkor ugyan mit csináltatok?

– Nem üztünk gúnyt belőle.

– Nem – mondta Atticus –, csak színdarabot csináltatok az életéből a szomszédság épülésére.

Jem erre egy kicsit durcás hangon így szólt: – Azt nem mondtam, hogy ezt tettük. Én nem mondtam.

Atticus gúnyosan elmosolyodott. – De éppen hogy ezt mondtad – szólt rá Jemre. – Azonnal hagyjátok abba ezt az ostobaságot mindnyájan.

Jem Atticusra bámult.

– Te ügyvéd akarsz lenni, ha jól tudom – mondta Atticus, és arcvonásai gyanúsan megkeményedtek, mintha erőszakkal tartaná vissza a nevetését.

Jem jobbnak látta, ha abbahagyja a köntörfalazást, és elhallgatott. Mikor Atticus bement a házba valami aktáért, amit reggel elfelejtett magával vinni, Jem rájött, hogy egy olcsó ügyvédi fogás áldozatául esett. Tiszteletteljes távolságból figyelte a tornácra felvezető lépcsőről, amint Atticus kijött a házból, és indult vissza a városba. Amikor apa már hallótávolságon kívül volt, Jem utánakiáltotta: – Eddig azt hittem, hogy ügyvéd akarok lenni, de most már nem vagyok biztos benne!

6

– Mehettek – mondta Atticus, mikor Jem megkérdezte, hogy átmehetünk-e Miss Rachelhez, hogy elüldögéljünk egy kicsit a halasmedencéje mellett Dill-lel, akinek ez már az utolsó estéje volt Maycombban. – Búcsúzzatok el tőle az én nevemben is, és mondjátok meg neki, hogy örülünk, ha a jövő nyáron újra láthatjuk.

Átugrottunk az alacsony falon, amely Miss Rachel udvarát elválasztotta a mi kocsifeljárónktól. Jem szokásos füttyjelére Dili felelt a sötétből.

– Szellő sem mozdul – mondta Jem. – Odanézz! – és kelet felé mutatott. A telihold óriási fénygömbje éppen akkor kelt fel Miss Maude *hikori* diófái mögött. – Mintha még melegebb lenne tőle.

– Felmennél ma este a holdba? – kérdezte Dili, anélkül, hogy felnézett volna. Cigaretta sodort újságpapírból és kukoricahajból.

– Nem. Üljön csak benne a holdbéli hölgy egyedül – mondta Jem. – Ne gyújtsd meg azt az izét, Dili. Bebüdösíted vele az egész környéket.

Maycombban úgy képzelték, hogy a holdban egy szép nő ül öltözőasztal mellett és fészülködik.

– Nagyon fogsz hiányozni nekünk, Dili – mondtam. – Ne lessük meg inkább Mr. Averyt?

Mr. Avery az utca túloldalán, Mrs. Henry Lafayette Dubose-nál lakott, és kosztosa is volt. Vasárnaponként ő kezelte a perselyt a templomban, és minden este kilenc óráig nagy prüszkölések közben a ház tornácán ült. Egyik este olyan mutatványát figyeltük meg, amely nyilvánvalóan mindennek a teteje volt, mert soha többé nem ismételte meg. Jem és én éppen leértünk a járdára Miss Rachel tornácának lépcsőjéről, amikor Jem szólt, hogy álljak meg: –

Nézz csak oda! – és az utca másik oldalára mutatott. Először nem láttunk mást, csak a repkénnyel sűrűn befuttatott tornácot, de gondosabb vizsgálat után a repkénylevelek közül előretörő vízsugárra lettünk figyelmesek, amely kiindulási helyétől mintegy háromméternyire apró, kerek tócsákban gyűlt össze az utcai lámpa sárga fénykörében. Mr. Avery, úgy látszik, rosszul számította ki a távolságot, mondta Jem, Dill pedig, aki szintén velünk volt, azt mondta, hogy Mr. Avery legalább két-három liter italt fogyaszthatott aznap. Vitájukba ez alkalommal sem ártottam bele magamat, mert az ilyesmihez nekem nem volt semmi tehetségem.

Dili nagyot nyújtózott, ásított egyet, és mint akinek hamarjában más nem jut az eszébe, így szólt: – Tudom már, mit csináljunk. Sétáljunk egyet.

Ezt én egy kicsit furcsának tartottam, mert Maycombban nem szokás csak úgy céltalanul sétára indulni.

– Hova, Dili?

Dili fejével déli irányba mutatott.

Jem csak ennyit mondott: – Oké. – Mikor én tiltakoztam ellene, kedveskedve így szólt: – Angyalbogár, neked nem kell velünk jönnöd.

– Ne menjetek. Jusson eszetekbe...

Jem nem az a fajta fiú volt, aki sokáig rágódik kudarcain, és úgy látszik, Atticustól csak az ügyvédi rafinériát tanulta meg: – Scout, semmi rosszat nem tervezünk, elmegyünk a lámpáig és vissza.

Csendben mentünk végig a járdán, és hallgattuk, amint a hintaszékek nyikorogtak a tornácokon a házuk előtt kinn ülő szomszédok súlya alatt, és hallgattuk mormoláshoz hasonló halk beszélgetésüket. Egyszer-egyszer hallottuk Miss Stephanie Crawford nevetését.

– Szóval, mi lesz? – kérdezte Dili.

– Mehetünk – mondta Jem. – Miért nem mégy haza, Scout?

– Mit terveztek már megint?

Kijelentették, hogy csak be akarnak lesni Radleyékhoz a lazán leeresztett redőnyön, hátha megláthatják Boo-t. Ha nem akarok velük tartani, mondták, menjek haza isten hírével, fogjam be a nyavalyás számat, és kész.

– De miért kellett megvárnotok ehhez a ma estét? Mert este senki se látja meg őket, mert ilyenkor Atticus rendszerint olyan mélyen elmerült az olvasásban, hogy még az utolsó ítélet harsonáit sem hallaná meg, mert ha Boo Radley megöli őket, inkább az iskolát mulasztják el, mint a szünidőt, és mert könnyebb egy sötét házba sötétben belesni, mint világos nappal. Hogy lehet ezt nem érteni?

– Jem, *kérlek*...

– Scout, még egyszer csak annyit mondom, pofa be, vagy menj haza! Isten bizony, mindinkább kezdesz olyan lenni, mint valami lány!

Így aztán nem maradt más választásom, velük kellett tartanom. Úgy gondoltuk, legjobb lesz, ha a Radley-telek hátsó részén levő magas drótkerítés alatt bújunk át, ott kisebb a lehetősége, hogy észrevegyenek. A kerítés mögött nagyobb kert volt és egy keskeny fészker.

Jem felemelte az alsó drótot, és Dilit előreengedte. Utána én mentem, és tartottam a drótot, amíg Jent is átbújt, de csak nagyon nehezen fért át. – Egy hangot se! – suttogta. – Vigyázatok, nehogy a kelkáposztáságyba menjetek, mert olyan lármát csaptok, hogy még a halottak is feltámadnak.

Mindezek meggondolásával percnként legfeljebb ha egyet léptem. De aztán, mikor láttam, hogy Jem jóval messzebb jár, és a holdsütésben integet, én is gyorsabban mentem. Eljutottunk a kapuig, amely a kertet elválasztotta a hátsó udvartól. Jem megpróbálta kinyitni, és a kapu megcsikordult.

– Köpj rá! – suttogta Dili.

– Csapdába kerülünk miattad, Jem – suttogtam. – Nem tudunk innen egykönnyen kijutni.

– Pszt! Köpj rá, Scout!

Addig köpdöstünk, míg ki nem száradt a szánk; Jem lassan kinyitotta a kaput, és a szárnyát nekitámasztotta a kerítésnek, így jutottunk be a hátsó udvarra.

A Radley-ház hátulról még barátságosabb volt, mint az utca felől. A ház mentén rogyadozó tornác húzódott végig; a tornácra két ajtó nyílt, közöttük két sötét ablak. Oszlop helyett a tornác egyik végén egy vékony, gyalulatlan farúd tartotta a mennyezetet. Az egyik sarokba ócska vaskályhát tettek ki; felette egy kalapfogas tükre kísértetiesen verte vissza a holdfényt.

– S-ss-s! – suttogta Jem halkán, és felemelte a lábát.

– Mi a baj?

– Csirkék – mormolta.

Akkor tűnt csak ki, hogy még sokféle láthatatlan akadállyal kell megküzdenünk, amikor Dili, aki előttünk ment, suttogva szólt vissza: – Jó isten! – A ház oldalához kúsztunk, ahhoz az ablakhoz, amelynek félig leesett a redőnye. Az ablakpárkány több hüvelykkel magasabb volt Jem fejbúbjánál.

– Lépj fel a kezünkre – mormolta Jem Dilinek. – Várj csak! – Tűzoltófogással megmarkoltuk egymás csuklóját és leguggoltunk. Dili ráült a kezünkre, mi pedig magasba emeltük, míg elérte az ablakpárkányt.

– Siess – suttogta Jem –, ne bírunk sokáig tartani. Dili ráütött a vállamra, és leengedtük a földre.

– Mit láttál?

– Semmit. Függenyöket. Csak messzebről látszott egy icipici fény.

– Gyerünk innen! – suttogta Jem. – Próbálkozzunk hátulról. Ss-s! – intett le, mikor tiltakozni akartam.

– Próbáljuk meg a hátsó ablaknál.

– Dili, *hagyjuk ezt* – mondtam.

Dili megállt, és engedte, hogy Jem menjen előre. Jem lábát az alsó lépcsőre tette, és a lépcsőfok megcsikordult. Erre egy helyben maradt, és próbálgatta a testsúlyát. A lépcső most már nem csikorgóit tovább. Jem átlépett két lépcsőfokot, lábát a tornácra tette, felkapaszkodott, és eltartott egy ideig, míg egyensúlyát visszanyerte. Amikor ez megtörtént, térdre ereszkedett. Odakúszott az ablakhoz, felemelte a fejét, és benézett rajta.

Ekkor pillantottam meg az árnyékot. Egy kalapos férfi árnyékát. Először fának néztem, de teljes szélcsend volt, és a fák különben sem szoktak sétálni. A hátsó tornácot megvilágította a holdsütés, és az éles körvonalú árnyék gyorsan közeledett a tornácon keresztül Jemhez.

Utánam Dili is meglátta, és arcát eltakarta a tenyerével.

Amikor az árnyék elhaladt Jem mellett, ő is meglátta. Kezét a feje fölé emelte és megdermedt. Az árnyék körülbelül egy lábnyira Jem mögött megállt. Karját felemelte, majd leengedte, és egy darabig nem mozdult. Aztán megfordult, és elhaladt Jem mellett. Végigment a tornácon, és eltűnt a ház mellett, szinte észrevétlenül, ahogyan jött.

Jem leugrott a tornácra, és teljes erejéből rohant felénk. Egyenest a kapunak rontott, bennünket is kipenderített rajta, és kergetett végig az erősen suhogó kelkáposztatövek két sora között. Amikor a kelkáposztasor közepére értem, megbotlottam; közben hallottam, hogy nagy pukkanással megszólalt egy vadászfegyver, s a hang felverte az egész szomszédságot.

Dili és Jem levétette a földre magát mellém, Jemet a sírás fojtogatta. – Irány az iskolaudvar! Siess, Scout!

Jem felemelte a drótkerítés alját; Dili és én átbújtunk alatta, és már majdnem sikerült eljutni az iskolaudvarra, egy tölgyfa árnyékába, mikor észrevettük, hogy Jem lemaradt. Visszarohantunk hozzá. Láttuk, hogy a nadrágja beleakadt a drótkerítésbe; igyekezett kibújni belőle, hogy elfuthasson. A végén alsónadrágban szaladt oda a tölgyfához.

Ekkor már biztonságban éreztük magunkat, de mintha fejbe vágta volna bennünket, nem tudtuk, mit csináljunk. Jem hamarabb szedte össze magát: – Haza kell érnünk, mielőtt keresnek.

Végigrohantunk az iskolaudvaron, átbújtunk a kerítés alatt a házunk mögötti Szarvas-rétre, átmásztunk a hátsó udvar kerítésén, és már a hátsó tornác lépcsőinél voltunk, amikor megengedte, hogy egy pillanatra kifújjuk magunkat.

Mikor végre már nem lihegtünk, amilyen halkán csak tudtunk, kilopakodtunk a ház elé, a kiskertbe. Végignéztünk az utcán, és láttuk, hogy a Radley-ház előtt, a kapu körül, összegyülekezett a szomszédság.

– Okosabb, ha mi is odamegyünk – mondta Jem. Feltűnő lenne, ha nem mutatkoznánk.

Mr. Nathan Radley a kapuban állt, karján egy leeresztett vadászfegyverrel; Atticus is ott volt, Miss Maudie és Stephanie Crawford mellett. Mellettük állt Miss Rachel és Mr. Avery is. Egyikük se vette észre, mikor odalopakodtunk.

Csendben odaálltunk Miss Maudie mellé, aki ránk nézett: – Hol voltatok? Nem hallottátok a nagy riadalmat?

– Mi történt? – kérdezte Jem.

– Mr. Radley rálőtt egy négerre a kelkáposztásban.

– Jé! És eltalálta?

– Nem – mondta Miss Stephanie. – Csak a levegőbe lőtt. De a néger egészen elfehéredett ijedtében. Mr. Nathan azt mondja, ha valaki egy fehér négert lát, biztosan az volt. Azt is mondja, hogy a puskája másik csöve is töltve van, és ha megint zajt hall, újra lő, de ezúttal nem a levegőbe, hanem rálő, akár kutya, akár néger, akár Jem *Finch* lesz is az!

– Hogy tetszett mondani?

Most Atticus szólalt meg. – Hol a nadrágod, Jem?

– A nadrágom, apa?

– A nadrágod.

Hiába volt minden tagadás. Jem ott állt alsónadrágban, Isten és emberek előtt. Nem volt menekvés. Nagyot sóhajtottam.

– Izé... – Mr. Finch?

Az utcai lámpa fényében Dili rémült arcát láttam. Szeme tágra nyílt, és pufók képe még kerekébbre gömbölyödött.

– Mi történt, Dili? – kérdezte Atticus.

– Én... elnyertem tőle – mondta, mint aki maga sem hiszi, amit mond.

– Elnyerted? Hogyan?

Dili megvakarta a tarkóját, aztán végighúzta a kezét a homlokán. – *Strip pokert* játszottunk a halastó mellett – mondta.

Jem és én megkönnyebbültünk. A szomszédokat, akik elég barátságtalanul néztek ránk, láthatólag kielégítette Dili válasza. De mi az a *strip poker*?

Nem maradt rá időnk, hogy kitaláljuk. Miss Rachel éles hangon, mint a tűzoltók szirénája, ránk rivallt. – Úristen, Dill Harris! Ti házardjátékot játszatok az én halasmedencém mellett? Majd adok én neked *strip pokert*!

Csak Atticus mentette meg Dilit a széttépéstől. – Egy pillanatra, Miss Rachel – mondta. – Még soha nem hallottam, hogy kártyáztak volna. Csakugyan kártyáztatok?

Jem elkapta a mentőövet, amelyet Dili dobott feléje. Becsukta a szemét, és így szólt: – Nem, apa, gyufaszálakkal játszottunk.

Tisztelettel néztem Jemre. A gyufaszálak emlegetése is veszélyes játék volt, de a kártyázás végzetes lehetett volna.

– Ide hallgassatok, gyerekek – mondta Atticus. – Hallani sem akarok pókerezésről, semmiféle formában! Jem, te pedig szerezd vissza Dilitől a nadrágodat. Intézzétek el az ügyet egymás között.

– Ne félj, Dili – mondta Jem, miközben végigballagtunk az utcán. – Miss Rachel nem fog bántani. Atticus lebeszéli róla. Gyorsan feltaláljad magad, fiam. Figyelj csak!... Hallod?

Megálltunk, és Atticus hangját hallottuk: – ...ez nem veszedelmes... ezen minden gyerekeknek át kell esni, Miss Rachel...

Dill megnyugodott, Jem és én kevésbé. Honnan kerítsünk Jemnek nadrágot reggelig?

– Odaadom neked az egyik nadrágot – mondta Dili, miközben Miss Rachel háza elé értünk. Jem azt mondta, sajnós, Dili nadrágja kicsi neki, de azért megköszönte. Elbúcsúztunk, és Dili bement a házba. Úgy látszik, eszébe jutott, hogy eljegyzett, mert visszaszaladt, és Jem szeme láttára gyorsan megcsókolt. – Aztán majd írjatok – kiáltotta utánunk.

Valószínűleg akkor sem aludtunk volna sokat, ha Jem nadrágjával nem történik ez a szerencsétlen eset. Csak feküdtem a nyugágyban, a tornácon, és minden éjszakai zaj, amit hallottam, háromszorosára nőtt; ha a kavics megcsikordult valakinek a lába alatt, már azt hittem, hogy a bosszúra éhes Boo Radley az, ha az utcán a házunk előtt elhaladt egy néger, és elnevette magát az éjszakában, azt hittem: jön értünk; a tornác üvegéhez csapódó rovarokat az örült Boo Radley ujjainak képzeltem, amint épp a dróthálót tépik szét; a *chinaberry* fák pedig rosszakaratú, ránk leskelődő, eleven szörnyetegekké változtak képzeletemben. Álom és ébrenlét között nem csillapodó rettegésben teltek a percek, s egyszerre csak Jem halk suttogását hallottam.

– Alszol, Kis Három Szem?

– Megint hülyéskedel?

– Pszt, Atticus is eloltotta a villanyt.

A halvány hold bizonytalan fényénél láttam, amint Jem felkel ágyából.

– Elmegyek érte – mondta.

Felültem. – Arról szó sem lehet. Nem engedlek.

Jem felhúzta az ingét. – Muszáj.

– Ha elmégy, felkeltem Atticust.

– Ha felkelted, megöllek.

Erőszakkal odahúztam Jemet magam mellé, az ágy szélére. Megpróbáltam a lelkére beszélni. – Mr. Nathan ügyis megtalálja reggel a nadrágot, Jem. Tudja, hogy te vesztetted el. Az persze elég nagy baj lesz, ha megmutatja Atticusnak, de hát ezen már nem segíthetünk. Feküdj vissza szépen az ágyba.

– Éppen ez aggaszt – mondta Jem. – Ezért akarom elhozni.

A rémülettől rosszullét környékezett. Hogy most egyedül menjen oda vissza. – Miss Stephanie szavai jártak az eszemben. Mr. Nathan puszkájában meg van töltve a másik cső is, és csak a következő zajra vár, legyen az néger, vagy kutya... Jem ezt jobban tudta, mint én.

Erőt vett rajtam a kétségbeesés: – Nézd, Jem, hidd el, hogy nem éri meg. Ha kikapsz apától, az persze fáj, de nem tart sokáig. Szétlövik a fejedet, Jem, nagyon kérlek...

Türelmesen végighallgatott, s aztán így szólt: – Figyelj rám, Scout, éppen erről van szó – mormolta. – Atticustól én soha nem kaptam verést, amióta az eszemet tudom. És én ezt nem akarom elrontani.

Ebben viszont neki volt igaza. Mintha bizony Atticus minden nap ilyesmivel fenyegetett volna bennünket. – Úgy érted, hogy soha semmin nem kapott rajta? – kérdeztem tőle.

– Valahogy úgy, de... tudod, szeretném, ha ez így maradna, Scout. Ezt nem kellett volna csinálnunk ma este, Scout.

Azt hiszem, ekkor kezdtünk elidegenedni egymástól. Eddig is megtörtént, hogy néha nem értettem meg, de az ilyesmi hamar elmúlik. Sajnós, ez már több volt annál, mint ameddig el tudtam menni. – Figyelj rám – kérleltem tovább –, gondold meg egy kicsit... egyedül oda visszamenni...

– Most pedig hallgass!

– A verés nem fáj úgy, mintha soha többé nem szólna hozzád, vagy valami hasonló történe... Én felkeltem apát, Jem, esküszöm, én...

Jem úgy megmarkolta a pizsamám nyakát, hogy majdnem megfúltam.

– Akkor én is veled megyek – mondtam akadozó lélegzettel.

– Szó sincs róla, csak zajt csapnál.

Hiába volt minden. Kinyitottam a hátsó ajtót, és nyitva tartottam, míg lelopakodott a lépcsőn. Hajnali két óra lehetett. A hold lemenőben volt, és a rács beleolvadt a homályos semmibe. Jem fehér inge hol eltűnt, hol felbukkant a sötétben, mintha egy apró kísértet menekült volna a hajnali szürkület elől. Az ablakon friss szellő fűjt be, hogy megborzongtam, mert csurgott rólam a veríték...

Úgy számítottam, hogy ugyanazon az úton megy vissza, keresztül a Szarvas-réten, azután az iskolaudvaron és úgy a drótkerítéshez. Ez így jó hosszú ideig eltartott, és egyelőre nem volt ok aggodalomra. Reszketve vártam, mikor dördül el Mr. Radley vadászfegyvere. Aztán mintha a hátsó kerítés felől valami zörejt hallottam volna, de ez csak vágyálom volt.

Egy kicsivel később Atticus köhögését hallottam. Visszafojtott lélegzettel tovább vártam. Néha, mikor éjszaka a fürdőszobába mentünk, Atticust ébren találtuk, olvasott. Azt mondta, gyakran felébred éjszaka, ilyenkor megnézi, nyugodtan alszunk-e, és addig olvas, amíg újra el nem álmosodik. Vártam, hogy lámpát gyújt-e, és a fény átszűrődik a hallból. De szobája sötétben maradt, mire fellélegeztem.

A giliszták már visszabújtak a föld alá, csak a *chinaberry* fa érett gyümölcsei potyogtak halk zuhanással a háztetőre, amikor egy szélfuvallat megrázta a fa ágait; közben az éjszaka mély csöndjét csak néha szakította meg távoli kutyaugatás.

Aztán végre feltűnt Jem. Lobogó, fehér inge a hátsó kerítés fölött villant meg a sötétben, és alakja lassan mind nagyobbra nőtt. Feljött a lépcsőn, az ajtót becsukta maga mögött, és leült az ágya szélére. A nadrágot egyetlen szó nélkül magasra tartotta. Lefeküdt, és hallottam, amint ágya egyet megcsikordul. Hamarosan mélyen aludt, és reggelig meg sem moccant.

7

Jem egy hétig kedvetlen és szótlan maradt. Atticus egyszer azt a tanácsot adta, próbáljam meg Jem helyébe képzelni magam. Ha nekem kellett volna egyedül mennem a Radley-házhoz hajnali két órakor, másnap délután eltemettek volna. Jemet tehát inkább békén hagytam, és megpróbáltam, hogy ne legyen a terhére.

Az iskola elkezdődött. A második osztály is éppen olyan kellemetlen volt, mint az első, sőt még rosszabb – még mindig papírlapokat tartottak az orrunk elé, és nem hagytak olvasni vagy írni. Miss Caroline módszerének sikeréről a szomszéd osztályból gyakran áthallatszó nevetésből értesültünk; szerencsére növendékeinek egy része, mint rendszeren, most is bukott elsősökből került ki, és ezek segítettek neki a fegyelmezésben. Az egyedüli jó a második osztályban csak az volt, hogy Jemmel egyidőben végeztem, és legtöbbször együtt tértünk haza délután három órakor.

Egyik délután, amikor útban hazafelé az iskolaudvaron mentünk keresztül, Jem hirtelen így szólt: – Van valami, amiről nem beszéltem neked.

Mivel több napja ez volt az első egész mondat, amelyet hozzám intézett, igyekeztem érdeklődést mutatni: – Miről?

– Arról az éjszakáról.

– Nekem semmit nem mondtál el róla.

Jem úgy engedte el szavaimat a füle mellett, mintha szúnyogokat hessegetne el magától. Egy ideig hallgatott, majd így szólt: – Mikor visszamentem a nadrágomért... azért hagytam ott, mert bele volt gabalyodva a kerítésdrótba, és ki kellett bújniom belőle. Aztán érte mentem... – Jem nagy lélegzetet vett, ahogy ezt mondta: – Igen, amikor visszamentem érte, szépen összehajtogatva, rá volt téve a kerítésre... mintha számítottak volna rá, hogy érte megyek.

– A kerítésre?

– És még valami – Jem szavai tompán hangzottak. – Megmutatom, ha hazaérünk. Össze volt varrva. Nem úgy, mintha nő varrta volna meg, hanem mintha én próbáltam volna összevarrni. Nagy idomtalan öltésekkel, mintha...

– ...valaki tudta volna, hogy érte mégy.

Jem megborzongott: – Mintha valaki tudta volna, mit gondolok majd, és mit fogok tenni. Ezt pedig, Scout, ugye, csak olyan ember tehetné, aki ismer?

Jem kérdése elől nem lehetett kitérni. Igazat adtam neki.

– Hogy mi jár az eszedben, csak az tudhatja, aki együtt lakik veled, s néha még én se tudom.

A fánk mellett mentünk el. Az odúban szürke spárgagombolyagot pillantottunk meg.

– Ne vedd ki, Jem – mondtam. – Valami gyerek szokta iderakni a kincseit.

– Nem hiszem, Scout.

– De igen, az. Valaki olyan, mint Walter Cunningham, minden szünetkor idejön, és elrejt valamit... és mi erre jövünk, és elvesszük tőle. Figyelj rám. Hagyjuk itt ezt a spárgát néhány napig, és ha senki nem viszi el, elvisszük, rendben van?

– Lehet, hogy igazad van – mondta Jem. – Nyilván valami kisfiúé lehet... ide rejti a kincseit a nagyok elől. Te is tudod, hogy csak iskolaév közben szoktunk találni a lyukban valamit.

– Persze – mondtam. – De nyáron soha nem járunk erre.

Hazamentünk. Másnap reggel még mindig ott volt a zsineg. Mikor harmadik nap se vitték el, Jem zsebre tette. Ettől kezdve mindent magunkhoz vettünk, amit a lyukban találtunk.

*

A második osztályt halálosan untam, de Jem megnyugtatóan mondta, hogy ha nagyobb leszek, nem fogom unni az iskolát. Ő is így kezdte. A hatodik osztályban láthatólag jól érezte magát az első naptól kezdve. Rövid ideig, amikor Egyiptomról tanult, meglepő dolgokat művelt. – "Laposan" próbált járni, egyik karját előrenyújtotta, a másikat pedig hátra, majd egyik lábát a másik elé rakta. Közölte velem, hogy az egyiptomiak így jártak. Erre én azt mondtam, nem értem, akkor hogyan tudtak megcsinálni valamit, de Jem azt mondta, sokkal többre mentek, mint az amerikaiak. Ők találták fel a toalettpapírt és a halottak bebalzsamozását, majd azt kérdezte, hol lennének ma ezek nélkül? Atticus mindig figyelmeztetett, hogy hagyjam el a jelzőket, és fogadjam el a pusztai tényeket.

*

Dél-Alabamában nincsenek egymástól világosan elkülönülő évszakok; a nyár egyszerre csak őszebe vált át, és az őszt néha nem követi tél, hanem egy napig tartó tavasz jön utána, amely beleolvad a nyárba. Abban az évben hosszú ősztünk volt; annyira sem volt hűvös, hogy könnyű kabátban kellett volna járni. Jem és én a szokott utunkat tettük meg az iskolába és vissza, mikor az enyhe délutánon október közepén megtorpantunk a tölgyfa előtt. Ezúttal valami fehér tárgy volt az odúban.

Jem nekem engedte át a megtiszteltetést, és a lyukból két, szappanból kifaragott, apró figurát emeltem ki. Az egyik figura fiút ábrázolt, a másikon kezdetleges babaruha volt.

Mielőtt észbekaptam volna, hogy ez nem lehet babonáság, nagyot sikítottam, és eldobtam a két babát.

Jem felkapta őket a földről. – Téged meg mi lelt? – rivallt rám. Letörölte a vörös port róluk, és így szólt: – Nagyon ügyes figurák. Még soha nem láttam ilyen helyeseket.

Odatartotta őket az orrom elé: két, majdnem tökéletesen megmintázott gyermekalakot. A fiún sort volt, és szappanból kifaragva, lazán leeső haj fürt csüngött az arcába. Jemre néztem. Neki is a homlokába lógott egy barna fürt. Eddig észre sem vettem.

Jem a leánybabára nézett. A baba frufrut viselt, akárcsak én.

– Ezek mi vagyunk – mondta.

– Ki készíthette?

– Ki van a környéken, aki fűni-faragni szokott?

– Mr. Avery.

– Mr. Avery nem ilyesmiket farag.

Mr. Avery minden héten elfarigcsált egy fahasábot, de a végén egy fogpiszkáló lett belőle, azt aztán elrágta.

– Aztán ott van az az öregember, Miss Stephanie Crawford szeretője – mondtam.

– Ő is csinál fadaragásokat, de kinn él falun. Hogyan figyelhetne meg az minket?

– Lehet, hogy kinn ül a tornácon, és minket néz, nem Miss Stephanie-t. Az ő helyében én is ezt tenném.

Jem olyan hosszú ideig bámult rám, hogy megkérdeztem, mit akar, de csak azt felelte: – Semmit, Scout. – Mikor hazamentünk, Jem a két figurát eltette a bőröndjébe.

Nem egészen két héttel később egész csomag rágógumit találtunk, amit jóízűen elfogyasztottunk. Jemnek most eszébe sem jutott, hogy minden méreg, amit a Radley-ház táján találunk.

A következő héten az odúból egy kifényesített érem került elő. Jem megmutatta Atticusnak, aki elmondta, hogy ilyen érmekeket a Maycomb megyei iskolában helyesírási versenyek díjaként osztogattak, de ez abból az időből származik, amikor mi még a világon se voltunk. Atticus azt mondta, valaki bizonyosan elveszítette, jó lesz, ha utánajárunk, és megkeressük az érem gazdáját. Jem oldalba bökött, mert majdnem elárultam, hol találtuk. Jem megkérdezte Atticustól, ismer-e valakit, aki ilyen érmet nyert, de azt mondta, nem emlékszik.

A legnagyobb kincset négy nappal később találtuk. Egy zsebórát, ami nem járt, láncsal, és egy alumíniumnyelű zsebkést.

– Ez az, amit fehér aranyak neveznek, Jem?

– Nem tudom. Majd megmutatom Atticusnak.

Atticus azt mondta, ha új lenne, az óra, a lánc és a zsebkés együtt megérne tíz dollárt. – Valakitől úgy csencseltétek az iskolában? – kérdezte tőlünk.

– Dehogyan, apa! – mondta Jem, és elővette a nagypapa zsebóráját, amelyet hetenként egy-egy napra megkapott, azzal a szigorú kikötéssel, hogy nagyon vigyáz rá. Azokon a napokon, amikor az óra nála volt, Jem olyan óvatosan lépdelt, mintha tojáson járna. – Atticus, ha beleegyezel, inkább ezt az órát fogom hordani, talán rendbe tudom hozni.

Mikor Jemnek már nem volt újdonság, hogy a nagypapa óráját hordja, sőt tehernek érezte, hogy egész nap vigyázzon rá, nem tartotta tovább szükségesnek, hogy ötpercenként megnézzze, mennyi az idő.

Jem nagy buzgalommal látott hozzá az óra megjavításához, és a végén csak egy rugó és két apró alkatrész helyét nem találta meg, de az óra csak nem akart járni. – Ó – sóhajtott –, ez nem fog sohase járni. Scout...

– Mi az?

– Nem gondolod, hogy írunk kellene egy levelet annak a titokzatos valakinek, aki ezeket a dolgokat a lyukban hagyja?

– Nagyon jó lesz, Jem, megköszönjük neki... Mi bajod van?

Jem a fülét fogta és a fejét rázta. – Nem tudok rájönni, nem tudok rájönni, nem tudom, miért, Scout... – A lakószoba irányába nézett. – Talán szólni kellene Atticusnak... de nem, mégsem.

– Majd szólok én helyetted.

– Nem, azt ne tedd Scout. Scout?

– Mi az?

Egész este mondani akart valamit, hirtelen felderült az arca, felém hajolt, de azután meggondolta magát. – Ó, semmi.

– Tessék, írd meg a levelet! – Egy írómappát, levélpapírt és ceruzát dugtam az orra alá.

– Rendben van. Kedves Uram...

– Honnan tudod, hogy férfi? Fogadni mernék, hogy Miss Maudie, már régóta esküdni mertem volna rá.

– Menj már, mi köze lehet Miss Maudie-nak a rágógumihoz – vigyorodott el Jem. – Néhanapján muris dolgokat tud mondani. Egyszer rágógumival kínáltam, de azt mondta, köszöni, nem kér, mert az ínyéhez tapad, és nem tud beszélni – mondja Jem halkán. – Hát nem muris?

– Igen, néha kedveseket tud mondani. De órája és óralánca valóban aligha lehetett neki.

– Kedves Uram! – kezdte újra Jem. – Nagy örömet szerzett a... helyesebben mindennel, amit számunkra az odúban hagyott. Hálás híve: Jeremi Atticus Finch.

– Nem fogja tudni, kiről van szó, ha így írod alá, Jem. Jem kiradírozta az aláírást, és helyette csak ennyit írt:

Jem Finch. Aláírtam én is: Jean Louise Finch (Scout). Jem a levelet borítékba tette.

Másnap reggel, mikor iskolába mentünk, Jem előreszaladt, és megállt a fánál. Arca krétafehér volt, ahogy felnézett, majd hozzám fordult:

– Scout! Odaszaladtam hozzá.

Valaki cementet öntött az odúba.

– Ne sírj, Scout! Na ne sírj, és hagyd a csudába – suttogta egész úton az iskolába menet.

Mikor hazamentünk ebédelni, Jem bekapta az ételt, aztán kirohant a tornácra, és lesbe állt a lépcsőkön: Én utána. – Még nem jött erre – mondta.

Jem másnap is várt, ezúttal eredményesen.

– Jó napot kívánok, Mr. Nathan – mondta.

– Jó reggelt, Jem, Scout – mondta Mr. Radley, és ment tovább.

– Mr. Radley! – mondta Jem. Mr. Radley megfordult.

– Mr. Radley, kérem... ön öntött cementet az odúba azon a fán?

– Én – mondta.

– Tessék mondani, miért?

– Kezdett a fa kiszáradni. Ilyenkor cementtel szokták gyógyítani. Ezt neked is tudnod kellene, Jem.

Jem az egészről nem szólt semmit délutánig. Amikor elmentünk a fánk mellett, elgondolkodva végigsimította a cementet, és gondolataiba merülve hallgatott. Láthatólag rossz kedvű volt, úgyhogy jobbnak láttam nem szólni hozzá.

Mint máskor, aznap is Atticus elé szaladtunk, mikor az irodából jött. Ahogy a ház elé érkeztünk, Jem így szólt: – Atticus, nézd meg ezt a fát.

– Miféle fát, Jem?

– Ott, a Radley-ház sarkán, amerre az iskolából szoktunk hazajönni.

– Látom.

– Kiszáradófélben van ez a fa?

– Nem hiszem. Nézd meg, milyen zöldek és frissek a levelei, nincs rajta egyetlen barna folt sem...

– Nem is beteg?

– Ugyanolyan egészséges, mint te, Jem. Miért kérded?

– Mr. Nathan Radley szerint kezd kiszáradni.

– Lehet. Mr. Radley biztosan többet ért a fához, mint mi. Atticus a tornácon hagyott bennünket. Jem az egyik oszlophoz támaszkodott, és a vállát dörzsölte hozzá.

– Viszket a vállad, Jem? – kérdeztem tőle a lehető legudvariasabban, de nem felelt a kérdésemre. – Na gyere be, Jem – szóltam.

– Majd később.

Ott állt egészen sötétedésig. Megvártam. Mikor bementünk a házba, láttam, hogy a könnyei potyognak. Arcát egészen összemaszatolták, csak az volt a furcsa, hogy hangtalanul sírt.

8

A legtapasztaltabb maycombi időjósok sem tudták okát adni, miért követte abban az esztendőben az őszt olyan szigorú tél. Két olyan hideg hetünk volt, amilyenre Atticus szerint 1885 óta nem volt példa. Mr. Avery kijelentette, az van írva a Rosetta-kövön, hogy amikor a gyerekek nem fogadnak szót szüleiknek, cigarettáznak, és egymással veszekednek, az időjárás mindig megváltozik. Jem és én is bűnösöknek éreztük magunkat az időjárás megváltozása miatt, ami szomszédainknak és nekünk is kényelmetlen volt.

Az öreg Mrs. Radley azon a télen halt meg, de halála nem váltotta ki a legkisebb izgalmat sem – a szomszédok ritkán látták, csak amikor kannáit öntözte a tornácon. Jem és énszerintem Boo végzett vele, de mikor Atticus visszajött Radleyéktől, nagy csalódásunkra azt mondta: természetes halállal halt meg.

– Kérdezd meg! – suttopta Jem.

– Kérdezd meg te, te vagy az öregebb.

– Éppen ezért kell neked megkérdezned.

– Atticus – szóltam –, láttad Mr. Arthurt?

Atticus szigorú tekintettel felnézett rám az újságból: – Nem láttam.

Jem nem engedte, hogy tovább faggassam apát. Szerinte Atticus még mindig haragudott amiatt, ami Radleyék és közöttünk történt, jobb tehát, ha a dolgot nem erőltetjük tovább. Atticus bizonyosan sejti, hogy tevékenységünk azon az éjszakán nem szorítkozott egyedül a *strip pokerre*. Bár Jem aggályainak tárgyi alapja nem volt, azt mondva, neki ez az érzése.

Másnap reggel, amikor felébredtem, és kinéztem az ablakon, ijedtemben csaknem szörnyet haltam. Sikoltozásomra Atticus félig megborotváltan jött oda hozzám a fürdőszobából.

– Itt a világ vége, Atticus! Kérlek, csinálj valamit! – Odahúztam az ablakhoz, és kimutattam az utcára.

– A világnak nincs vége – mondta Atticus. – Csak havazik.

Jem megkérdezte Atticust, megmarad-e a hó. Jem sem látott még soha havat, de tudta, mi az. Atticus azt mondta, ő sem tud többet a hóról, mint Jem. – Bár azt hiszem, olyan vizes, hogy egykettőre esőbe megy át.

A telefon szólt, és Atticus otthagya a reggelizőasztalt, hogy felvegye a kagylót. – Eula May telefonált – mondta, mikor visszajött –, azt mondja, mivel Maycomb megyében nem esett hó 1885 óta, ma szünetel a tanítás.

Eula May kezelte Maycomb telefonközpontját. Rá voltak bízva a különféle telefonbejelentések, ő közvetítette az esküvői meghívásokat, rendelkezett, hogy megszólaltassák a tüzesetet jelző szirénát, és ő adta meg baleseteknél az elsősegély utasításokat, ha Reynolds doktort nem lehetett elérni.

Mikor Atticusnak végre sikerült visszaparancsolnia az ablak mellől a reggelihez, Jem megkérdezte: – Hogy kell hóembert csinálni?

– A leghalványabb sejtelmem sincs – mondta Atticus. – Nem akarom kedveteket szegni, de én azt hiszem, nem találtok annyi havat sem, amennyi egy hólabdához kell.

Calpurnia bejött, és azt mondta, a hó jól tapad. Erre kirohantunk a hátsó udvarra, ahol a talajt vékony rétegben belepte a nedves hó.

– Inkább ne járjunk benne – mondta Jem. – Nézd, minden lépésünkre elolvad belőle valamennyi.

Magam mögé néztem, sáros lábnyomaimra. Jem azt mondta, ha várunk még egy kicsit, talán össze tudunk kaparni annyi havat, hogy egy hóember kiteljen belőle. Kinyújtottam a nyelvem hegyét, és elkaptam egy hópelyhet: égetett.

– Jem, forró!

– Dehogy forró. Olyan hideg, hogy azért éget. Ne edd meg, azzal is kevesebb lesz. Hadd, hogy mind leessen.

– De én szeretnék járkálni benne.

– Tudom már, mit csinálunk, átmegyünk Miss Maudiehoz.

Jem ugrálva átment a kiskerten, és én a nyomában. Amikor Miss Maudie háza elé értünk, Mr. Avery csatlakozott hozzánk. Rózsaszín arca volt és nagy pocakja.

– Látjátok, mit csináltatok? – mondta. – Maycombban nem havazott a déliek fegyverletétele óta. Az ilyen rossz gyerekek miatt változik meg az időjárás.

Kíváncsi voltam, tudja-e Mr. Avery, milyen reménykedve vártuk, megismétli-e a múlt nyári produkcióját, és az járt az eszemben, hogy ha ez a büntetés azért, amit tettünk, a bűn mégsem lehet olyan rossz dolog. Kétségem sem volt, hogy Mr. Avery honnan szerezte meteorológiai adatait, ő maga mondta, hogy a Rosetta-kövön olvasta.

– Jem Finch! Jem Finch!

– Jem, Miss Maudie hív.

– Maradjatok mindketten az udvar közepén. A tornácon a hó belepett néhány tő azaleát. Nehogy rálépjetek.

– Igenis! – szólt vissza Jem. – Ugye, milyen gyönyörű, Miss Maudie?

– Nem mondhatnám! Éjszaka fagyni fog, és akkor vége az azaleáknak!

Miss Maudie ócska szalmakalapján hókristályok csillogtak. Alacsony bokrok fölé hajolt, és ponyvalapot rakott rájuk. Jem megkérdezte, hogy ez mire jó?

– Hogy ne fázzanak meg.

– Hogyhogy ne fázzanak meg? A virágoknak nincs vérkeringésük.

– Erre a kérdésre nem tudok válaszolni, Jem Finch. Csak azt tudom, hogy ha ma éjszaka fagyni fog, megfagynak, azért takarom be őket. Érted már?

– Igen, értem. Kérem, Miss Maudie...

– Mit akarsz tőlem, Jem?

– Nem kaphatnánk kölcsön, Scout és én, egy kis havat a magáéból, Miss Maudie?

– Vigyétek el mind, ha nektek úgy tetszik! Találtok egy öreg gyümölcskosarat a színben. Rakjátok abba, és vigyétek magatokkal. – Miss Maudie összehúzta a szemöldökét, és megkérdezte: – Jem Finch, mit akartok a hóval?

– Majd meg tetszik látni – mondta Jem. És annyi havat cipeltünk át hozzánk Miss Maudie udvarából, amennyit csak tudtunk, és ez elég lucskos vállalkozás volt.

– Most mit csinálunk, Jem? – kérdeztem.

– Mindjárt meglátod – mondta. – Most vedd a kosarat, és a hátsó udvarban kapardj össze minden havat, amit csak tudsz, és hozd ide előre. Vigyázz, visszafelé mindig a saját lábnyomaidba lépj! – figyelmeztetett.

– Hóbébit csinálunk, Jem?

– Nem, igazi hóembert. De keményen kell dolgoznunk. Jem a hátsó udvarba szaladt, előkereste a gyomlálókapat, gyorsan dolgozott vele egy farakás mögött, és az alatta levő kukacokat félrekaparta. Bement a házba, kihozta a szennykosarat, telerakta földdel, és kivitte a ház előtti kiskertbe.

Mikor így átcipeltünk öt kosár földet és két kosár havat, Jem azt mondta, hogy most már hozzákezdhetünk.

– Nem gondolod, hogy így egy kicsit zűrös lesz? – kérdeztem.

– Most zűrösnek látszik, de később nem lesz az – mondta.

Jem kupacba kapart egy kosárnyi földet, majd a tetejébe egy másik kosárnyit, amíg egy emberi derékhoz hasonló építmény nem lett belőle.

– Jem, én még soha nem hallottam szerencsén hóemberről – mondtam.

– Nem marad sokáig fekete – szót komoran.

Jem hozott a hátsó udvarból néhány barackfaágot, ügyesen meghajlította őket, ezekből készült el a hóember karja és gerince.

– Most olyan, mint Miss Stephanie Crawford, amikor csípőre teszi a kezét – mondtam. – Kővér középütt, és a karja olyan, mint egy pizskafa.

– Megnagyobbítom – mondta Jem. Vízet öntött az odahordott földre, és a sarat rákente az épülő hóembervázra. Egy pillanatig elgondolkozva szemlélte készülő művét, aztán hatalmas pocakot kerekített neki, és hamisan rám kacsintott: – Mr. Averynek ugyanolyan alakja van, mint egy hóembernek. Nem?

Jem most a havat kaparta össze, és elkezdtek rátapasztani a hóembervázra. Nekem csak hátul volt szabad felrakni a havat, az elől levő részekre Jem maga rakta fel. Mr. Avery egyre fehérebb lett. Fadarabokból készített neki szemet, orrot, száját és a kabátjára gombokat. Arca olyan lett, mintha Mr. Avery bosszúsan nézne a világra. A kezébe adott pálca tette teljessé az alkotást. Jem hátralépett, és úgy szemlélte művét.

– Elragadó, Jem – mondtam. – Éppen csak hogy meg nem szólal.

– Igazán? – kérdezte szerényen.

Nem tudtunk várni, míg Atticus hazajön ebédre, érte mentünk, és azt mondtuk, nagy meglepetés várja otthon. Látszott rajta, mennyire meglepődött, amikor meglátta, hogy a hátsó udvar egy része előre került, de azért kijelentette, hogy remek munkát végeztünk. – Nem tudtam, hogy fogjátok megcsinálni – mondta Jemnek –, de most már nem féltelek, gyerek, mindig fel fogod találni magad.

Jem a füle hegyéig elpirult Atticus bókjára, de nem értette, miért hátrált egy lépést Atticus, aki a hóembert egy ideig összehúzott szemmel nézte. Elmosolyodott, majd nevetve így szólt: – Jem, én nem tudom, mi lesz belőled... mérnök, ügyvéd vagy szobrász? Te most valakit kifiguráztál. Nem szabad megbántanod az illetőt.

Azt ajánlotta, hogy Jem vegyen le egy kicsit a hóember pocakjából, adjon seprűt a kezébe, és kössön rá kötényt

Jem kifejtette, hogy ha megteszi, a hóember pizskos lesz, és nem lesz többé hóember.

– Mindenképpen csinálnod kell valamit – mondta Atticus. – Mégsem karikírozhatod ki a szomszédokat.

– Ez nem karikatúra – tiltakozott Jem. – Ez egészen olyan, mint ő.

– Mr. Avery valószínűleg más véleményen lesz.

– Tudom már, mit csinálok! – mondta Jem. Átszaladt az utcán, eltűnt Miss Maudie hátsó udvarában, és diadalmasan tért vissza. A hóember fejébe nyomta Miss Maudie kerti szalmakalapját, és hóna alá odadugta a nyíróollóját.

Miss Maudie éppen akkor lépet ki a tornácára, és meglátta, mit csinálunk. Hirtelen elvigyorodott: – Jem Finch, te csibész! – kiáltotta. – Hozod vissza a szalmakalapomat!

Jem Atticusra nézett, aki a fejét rázta. – Csak tréfál – szólt. – Tulajdonképpen nagyon tetszik neki a... művetek.

Atticus átment az úttesten, megállt a járdán, Miss Maudie tornáca alatt, és hevesen gesztikulálva hosszabb beszélgetésbe kezdtek, amelyből ilyenféle szavakat sikerült megértenem: – Tökéletes karikatúrát csináltak az udvarodon, Atticus. Így soha nem nevelsz embert belőlük!

Délután a havazás megállt, a hőmérséklet erősen süllyedt, és éjszakára Mr. Avery fenyegető jóslata beteljesedett. Calpurnia minden kályhába begyűjtött, de így is dideregtünk a hidegtől. Amikor Atticus este hazaérkezett az irodából, azt mondta, ezt sajnos ki kell bírunk,

és megkérdezte Calpurniát, nem akar-e nálunk maradni éjszakára. Calpurnia felnézett a magas mennyezetre meg a magas ablakokra, s kijelentette, hogy odahaza biztosan melegebb lesz. Atticus erre kocsiján hazavitte.

Mielőtt elaludtam, Atticus a kályhát még jól megrakta a szobámban. Azt mondta, hogy a hőmérő mínusz nyolc fokot mutat, és nem is emlékszik még ilyen hideg éjszakára. A hóember a ház előtt kökeményre fagyott.

Percekkel később, legalábbis nekem így tűnt fel, arra ébredtem, hogy valaki ráz. Atticus felsőkabátja rám volt terítve.

– Kelj fel, kicsim!

Atticus kezében tartotta a fürdőköpenyemet és a kabátomat. – Először is öltözz fel – mondta.

Jem Atticus mellett állt, a feje szédelgett az álmoságtól, és kócos volt. Felsőkabátját összefogta a nyakánál, a másik kezét a kabátzsebbe dugta. Furcsa módon olyannak látszott, mintha meghízott volna.

– Siess, szívecském – sürgetett Atticus. – Itt a cipőd és a harisnyád.

Ostoba képpel húztam fel, és megkérdeztem: – Már reggel van?

– Nincs. Éjjel egy óra körül lehet. Siess.

Végre ráeszméltem, hogy valami nincs rendjén. – Mi történt?

Ám ekkorra már nem is kellett, hogy megmondja, mi baj. Ahogyan a madarak is tudják, hova szálljanak, amikor esik, én is tudtam, hol történt baj az utcában. A halk, selyemsuhogáshoz hasonló zajok és tompa reccsenések tehetetlen rémülettel töltötték el.

– Kinek a háza ég?

– Miss Maudie-é, szívecském – mondta Atticus halkan.

Mikor kimentünk az utcai tornácra, láttuk, hogy lángnyelvek csapnak ki Miss Maudie ebédlőjének ablakaiból. Mintegy megerősítésképpen annak, amit láttunk, a városi tűzjelző sziréna éles hangon felvisított, és nem is hagyta abba az üvöltést.

– Ennek a háznak vége van, ugye? – nyögte Jem.

– Azt hiszem, vége – hagyta rá Atticus. – Most pedig figyeljetelek ide. Menjetelek le, és álljatok meg a Radley-ház előtt. Vigyázzatok, hogy ne legyetek útban. Halljátok, amit mondok? Figyeljétek, milyen irányból fúj a szél.

– Ó – mondta Jem –, Atticus, nem kellene kihordani a bútorokat a házból?

– Még nem, Jem. Tegyétek, amit mondok. Szaladjatok! Vigyázz Scoutra, hallod? El ne veszítsd a szemed elől!

Jem meglökött, és rohantunk a Radley-ház kapujához. Ott álltunk, és néztük, amint az utca megtelt emberekkel és kocsikkal; közben a tűz lassanként birtokába vette Miss Maudie házát. – Miért nem sietnek, miért nem sietnek?... – mormolta Jem.

Hamarosan megértettük, miért. Az ócska tűzoltóautót, amelyet a hideg miatt nem tudtak elindítani, egész tömeg tolt a város felől. A fecskendő csövét bekapcsolták az utcai vízvezetéki csapba, de a cső szétrepedt, a víz magasra szökött, majd csobogva zuhogott alá a kövezetre.

– Uramisten, Jem...

Jem átkarolt. – Hallgass, Scout – mondta. – Még nem kell aggódnunk. Majd szólok, ha kell.

A város lakói, ki teljesen felöltözöttek, ki csak úgy, amint néhány ruhadarabot kapott magára, kifelé hordták a bútorokat Miss Maudie házából egy udvarba, az utca másik oldalára. Láttam Atticust, amint Miss Maudie nehéz tölgyfa hintaszékét cipelte, és arra gondoltam, szép tőle, hogy éppen azt menti meg, amit Miss Maudie a legértékesebbnek tart.

Időnként kiáltásokat hallottunk. Aztán Mr. Avery arca jelent meg az egyik emeleti ablakban. Egy matracot dobott le az utcára, és arra hajigálta le a bútorokat, míg fel nem kiáltott neki. – Gyere le, Dick! A lépcső mindjárt leszakad! Ki kell jönnie, Mr. Avery!

Mr. Avery nekigyürkőzött, hogy kimászik az ablakon.

– Scout, nem fér ki – szólt ijedten Jem. – Ó, Istenem...

Mr. Avery valahogy beszorult az ablaknyílásba. Fejemet Jem hóna alá dugtam, és nem néztem fel, míg Jem fel nem kiáltott: – Kiszabadult, Scout! Most már nem lesz semmi baja!

Felnéztem, és láttam, hogy Mr. Avery kilépett az emeleti tornácra. Átmászott a korláton, és leereszkedett az egyik oszlopon, de megcsúszott, és hangos kiáltással Miss Maudie díszcserjéi közé pottyant.

Hirtelen észrevettem, hogy az emberek hátat fordítanak Miss Maudie házának, és az utcán át felénk tartanak. Több bűrtort nem tudtak kimenteni, a tűz teljesen elharapózott az emeleten, és a lángok felkúsztak a tetőre is. Az ablakráámak olyanok voltak, mint fekete keretben ragyogó, aransárga, négyszögletes fényfoltok.

– Jem, olyan, mint valami tök...

– Scout, oda nézz!

A füst úgy gomolygott el Miss Rachel és a mi házunktól, mint valami ködfüggöny egy folyó partján, és egy csomó ember fecskendőket irányított a két ház irányába. Mögöttük az abbotsville-i tűzoltóautó nagy szirénázással kanyarodott be a sarkon, és a mi házunk előtt állt meg.

– Az a könyv... – szóltam.

– Miféle könyv? – kérdezte Jem.

– Az a Tom Swift-könyv, nem az enyém, Dilié...

– Ezzel most ne törődj, Scout. Még nincs semmi baj – mondta Jem, és a ház felé mutatott.

– Nézz csak oda!

A szomszédok közt Atticus állt, zsebre tett kézzel. Mintha futballmeccsen lett volna. Miss Maudie mellette állt.

– Nézd, még ő sem aggódik – mondta Jem.

– Miért nincs apa valamelyik ház tetején?

– Ő már öreg ahhoz, még kitörné a nyakát.

– Ne szóljunk neki, hogy hordják ki a mi holmijainkat is?

– Ne üsd bele az orrod. Apa tudja a legjobban, mikor lesz rá szükség – mondta Jem.

Az abbotsville-i tűzoltóautóról fecskendezni kezdték a házunkat. Valaki fent állt a háztetőn, azt mutogatta, hová irányítsák a fecskendő csövét. Láttam, hogy a hóemberünk előbb megfeketedik, majd szétesik. A sárkupac tetején Miss Maudie szalmakalapja szomorkodott, de a kerti ollót nem láttam sehol. A mi házunk, Miss Rachel és Miss Maudie háza között olyan nagy volt a hőség, hogy az emberek már régen ledobták kabátjukat és fürdőköpenyüket. Pizsamában és nadrágba gyúrt hálóingben segítettek az oltásban, de én úgy éreztem, hogy menten odafagyok a földhöz. Jem igyekezett felmelegíteni, de nem sok sikerrel. Kibontakoztam az öleléséből, átfogtam a vállam, és egy kis topogás után ismét érezni kezdtem a lábam.

Még egy tűzoltóautó jelent meg, és megállt Miss Stephanie Crawford háza előtt. Csakhogy több utcai vízcsap már nem volt, amire rászzereljék a fecskendőt, és így kézfecskendőkkel próbálták megmenteni Miss Maudie házát.

A bádogtető elfojtotta a lángokat. A ház nagy robajjal összeomlott; a tetőkről mindenféle lángnyelvek csaptak fel, mire az emberek a környező házak tetejéről pokróccokkal fojtották el a szikrákat és a gerendákat, ahol csak a tűz kezdett elharapózni.

Csak a hajnali pirkadás előtt kezdtek szétszállingózni, eleinte egyesével, majd csoportosan. A maycombi tűzoltóautót visszatolták a városba, az abbotsville-i is elment, csak a harmadik maradt ott. Másnap tudtuk meg, hogy a hatvanmértöldnyire fekvő Clarks Ferryből érkezett ide.

Jem és én átlopakodtunk az utcán. Miss Maudie mereven bámulta a feketéllő romhalmazt a háza helyén, Atticus integetett, hogy ne szóljunk hozzá. Hazavitt bennünket, miközben a

vállunkat fogta, hogy el ne csúszunk a jeges úton. Azt mondta, hogy Miss Maudie egy ideig Miss Stephanienél fog lakni.

– Akartok egy csésze forró csokoládét? – kérdezte. Dideregtünk a hidegtől, mialatt tüzet rakott a konyhában.

Mikor a csokoládét ittuk, feltűnt, hogy Atticus rám néz, előbb kíváncsi, majd szigorú tekintettel. – Ha jól emlékszem, azt mondtam: te is és Jem is maradjatok, ahova állítottalak – mondta.

– Ezt is tettük. Ott álltunk...

– Akkor ez kinek a takarója?

– Miféle takaró?

– Igen, ifjú hölgy, ez a pokróc. Ez nem a miénk. Csak ekkor vettem észre, hogy barna gyapjútakaró van a vállamra vetve, mint az indián asszonyok szokták.

– Atticus, én igazán nem tudom... Én...

Kérdőleg Jem felé fordultam, de ő még nálam is nagyobb zavarban volt. Azt mondta, nem tudja, hogyan került a takaró a vállamra. Pontosan azt tettük, amit Atticus meghagyott, a Radley-ház kapujában álltunk, teljesen egyedül, egy lépésnyire sem mozdultunk el onnan – aztán Jem hirtelen elhallgatott.

– Mr. Nathan ott volt a tűznél – mondta zavarában dadogva –, láttam, amint cipelte a matracot, Atticus, esküszöm...

– Rendben van, Jem. – Atticus csendesen mosolygott. – Úgy látszik, egész Maycomb ott volt ma éjszaka, hogy segítsen valahogy. Jem, azt hiszem, találsz csomagolópapírt a kamrában. Menj, hozd el, és én...

– Ne, Atticus! Apa, ne!

Jem láthatólag teljesen megzavarodott. Sorba kiteregette Atticus előtt minden titkunkat, tekintet nélkül arra, hogy mit árt vele akár neki, akár nekem, az odúról, a nadrágjáról és mindenről.

– Mr. Nathan öntött cementet a lyukba, Atticus, hogy ne dugjanak oda nekünk semmit..., lehet, hogy örült, ahogyan sokan állítják, de, Atticus, esküszöm, egy ujjal se bántott akkor éjszaka, pedig elvághatta volna a torkunkat, de helyette megvarrta a nadrágomat... soha egy ujjal se nyúlt hozzánk, Atticus...

– Hagyd ezt, Jem – szólt Atticus olyan gyengéd hangon, hogy minden aggodalmunk elpárolgott. Nyilvánvaló volt, hogy oda sem hallgatott Jemre, mert csak ennyit mondott: – Igazad van. Helyesebb, ha nem beszélünk róla, és megtartjuk a takarót. Scoutnak talán egyszer még lesz alkalma megköszönni, hogy betakarta.

– Kinek köszönjem én meg? – kérdeztem.

– Boo Radleynek. Annyira el voltál merülve a tűz nézésébe, hogy nem vetted észre, mikor a takarót a válladra tette.

Majdnem felfordult a gyomrom, mikor Jem fogta a takarót, és odalopakodott hozzám. – Kiosont a házból – mondta –, megfordult, odalopakodott hozzánk és eltűnt, így ni!

– Nehogy ez újabb dicsőségvágyat ébresszen benned, Jeremy – jegyezte meg szárazon Atticus.

Jem arca elsötétült: – Soha többé nem csinálok semmit – de én láttam, hogy szemében újra fellobban a kalandvágy.

– Képzeld, Scout – mondta –, csak meg kellett volna fordulnod, és megláthattad volna.

Délben Calpurnia keltett fel bennünket. Atticus azt mondta, aznap nem kell iskolába mennünk, úgysem tudnánk tanulni az álmatlanul töltött éjszaka után. Calpurnia azt mondta, jól tennénk, ha rendbehoznánk a kertet a ház előtt.

Miss Maudie szalmakalapját vékony jégréteg vonta be, olyan volt, mint egy borostyánkőbe bezárt légy, a nyíróollóját a sáros göröngyök alól kellett kiásnunk. A hátsó kertjében akadtunk rá, amint szomorúan nézte a megfagyott és megszenesedett azaleáit.

– Hozzuk vissza a kalapot és az ollót, Miss Maudie – mondta Jem. – Borzasztóan sajnáljuk, ami történt.

Miss Maudie körülnézett, és arcán egy pillanatra feltűnt szokott mosolya. – Mindig kisebb házra vágytam, Jem Finch. Nagyobb lesz az udvar. Gondold csak el, több helyük lesz az azaleáimnak!

– Nem búsul, Miss Maudie? – kérdeztem meglepődve. Atticustól tudtam, hogy a házán kívül jóformán semmije sem volt.

– Miért búsuljak, gyermekem? Ki nem állhattam azt az ócska pajtát, és százszor felgyújtottam volna magam is, ha nem félttem volna, hogy becsuknak érte.

– De hát...

– Ne aggódjál miattam, Jean Louise Finch. Sok minden van a világon, ami az embert rávezeti olyan dolgokra, amelyekről sejtelve sem volt. Építetek egy kisebb házat, kiadok néhány szobát, és a végén nekem lesz a legszebb kertem Alabamában. Bellingrathéknak ezek a díszcserjéi is alig látszottak ki a földből, amikor elültettem őket.

Jem és én egymásra néztünk. – Hogy kezdődött a tűz? – kérdezte Jem.

– Nem tudom, Jem. Valószínűleg a tűzhely csöve izzott át a konyhában. Az éjszaka nem oltottam ki a tüzet a tűzhelyen, hogy melegen tartsam a cserepes növényeimet. Hallom, hogy olyan valakivel találkozál éjszaka, Miss Jean Louise, akire nem számítottál.

– Honnan tetszik tudni?

– Atticus mesélte, mikor ment be a városba. Hogy megmondjam az igazat, szívesen lettem volna veletek. Bár lett volna annyi eszem, hogy körülnézzek!

Miss Maudie rejtély volt számomra. Hiába pusztult el majdnem az egész vagyona, és kertje helyén, amelyet annyira szeret, most füstölgő romhalmaz keletkezett, őszinte érdeklődéssel kísérté Jem és az én ügyeimet.

Biztosan észrevette zavaromat. – Egyetlen dolog bántott csak az éjszaka történetek miatt – mondta –, hogy olyan nagy veszélyt és riadalmat okoztam. Az egész szomszédság iderohant. Mr. Averynek legalább egy hétig ágyban kell maradnia, nagyon felhevült. Túlságosan öreg ő már ilyesmikhez, ezt meg is mondtam neki. Mihelyt hozzájutok, és Miss Stephanie Crawford nem lesz a konyhában, sütök neki a buktáimból. Stephanie harminc éve vadászik a receptjére, de ha azt hiszi, hogy most megkapja tőlem, csak azért, mert egy ideig a vendége leszek, erre várhat.

Az járt az eszemben, hogy ha Miss Maudie szíve meglágyulna, és kiszolgáltatná a recept titkát, Miss Stephanie úgyse tudna mit kezdeni vele. Miss Maudie a receptet egyszer nekem megmutatta, és a buktához többek között egy tetézett, nagy csészényi cukor is kell.

Teljes szélcsend volt. A nagy hidegben tisztán hallottuk, mikor a bírósági épület tornyában az óraszerkezet csikorgón, majd kattant, mielőtt ütni kezdte az órát. Miss Maudie orra olyan piros volt, mint még soha, meg is kérdeztem tőle, mi az oka.

– Kinn vagyok már reggel hat óra óta – mondta. – Biztosan megfagyott. – Elém tartotta a kezét, és a tenyere egészen barna volt az alvadt vértől és a sártól.

– Kár volt így tönkretennie a kezét – mondta Jem. – Miért nem szólt egy négernek? – Majd anélkül, hogy hangjában áldozatkészség érzett volna, hozzátette: – Scout vagy én, mi is segítenénk.

– Köszönöm, kisfiam, de nektek is van elég dolgotok – mondta Miss Maudie, és az udvarunkra mutatott.

– A hóemberre gondol? – kérdeztem. – Ó, az semmi. Összekaparjuk egy szempillantás alatt.

Miss Maudie rám bámult, és ajka hangtalanul mozgott. Kezét hirtelen a szája elé tette, és görcsös köhögés fogta el. Mikor otthagytuk, még mindig kuncogott.

Jem azt mondta, nehéz megérteni ezt a Miss Maudie-t – de hát ő már csak ilyen.

– Azonnal vond vissza, amit mondtál, hallod-e! – Ezekkel a szavakkal, amelyeket Cecil Jacobshoz intéztem, Jem és az én számomra a kellemetlenségek hosszú sora kezdődött el. A kezemet ökölbe szorítottam, és azon a ponton voltam, hogy fejbe verem Cecilt. Atticus azt ígérte, hogy elver, ha még egyszer meghallja, hogy verekedtem. Túl idős és nagy vagyok már ilyen gyerekes dolgokhoz, mondta, minél előbb megtanulom, hogy megfékezzem magam, annál jobb. Most eszembe jutott, amit mondott.

Mindennek Cecil Jacobs volt az oka. Előző nap kijelentette az iskolaudvaron, hogy Scout Finch papája niggereket véd. Azt mondtam, ez nem igaz, de mindenesetre megkérdeztem Jemet.

– Mit akar ezzel mondani? – kérdeztem tőle.

– Semmit – mondta Jem. – Kérdezd meg Atticustól, majd ő megmondja.

– Védsz te niggereket, Atticus? – kérdeztem tőle még aznap este.

– Természetesen védek. Ne használd ezt a szót, hogy nigger, Scout. Az közönséges.

– Mindenki így mondja az iskolában.

– Mostantól kezdve egyvel kevesebben mondják így.

– Ha azt akarod, hogy ne tanuljak meg ilyen beszédet, miért küldesz iskolába?

Atticus rám nézett szelíden, és csendesen elmosolyodott. Az első napok tapasztalatai után megegyezésünk ellenére is állandóan próbálkoztam: hogyan szabadulhatnék meg az iskolába járástól – múlt szeptember óta állandóan ájulási rohamokat rendeztem, hasfájásra panaszkodtam. Még azt is megtettem, hogy egy ötcentesért Miss Rachel szakácsnéja fiának szörnyen ótvaros fejéhez dörzsöltem a fejemet; hiába volt minden – nem kaptam meg tőle.

Folytattam a kíváncsiskodást. – Minden ügyvéd véd négereket, Atticus?

– Természetesen, Scout.

– Akkor Cecil miért mondta, hogy te niggereket védsz, olyan hangon, mintha legalábbis whiskyt főznél stikában.

Atticus felsóhajtott. – Miért? Mert elvállaltam egy Tom Robinson nevű néger védelmét. A városi szeméttelp mögött lakik. Calpurnia egyházközségének tagja, és Cal jól ismeri a családot. Azt mondja, igen tiszta népek. Scout, te még fiatal vagy ahhoz, hogy megérts bizonyos dolgokat, de az emberek összevissza beszélnek a városban, hogy nem kellett volna vállalnom a védelmét. Ez különleges eset, a tárgyalás nem is lesz meg, majd csak valamikor a nyáron. John Taylor szívességéből halasztást kaptunk...

– Ha nem lett volna szabad vállalnod a védelmét, miért vállaltad?

– Több okból – mondta Atticus. – A fő ok, hogy ha nem vállaltam volna, nem járhatnék felemelt fejjel a városban, nem lehetnék képviselő, sőt neked és Jemnek sem mondhatnám többé, hogy valamit ne csináljatok.

– Úgy érted, hogy ha nem vállaltad volna el annak az embernek a védelmét, Jemnek és nekem nem kellene tovább hallgatnunk a szavadra?

– Igen, körülbelül úgy.

– Miért?

– Mert soha többé nem kérhetnék rá, hogy megfogadd, amit mondok neked. Nézd, Scout, munkája természeténél fogva minden ügyvéd életében van legalább egy olyan ügy, amelyet személyes ügyének tekint. Azt hiszem, az én esetemben ez az ügy. Lehetséges, hogy erről hallasz néha majd rosszindulatú megjegyzést az iskolában, de tégy meg egy dolgot a kedvemért, nagyon kérlek: járj emelt fejjel, de az öklödet ne emeld fel. Nem számít, akárki bármit is mond: semmi ne hozzon ki a sodrodból. Próbáld meg most az egyszer, hogy a fejeddel verekedjél... jó fej az, ha még nem is akar tanulni.

– Atticus, megnyerjük ezt az ügyet?

– Nem, kis szívem.

– Akkor miért csinálod?

– Az, hogy száz évvel előbb vereséget szenvedtünk, mielőtt még a harcot elkezdtek volna, még nem ok arra, hogy ne próbáljunk győzni – mondta Atticus.

– Úgy beszélsz, mint Ike bácsi – szoltam én erre. Ike bácsi volt Maycomb megyében az egyetlen élő veterán a déliek hadseregéből. Ugyanolyan szakállat viselt, mind Hood tábornok, és erre mérhetetlenül büszke volt. Atticus, Jem és én minden esztendőben legalább egyszer meglátogattuk, és ilyenkor meg kellett csókolnom, ami rémes volt. Tiszteletteljesen hallgattuk végig, amikor Atticus kérésére Ike bácsi sorra felidézte háborús emlékeit.

– Én mondom neked, Atticus, a missouri megegyezés okozta a veszteséget, de ha még egyszer végig kellene csinálnom, ma is lépésről lépésre végigcsinálnám, mint akkor, és ezúttal mi vernénk meg őket... Amikor 1864-ben Stonewall Jackson meglátogattott, azazhogy bocsássatok meg, fiatal barátaim, az öreg harcos akkor már az égben volt, adjon az Úr békességes nyugodalmat neki a sírjában...

– Gyere ide, Scout – mondta Atticus, és én az ölébe bújtam, fejemet az álla alá dugtam. Ő átölelt, és gyengéden ringatott. – Ma más a helyzet – mondta. – Most nem a jenikkkel harcolunk, hanem a barátainkkal. De soha ne felejtse el, hogy bármilyen keserű is a harc, akikkel szemben állunk, a barátaink, és ez az ország a mi hazánk.

Ez járt az eszemben, mikor másnap odaálltam Cecil Jacobs elé az iskolaudvaron: – Visszavonod vagy nem?

– Próbálj meg rákényszeríteni! – üvöltötte. – Otthon hallottam, hogy szégyellheti magát a papád, és hogy azt a niggert fel kellene kötni a víztoronyra!

Meg akartam ütni, de eszembe jutott, amit Atticus mondott, leengedtem az öklöm és otthagytam. – Scout, te gyáva nyúl, ugye elszaladsz! – kiáltotta utánam. Ez volt az első eset, hogy nem álltam oda verekedni.

Úgy éreztem, ha összeverekedtem volna Cecillel, árulója lettem volna Atticusnak. Atticus olyan ritkán kért meg akár engem, akár Jemet valamire, hogy tegyünk meg valamit a kedvéért, elviselhettem hát, hogy most gyávanak nevezzenek. Módfellett büszke voltam rá, hogy nem felejtettem el, amit mondott, és ez a büszkeség eltartott három hétig. Aztán megérkezett a karácsony, és beütött a katasztrófa.

*

Jem és én vegyes érzelmekkel néztünk a karácsony elé. A jó benne a karácsonyfa és Jack Finch bácsi volt. Karácsony szombatján ki szoktunk menni érte Maycomb Junction állomásra, és ilyenkor egy hétig nálunk vendégeskedett.

Mindig rejtély maradt számomra, miért volt Alexandra néni és Francis olyan rideg hozzánk.

Sőt, gondolom, hozzávehetem harmadiknak Jimmy bácsit, Alexandra néni férjét is, de mivel tőle egész életemben mást sem hallottam, csak ezt az egyetlen mondatot: Jössz le azonnal a kerítésről! – egyszerűen nem vettem róla tudomást. Igaz, hogy nem vett tudomást róla Alexandra néni sem. Nagyon régen világra segítettek egy Henry nevű fiút. Fiuk az első alkalommal hátat fordított a szülői háznak, megházasodott, és ennek a frigynek a gyümölcse volt Francis. Henry és felesége Francist minden karácsonykor nagyszüleire bízták, hogy zavartalanul szórakozhassanak.

Hiába sóhajtoztunk, Atticust nem tudtuk rávenni, hogy a karácsonyt odahaza töltsük. Emlékezetem szerint minden karácsonykor Finch's Landingbe látogattunk. Tény, hogy Alexandra néni főztje kitűnő volt, s ez némi kárpótlásul szolgált azért, hogy az ünnepeken Francis Hancock társaságát kellett elviselnünk. Francis egy évvel volt idősebb nálam, és én, ha csak tehettem, elvi okokból elkerültem a társaságát, mert mindig abban lelte örömét, amit én rossznak találtam, és azt találta ellenszenvesnek, aminek én szívből örültem.

Alexandra néni Atticus nővére volt, de mikor Jem elcserélt és kitett gyermekekről mesélt, megerősödött bennem a meggyőződés, hogy vele is valami hasonló történhetett, és a nagyszüleim egy Finch helyett valami Crawfordot neveltek fel. Ha lettek volna olyan misztikus elképzeléseim, hogy a hegyek rossz szelleme gyötri az ügyvédek és a bírókat, Alexandra néni lett volna a Mount Everest: egész gyermekkoromban ő is éppen olyan fagyos volt és megrendíthetetlen.

Amikor Jack bácsi karácsony szombatján leugrott a vonatról, várnunk kellett, míg a kalauz lead neki két hosszú csomagot. Jem és én mindig jót mulattunk rajta, hogy Jack bácsi arcon csókolja Atticust; rajtuk kívül soha nem láttunk felnőtt férfiakat csókolózni. Jack bácsi kezét fogott Jemmel, engem pedig felemelt, de nem elég magasra. Jack bácsi egy fejjel volt alacsonyabb Atticusnál; ő volt a legkisebb gyerek, fiatalabb Alexandra néninél is. Nagyon hasonlított Alexandra nénihez, de Jack bácsit megnyerőbbnek találtam; különösen tetszett a hegyes orra és álla.

Ő volt az egyetlen természettudományosan képzett ember, akitől soha nem félttem, valószínűleg, mert soha nem érezte velem, hogy doktor. Valahányszor kisebb műtétet végzett rajtam és Jemen, ha például eltávolított egy szálkát a talpomból, mindig megmondta előre, mit fog csinálni, körülbelül mennyire fog fájni, és megmagyarázta, hogyan kell használni a csipeszt. Egyik karácsonykor egy szálka mélyen belefűrődött a talpamba, elbűjtam, és senkit nem engedtem a közelembe. Amikor Jack bácsi az ölébe vett, megnevettem meséjével egy tiszteletesről, aki végképp nem szeretett felmenni a szószékre prédikálni, inkább kiállt a parókia kapujába, és ötperces lelki fröccsöket adott minden arra menő hívének, aki lelki vigaszra vágyott. Nagyokat nevettem rajta, aztán félbeszakítottam Jack bácsi szavait, és kértem, mondja meg, mikor szedi ki a szálkát. Erre ő az orrom alá dugott egy véres szálkát, amit csipesszel fogott, és azt mondta, az alatt húzta ki, míg nevettem, és hogy ez az, amit úgy hívnak, relativitás...

– Mi van azokban a csomagokban? – kérdeztem tőle, és rámutattam a két hosszú, vékony csomagra, amit a kalauz adott le neki a vonatról.

– Az nem tartozik rád – mondta.

Jem megkérdezte tőle: – Hogy van Rose Aylmer?

Rose Aylmernek hívták Jack bácsi macskáját. Gyönyörű, sárga nősténymacska volt, és Jack bácsi azt mondta, ő az egyetlen nőszemély, akit megtúr a házában. A kabátja zsebébe nyúlt, és néhány fényképet vett elő, ezeket sorra mind megcsodáltuk.

– Meghízott – mondtam.

– Persze, hogy meghízott. Ő eszik meg minden leoperált ujját és fület a kórházban.

– Mi a fene? – mondtam.

– Hogy mondtad, kérlek?

Erre Atticus szólalt meg: – Ne törődj vele, Jack. Csak ugrat. Cal mondja, hogy Scout egy hete folyton káromkodik.

Jack bácsi felhúzta a szemöldökét, de nem szólt semmit. Én azért káromkodtam – eltekintve az ilyen szavakban rejlő természetes vonzerótól –, mert azt képzeltem: ha Atticus rájön, hogy az iskolában tanulok káromkodni, nem enged többé iskolába. De amikor este vacsora közben odaszóltam Jack bácsinak, hogy adjon egy szeletet abból az istenverte sonkából, szigorúan rám szólt: – Szeretnék egy-két szót váltani veled, ifjú hölgy.

Vacsora után Jack bácsi átment a lakószobába, és az ölébe ültetett. Szerettem a szagát, valami édes és jó illatú alkoholra emlékeztetett. Félresimította a homlokomba lógó fruftut, és rám nézett. – Inkább Atticusra hasonlítasz, mint anyádra – mondta. – És túlságosan felnőtt módra viselkedel.

– Azt hiszem, itt az ideje.

– Szívesen használsz olyan szavakat, mint “fene” meg “menj a pokolba”, ugye?

Kijelentettem, hogy szerintem ez nem baj.

– Szerintem igen – mondta Jack bácsi. – Ilyesmit csak akkor mond az ember, ha valami egészen különös oka van rá. Egy hétig ittmaradok, és addig nem szeretnék ilyen szavakat hallani. Nem lesz jó, Scout, ha ilyen szavakat használsz. Nyilván rendes úrinő akarsz lenni.

Azt feleltem, ebben nem is vagyok olyan biztos.

– De igenis biztosnak kell lenned. Most pedig menjünk a karácsonyfához. – Lefekvésig a fát díszítettük, és éjszaka a Jemnek és nekem szánt két hosszú csomagról álmodtam. Másnap reggel Jem és én rohantunk értük. Atticustól kaptuk az ajándékot, ő írt Jack bácsinak, hogy vegye meg, amit kértünk.

– Ne lövöldözz vele benn a lakásban – mondta Atticus Jemnek, aki máris megcélzott egy képet a falon.

– Meg kell tanítani őket a használatára – mondta Jack bácsi.

– Ez a te feladatod – mondta Atticus. – Én csak a kényszernek engedtem.

Atticusnak a bíróságon használt erélyes hangjára volt szüksége, hogy elvonszoljon bennünket a fától. Nem akart beleegyezni, hogy légpuskáinkat magunkkal vigyük Landingbe (én máris azon gondolkodtam, hogyan lövöm le Francist), és azt mondta, ha titokban elvisszük, elveszi tőlünk, és soha nem kapjuk vissza.

Finch's Landingben egy meredek sziklás emelkedésről háromszázhatvan lépcsőfok vezetett le a folyó partjára, a mólóhoz. Valamivel messzebb, a szikla másik oldalán, még megvoltak a hajdani gyapotültetvény kikötőjének nyomai, ahol Finch négerai hajóra rakták a nyers gyapotot és az ültetvény egyéb terményeit, vagy kirakták a mólóra a jégtömböket, lisztet, cukrot, mezőgazdasági szerszámokat és női ruhákat. Kettős nyomtávú út vezetett a folyóparttól tovább, és tűnt el a sötét fák között. Az út végében emeletes, fehér ház állt, a földszinten és az emeleten is körben futó tornáccal. Ősünk, Simon Finch, öregkorában építette a házat, hogy zsörtölődő feleségének kedvében járjon, de a két tornácon kívül a ház semmiben sem emlékeztetett a korabeli épületekre. A ház belső berendezése Simon Finch nyíltszívűségéről és a gyermekeibe vetett teljes bizalomról tanúskodott.

Az emeleten hat hálószoba volt, négy a nyolc lánygyermeknek, egy Welcome Finchnek, az egyetlen fiúnak, és egy másik a szállóvendégként érkező rokonoknak. Ez egyszerű volt, de külön lépcsőn lehetett feljutni a lányok, és külön Welcome meg a vendégek hálószobáiba. A lányok lépcsője a szülők földszinti hálószobájába vezetett, és így Simon mindig tudta, hogy a lányai mikor jönnek esténcént haza.

A konyha a háztól külön épült, a két épületet fahíd kötötte össze. A hátsó udvarban magas póznán rozsdás kolomp lógott, ezzel hívták haza a földről a munkásokat, vagy adtak jelt, ha valami baj volt. A tetőn is volt egy deszkapalló, amit "özvegyasszony pallójának" szokás nevezni, bár soha nem járt rajta özvegyasszony. Simon innen tartotta szemmel a kasznárját, figyelte a hajókat és a környék földbirtokosainak életét.

Ebben a házban is élt a jól ismert legenda a jenkikről: eszerint az egyik Finch lány, aki akkoriban lett menyasszony, egész kelengyét magára szedte, hogy megmentse a szomszédságban fosztogató északi katonáktól, emiatt aztán beszorult a lányok hálószobáiba vezető lépcső ajtajába. A végén vízzel locsolták, és nagy nehezen sikerült áttolnia rajta. Amikor megérkeztünk Landingbe, Alexandra néni megcsókolta Jack bácsit, Francis megcsókolta Jack bácsit, Jimmy bácsi pedig némán kezét fogott Jack bácsival, Jem és én átadtuk ajándékunkat Francisnak, Francis átadta nekünk az övét. Jem annak tudatában, hogy idősebb, a felnőttek közé vegyült, és így rám jutott a feladat, hogy mulattassam unokatestvéreimet. Francis nyolcéves volt, és a haját hátrafésülve viselte.

– Mit kaptál karácsonyra? – kérdeztem udvariasan.

– Amit kértem – mondta. Francis kért egy rövidnadrágot, egy vörös bőr iskolatáskát, öt inget és egy csokornyakkendőt.

– Remek – hazudtam neki. – Jem és én két légpuskát kaptunk, azonkívül Jem kapott egy kémiai felszerelést.

– De nem igazit, ugye?

– De igazit. Láthatatlan tintát csinál majd, és azzal írok Dilinek.

Francis megkérdezte, mi annak az értelme?

– Képzeld el, milyen képet vág, ha megkapja a levelet, és nem lesz rajta semmi. Meg fog pukkadni.

Mialatt Francisszal beszéltem, olyan érzésem volt, mintha a tenger fenekére süllyednék. Francis volt a legunalmasabb fiú, akivel életemben találkoztam. Szerencsére Mobile-ben lakott, és így nem árulhatott be az iskolában, de mindig mindent elpletykált Alexandra néninek, ő pedig alkalomadtán mindent elpletykált Atticusnak, aki vagy elfelejtette, vagy számon kérte rajtam, ahogyan éppen a kedve tartotta. Tény, hogy egyetlen alkalommal hallottam Atticust éles hangon beszélni valakivel, amikor azt mondta: – Alexandra, kérlek, úgy bánok velük, ahogyan a legjobb! – Arról vitatkoztak, hogy miért járok kezeslábasban.

Alexandra nénit mérhetetlenül izgatta öltözködésem. Hogyan lesz úrinő belőlem, ha nadrágban járok? Mikor erre azt mondtam, hogy szoknyában nem tudok játszani, azt mondta, nem kell olyasmit játszanom, amihez nadrág kell. Alexandra néni elképzelése szerint babatűzhellyel és teáskészlettel kellett volna játszanom, és azt a gyöngyöt hordanom, amelyet születésemkor kaptam tőle ajándékba – ezen felül pedig apám magányos élete napsugarának kellene lennem. Erre én azt feleltem, hogy valaki nadrágban is éppen úgy lehet napsugár, Alexandra néni viszont kijelentette, hogy napsugár módjára is kell viselkednem, és hogy én jónak születtem, de évről évre mind rosszabb leszek. Alexandra néni nagyon megbántott, és bizony alaposan össze kellett szorítanom a fogam, hogy hallgassak, de mikor megkérdeztem Atticust, mi a véleménye, azt mondta, hogy volt már elég napsugár a családban, és sose zavartassam magam, járjak csak úgy, ahogy nekem tetszik.

A karácsonyi ebédnél macskaasztalhoz ültettek az ebédlőben. Jem és Francis a felnőttekkel ült, az ebédlőasztalnál. Alexandra néni még akkor is mindig macskaasztalhoz ültetett, amikor Jem és Francis már régen a nagyok asztalánál ülhetett. Folyton az járt az eszemben, vajon mitől fél? Hogy felkelek a helyemről, és földhöz vágok valamit? Néha arra gondoltam, megkérem, engedje meg legalább egyszer, hogy a nagyok asztalánál üljek, a többiekkel együtt, hogy megmutassam, milyen rendesen tudok viselkedni, végre is otthon is a nagyokkal eszem, és még soha nem történt nagyobb baj. Amikor megkértem Atticust, vesse latba befolyását Alexandra néninél, azt mondta, neki nincs semmi befolyása – mi vendégek vagyunk, és oda kell ülnünk, ahova ültetnek. Azt is mondta, hogy Alexandra néni nem érti meg a lányokat, mert neki soha nem volt lánya.

De a főztjével mindent jóvá tett. Volt háromféle pecsenye, az éléskamrájában eltett, nyári, friss főzelékfélékkel, őszibarackbefőtt, kétféle torta és édes bor, ezt nevezte Alexandra néni szerény karácsonyi ebédnek. Ebéd után a nagyok a lakószobába mentek, és jóllakottan leültek. Jem lefeküdt a padlóra, én pedig kimentem a hátsó udvarba. – Vedd fel a kabátodat – szólt utánam Atticus álmosan, de nem is hallottam, amit mondott.

Francis leült mellém a hátsó lépcsőre. – Ilyen jó ebédet még soha nem ettem – mondtam.

– Nagymama csodásán főz – mondta Francis. – Megtanít főzni engem is.

– Fiúk nem szoktak főzni – mondtam kuncogva arra a gondolatra, hogyan festene Jem kötényben.

– Nagymama azt mondja, minden férfinak meg kellene tanulnia főzni, vigyáznia kellene a feleségére, és ki kellene szolgálnia, ha nem érzi jól magát – mondta az unokatestvérem.

– Én nem akarom, hogy Dili engem kiszolgáljon – mondtam. – Inkább én szolgálok ki őt.

– Dilit?

– Igen, őt. Ne szólj róla még senkinek, de megesküszünk, mihelyt elég nagyok leszünk.

Tavaly nyáron megkérte a kezemet.

Francis gúnyosan nevetett.

– Mi az? – kérdeztem. – Talán valami kifogásod van ellene?

– Arról a tökmagról beszélsz? Nagymamától hallom, hogy minden nyarát Miss Rachelnél tölti.

– Igen, róla.

– Mindent tudok Diliről – mondta Francis.

– Mi az, amit tudsz?

– Nagymama azt mondta, nincs hol laknia...

– De igenis van, Meridianben lakik.

– Vándorol egyik rokonától a másikhoz. Miss Rachelnél van minden nyáron.

– Francis, ez hazugság!

Francis rám vigyorgott: – Néha rettenetesen hülyének teszed magad, Jean Louise. Nyilván csakugyan hülye vagy.

– Hogy érted ezt?

– Ha Atticus bácsi megengedi, hogy kóbor kutyákkal kószálj, az az ő dolga, ahogy nagymama mondja, nem a te hibád. Persze az se a te hibád, hogy Atticus bácsi ráadásul még niggerbarát is, de meg kell neked mondanom, hogy ezzel tönkreteszi az egész családot.

– Francis, hogy a fenébe érted ezt?

– Úgy, ahogy mondtam. Nagymama azt mondja, elég baj, hogy Atticus bácsi nem fog szorosabb pórásra benneteket, de most kitűnt róla az is, hogy niggerbarát. Nemsokára nem mutatkozhatunk Maycomb utcáin. Igenis tönkreteszi az egész családot.

Francis felkelt, átszaladt a fahídon a régi konyhába. Mikor biztos távolságban érezte magát, visszakiáltott: – Közönséges niggerbarát!

– Nem az! – üvöltöttem felé. – Nem tudom, miről beszélsz, de azt ajánlom, hogy fogd be a szád!

Én is felugrottam a lépcsőről, és rohantam végig a fahídon. Könnyen elcsíptem Francist. Követeltem, hogy vonja vissza rögtön, amit mondott.

Francis kiszabadította magát, és berohant a régi konyhába. – Niggerbarát! – ordította.

Ha a kiszemelt vadat el akarjuk csípni, legokosabb várni. Ha nem szólok semmit, holtbiztos, hogy erőt vesz rajta a kíváncsiság, és megjelenik. Valóban, már ott is állt a konyhaajtóban, és puhatolózva megkérdezte: – Még mindig dühös vagy, Jean Louise?

– Szóra sem érdemes – mondtam. Francis elindult felém a fahídon.

– Vonod azonnal vissza – Francis!

Sajnos túl gyorsan elárultam, mi a szándékom. Francis visszaroht a konyhába, én pedig újra leültem a lépcsőre. Volt időm várni. Talán öt perce lehettem ott, amikor Alexandra néni hangját hallottam.

– Hol van Francis?

– A konyhában.

– Jól tudja, hogy ott nem szabad játszani.

Francis megjelent a konyhaajtóban, és onnan üvöltötte: – Nagymama, ő kergetett be ide, és nem enged ki.

– Mi történik itt, Jean Louise?

Felnéztem Alexandra néniére: – Én nem kergettem oda, Alexandra néni kérem, és nem igaz, hogy nem hagyom kijönni.

– De igen – ordította Francis –, nem enged ki!

– Veszekedtetek?

– Jean Louise dühös rám, nagymama – mondta Francis.

– Francis, gyere ide azonnal! Jean Louise, ha még egy szót hallok, szólok apádnak. Jól hallottam, hogy az előbb is valami fenét emlegettél.

– Én nem emlegettem.

– Mintha úgy hallottam volna. Ezt többet meg ne halljam.

Alexandra néni szeretett titokban hallgatózni. S abban a pillanatban, amint eltűnt a láthatárról, Francis büszkén vigyorogva előjött: – Jó lesz, ha nem kezdesz ki velem!

Leugrott az udvarba, és jó biztos távolságban rugdosta a gyepet, néha hátrafordult és rám nevetett. Jem megjelent a tornácon, lenézett ránk és továbbment. Francis felmászott a mimózafára, majd lejött, és zsebre vágott kézzel fel- és alá sétált az udvaron. – Hah! – mondta. Megkérdeztem, vajon Jack bácsinak képzeli-e magát? Francis azt mondta, eléggé érthetően megmondták nekem, hogy üljek a lépcsőn, és hagyjam őt békén.

– Füttyölök rád – mondtam.

Francis óvatosan szemügyre vett, nyilván azt gondolta, hogy eléggé megszelídültem már, és halk, dudorászó hangon azt mondta: – Niggerbarát...

Erre én az egyik ujjamat csontig felsebeztem a szemfogán. Mivel a bal kezem használhatatlanná vált, a jobbal rontottam neki, de elkéstem. Jack bácsi hátulról lefogta mindkét karomat, és így szólt: – Nyughass, kérlek!

Alexandra néni Francist vette gondozásba, a könnyeit törülgette zsebkendőjével, megsimogatta a haját és az arcát. Atticus, Jem és Jimmy bácsi kijött a tornácra, mikor Francis üvöltözni kezdett.

– Ki kezdte? – kérdezte Jack bácsi.

Francis és én egymásra mutattunk. – Nagymama – bömbölte Francis –, azt mondta, hogy ribanc vagyok, és nekem ugrott.

– Igaz ez, Scout? – kérdezte Jack bácsi.

– Igen, igaz.

Jack bácsi ekkor ugyanolyan arckifejezéssel nézett rám, mint ahogy Alexandra néni szokott. – Tudod, hogy megmondtam, baj lesz, ha csúnya szavakat használsz.

– Igen, Jack bácsi, de...

– Nos, most bajba kerültél. Maradj itt.

Azon töprengtem, ott maradjak-e vagy elszaladjak, de egy pillanattal tovább tétováztam, hogy mit tegyek. Megfordultam, hogy elfussak, de Jack bácsi gyorsabb volt. Hirtelen a földön találtam magam: az orrom előtt a fűben egy hangya nagy igyekezettel cipelt egy kenyérmorzsát magával.

– Soha többé nem állok szóba veled! Gyűlöllek, utállak, és holnapra dögölj meg! – De szavaim Jack bácsit láthatólag még inkább felbátorították. Erre Atticushoz szaladtam vigasztalásért, de ő azt mondta, úgy kell nekem, és különben is itt az ideje, hogy hazamenjünk. Behúzódtam a kocsis hátsó ülésébe, anélkül, hogy bárkitől is elkészöntem volna. Otthon berohantam a szobámba, és becsaptam magam után az ajtót. Jem megpróbált kedves lenni hozzám, de nem tartottam rá igényt.

Mikor szemügyre vettem a sebeimet, hét vagy nyolc vörös foltot találtam magamon, és éppen azon tűnődtem, hogy mi a relativitás, amikor kopogtattak az ajtón. Megkérdeztem, ki az, és Jack bácsi mondta, hogy ő.

– Menj innen!

Jack bácsi azt mondta, ha így beszélek veled, megint megver, így hát elhallgattam. Amikor belépett a szobába, behúzódtam az egyik sarokba, és hátat fordítottam neki. – Scout – mondta –, még mindig haragszol rám?

– Mit akarsz tőlem, Jack bácsi?

– Ezért nem kell, hogy haragot tarts velem – mondta. – Csalódtam benned, jól tudod, hogy megérdemelted, amit kaptál.

– Nem igaz!

– Szívecském, nem mondhatok csúnya szavakat...

– Jack bácsi, te nem vagy igazságos hozzám.

Jack bácsi felvonta a szemöldökét. – Nem vagyok igazságos? Miért nem?

– Te igazán olyan kedves ember vagy, Jack bácsi, és én szeretlek azután is, amit velem tettél, de nem nagyon érted meg a gyerekeket.

Jack bácsi csípőre tette a kezét, és rám nézett. – És miért nem értem én meg a gyerekeket, Miss Jean Louise? Az olyan viselkedéshez, amilyen a tiéd, nem kell nagy megértés. Rakoncátlanul, féktelenül és másokat sértően viselkedtél...

– Megengeded, hogy megmagyarázzam? Én nem akarok feleselni veled, csak szeretném megmagyarázni...

Jack bácsi leült az ágy szélére. Szemöldökét összevonta, és kíváncsian nézett rám. – Hadd halljam – mondta.

Nagyot lélegzettem. – Először is, időt sem adtál rá elmondani, hogyan látom én, ami történt, hanem szó nélkül megvertél. Ha Jem és én összeveszünk, Atticus nemcsak Jemet hallgatja meg, hanem engem is. Másodszor, azt mondtad nekem, hogy csúnya szavakat csak a legvégső esetben használhatok, és Francis olyant mondott, ami éppen elég ok volt rá, hogy a fogát kiverjem.

Jack bácsi megvakarta a fejét. – Szerinted hogy történt a dolog?

– Francis Atticust olyasminek nevezte, amit nem tűrhettem.

– Minek nevezte?

– Niggerbarátnak. Én nem tudom biztosan, mit jelent ez, de Francis olyan hangsúllyal mondta, csak egyet mondok, Jack bácsi... mielőtt bármit mondanék... esküszöm Isten színe előtt, nem fogom annyiban hagyni, hogy bármit is mondjon Atticusról.

– Szóval niggerbarátnak nevezte Atticust?

– Igen, Jack bácsi, és még sok mindent mondott. Hogy Atticus tönkreteszi a családot, és nem fog elég keményen Jemet és engemet...

Jack bácsi nézéséből arra következtettem, hogy megint kikapok tőle, de mikor azt mondta: – Ennek utánanéznünk – tudtam, hogy ezúttal Francis fog szorulni. – Legszívesebben még ma este átmennék Landingbe – mondta.

– Hagyd békén, Jack bácsi. Nagyon kérem!

– Eszem ágában sincs annyiban hagyni – mondta. – Alexandrának erről tudnia kell. No de ilyet... Majd meglátod, mit kap az a kölyök tőlem...

– Jack bácsi, nagyon kérem, ígérj meg nekem valamit! Kérem szépen! Ígérd meg, hogy semmit nem szólsz róla Atticusnak. Egyszer azt mondta: soha ne hozzon ki a sodromból, ha hallok róla valamit. Jobb szeretném, ha azt hinné, hogy valami más miatt veszekedtünk. Kérem, ígérd meg...

– Csakhogy én nem szeretném, hogy Francis minden további nélkül megússza a dolgot.

– De hiszen nem úszta meg. Nem kötnéd be a kezem? Még mindig vérzik.

– Persze hogy bekötöm, kicsikém. Azt hiszem, nincs még egy kéz a világon, amelyiket szívesebben kötném be. Gyere!

Jack bácsi kedvesen bevitt a fürdőszobába. Mialatt kimosta és bekötözte a vérző ujjamat, azzal szórakoztatott, hogy egy furcsa, rövidlátó öregúrról mesélt, akinek volt egy kandúrja. A kandúrt János bának hívta, és mindig megszámlált minden repedést a járdán, ha ment be a városba. – Na, kész is vagyunk – mondta. – Sajnos, úrinőhöz nem nagyon illő sebhely marad a gyűrűsujjadon.

– Nagyon köszönöm. Jack bácsi, mondd, kérlek...

– Mi tetszik, ifjú hölgy?

– Mi az, hogy ribanc?

Jack bácsi hallatlanná tette a kérdésemet, és újabb történetbe kezdett egy öreg miniszterelnökről, aki ült a parlamentben, és tollpihékét fújta fel a levegőbe. Minden gondja az volt, hogy a pihék minél magasabbra szálljanak, közben körülötte mindenki elvesztette a fejét. Eleinte azt hittem, a kérdésekre akar válaszolni, de sehogy se értettem az összefüggést.

Később, mikor már ágyban kellett volna lennem, lementem a hallba vizet inni, és hallottam, hogy Atticus és Jack bácsi beszélget a lakószobában.

– Én soha nem nősülök meg, Atticus.

– Miért?

– Hátha gyerekeim lennének.

– Sokat kellene tanulnod, Jack – mondta Atticus.

– Tudom. Jean Louise-től kaptam az első leckét ma délután. Azt mondta, nem értem meg a gyerekeket, és meg is magyarázta, miért. Teljesen igaza volt. Képzeld, kioktatott, hogyan kellett volna bánnom vele. – Drága kicsikém, úgy sajnálom, hogy megvertem.

Atticus kuncogva így szólt: – Megérdemelte, emiatt ne furdaljon a lelkiismeret.

Izgatottan lestem, elmondja-e Jack bácsi, mivel védekeztem, de nem mondta el. Egyszerűen csak ennyit dünnyögött: – A csúnya szavakat nem valami nagy fantáziával használja. Megkérdezte tőlem, mit jelent az, hogy ribanc.

– Megmondtad neki?

– Nem. Helyette elmeséltem egy történetet Melbourne lordról.

– Jack! Ha egy gyerek valamit kérdez tőled, az isten szerelmére, válaszolj neki. Ne üsd el tréfával a dolgot. A gyerekek gyerekek, de a felnőtteknél hamarabb észreveszik, ha valaki kitér a válasz elől, és az ilyesmi csak megzavarja őket. Persze – mondta Atticus tünődve –, te ma délután megfeleltél neki, de helytelenül. A csúnya szavak használatán minden gyereknek át kell esnie, az ilyesmi magától elmúlik, ha a gyerek belátja, hogy nem sikerül a figyelmet magára terelnie. Nincs értelme heveskedni. Scoutnak meg kell tanulnia, hogy ne veszítse el a fejét, és pedig hamarosan, tekintettel arra, ami az elkövetkező hónapokban vár rá. De én bízom benne, hogy őt sem kell féltennem. Jem egyre érettebb, és példáját Scout máris sok mindenben követi. Csak néha még egy kis segítségre szorul.

– Mondd, Atticus, te még soha nem verted meg?

– Valóban nem. Eddig elég volt megfenyegetnem. Jack, ez a lány hallgat rám, amennyire tőle telik. Az esetek fele részében nem sikerül uralkodnia magán, de igyekszik.

– Ez azért nem megoldás.

– Nem, az a megoldás, ha tudja: tudom, hogy igyekszik. Ez nem lényegtelen. Engem inkább az nyugtalanít, hogy hamarosan rá is, Jemre is igen kellemetlen tapasztalatok várnak. Jem miatt nem nyugtalankodom, ő nem veszi el a fejét. De ha Scout büszkeségén csorba esik, nekiugrik bárkinek.

Vártam, hogy Jack bácsi megszegi-e az ígéretét, de nem szegte meg.

– Atticus, hogy áll ez az ügy? Rosszul? Nem volt rá sok alkalmunk eddig, hogy megvitassuk.

– A legrosszabbul, Jack, rosszabbul nem is állhatna. Az egyetlen, amire támaszkodhatunk, egy fekete férfi szava Ewellékével szemben. Bizonyítani egyik fél sem tud többet: "te tetted" – "nem tettem". Az esküdtszék tagjaitól nem lehet várni, hogy Tom Robinson szavának adjanak igazat Ewellékével szemben. Ismered Ewelléket?

Jack bácsi azt felelte, igen, emlékszik rájuk. Néhány szóval leírta őket, de Atticus így szólt: – Ez egy nemzedékkel korábban volt így. A baj az, hogy a mostaniak sem különbek.

– Mit fogsz hát csinálni?

– A tárgyalás folyamán megpróbálom egy kicsit megzavarni az esküdteket. Meg aztán remélem, fellebbezhetünk is. De ezt most még nem tudhatom, Jack. Tudod, hogy abban bíztam, leélhetem az életemet ilyen ügy vállalása nélkül, de John Taylor rám mutatott, és így szólt: – Ez rád vár!

– Múlják el tőled a keserű pohár, ugye?

– Persze. De akkor hogyan álljak a gyermekeim szeme elé? Te is éppen olyan jól tudod, mint én, mi fog történni, Jack; én csak azt remélem, és azért imádkozom, hogy Jem és Scout minden keserűség nélkül túljusson rajta, főként pedig, hogy meg ne kapják Maycomb szokásos

betegségét. Képtelen vagyok megérteni, miért válnak értelmes emberek dühöngő örültekké, mihelyt egy négerről van szó... Csak abban bízom, hogy Jem és Scout hozzám fordul feleletért a bennük felmerült kérdésekre, és nem a városra hallgatnak majd. Remélem, eléggé bíznak bennem... Jean Louise?

Összereztem. Fejemet kidugtam a benyílóból.

– Tessék, apa!

– Feküdj le.

Besiettem a szobába és lefeküdtem. Örültem, hogy Jack bácsi megtartotta a szavát. Csak azt nem értettem, hogyan tudta Atticus, hogy hallgatózom, csak hosszú évek múlva ébredtem tudatára, ő maga akarta, hogy minden szavát meghalljam.

10

Atticus törékeny alkatú férfi volt, közel járt az ötvenhez. Mikor Jem és én megkérdeztük tőle, miért ilyen öreg, azt mondta, későn kezdte el az életet, és mi úgy éreztük, hogy ez nem vetett jó fényt képességeire és férfiaságára. Atticus sokkal idősebb volt, mint iskolatársaink szülei, és mi nem tudtunk semmit mondani, amikor osztálytársaink büszkén így szóltak: – Az én apám...

Jem rajongott a futballért, és Atticus mindig szívesen vállalta a kapus szerepét, de ha Jem arra kérte, hogy csatár legyen, Atticus így szólt: – Ahhoz én már öreg vagyok, fiam.

A mi apánk nem csinált semmi különöset. Irodában dolgozott és nem kereskedésben, Atticus nem vezetett teherautót a megyei közműveknél, nem volt seriff, nem farmereskedett, nem dolgozott garázsban, egyszóval semmi olyat nem csinált, amivel kivívta volna bárki csodálatát.

Hozzá még szemüveget viselt. A bal szemére csaknem teljesen vak volt, és azt mondta, a rossz bal szem családi átok a Fincheknél. Amikor valamit alaposan meg akart nézni, félrefordította a fejét, és a jobb szemével nézte meg.

Atticus nem csinált semmit, amit iskolatársaink szülei csináltak: soha nem vadászott, nem pókerezett, nem horgászott, nem ivott, és nem dohányzóit. Csak ült a lakószobában és olvasott.

E tulajdonságai ellenére sem maradhatott olyan jelentéktelennek, amilyennek szeretttük volna: abban az esztendőben az egész iskola arról beszélt, hogy elvállalta Tom Robinson védelmét, s ezt egyáltalán nem bókként mondták róla. A Cecil Jacobsszal kezdett verekedés óta, amikor vállaltam, hogy inkább gyávának tartsanak, az iskolában elterjedt a híre, hogy Scout Finch nem verekszik többet senkivel, mert a papája nem engedi. Ez nem egészen volt igaz: nem verekedhettem nyilvánosan Atticus miatt, de a család magánterület volt. A családban bárkivel megverekedhettem életre-halálra, még a harmadunokatestvéremmel is. Ahogyan például Francis Hancock ezt már megtanulta.

Mikor Atticustól légpuskáinkat megkaptuk, nem tanított meg rá, hogyan használjuk. Végül Jack bácsi oktatott ki, és azt mondta, Atticust nem érdekli semmiféle lőfegyver. Atticus Jemnek egy alkalommal ezt mondta: – Jobb szeretném, ha bádoggannákra lövöldöznének a hátsó udvarban, de úgyis tudom hogy madarakra fogtok vadászni. Lőjetelek le annyi szajkót, amennyit csak akartok, de ne bántsátok a feketerigót. Az bűn.

Ez volt az egyetlen eset, amikor Atticus valamire azt mondta, hogy bűn, és én megkérdeztem Miss Maudie-től, miért mondta ezt.

– Apádnak igaza van – mondta. – A feketerigó nem okoz kárt, csak füttyül, és füttyével gyönyörűséget szerez mindnyájunknak. Nem tesz kárt a véleményben, nem rak fészket a csűrben, csak vidáman füttyörész. Ezért bűn lelőni a feketerigót.

– Miss Maudie, ugye itt az egész környék öreg?

– Idős, mint a város.

– Én úgy értem, hogy akik a mi utcánkban laknak, mind öregek. Itt a környéken csak Jem és én, mi ketten vagyunk gyerekek. Mrs. Dubose már kicsi híján százesztendő, Miss Rachel öreg, és öreg maga is, Atticus is.

– Én nem tartom öregnek az ötvenéveseket – mondta Miss Maudie kicsit sértődötten. – Tudtommal még nem kerültem tolószékbe. De nem került édesapád sem. Csak annyit mondhatok, a gondviselés jót tett velem, hogy az a vén kripta leégett, túl öreg vagyok én már hozzá, hogy rendben tarthattam volna. De abban igazad lehet, Jean Louise, hogy koros emberek laknak a környéken. Vannak egyáltalán fiatal ismerőseid?

– Igen, az iskolában.

– Nem, én felnőtt fiatalokra gondolok. Hidd el, hogy szerencsések vagytok. Édesapátok kora nagy áldás. Ha harmincéves lenne, egészen más lenne az életetek.

– Ebben én is biztos vagyok. Atticus nem tud semmi különöset...

– Meg fogsz lepődni – mondta Miss Maudie. – Még mindig rengeteg energia van benne.

– De mi különöset tud?

– Hát például olyan megtámadhatatlan végrendeletet tud készíteni, amelybe senki nem tud belekötni.

– Az semmi...

– Tudod, hogy a város legjobb sakkozója? Landingben, mielőtt ide költöztünk, Atticus Finch minden játszmát megnyert a folyó mindkét partján.

– Ne mondja, Miss Maudie! Jem és én mindig megverjük.

– Ideje, hogy megtudjátok, azért veszít, mert hagyja, hogy ti nyerjete. Tudod te azt, hogy remekül szájharmonikázik?

Ennek az igazán nem sokat érő teljesítménynek emlegetése csak arra volt jó, hogy még inkább restelkedjem miatta.

– Meg aztán... – mondta.

– Mit tetszett akarni mondani, Miss Maudie?

– Semmit. Semmit – csak úgy érzem, büszkének kell lenned rá. Nem mindenki tud szájharmonikázni. Most pedig ne légy az ácsok útjában. Menj szépen haza, nekem az azaleáimmal van dolgom, nem tudok rád vigyázni. Még a fejedre esik egy deszka.

A hátsó udvarban Jem nagy buzgalommal lődözött egy bádogganárra, ami szerintem ostobaság volt, mert éppen elég sok szajkó volt a környéken. Visszamentem a ház elé, és két órát töltöttem el azzal, hogy a tornác mellett autóabroncsból, narancsosládából, a szennykosárból, néhány nádszékéből erődöt építsek. Végül a tetejére egy kis csillagos lobogót tűztem, amit Jem egy pattogatott kukoricás dobozból vágott ki.

Mikor Atticus jött haza ebédelni, éppen az erődben guggoltam, és a légpuskámmal az utca másik oldalára céloztam.

– Mit vettél célba? – kérdezte.

– Miss Maudie hátsó felét.

Atticus megfordult, és látta, hogy természetes célpontom éppen díszbokrai fölé hajlik. Tarkójára lökte a kalapját, és átment az utca másik oldalára. – Maudie – szólt rá –, azt hiszem, nem árt, ha figyelmeztetlek. Komoly veszély fenyeget.

Miss Maudie felegyenesedett, felém nézett, és így szólt: – Atticus, te pokolbeli ördög.

Mikor Atticus visszajött, rám szólt, hogy ürítsem ki az erődöt. – Meg ne lássam még egyszer, hogy valakit célba veszel a puskával – mondta.

Azt kívántam, bárcsak valóban pokolbeli ördög volna Atticus. Szóba hoztam a dolgot Calpurnia előtt is, és megkérdeztem. – Mr. Finch? – mondta. – Nem ördög, de sokféle dolgot tud.

– Mégis mit? – kérdeztem.

Calpurnia a fejét vakarta. – Hamarjában nem is tudnám megmondani.

Jem még inkább megerősítette aggályaimat, mikor megkérdezte Atticust, hogy fog-e játszani a metodista egyház csapatában, és Atticus azt mondta, biztosan a nyakát törné, öreg ő már az ilyesmihez. A metodista egyház ki akarta fizetni a templomtelekre felvett jelzalogkölsönt, és futballmérkőzésre hívta ki a baptistákat. A városban mindenkinek az apja játszott egyik vagy másik csapatban, csak Atticus maradt ki. Jem azt mondta, hogy legszívesebben nem is menne el a mérkőzésre, de ha meccsről van szó, egyszerűen képtelen ellenállni a kísértésnek. Komoran állt a pálya szélén Atticusszal és velem, s figyelte, hogy lövi Cecil Jacobs apja a gólokat a baptisták csapatában.

Egyik szombaton Jemmel együtt elhatároztuk, hogy légpuskáinkkal vadászatra indulunk, hátha sikerül puskevégre kapni egy üregi nyulat vagy mókust. Vagy ötszáz yardnyira lehettünk a Radley-háztól, mikor észrevettem, hogy Jem valamit aggodalmasan figyel a távolban. Félrefordította a fejét, és a szeme sarkából lesett valamit az utca végén.

– Mit bámulsz?

– Azt az öreg kutyát ott.

– Mr. Johnson kutyája, Tim az, ha jól látom.

– Igen, az.

Tim gazdáját Mr. Harry Jonhsonnak hívták, ő volt a mobile-i autóbusz sofőrje, és a város déli szélén lakott. Tim világosbarna szőrű vizsla volt, Maycomb egyik kedvence.

– Mit csinál?

– Nem tudom, Scout. Okosabb, ha hazamegyünk.

– De Jem, még csak február van.

– Nem érdekel, beszélnem kell Callal. Hazarohantunk, és siettünk a konyhába.

– Cal – mondta Jem –, nem tudnál kijönni az utcára egy pillanatra?

– Miért mennék, Jem? Nem mehetek ki az utcára minden pillanatban, amikor akarod.

– Valami baj van egy öreg kutyával itt a közelben. Calpurnia sóhajtott egyet. – Most nem érek rá kutyalábat kötözni. Van géz a fürdőszobában. Kösd be magad.

Jem a fejét rázta. – Ez a kutya beteg, Cal. Valami baja van.

– Mit csinál? El akarja kapni a farkát?

– Nem, valahogy így tesz.

Jem tátozott, mint egy aranyhal, felhúzta a vállát, és egész testében vonaglott. – Így csinál, csak nem játékból, mint én.

– Nem mese ez, Jem Finch? – Calpurnia hangja megkeményedett.

– Nem, Cal, esküszöm, hogy nem.

– Szalad?

– Csak oldalog, de olyan lassan, hogy alig lehet észrevenni. Errefelé tart.

Calpurnia megtörölte a kezét, és kiment Jem után az udvarba.

– Nem látok semmiféle kutyát – mondta.

Calpurnia jött utánunk a Radley-házon túlra, és oda nézett, ahova Jem mutatott. Johnsonék Timje még mindig csak apró pontnak látszott, de már közelebb volt hozzánk. Összevissza ment, mintha a jobb lába rövidebb lett volna, mint a bal. Olyan autóra emlékeztetett, amely homokos úton elakad.

– Elvesztette az egyensúlyát – mondta Jem. Calpurnia kimeresztette a szemét, aztán vállon ragadott bennünket, és együtt rohantunk haza. Becsapta mögöttünk az ajtót, és a telefonhoz sietett. – Kérem Mr. Finch irodáját! – kiáltotta a kagylóba. – Itt Cal beszél. Az élő Istenre esküszöm, Mr. Finch, veszett kutya van a városban. Ebbe az irányba tart az utcán. Én mondom, hogy az, Mr. Finch. Johnson öreg kutyája, Tim... igen, Mr. Finch... igen...

Letette a kagylót, és csak a fejét rázta, mikor meg akartuk tudni, mit mondott Atticus. Megtekerte a telefon fogantyúját, és ezt mondta: – Kérem, Miss Eula May. Végeztem Mr. Finchsel, bonthat, de figyeljen ide, Miss Eula May! Legyen szíves szólni Miss Rachelnek,

Miss Stephanie Crawfordnak és másoknak is, akiknek van telefonjuk az utcában, és mondja meg nekik, hogy egy veszett kutya tart errefelé. Nagyon kérem, kisasszony!

Calpurnia hallgatott egy darabig. – Tudom, hogy február van, Miss Eula May, de én felismerem, ha egy kutya veszett, abban a szempillantásban, mihelyt meglátom. Kérem, kisasszony, minél gyorsabban.

Aztán megkérdezte Jemet. – Van telefonjuk Radleyéknek?

– Jem megnézte a telefonkönyvben, és azt mondta, nincs. – Nem baj, úgysem jönnek ki, Cal.

– Mindegy, akkor is szólok nekik.

Kirohant az utcai tornácra, Jem és én a sarkában. – Maradjatok benn a házban! – kiáltott ránk.

Calpurnia figyelmeztetését az egész szomszédság megfogadta. Ameddig láttunk, az utcára nyíló ajtókat mindenütt gondosan becsukták. Timnek nyoma sem volt. Figyeltük Calpurniát, mialatt szoknyáját és kötényét térde fölé emelve szaladt a Radley-ház irányába. Felment a lépcsőn az utcai tornácra, és dőngette az ajtót, de bentről senki nem felelt, erre hangosan kiáltotta: – Mr. Nathan, Mr. Arthur, egy veszett kutya tart errefelé. Egy veszett kutya tart errefelé!

– Valószínűleg hátulról is megpóbálkozik – mondtam. Jem a fejét rázta. – Egyre megy.

Calpurnia hiába dörömbölt a kapun, senki nem vette tudomásul a figyelmeztetését, úgy látszik, senki nem hallotta.

Mire Calpurnia visszaszaladt a tornácra, a kocsifeljáróra befordult egy fekete Ford kocs. Atticus és Mr. Heck Tate szállt ki belőle.

Mr. Heck Tate Maycomb megye seriffje volt. Ugyanolyan magas, mint Atticus, csak soványabb. Hosszú orra volt, magas szárú, fűzős cipőt viselt, bricseszt és *lumberjacket*. Övébe puskatöltényeket dugott, és magával hozta a fegyverét. Amikor Atticusszal együtt felértek a tornácra, Jem nyitott ajtót nekik.

– Maradj benn, Jem – mondta Atticus. – Hol a kutya, Cal?

– Már itt kellene lennie – mondta Calpurnia, és lemutatott az utcára.

– Szaladt? – kérdezte Mr. Tate.

– Nem, uram. Abban az állapotban van, amikor rángatózik, Mr. Heck.

– Menjünk eléje, Heck? – kérdezte Atticus.

– Okosabb, ha várunk, Mr. Finch. Rendszerint egyenes irányban haladnak, de soha nem lehet tudni. Talán megkerüli a sarkot, reméljük, így lesz, vagy egyenesen bemegy a Radley-ház hátsó udvarába. Várjunk egy percig.

– Nem gondolom, hogy bejut a Radley-ház udvarába – mondta Atticus. – A kerítés útját állja. Valószínűleg az úton marad...

Én úgy képzeltem, hogy a veszett kutyának habzik a szája, rohan, időnként az emberek torkának ugrik, és azt hittem, hogy a kutyák a veszettséget augusztusban kapják meg. Ha Mr. Johnson Timje így viselkedett volna, nem ijedtem volna meg ennyire.

Nincs félelmetesebb, mint egy elhagyott, várakozó utca. Falevél sem mozdult, a feketerigók elhallgattak, még az ácsok is eltűntek Miss Maudie házáról. Hallottam, amint Mr. Tate tüszentett, utána fújta az orrát, és puskáját a karjára akasztotta. Láttam Miss Stephanie Crawford arcát megjelenni az utcai tornácra nyíló ajtó üvege mögött. Odalépett mellé Miss Maudie, és együtt néztek kifelé. Atticus lábát egy szék lapjára tette, és kezével lassan dörzsölte a combját.

– Ott van – mondta halkan.

Tim valóban felbukkant, és szédelegve tántorgott végig az utca kanyarulatában, a Radley-ház mentén.

– Nézd csak – suttogta Jem. – Mr. Heck azt mondta, a veszett kutyák egyenes irányba mennek. Ez nem tud még az úton se maradni.

– Ez a kutya vesztebb, mint gondoltam – mondtam.

– Ha eléje dobnánk valamit, azonnal ráugranék.

Mr. Tate a homlokára szorította a kezét, és előrehajolt.

– Csakugyan veszett, Mr. Finch.

Tim csigalassúsággal vánszorgott előre, nem játszott semmivel, nem szaglászta a bokrokat: egyenesen felénk tartott, mintha valami titkos, ellenállhatatlan erő hajtaná. Láttuk, hogy időnként megremeg, mint mikor a ló elkergeti magáról a legyeket, száját kitátotta, majd becsukta, féloldalt dőlt, közben egyre közelebb jött.

– Helyet keres, hogy hol lehelje ki a páráját – mondta Jem.

Mr. Tate feléje fordult. – Nem döglik meg az olyan hamar, még nem jött rá az igazi veszettség, Jem.

Tim eljutott a mellékutcáig, amely a Radley-ház előtt húzódott, és megállt, mintha maradék eszével azt fontolgatta volna, melyik utat válassza. Néhány bizonytalan lépést tett előre, és megállt Radleyék kapuja előtt; aztán megpróbált megfordulni, de képtelen volt rá.

Ekkor megszólalt Atticus: – Lőtávolságon belül van, Heck. Intézzé el, mielőtt bemegy a mellékutcaiba, ki tudja, ki jön arra. Menj be a lakásba, Cal!

Calpurnia kinyitotta a kisajtót, bereteszte maga mögött, és a kezét rajta tartotta a reteszen. Jemet és engem el akart takarni a testével, de mi néztünk kifelé a karja alatt.

– Lője le maga, Mr. Finch! – Mr. Tate nyújtotta a fegyvert Atticusnak; Jem és én majdnem elájultunk

– Ne vesztegessen az időt, Heck – mondta Atticus. – Rajta!

– Mr. Finch, itt egyetlen lövéssel kell végezni. Atticus megrázta a fejét: – Mozduljon már, Heck! Nem fog várni magára egész nap...

– Az Isten szerelmére, Mr. Finch, nézze, hol van! Ha nem találom el, egyenest belövök Radleyékhez. Én nem vagyok jó céllövő, tudja jól!

– Nem volt puska a kezemben harminc éve...

Mr. Tate szinte odadobta a puskát Atticusnak. – Nagy szívességet tesz vele, ha lelövi – mondta.

A világ elhomályosult előttünk, mikor láttuk, hogy apa átveszi a puskát, és kimegy az utca közepére. Gyors léptekkel ment, de nekem olyan volt, mint mikor valaki víz alatt úszik: irtózatosan lassan múltak a percek.

Mikor Atticus felemelte a szemüvegét, Calpurnia mormolva mondta: – Édes Jézus, segítsd meg – és arcát két tenyerébe fogta.

Atticus szemüvegét feltolta a homlokára, de lecsúszott róla, a földre esett, és a csendben hallottam, amint az üveg csörömpölve összetört. Atticus megdörzsölte a szemét és az állát, láttuk, hogy erősen hunyorog.

A Radley-ház előtt Tim végre elszánta magát, megfordult, és ahogyan eredetileg elindult, folytatta útját a mi utcánkban. Két lépést tett előre, aztán megállt, és felemelte a fejét. Láttuk, hogy a teste megmerevedik.

Atticus szinte egyetlen, gyors mozdulattal megfordított egy gombban végződő emeltyűt, és a vállához emelte a fegyvert.

A fegyver elsült. Tim a magasba ugrott, utána a földre puffant, és mint fehér és barna szőröcsomó terült el a járdán. Nem is tudta, mi történt.

Mr. Tate leugrott a tornácról, és rohant a Radley-ház felé. Megállt a kutya előtt, leguggolt, megfordította, megtapogatta egy ujjal a kutya homlokát a szeme felett. – Egy kicsit jobbra csapódott be a golyó, Mr. Finch – mondta.

– Mindig így szokott történni – hagyta rá Atticus. – Ha módomban lett volna, inkább vadászfegyvert használtam volna.

Lehajolt, felvette szemüvegét, az összetört üveget szétaposta a cipője sarkával, aztán odament Mr. Tate-hez, és nézte szegény Timet.

Az ajtók egymás után kinyíltak, és a szomszédság lassan magához tért az ijedtségből. Miss Maudie jött Miss Stephanie Crawforddal.

Jem valósággal megdermedt. Belecsíptem, hogy mozduljon meg, de mikor Atticus látta, hogy feléje megyünk, ránk szólt: – Maradjatok, ahol vagytok.

Mikor Mr. Tate és Atticus visszatért az udvarba, a seriff mosolygott. – Majd elküldöm érte Zeebót – mondta. – Még mindig jól lő, Mr. Finch. Ebben is a régi.

Atticus nem szólt semmit.

– Atticus? – fordult Jem kérdőleg apához.

– Mit akarsz?

– Semmit.

– Láttalak, Éleslövő Finch!

Atticus megfordult, és szembenézett Miss Maudie-val, de több szó nem esett köztük, és Atticus beült a seriff kocsjába. – Gyere ide – szólt Jemhez. – Ne menj közel a kutyához, kimúltan éppen olyan veszélyes, mint élve.

– Értem, apa – mondta Jem. – Atticus...

– Mit akarsz, fiam?

– Semmit.

– Mi van veled, fiú, nem tudsz beszélni? – szólt Mr. Tate, és vigyorogva nézett Jemre. – Nem tudtad, hogy édesapád...

– Hallgasson, Heck – mondta Atticus. – Gyerünk vissza a városba.

Amikor elhajtottak, Jem és én odamentünk Stephanie lépcsőjéhez. Leültünk és vártuk Zeebót a szemeteskocsival.

Jem zavarodott csendben, némán ült. – Ejha, ki gondolta volna, hogy egy kutya megvesz februárban? – mondta Miss Stephanie. – Lehet, hogy nem is volt veszett, csak egy kicsit meghibbant. El tudom képzelni Harry Johnson képét, amikor hazaérkezik autóbuszán Mobile-ból, és megtudja, hogy Atticus Finch lelőtte a kutyáját. Fogadok, nem volt más baja, valahol felszedett egy csomó bolhát...

Miss Maudie kijelentette, hogy Miss Stephanie más hangon beszélne, ha Tim még mindig az utcán kószálna. Hamarosan kitűnik, mi volt a baja, ha a fejét elküldik Montgomerybe.

Jem akadozva megszólalt: – Láttad, Scout? Láttad, hogyan állt ott? Maga volt a megtestesült nyugalom, szinte egyé vált a fegyverével... és mindez pillanatok alatt... nekem tíz percig kell céloznom, mire eltalálok valamit...

Miss Maudie gunyorosan rám mosolygott: – Mi az, Miss Jean Louise? – mondta. – Még mindig az a véleményed, hogy édesapád nem ért semmihez? Még mindig szégyenkezel miatta?

– Nem – mondtam alázatosan.

– Elfelejtettem megmondani, hogy a szájharmonikázás mellett annak idején Atticus Finch volt Maycomb megyében a legfélelmetesebb céllövő.

– Legfélelmetesebb céllövő – visszhangozta Jem Miss Maudie szavait.

– Bizony, Jem Finch. Remélem *te* is megváltoztatod a véleményedet ezután. Igen, igen. Éleslövő Finch volt a neve fiatalkorában. Landingben, mielőtt Maycombba jött, ha galamblövészetben tizenöt lövéssel csak tizennégy galambot szedett le, panaszkodott, mert veszendőbe megy a töltény.

– Erről soha nem beszélt – mormolta Jem.

– Tényleg nem beszélt?

– Nem, nem, kérem.

– Nem is értem, miért nem vadászik? – mondtam.

– Én talán meg tudom mondani – szólt Miss Maudie. – Édesapád mindenekelőtt ember, mégpedig művelt ember. Az a természet adománya, ha valaki különlegesen jó céllövő, arra születni kell. Persze sok gyakorlatra is van szükség, de azért a céllövészet más, mint a zongorázás, vagy más ehhez hasonló. Gondolom, Atticus akkor hagyta abba a céllövést, amikor

ráébredt, hogy Isten ebben a tekintetben más élőlényekkel szemben méltánytalanul nagy előnyhöz juttatta. Azt hiszem, úgy gondolkodott, hogy nem használ fegyvert, csak ha a szükség úgy kívánja, és ez a szükség ma valóban jelentkezett.

– Büszkének kellene lennie – mondtam.

– Okos emberek soha nem büszkék a tehetségükre – mondta Miss Maudie.

Közben Zeebo megérkezett a szemeteskocsival. A kocsi hátsó részéből levett egy vasvillát, és Timet óvatosan felemelte. A kutyát feldobta a kocsira, majd egy tartályból valami folyadékot öntött arra a helyre, ahol Timet a lövés érte. – Egy ideig jó lesz elkerülni ezt a helyet – mondta.

Otthon azt mondtam Jemnek, hogy hétfőn lesz miről beszélünk az iskolában.

Jem odafordult hozzám és így szólt: – Ne beszélj erről semmit, Scout.

– Miért? Igenis fogok. Nem mindenki dicsekedhetik azzal, hogy az apja a legjobb céllövő Maycomb megyében.

Jem erre így szólt: – Ha Atticus akarta volna, hogy erről tudjunk, biztosan elmondta volna. Ha büszke volna rá, elmondta volna.

– Talán csak elfeledkezett róla – mondtam.

– Nem, Scout. Te ezt nem érted. Atticus csakugyan öreg, de én nem bánám azt sem, ha semmihez sem értene... nem törődnek vele, ha az égvilágon semmihez sem értene.

Jem felvett a földről egy követ, és örömteli kiáltással a kocsiszínhez vágta. Aztán utánaszaladt és visszakiáltott: – Atticus talpig férfi, akárcsak én!

11

Mikor kisebbek voltunk, Jem és én rendszeren a házunktól délre eső szomszédok háza előtt játszottunk, de mikor második osztályos lettem, és a Boo Radley-ügybe beleuntunk, érdeklődésünk Maycomb üzleti negyede felé fordult, és gyakran jártunk az utca másik részén, elhaladva Mrs. Henry Lafayette Dubose telke mellett. A városba nem tudtunk eljutni, hogy el ne menjünk a háza előtt, ha nem akartuk az utat mérföldnyi kerülővel megtenni. Korábbi találkozásaink után igazán nem óhajtottam látni Mrs. Dubose-t, de Jem azt mondta, ideje volna végre felnőttként viselkednem.

Mrs. Dubose magányosan lakott, csak egy néger cselédlányt tartott, s második szomszédunk volt. Tornácáról meredek lépcső vezetett az utcára, és a háznak tágas, nyitott hallja volt. Mrs. Dubose nagyon öreg asszony volt, a nap nagyobbik részét ágyban töltötte, különben egy toloszékben üldögélt. Azt beszéltek róla, hogy számos kendője és takarója alatt eldugva egy polgárháborúbeli pisztolyt rejteget.

Jem és én ki nem állhattuk. Ha kinn ült a tornácán, amikor elmentünk a ház előtt, haragos tekintettel mért végig bennünket, és kíméletlen megjegyzéseket tett a viselkedésünkre, komor jóslatokba bocsátkozott, hogy mi lesz belőlünk, ha felnövünk – szerinte semmi. Azzal már rég fölthagytunk, hogy átmenjünk az utca másik oldalára, mert csak azt értük el vele, hogy kiabálva mondta el a véleményét, úgyhogy az egész környék tudomást szerezhetett róla.

Semmivel sem tudtuk a tetszését megnyerni. Ha "Hello, Mrs. Dubose"-zal köszöntöttem, olyan kedvesen, ahogy csak kitelt tőlem, a felelet ez volt: – Ne mondd nekem, hogy hello, te komisz kis teremtés! Mondd, hogy "jó napot kívánunk, Mrs. Dubose!"

Teli volt rosszindulattal. Egyszer meghallotta, hogy Jem apát csak mint Atticust emlegeti, erre olyan dühös lett, hogy valósággal fuldoklott. Azonfelül, hogy a legszájasabb, legtiszteletlenebb kölyköknek nevezett, akiket életében valaha látott, közölte velünk: nagy kár, hogy apánk nem házasodott meg újra anyánk halála után. Anyánk a legszeretetre méltóbb úriasszony volt a világon, mondta, és szörnyű, ahogyan Atticus Finch engedni elzúlni a gyerekeit. Én nem emlékeztem anyámra, de Jem igen – néha beszélt róla, – és szinte elsápadt a dühtől, mikor végighallgatta Mrs. Dubose megjegyzéseit.

Miután Jem túlélte Boo Radleyt, a veszett kutyát és más rémségeket, kijelentette, hogy gyávaság volna, ha megállnánk Miss Rachel lépcsőjénél, és ott várnánk apára; így aztán minden este elszaladtunk egészen a postahivatal sarkáig Atticus elé, mikor hazafelé jött az irodájából. Apa többször is észrevette, hogy Jem dühöng Mrs. Dubose valamilyen megjegyzése miatt, amit akkor tett, mikor elmentünk a háza előtt.

– Ne törődj velem, fiam – szokta mondani Atticus. – Mrs. Dubose öreg és beteg. Fel a fejjel, és viselkedj úriember módjára. Bármit mond, nem szabad kijönnöd a sodrodból.

Jem azt mondta, nem lehet olyan nagy beteg, ha így üvöltözik. Mikor hármasban a háza elé érkeztünk, Atticus rendesen, udvariasan kalapot emelt előtte: – Jó estét, Mrs. Dubose! Olyan szép ma este, mint valami festmény.

Még soha nem hallottam, hogy Atticus valamiről azt mondta volna, hogy olyan, mint egy festmény. Rendszerint elmondta neki, mi történt a bíróságon, és kifejezte reménységét, hogy Mrs. Dubose másnap is ugyanilyen jól érzi majd magát, mint ma. Aztán feltette kalapját, engem a nyakába ültetett Mrs. Dubose szeme láttára, s mentünk hazafelé együtt az esti alkonyában. Ilyen alkalmakkor meg voltam győződve róla, hogy apám, bár ki nem állhatta a fegyvereket, és soha nem volt háborúban, a legbátrabb ember a világon.

Jemnek a tizenkettedik születésnapja utáni napon viszkedett a pénze a zsebében, s ezért kora délután útnak indultunk a városba. Úgy számította, hogy lesz elég pénze saját magának egy kisebb játék gőzgépre, nekem pedig egy pörgethető karmesteri botra.

Erre a karmesteri pálcára már régen szemet vetettem V. J. Elmore boltjának kirakatában; aranypénzekkel és lemezekkel volt kirakva, és tizenhét centbe került. Az az ambíció fűtött, hogy megpörgessem, feldobjam és elkapjam, mikor majd a Maycomb megyei középiskola zenekarát vezetem. Állandóan gyakoroltam magam, hogy egy botot fel tudjak dobni, és estében elkapjam. Calpurnia emiatt mindig megtiltotta, hogy a házba bemenjek, ha bot volt a kezemben. Úgy gondoltam, ha igazi karmesteri pálca lesz, Calpurnia aggályait sikerül eloszlatnom, ezért nemes lelkű tettnek tartottam Jem részéről, hogy megveszi nekem.

Mrs. Dubose tolószékében ült a tornácra, mikor elhaladtunk a háza előtt.

– Hova mentek ilyenkor? – kiáltott ránk. – Biztosan elbliccelitek az iskolát. Mindjárt felhívom az igazgatót, és elmondom neki! – Rátette kezét a tolószék kerekére, mint aki készül is megtenni, amit mond.

– De ma szombat van, Mrs. Dubose – mondta Jem.

– Nem számít, szombat van-e vagy nem – mondta sötét célzással. – Vajon apátok tudja-e, hogy hol vagytok?

– Mrs. Dubose, mi magunk jártunk be a városba, amikor még ilyen kicsik voltunk is – mondta Jem, és tenyerét kétlábnnyira tartotta a járdától.

– Ne hazudj nekem! – kiáltozott Mrs. Dubose. – Jeremy Finch, Maudie Atkinson mondta, hogy megdézsmáltátok a muskotálylugasát ma reggel. Megmondja apátoknak, és akkor lesz nektek haddelhadd! Ha nem küldenek javítóintézetbe a jövő héten, nem Dubose a nevem!

Jem a közelében sem volt Maudie muskotálylugasának múlt nyár óta, és tudta, hogy Miss Maudie még akkor sem árulná be Atticusnak, ha megtette volna, tiltakozott tehát Mrs. Dubose állítása ellen.

– Ne hazudtolj meg engem! – kiabált Jemre Mrs. Dubose. – *És te* – mutatott rám a köszvénytől eltorzult ujjával –, mit keresel te abban a kezeslábasban? Miért nem hordasz blúzt meg szoknyát, ifjú hölgy, hallod-e? A végén pincérlány lesz belőled, ha továbbra is így viselkedel, egy Finch lány kiszolgálólány az O. K. Cafében, hallod-e?

Felháborodva hallgattam, amit mondott, mert az O. K. Café rossz hírű nyilvános helyiség volt a tér északi sarkán. Megragadtam Jem kezét, de Ő lerázott magáról.

– Gyere, Scout – mondta suttogva –, rá se hallgass, fel a fejjel, és légy úriember.

De Mrs. Dubose tovább folytatta: – Nem elég, hogy egyik Finchből kiszolgálólány lesz, a másik niggereket véd a törvényszéken.

Jem tekintete megkeményedett. Mrs. Dubose szavai célba találtak, és ezzel tisztában is volt.

– Bizony, mi lesz ebből a világból, ha még egy Finch is saját fajtája ellen fordul? Én megmondom neked! – Mrs. Dubose kezét a szája elé tartotta, és amikor elvette, nyála hosszú csíkban csurgott le róla. – Apád nem jobb, mint a niggerek és más szemét nép, akinek a védelmét vállalja!

Jem elvörösödött. A kabátja ujjánál fogva húztam magammal, Mrs. Dubose pedig kiabált utánunk, hogy egész családunk erkölcsileg degenerált, ami csak természetes, mert a Finch család minden második tagja a bolondokházában végezte, de ha anyánk élne, nem ez történt volna velünk.

Nem voltam benne biztos, Jem mi miatt sértődött meg leginkább, én mindenesetre rossz néven vettem, amit Mrs. Dubose családunk elmeállapotáról mondott. Azt már majdnem megszoktam, hogy Atticust a fülem hallatára sértegezzék, de felnőtt részéről ez volt az első eset. Különbösen az Atticusra tett megjegyzését nem számítva, Mrs. Dubose támadásaihoz már hozzászóltam. A levegőben nyári illatok szálltak – az árnyékban még hűvös volt, de a nap melegen süttött, ami azt jelentette, hogy szebb napok következnek: vége lesz az iskolának, és megérkezik Dili.

Jem megvette a gőzgépet, utána Elmore üzletébe mentünk a karmesteri botért. Jem nem örült szerzeményének, zsebre dugta, és szóltanul ballagott mellettem hazafelé. Útközben majdnem megütöttem Mr. Link Deast, aki rám szólt: – Vigyázz jobban, Scout! – mert nem tudtam elkapni a botot. Mire Mrs. Dubose házához érkeztünk, a karmesteri bot egészen bepiszkolódott, annyiszor esett a porba.

Mrs. Dubose nem volt a tornácon.

Évekkel később néha elgondolkoztam rajta, pontosan mi lehetett az oka, hogy Jem azt tette, amit tett, és miért feledkezett meg Atticus szavairól – Viselkedj úriember módjára, fiam! –, és miért tört ki belőle ilyen hirtelen az elfojtott igazságérzet. Jem valószínűleg ugyanúgy ostoba beszédnek tartotta, hogy apa niggereket véd a törvényszéken, mint én, és én természetesnek tartottam, hogy megőrzi hidegvérét. Jem sokkal nyugodtabb természetű volt, és nehezen veszítette el önuralmát. Arra azonban, ami akkor történt, mégsem tudtam más magyarázatot találni, mint hogy néhány percre egyszerűen megőrült.

Amit Jem tett, azt persze én is megtettem volna, ha Atticus nem tiltotta volna meg, s ez a tilalom, gondolom, magában foglalta azt is, hogy nem szállok harcba félelmetes öreg hölgyekkel. Alighogy Mrs. Dubose kapuja elé érkeztünk, Jem kikapta kezemből a karmesteri pálcát, megfeledkezve róla, mit mondott neki Atticus, megfeledkezve róla, hogy Mrs. Dubose pisztolyt rejteget a kendői alatt, megfeledkezve arról, hogy ha Mrs. Dubose célt téveszt is, Jessie, a néger cseléd eltalálhatja.

Dühe nem csillapodott le, míg le nem kaszabolta Mrs. Dubose minden kaméliabokrának friss hajtásait és bimbóit, úgyhogy a talajt egészen beborították a zöld bimbók és levelek. Végül a térdén keltébe törte karmesteri pálcámat, és a földre dobta.

Ekkor én már torkomszakadtából ordítottam. Jem belecsimpaszkodott a hajamba, s azt mondta, nem bánja, amit tett, sőt ismét megteszi, ha alkalma nyílik rá, és ha el nem hallgatok, kitépi minden hajszálamat, majd a végén belém rúgott. Én elveszítettem az egyensúlyomat, és hasra estem. Jem gorombán talpra ráncigált, de látszott, hogy sajnál. Különbösen egyikünk sem szólt semmit.

Aznap este nem mentünk Atticus elé. A konyhában pusmogtunk, míg Calpurnia ki nem dobott. Valami néger vudu varázslat révén nyilván tudott a történekről. Bár nem volt a legalkalmasabb személy arra, hogy bánatomat enyhítse, de Jemnek készített egy meleg vajás pirítóst, amelyet ő kettétört, és a felét nekem adta, de az sem ízlett.

Leültünk a lakószobában. Egy futballújságot kezdtem nézegetni. Dixie Howel fényképe volt benne, megmutattam Jemnek, és ezt mondtam: – Egészen olyan, mint te. – Ez volt a

legnagyobb kedveskedés, amely pillanatnyilag kitelt tőlem, de ez sem segített. Jem csak ült, összekuporodva a hintaszékben. Közben besötétedett.

Mintha egész öröklét telt volna el, mikor végre meghallottuk, amint Atticus cipőtalpa csikorgón a tornácra vezető lépcsőn. Az utcai ajtó becsapódott, aztán rövid szünet következett, Atticus a hallban kalapját a fogasra tette, majd hallottuk, hogy szól: – Jem! – A hangja olyan volt, mint a fagyos téli szél.

Atticus felgyújtotta a mennyezeti lámpát a lakószobában, és ott talált bennünket komor némaságban. Egyik kezében karmesteri pálcámat tartotta; poros, sárga rojtja lelógott a szőnyegre. A másik kezét felénk nyújtotta ki, tele volt kövér kaméliabimbókkal.

– Jem – mondta –, ez a te műved?

– Igen, apa.

– Mire volt ez jó?

Jem halkan ennyit mondott: – Azt mondta, niggereket és szemét népet védsz a bíróságon.

– Azért tetted, mert ezt mondta?

Jem ajka mozgott, de szavait – Igen, apa. – nem lehetett hallani.

– Fiam, én nem kételkedem benne, hogy téged felbosszant, ha kortársaid közlik veled, mint mondod, hogy én niggereket védek a bíróságon, de azért mégis megbocsáthatatlan dolog, hogy ilyen tégy egy beteg, öreg hölgygel. A legszigorúbban megparancsolom, most menj, és kérj bocsánatot Mrs. Dubose-tól – mondta Atticus. – Utána azonnal gyere haza.

Jem nem mozdult.

– Azt mondtam, hogy azonnal mégy.

Jem után én is kimentem a lakószobából. – Gyere vissza – szólt hozzám Atticus, és én visszamentem.

Atticus felvette a Mobile Presst, és leült a hintaszékbe, ahonnan Jem kelt fel az imént. Teljesen érthetetlen volt előttem, hogy képes Atticus nyugodtan újságot olvasni, amikor egyetlen fia annak a veszélynek van kitéve, hogy legyilkolják egy rozsdás kanadai pisztollyal. Persze Jem néha hozzám is olyan komisz volt, hogy legszívesebben megöltem volna, de ez nem számít, mert mégiscsak ő az egyetlen testvérem. Úgy látszott, mintha Atticus mindezt nem tudná, vagy nem érdekli.

Emiatt nagyon dühös voltam rá, de mikor az ember bajba kerül, könnyen megbékül: én is hamarosan az ölébe bújtam, és ő átölelt.

– Túl nagy vagy hozzá, hogy a térdemen lovagolj.

– Nem bánod, mi történik vele? – kérdeztem. – Képes voltál elküldeni, s majd agyonlövök, pedig érted tette, amit tett.

Atticus a fejemre tette az állat. – Még semmi ok aggodalomra – mondta. – Nem hittem volna, hogy Jem veszíti el a fejét ilyesmi miatt, azt hittem, veled lesz több bajom.

Azt mondtam, nem látom be, miért kell mindig megőriznünk a nyugalunkat. Senki nincs az iskolában, aki mindig megőrizné.

– Scout – mondta Atticus –, a nyáron sokkal csúnyább dolgok fognak történni, és mégis meg kell majd őriznetek a nyugalmatokat... tudom, hogy ez nehéz feladat lesz Jemnek is, neked is, de néha meg kell a dolgokkal békülnünk, és helyt kell állnunk, ha döntésre kerül a sor, szóval, én csak azt tudom mondani, hogy ha felnőtök, valószínűleg némi sajnálkozással emlékeztek majd vissza ezekre a dolgokra, és érezni fogjátok, hogy nem csalódtatok bennem. Ez az ügy, Tom Robinson ügye, lelkiismereti kérdés... Scout, én nem tudnék templomba menni, és Isten színe elé állni, ha nem próbálnék segíteni rajta.

– Atticus, én azt hiszem, hogy nincs igazad.

– Hogyhogy?

– Mert a legtöbben azt gondolják, hogy nekik van igazuk, és neked nincs...

– Feltétlenül joguk van hozzá, hogy ezt gondolják, és ezt a jogukat tiszteletben is kell tartani – mondta Atticus –, de másokkal csak úgy tudok együtt élni, ha saját lelkiismeretem

tiszta. Egyetlen dolog van, amiben sose dönthet többségi vélemény, és ez az egyén lelkiismerete.

Mikor Jem visszaérkezett, még mindig Atticus ölében ültem.

– Nos, fiam? – kérdezte Atticus. Letett az öléből, és én titokban szemügyre vettem Jemet. Láthatólag megvolt egy darabban, de a nézésében volt valami furcsa. Lehet, hogy Mrs. Dubose hashajtót adott be neki.

– Rendbehoztam a kertjét, és azt mondtam, sajnálom, amit tettem, pedig nem is sajnálom, és hogy szívesen dolgozom a kertjében minden szombaton, és mindent megteszek, hogy a kaméliák újra kihajtsanak.

– Nem sok értelme volt, hogy azt mondd, sajnálod, amikor nem így érzel – mondta Atticus. – Nézd, Jem, Mrs. Dubose öreg és beteg. Nem vonhatod felelősségre azért, amit mond és tesz. Persze jobb lett volna, ha nekem mondja el, amit nektek mondott, de nem mindig az történik, amit szeretnénk.

Jem figyelmét látszólag teljesen lekötötte egy rózsa a szőnyeg mintájában. – Atticus – szólalt meg végre –, Mrs. Dubose azt akarja, hogy felolvassak neki.

– Felolvass?

– Igen, apa. Azt akarja, hogy menjek át hozzá minden délután iskola után és szombaton is, és két óra hosszat olvassak fel neki. Atticus, meg kell ezt tennem?

– Feltétlenül.

– De azt akarja, hogy egy egész hónapig csináljam.

– Akkor egy hónapig fogod csinálni.

Jem a nagylábujját gyengéden a rózsa közepére tette és belenyomta. Végül így szólt: – Atticus, még csak hagyjád a ház előtt, de odabent minden sötét és hátborzongató. Mindenütt árnyékok vannak és különös dolgok a mennyezeten...

Atticus ridegen mosolygott: – Ez legalább foglalkoztatja a fantáziádat. Képzeld azt, hogy a Radley-házban vagy.

A következő hétfő délután Jem és én felkapaszkodtunk Mrs. Dubose házának lépcsőjén, és végigmentünk a nyitott ballon. Jem, hóna alatt az Ivanhoe-val és büszkén irodalmi tudására, bekopogtatott balra a második ajtón.

– Mrs. Dubose? – szólta be.

Jessie nyitotta ki a faajtót, és elhúzta a reteszt a kisajtón.

– Maga az, Jem Finch? – kérdezte. – Elhozta a húgát is. Nem tudom, hogy...

– Engedd be mindkettőt, Jessie – szólta Mrs. Dubose. Jessie beengedett, és visszament a konyhába.

Nyomasztó szag fogadott bennünket, mihelyt átléptük a szoba küszöbét, ugyanaz az illat, amelyet jól ismertem nedves falú vén házakból, ahol petróleumlámpát használtak, vödörben állt a lakásban a víz, és háziszóttos vásznat használtak lepedőnek.

A szoba egyik sarkában rézággy állott, benne feküdt Mrs. Dubose. Nem tudtam, vajon nem Jem csínye miatt betegedett-e meg, és egy pillanatra megsajnáltam. Több réteg paplan volt rajta, és szinte barátságosan nézett ránk.

Márványlappal borított mosdóállvány volt az ágya mellett, rajta egy pohár, benne kávéskanállal egy vörös fülfecskendő, egy doboz háztartási vatta és három apró lábon álló ébresztőóra.

– Szóval elhoztad magaddal a mocskos kis húgodat is? – ezzel üdvözölt bennünket.

Jem nyugodt hangon felelt: – A húgom nem mocskos, és nem félek magától – bár észrevettem, hogy a térde reszket.

Erre azt vártam, hogy kirohan Jem ellen, de csak ennyit mondott: Elkezdheted az olvasást, Jeremy.

Jem leült egy nádfonatú székre, és kinyitotta az , Ivanhoe-t. Odahúztam melléje egy másik széket, és én is leültem.

– Gyere közelebb – mondta Mrs. Dubose. – Jöjj ide az ágy mellé.

Közelebb húztuk a székünket. Ilyen közel még soha nem voltam hozzá, és legszívesebben visszahúztam volna a széket oda, ahol az előbb volt.

Félelmetes látványt nyújtott. Arcszíne piszkos párnahuzatra emlékeztetett. Szája szögletében nyál csillogott, és folyt le gleccserként az álláig futó, mély ráncokban. Arcát az öregségtől májfoltok tarkították, fénytelen szeme közepén gombostűfej nagyságú, fekete pupillák látszottak. Kezét köszvényes daganatok nyomorították el, és ujjain hosszúra nőtt a le nem vágott köröm. Alsó fogsora hiányzott, és felső ajka előreugrott. Alsó ajkát időnként felső fogsorához emelte, és vele együtt megemelte állat is. Ilyenkor a nyál gyorsabban szivárgott lefelé.

Hacsak lehetett, nem néztem rá. Jem kinyitotta az Ivanhoe-t és elkezdte az olvasást. Megpróbáltam odafigyelni, de Jem túl gyorsan olvasott. Amikor olyan szó következett, amelyet nem értett, átugrott rajta, de Mrs. Dubose rajtakapta, és szólt neki, hogy betűzze a kihagyott szót. Jem körülbelül húsz percig olvasott, ezalatt hol a kormos kandallót néztem, hol meg bámultam ki az ablakon, csak hogy Mrs. Dubosé-ra ne kelljen néznom. Mialatt Jem felolvasott, észrevettem, hogy Mrs. Dubose mind ritkábban javítja ki, pedig Jem egész mondatokat hagy befejezetlenül. Ekkor már nem figyelt oda.

Az ágy felé néztem.

Valami történt vele. A hátán feküdt, és a paplanokat magára húzta az álláig. Csak a feje és a válla volt látható. Fejét lassan jobbra-balra ingatta. Időnként ellátottá a száját, és alig észrevehetően megmozdította a nyelvét. Ajkán összegyűlt a nyál, beszívta, majd ismét kinyitotta a száját. Mintha a szája külön életet élt volna, többi testrészétől függetlenül, hol kinyitotta, hol becsukta, mint a tengeri kagyló, ha apály van. Néha ilyenféle hangot hallatott: pt, mint mikor valami nyúlós folyadék forni kezd.

Megrántottam Jem kabátjának az ujját.

Jem rám nézett, aztán az ágyra. Mrs. Dubose fejével szabályos bólogató mozdulatokat tett felénk, és Jem megkérdezte: – Mrs. Dubose, jól van? – De ő nem hallotta a kérdést.

Az ébresztőóra megszólalt, amitől halálra rémültünk. Egy perc múlva még mindig halálra váltán siettünk hazafelé. Nem magunktól rohantunk el, Jessie engedett ki bennünket. Még csöngött az óra, amikor bejött a szobába, és tuszkolt kifelé mindkettőnket.

– Pszt – szólt –, menjenek haza! Jem tétovázott egy ideig az ajtóban.

– Ilyenkor kell beadni neki az orvosságot – mondta Jessie. Mikor az ajtó becsukódott mögöttünk, láttam, hogy Jessie odamegy Mrs. Dubose ágyához.

Csak háromnegyed négy volt, mikor hazaérkeztünk, és Jemmel futballoztunk a hátsó udvarban, amíg Atticus elé nem indultunk. Atticus két sárga ceruzát hozott nekem, Jemnek pedig egy futballújságot, amit, gondolom, hallgatólagosan jutalmul szánt az első felolvasásért Mrs. Dubosenál. Jem elmondta, mi történt.

– Megijedtetek?

– Nem, apa – mondta Jem –, csak nagyon piszkos. Rohamai vannak. Sokat köpköd.

– Nem tehet róla. A beteg ember sokszor nem kellemes látvány.

– Én bizony félttem tőle – mondtam.

Atticus a szemüvege felett rám nézett. – Nézd, nem kell többször elmenned Jemmel.

Következő nap minden megismétlődött, az azután következőn is, és a végén szabályszerűen folyt le minden felolvasás. Eleinte minden a szokott módon kezdődött. Mrs. Dubose meggyötörte Jemet kedvenc témáival, emlegette a kaméliákat, meg hogy Atticusnak niggerbarát hajlamai vannak. Aztán egyre jobban elcsendesedett, és a végén már azt sem tudta, hogy ott vagyunk-e. Végre megszólalt az ébresztőóra, Jessie kituszkolt a szobából, és a nap hátralevő része a miénk volt.

– Atticus – kérdeztem egyik este –, mi az pontosan, hogy niggerbarát? Atticus arca elkomorodott. – Annak nevezett valaki?

– Nem, apa, Mrs. Dubose téged hív így. Minden délután ezzel kezdi. Engem Francis nevezett niggerbarátnak karácsonykor. Akkor hallottam ezt a szót először.

– Ezért ugrottal neki? – kérdezte Atticus.

– Igen, apa, ezért...

– Akkor miért kérded, hogy mit jelent?

Próbáltam megmagyarázni Atticusnak, hogy nem annyira az dühített fel, amit Francis mondott, hanem a mód, ahogyan mondta. – Mintha taknyosnak nevezett volna.

– Nézd, Scout – mondta Atticus –, a niggerbarát olyan kifejezés, amelynek éppúgy semmi értelme, mintha valakit taknyosnak neveznek. Nehéz ezt megmagyarázni, tudatlan, hitvány emberek olyanokra szokták ezt mondani, akik szerintük a négereket többre becsülik, mint őket. Gyakran használják ezt a kifejezést hozzánk hasonló emberekre, amikor közönséges, rosszindulatú szóval akarnak valakit megbélyegezni.

– De te nem vagy igazán niggerbarát, vagy igen?

– De feltétlenül az vagyok. Igyekszem minden tehetséggel szeretni mindenkit... Néha rosszul esik, néha pedig, szívem, egyáltalán nem is sértés az, amit más ember annak szánt, és ezért nem is fáj. Ne bántson téged sem, ha Mrs. Dubose ezt mondja. Elég sok baja van neki magának is.

Egyik délután, egy hónappal később, Jem már jó messze járt Sir Walter Scottban, ahogyan ő nevezte, és Mrs. Dubose állandóan kijavította, amikor kopogtattak az ajtón.

– Tessék – visította.

Atticus lépett be. Odament az ágyhoz, és kezébe vette Mrs. Dubose kezét. – Most jövök az irodából, és nem találtam otthon a gyerekeket – mondta. – Gondoltam, itt vannak.

Mrs. Dubose rámosolygott Atticusra. Sehogy se ment a fejembe, hogy képes beszélni vele, mikor nyilvánvalóan úgy gyűlöli. – Tudja, hogy mennyi az idő, Atticus? – kérdezte.

– Pontosan tizennégy perccel múlt öt. Az ébresztőóra öt harmincra van beállítva. Jó, ha ezt tudja.

Hirtelen ráeszméltem, hogy mindennap egy kevéssel hosszabb ideig maradtunk Mrs. Dubose-nál, az ébresztőóra mindennap néhány perccel később szólalt meg, és az ájulási rohama már jócskán tartott, amikor az óra csengetett. Ma már majdnem két órája folytonosan veszekedett Jemmel, és semmi jele sem mutatkozott, hogy a roham elkezdődik, úgyhogy reménytelenül kétségbe voltam esve. Az ébresztőóra csengése jelezte, hogy szabadok vagyunk. Mi lesz velünk, ha egyszer csak nem szólal meg?

– Úgy érzem, hogy Jem felolvasónapjai hamarosan véget érnek – mondta Atticus.

– Azt hiszem, még egy hét van hátra – mondta Mrs. Dubose –, hogy biztosak legyünk.

Jem felállt: – De...

Atticus leintette Jemet, aki erre elhallgatott. Hazafelé menet Jem azt mondta, hogy a felolvasást egy hónapra vállalta, az egy hónap eltelt, és nem igazság, hogy tovább kell folytatnia.

– Csak egy hétről van szó, fiam – mondta Atticus.

– Nem – mondta Jem.

– De igen – mondta Atticus.

Így a következő héten is eljártunk Mrs. Dubose-hoz. Az ébresztőóra többé nem csengetett, és maga Mrs. Dubose eresztett el bennünket. – Na, most már mehettek – mondta, de olyan későn, hogy Atticus már mindig odahaza volt, és az újságot olvasta, mikor hazaérkeztünk. Ájulásai elmúltak ugyan, de egyébként semmit nem változott. Mikor Sir Walter Scott várarkok és várkastélyok hosszadalmas leírásába bonyolódott, Mrs. Dubose beleunt a hallgatásba, és velünk veszekedett.

– Jeremy Finch, megmondtam, hogy sajnálni fogod, amiért tönkretetted a kaméliáimat. Ugye, most már sajnálsz?

Jem ráhagyta, hogy sajnálja.

– Azt gondoltad, hogy a Havasok Királynője-bokraim elpusztulnak, és látod, Jessie mondja, hogy felül már szépen kihajtanak. Legközelebb már tudni fogod, hogy csináld, ugye? Tövestől téped ki őket, igaz?

Jem ráhagyta, hogy kitépi.

– Ne dűnnyögj, amikor velem beszélsz, fiam! Emeld fel a fejed és mondd: "Igenis, asszonyom." Bár nemigen emelheted fel a fejedet, amikor ilyen ember az apád.

Jem felemelte a fejét, és minden megbánás jele nélkül nézett Mrs. Dubose-ra. Heteken át gyakorolta, hogy udvarias és szenvtelen arckifejezést öltön magára, és így ült vele szemben, bármilyen vérforraló képtelenségeket vágott a fejéhez.

Végre elérkezett az utolsó nap. Mrs. Dubose egyik délután ezt mondta: – Na, most már mehettek – majd hozzátette: – Ezzel be is fejeztük. Isten veletek.

Hát igen, vége volt. Rohantunk a járdán, visszanyert szabadságunk pusztá örömétől nagyokat ugráltunk és kurjantgattunk.

A tavasz szép volt, a napok hosszabbodtak, és több időnk maradt a játékra. Jem ideje legnagyobb részét az kötötte le, hogy tanulmányozta az ország minden egyeteme futballjátékosainak életrajzi adatait. Esténként Atticus felolvasta az újságok sportrovatát. Alabama ebben az évben valószínűleg ismét játszani fog a Rose Bowl Stadionban, tekintettel a csapat kitűnő kondíciójára; sajnos, a csapat tagjai közül egynek a nevét sem tudtuk helyesen kiejteni.

Atticus egyik este éppen Windy Seaton vezércikkét olvasta, mikor megszólalt a telefon.

Felvette a kagylót, aztán kiment a haliba, vette a kalapját, és így szólt: – Átmegek Mrs. Dubose-ékhoz néhány percre, mindjárt visszajövök.

De sokáig maradt, és már lefekvéshez készülődtünk, mikorra visszajött, egy cukrozott gyümölcsös dobozzal a kezében. Leült a lakószobában, és a dobozt letette a padlóra a széke mellé.

– Mit akart Mrs. Dubose? – kérdezte Jem.

Nem láttuk már több mint egy hónapja. Soha nem ült kinn a tornácon, mikor elmentünk a háza elé.

– Meghalt, fiam – mondta Atticus. – Néhány perce csak, hogy meghalt.

– Ó! – kiáltott fel Jem. – Szegény...

– Valóban az volt – mondta Atticus –, de most már nem szenved tovább. Hosszú ideje betegeskedett. Tudod, hogy mi okozta az ájulási rohamait?

Jem tagadólag rázta a fejét.

– Mrs. Dubose morfinista volt – mondta Atticus. – Mint fájdalomcsillapítót szedte éveken át. Az orvosa szoktatta rá. Élete végéig képtelen volt leszokni róla. Úgy halt meg, hogy nem kínlódott sokat, pedig szinte mindent elkövetett...

– Hogyhogy? – szólt Jem.

– Mielőtt azt a csínyt elkövetted – mondta Atticus –, hívatott, hogy készítsem el a végrendeletét. Reynolds doktor értésére adta, hogy már csak néhány hónapja van hátra. Anyagi ügyei teljesen rendben voltak, de így szólt: – Csak egy dolog nincs még rendben.

– Mi volt az? – kérdezte Jem zavarodottan.

– Azt mondta, úgy hagyja itt a világot, hogy senkinek és semminek nem tartozik semmivel. Ha valaki olyan beteg, mint ő volt, Jem, megengedhető, ha olyan szert vesz be, amellyel könnyít a fájdalmain, de ő ezt nem tartotta helyesnek. Azt mondta, leszokik a morfiúmról, mielőtt meghal, és meg is tette.

– Úgy érted, hogy ez okozta az ájulásait? – kérdezte Jem.

– Igen, ez volt az oka. Amíg felolvastál, többnyire semmit se értett belőle. Minden idegszálával feszülten figyelt az ébresztőórára. Ha véletlenül nem szolgáltatott volna ki neki magadat, én mondtam volna, hogy olvass fel neki. Ez mégis elterelte a figyelmét. Volt még egy másik oka is...

– Megbékélten halt meg?

– Felszabadultan – mondta Atticus és mosolygott. – Szinte az utolsó pillanatig öntudatánál volt. Az utolsó percig zsörtölődött, és szívből helytelenítette, amit teszek. Azt mondta, életem hátralevő része azzal fog eltelni, hogy téged kell a börtönből kihúznom. Ezt Jessie-vel készítette el számodra...

Atticus lenyúlt a padlóra a dobozért, és odaadta Jemnek.

Jem kinyitotta. A dobozban, nedves vattába csomagolva, egy fehér kamélia viasszerű, tökéletes virága volt, a Havasok Királynője.

Jem szeme majd kiesett a helyéről. – A vén boszorka! Átkozott vén boszorka! – kiáltotta, és földhöz vágta a dobozt. – Még most se hagy békén?

Egy pillanattal később Atticus megállt fölötte, és Jem arcát apja ingmellébe fúrta. – Na... fiacskám – mondta. – így akarta tudtadra adni, hogy most már minden rendben van, Jem, minden a világon. Hidd el, nagyszerű asszony volt.

– Nagyszerű? – Jem felemelte a fejét, arca elvörösödött. – Azok után, amiket rólad mondott?

– Igen, fiam, az volt. Megvoltak a dolgokról a maga nézetei, lehet, hogy sok mindenben különböztek az enyémtől... mondtam, ugye, fiam, hogy ha a csínyekkel nem szolgáltattad volna ki neki magadat, én küldtelek volna, hogy olvass fel neki. Azt akartam, hogy láss meg benne valamit, azt akartam, hogy lásd meg, mi az igazi bátorság, és ne azt tartsd bátorságnak, amikor valakinek fegyver van a kezében. Az a bátorság, amikor előre tudod, hogy vereség vár rád, és legyen, aminek lennie kell, mégis kitartasz. Csak ritkán vár rád győzelem, de néha igen. Mrs. Dubose, azzal a kilencvennyolc font testsúlyával, amennyit porhüvelyre nyomott, elnyerte, amit akart. Saját meggyőződése szerint úgy halt meg, hogy nem tartozott hálával senkinek és semminek. Ő volt a legbátrabb ember, akit valaha is ismertem.

Jem felkapta a cukrosdobozt, és bedobta a tűzbe. Kezébe vette a kaméliát, és mikor lefeküdni indultam, láttam, hogy simogatja a széles virágszirmokat. Atticus az újságját olvasta.

II. RÉSZ

12

JEM tizenkét éves lett. Nehezen tudtam kijönni vele; összeférhetetlen és szeszélyes volt. Elképesztő étvágygal evett, és olyan sokszor rám szólt, hagyjam őt békében, hogy megkérdeztem Atticust: – Nincsenek Jemnek bélgilisztái? – Atticus azt mondta, nem ez a baj. Jem növésben van. Legyek türelmes hozzá, és minél kevesebbet zavarjam.

A változás Jem viselkedésében néhány hét alatt következett be. Mrs. Dubose még ki sem hűlt a sírjában – akkor persze hálás volt, hogy vele mentem, mikor felolvasott. Most egyik napról a másikra más szemmel nézett mindenre, és megpróbálta, hogy rendelkezék velem, mit csináljak. Egyik veszekedésünk után, mikor Jem üvöltözött – Ideje lenne, hogy nagylány módjára, rendesen viselkedj! –, elsírtam magamat, és Calpurniához menekültem vigasztalásért.

– Ne bosszankodj annyit Jem úrfi miatt... – kezdte.

– Jem úrfi...

– Igen, ő most már Jem úrfi.

– Nem olyan idős ő még – mondtam. – El kellene jól verni, de ahhoz én nem vagyok elég erős.

– Nézd, kislány – mondta Calpurnia –, arról én nem tehetek, ha Jem úrfi felnő. Szeret egyedül lenni, hogy azt tegye, amit a nagyfiúk szoktak tenni. Ha egyedül érzed magad, gyere a konyhába, itt mindig akad dolgod.

Ez a nyár elég rosszul kezdődött: Jem azt tehette, amit akart; nekem be kellett érnem Calpurniával, amíg Dili meg nem érkezik. Calpurnia láthatólag örült neki, ha megjelentem a konyhában, és mialatt néztem, kezdtem azt gondolni, sok ügyesség kell ahhoz, hogy valakiből nagylány legyen.

De megérkezett a nyár, és Dili nem jött. Levelet és benne egy fényképet kaptam tőle. A levélben azt írta, hogy új papája van, az ő fényképét küldi, és hogy Meridianben kell maradnia, mert új horgászcsónak építését tervezik. Az ő apja is ügyvéd, mint Atticus, csak sokkal fiatalabb. Dili új papájának kedves arca volt, és nagyon örültem neki, hogy sikerült ilyen apát kifognia, de egyébként le voltam sújtva.

Dill levelét azzal fejezte be, hogy örökké szeret, és csak semmi aggodalom, feleségül vesz, mihelyt elég pénze lesz, és hogy írjak.

Távollétéért az sem kárpótolt, hogy végleges vőlegényemnek tekinthetem. Eddig még nem gondoltam rá, de a nyár eddig Dilit jelentette a halastó mellett, amint kukoricaszöszből készített cigarettát szív. Jelentette a csillogó szemű Dilit, aki bonyolult terveket szőtt, hogyan csalogassuk elő Boo Radleyt; Dilit, aki hirtelen elkapott és megcsókolt, amikor Jem nem nézett oda, és jelentette a vágyakozást, hogy egymás társaságában legyünk. Vele elviselhető volt az élet; nélküle elviselhetetlen. Legalábbis két napig annak éreztem.

Mintha pedig ez maga is nem lett volna elég, az állami törvényhozást rendkívüli ülészsakra hívták össze, és Atticus két hétre magunkra hagyott. Az állam kormányzója néhány elősdtit akart letisztogatni az állam hajójáról: a munkások ülősztrájkokat rendeztek Birminghamben; a városokban mind többen álltak sorba kenyérért, a falvak népe mind jobban elszegényedett. De mindez igen távol maradt a Jem és az én világomtól.

Egyik reggel nagy meglepetésünkre egy karikatúrát fedeztünk fel a Montgomery Advertiserben, alatta ezekkel a szavakkal: "A maycombi Finch." A karikatúra Atticust ábrázolta mezítláb, rövidnadrágban, egy íróasztalhoz láncolva, szorgalmasan írt valamit egy palatáblára, körülötte néhány frivol külsejű lány juhét üvöltött!

– Ez elismerés – magyarázta Jem. – Egész idejét azzal tölti, hogy elvégez olyan munkákat, amelyekre senki más nem vállalkozik.

– Hogy érted ezt?

Jemnek egyik újonnan felvett tulajdonsága az volt, hogy örjítőén okosnak tette magát.

– Olyasmit például, Scout, mint a megyei adóztatás újjászervezése és más ehhez hasonló. Legtöbb embernek az ilyesmi elég száraz téma.

– Te honnan tudod?

– Eriggy a csudába! Újságot szoktam olvasni.

Jem kívánsága teljesült, kimentem a konyhába. Calpurnia, aki éppen zöldborsót fejtett, hirtelen megszólalt:

– Mi legyen vasárnap a templomba menésetekkel?

– Semmi. Atticus hagyott nálunk perselypénzt.

Calpurnia elgondolkozva nézett maga elé. Jól tudtam, milyen gondolatokat forgat a fejében. – Cal – szoltam hozzá – remélem, tisztában vagy velem, hogy jól fogjuk magunkat viselni. Évek óta semmi rosszat nem csináltunk a templomban.

Calpurniának nyilván az az esős vasárnap délelőtt jutott az eszébe, amikor sem apa nem volt itthon, sem a tanítónk, így aztán a vasárnapi iskola magukra hagyott növendékei, köztük mi is, egyik társunkat, Eunice Ann Simpsont, hozzákötöttük egy székhöz és lecipeltük a központi fűtés pincéjébe, a kazán elé. Otthagytuk, aztán elfeledkeztünk róla, és felmentünk a templomba. Csendben hallgattuk a prédikációt, amikor lentről iszonyúan verni kezdték a központi fűtés csöveit. Mivel a láрма nem akart megszűnni, valaki utánanézett, mi történt, és felhozta magával Eunice Annt, aki folyton azt hangoztatta, semmi kedve tovább a bibliai Sidrákot játszani – mire Jem Finch kijelentette, hogy úgysem ég el a tüzes kemencében, ha elég erős a hite, bár tény, hogy pokoli meleg volt odalenn.

– De Cal, különben sem ez az első eset, hogy Atticus magunkra hagyott bennünket – tiltakoztam.

– Igen, de Mr. Finch a vasárnapi iskolai tanítóval mindig megegyezik, hogy okvetlenül ott legyen a templomban, és most nem hallottam, hogy ezt említette volna. Azt hiszem, megfélekezett róla. – Calpurnia a fejét vakarta, majd hirtelen elmosolyodott. – Mi volna, ha te és Jem úrfi holnap velem jönnétek templomba?

– Igazán?

– Volna kedved hozzá? – kérdezte Calpurnia vigyorogva.

Calpurnia máskor is szigorúan ellenőrizte a fürdésemet, de az mind semmi volt ahhoz képest, amit azon a szombat estén véghezvitt. Kétszer be kellett magamat szappanoznom tetőtől talpig, és kétszer is hozott friss vizet a fürdőkádba, amikor lemosakodtam. A mosdókagylóban a hajamat alaposan megmosta illatos és olajos szappannal. Jemben már évek óta megbízott, de most bement a fürdőszobába, mialatt Jem fürdött, aki dühösen ki is fakadt: – Hát már fürödni se lehet ebben a házban anélkül, hogy az egész család ne bámuljon!

Másnap reggel Calpurnia a szokottnál jóval korábban utánanézett a ruháinknak. Amikor nálunk töltötte az éjszakát, összehajtható ágyon aludt; aznap reggel ágyát egész eltakarták vasárnapi ruházatunk darabjai. A szoknyámat úgy kikeményítette, hogy sátorként szétterült, mikor leültem benne. A szoknya alá alsószoknyát kellett vennem, és a derekamra jó szorosan rózsaszín szalagot kötött. A lakkcipőmet annyira kifényesítette, hogy akár tükörnek is használhattam volna.

– Tán bálba megyünk? – kérdezte Jem. – Mit jelent ez a nagy felhajtás, Cal?

– Nem akarom, hogy azt mondják: nem viselem gondját a gyerekeimnek – mormolta. – Jem úrfi, teljes lehetetlenség, hogy ezt a nyakkendőt vegye fel a ruhájához. Ez zöld.

– Hát aztán?

– A ruhája pedig kék. Nem látja?

– Hihi – vihogtam. – Jem színvak.

Jem elpirult dühében, mire Calpurnia így szólt: – Most ne, ne veszekedjete. Az Első Kereset templomába mosolygó arccal kell megérkeznetek.

Az Első Kereset Metodista Egyházközség temploma a Telepen volt, a város déli határán túl, a régi fűrészmalomhoz vezető vágányok mellett; ütött-kopott, favázás épület, mégis az egyetlen templom Maycombban, amelynek tornya és harangja volt. Az Első Kereset nevet azért kapta, mert a felszabadított rabszolgák első keresetükből építették. Vasárnaponként a négerek imádkoztak, hétköznapokon pedig a fehérek kártyáztak benne.

A templomudvar és a mellette elterülő temető talaja kőkemény agyag volt. Ha száraz időben halt meg valaki, a holttestet jégdarabokkal rakták körül, míg az eső meg nem puhította a talajt. Csak kevés síron állt sírkő, az is ferdére dülve, az újabb sírokat színes üvegcserepekkel és törött coca-colás üvegekkel szegélyezték. Villámhárítók jelezték az olyan sírokat, amelyek lakói nehezen találták meg az örök nyugodalmukat; kiégett gyertyák csonkjai csecsemősírok fejét mutatták. Valahogyan nem volt szomorú hely ez a néger temető.

Tiszta négerek meleg, kesernyés illata fogadott, amint beléptünk a templomudvarba – hajszesz, ördöggyökér, burnót, kölnivíz, pálinka, fodormenta és babahintópor szaga keveredett a levegőben.

Mikor meglátták, hogy Calpurnia jön Jemmel és velem, a férfiak hátraléptek, és kalapjukat levették, a nők hátul keresztbe tették a kezüket – mindkettő a tiszteletteljes hétköznapi tiszteletadás jele volt. Mindnyájan szétváltak, és szabaddá tették a templomhoz vezető, keskeny ösvényt. Calpurniát közrevettük, és úgy fogadtuk tarka, színes ruhába öltözött ismerőseinek köszöntését.

– Téged meg mi lelt, Miss Cal? – szólalt meg egy hang a hátunk mögött.

Calpurnia a vállunkra tette a kezét, megálltunk és körülnéztünk; egy magas néger nő állt mögöttünk. Féllábra nehezedett, bal könyökét a csípőjének támasztotta, és felemelt kezével

ránk mutatott. Kerek feje volt, ferde vágású szeme, egyenes orra és erősen ívelt szája. Lehetett vagy hét láb magas.

Éreztem, hogy Calpurnia megszorítja a vállamat. – Mit akarsz, Lula? – kérdezte olyan hangsúllyal, ahogyan Calpurniát soha nem hallottam beszélni. A nő nyugodtan, hangjában megvetéssel válaszolt.

– Szeretném tudni, miért hozol te fehér gyerekeket nigger templomba?

– Hozzám tartoznak – mondta Calpurnia. Hangját ismét nagyon különösnek éreztem. Ugyanolyan hanglejtéssel beszélt, mint a többiek.

– Tudom, és azt is tudom, hogy hétköznapiokon te a Finch-házhoz tartozol.

A körülállók soraiból moraj hallatszott. – Ne izgulj – súgta a fülembe Calpurnia, de a kalapján levő rózsák remegtek a méltatlankodástól.

Mikor Lula az ösvényen megindult felénk, Calpurnia rászólt: – Maradj ott, ahol vagy, nigger.

Lula megállt, de így szólt: – Semmi jogod nincs, hogy fehér gyerekeket hozz ide, nekik is megvan a maguk temploma, nekünk is a miénk. Ez a mi templomunk. Igaz-e, Miss Cal?

Calpurnia így válaszolt: – Ugyanazt az Istent imádjuk mindnyájan.

– Gyerünk haza, Cal – mondta Jem –, nem akarják, hogy itt legyünk...

Ebben egyetértettem Jemmel, valóban nem látnak szívesen. Inkább éreztem, mint láttam, hogy mindjobban körülvesznek. Mind közelebb jöttek, de mikor Calpurniára pillantottam, arcán kedves mosoly jelent meg. Aztán hátranéztem az ösvényre, és Lula nem volt sehol. Helyette tömött sorokban fekete arcok vetek körül.

A tömegből egyikük előrelépett. Zeebo volt, a szemetes. – Mister Jem – mondta –, nagyon örülünk mindhármójuknak. Ne törődjenek Lulával, dühös, mert Sykes tiszteletes megfenyegette, hogy kitiltja a templomból. Mindig is izgága teremtés volt, bolond és nagyképű. Nagyon örülünk, hogy eljöttek.

Ezután Calpurnia vezetett bennünket tovább a templomajtóig, ahol Sykes tiszteletes üdvözölt, és az első padba tessékelt.

A templomnak nem volt stukkómennyezete, és a falak nem voltak kifestve. Oldalt bronz falikarokra petróleumlámpák voltak felakasztva; templomi padokul festetlen fenyőfa lócák szolgáltak. A tölgyfából ácsolt, egyszerű szószék felett kifakult, rózsaszín selyemzászlón ez a felírás állt: "Az Isten szeretet." Hunt A világ világossága című festményének olcsó olajnyomatán kívül ez volt a templom egyetlen díszje. Seholy nyoma sem volt zongorának, orgonának, énekeskönyveknek, istentiszteleti rendnek, amelyből olyan sokat láttunk saját templomunkban minden vasárnap. A templom belseje homályos volt, de a nyirkos hűvösség hamarosan eloszlott, amint a gyülekezet elfoglalta helyét, és a templom megtelt. Minden ülésen olcsó kartonlemezből készített legyező feküdt, rajta a Gecsemá-nét ábrázoló, primitív nyomat, ezzel a felírással: A Tyndal Vas- és Fémáru Rt. ajándéka. (Minden igényt kiszolgálunk.)

Calpurnia a pad vége felé vezetett bennünket, és leült kettőnk közé. Előhalászta az erszényét, és kihúzta belőle zsebkezdőjét, kioldotta a zsebkezdő egyik sarkába kötött csomót, amelyből három pénzdarabot vett elő. Egy-egy tízcentest adott Jemnek és nekem is. – Nekünk is van – suttogta Jem. – Tartsátok meg, most az én gyerekeim vagytok – mondta Calpurnia. Jem arca pillanatnyi habozást árult el, hogy tisztességes eljárás lesz-e, ha tízcentesét megtartja; de felülkerekedett vele született udvariassága, és a tízcentest visszacsúsztatta a zsebébe. Ugyanúgy tettem én is, minden lelkiismeret-furdalás nélkül.

– Cal – kérdeztem suttogó hangon –, hol vannak az énekeskönyvek?

– Nálunk nincsenek – felelte.

– Akkor...

– Pszt – mondta. A szószék mögött már ott állt Sykes tiszteletes, és várta, hogy a gyülekezet elcsendesedjék. Alacsony termetű, zömök férfi volt; fekete ruhát, fekete

nyakkendő, fehér inget viselt és arany óraláncot, amelyen megcsillant az ablakok homályos üvegén át behatoló napfény.

– Testvérek, különös örömünkre szolgál, hogy vendégeket üdvözölhetünk a mai istentiszteleten, Mister és Miss Finchet. Mindnyájan ismeritek édesapjukat. Most néhány bejelentéssel van.

Sykes tiszteletes úr az előtte levő papírlapok között válogatott. Kiválasztott egyet, és kartávolságban szemé elé tartotta: – A missziói társaság Anetté Reeves nővérünk házában tartja ülését kedden. Varrnivalóját mindenki hozza magával.

A következő bejelentés így hangzott: – Mindnyájan tudjátok, hogy Tom Robison testvérünk bajba jutott. Tom Robison hűséges tagja a gyülekezetnek gyermekkorától. Ma és a következő három héten a vasárnapi perselypénzt feleségének, Helennek juttatjuk el, hogy a családon segítsünk.

Megböktem Jemet. – Ez az a Tom, akit Atticus véd...

– Pszt!

Calpurniához fordultam, de ő is elhallgattatott, mielőtt a számat kinyitottam volna. Csendben maradtam, és Sykes tiszteletesre figyeltem, aki, úgy látszik, csak arra várt, hogy megnyugodjak. – Kérem a gyülekezet zeneigazgatóját, hogy vezesse a híveket első dicséretünk eléneklésében.

Zeebo felkelt a helyéről, végigment a padok közti szabad térségen, és megállt előttünk, szemben a gyülekezettel. Kezében kopott, elnyűtt énekeskönyvet tartott. Kinyitotta, és így szólt: – Énekeljük el a hetvenharmadik dicséretet.

Ez túl sok volt nekem: – Hogy énekeljünk, ha nincs énekeskönyvünk?

Calpurnia elmosolyodott: – Légy csendben, kicsim – suttogta –, mindjárt meglátod.

Zeebo megköszöri a torkát, és mennydörgő hangon olvasta a dicséret első sorát:

– Ama áhított földet a folyón túl...

Száz hang csodálatos összhangban énekelte utána. Mielőtt az utolsó szótag elhangzott, Zeebo máris folytatta:

– Hol az örök boldogság honol...

Száz torok dallamos hangja vett bennünket újra körül, és Zeebo máris olvasta a következő sort:

– Elérjük, ha keblünket eltölti a hit...

A gyülekezet egy kicsit tétovázott, és Zeebo lassan megismételte a sort, mire újra felharsant az ének.

A Halleluja következett; ezt mindenki jól ismerte. Zeebo becsukta a könyvét, és a gyülekezet magától énekelt tovább.

Zeebo ekkor újra kezdte az egymást követő sorok diktálását; szavait a gyülekezet énekelve ismételte, míg az ének mélabús mormolással véget nem ért.

Jemre néztem, ő pedig a szemé szögletéből Zeebóra, hihetetlennek tűnt fel az egész, de saját fülünkkel hallottuk.

Sykes tiszteletes ezután arra kérte az Urat, hogy részesítse áldásban a betegeket és a szenvedőket; ez így volt szokásos nálunk is, de Sykes tiszteletes név szerint felhívta a mennyei atya figyelmét a különleges esetekre.

Egyházi beszéde kíméletlen megbélyegzése volt a bűnnek, zord változata a falon olvasható jelmondatnak; óvta gyülekezetét az erős italoktól, házárdjátéktól, idegen nőkkel kötött ismeretségektől. Az alkoholcsempészés elég sok bajt okozott a Telepen, de a nők még többet. Ugyanúgy, amint a mi templomunkban is, itt is szembetaláltam magam a nők tisztátalanságáról szóló egyházi tanítással, amely, úgy látszik, minden lelkipásztornak kedvenc témája.

Jem és én ugyanilyen prédikációkat hallgattunk végig minden vasárnap, egy különbséggel. Sykes tiszteletes sokkal szabadabban használta fel a szószéket, hogy személy

szerint foglalkozzék azokkal, akik érdemtelenekké váltak az isteni kegyelemre: Jim Harady ötödik hete mulasztja el a vasárnapi istentiszteletet, pedig nem beteg; Constance Jackson tisztességesebben viselkedik – civódó természetével súlyos veszélyt idéz a fejére; a Telepen ő kerítette be elsőnek a telkét.

Mikor Sykes tiszteletes befejezte prédikációját, odaállt a szószék elé kiállított asztalhoz, és felhívta a gyülekezetet adakozásra. Ilyet mi még nem láttunk. A hívek ekkor egyenként az asztal elé járultak, és bedobták öt- és tízcenteseiket egy fekete zománcos kávésdobozba. Jem és én is odamentünk az asztalhoz, és Sykes tiszteletes halk köszönöm, nagyon köszönöm szavakkal fogadta, mikor tízcenteseink csörrenve leestek a kávésdoboz fenekére.

Elképedve láttuk, hogy Sykes tiszteletes tenyerébe öntötte ki a kávésdoboz tartalmát, majd kihúzta magát, és így szólt: – Ez nem elég, tíz dollárra van szükségünk.

A gyülekezet nyugtalanul hallgatta szavait, erre így folytatta: – Jól tudjátok, mire adakozunk. Míg Tom börtönben lesz, Helen nem mehet munkába, mert nem hagyhatja magukra a gyerekeit. Ha mindenki ad még egy tízcentest, együtt lesz a tíz dollár. – Sykes tiszteletes intett valakinek a hátsó padokban, – Alec, zárd be az ajtókat! Senki nem megy el, míg a tíz dollárt össze nem gyűjtjük.

Calpurnia a kézitáskájából némi keresés után elővett egy kopott bőr aprópénztárcát. – Kérlek, Calpurnia – mondta suttogó hangon Jem, mikor átadott neki egy fényes, ezüst negyeddollárost – , most bedobhatjuk a mienket is. Add ide a tízcentesedet, Scout!

A templomban a levegő áporodott volt, és nekem önkéntelenül az jutott az eszembe, hogy Sykes tiszteletes nyájának mindenképpen ki kell izzadnia a kívánt összeget. A nők legyezték magukat, a lábak csoszogtak a padlón, a szenvedélyes bagózók mind nehezebben várták, hogy vége legyen az egésznek.

Sykes tiszteletes erélyes hangjára riadtam fel: – Carlow Richardson, te még nem jöttél ki az asztalhoz.

Erre egy barna nadrágos, sovány férfi végigfutott a padok közt, és leszurkolt egy pénzdarabot. A gyülekezet helyeslően mormogott.

Sykes tiszteletes ekkor így szólt: – Most pedig a gyülekezet gyermektelen tagjai adjanak még tíz-tíz centet. Akkor együtt lesz a pénz.

A tíz dollár így lassan, ügyel-bajjal összegyűlt. A templom ajtaja széttárult, és üdítően langyos, friss levegő áradt be. Zeebo diktálására a gyülekezet elénekelte A Jordán kies pártjain kezdetű dicséretet, és ezzel az istentisztelet véget ért.

Szerettem volna még maradni, és mindent jól megnézni a templomban, de Calpurnia maga előtt tuszkolt. A templomajtóban még megállt, hogy beszéljen Zeebóval és családjával, Jem és én Sykes tiszteletessel beszélgettünk. Sok mindent szerettem volna megkérdezni, de jobbnak láttam, hogy várjak, és inkább Calpurniát kérdezzem meg.

– Igazán nagy örömünkre szolgált, hogy eljöttek – mondta Sykes tiszteletes. – Egyházközségünknek nincsen jobb barátja édesapjuknál.

Kíváncsiságom nem hagyott tovább békén: – Miért adják a perselypénzt Tom Robinson feleségének?

– Nem hallotta, hogy miért? – kérdezte Sykes tiszteletes. – Helénnek három kisgyermeke van, és nem mehet munkába...

– Miért nem viszi őket magával, tiszteletes úr? – kérdeztem. A mezőkön dolgozó néger le szokták tenni kisgyerekeiket valami árnyékos helyen, mialatt dolgoztak – a kis néger gyerekek a gyapotültetvény sorai közt ültek, az árnyékban, az egészen kicsinyeket pedig anyjuk indián módra a hátára kötözte, vagy külön gyapotszákban tette le a földre.

Sykes tiszteletes habozott. – Őszintén szólva, nehezen kap munkát... de ha majd elérkezik a gyapotszedés ideje, azt hiszem, Mr. Link Deas felfogadja.

– Miért ne fogadná fel, tiszteletes úr?

Mielőtt Sykes tiszteletes válaszolhatott volna, Calpurnia keze nehezedett a vállamra; erre így folytattam tovább: – Köszönjük, hogy eljöhettünk az istentiszteletre. – Jem is megismételte, amit mondtam, és már indultunk is hazafelé.

– Cal, tudom, hogy Tom Robinson börtönben van, és valami borzasztó dolgot csinált, de miért nem akarnak munkát adni Helénnek? – kérdeztem.

Calpurnia sötétkék voálszövet ruhájában és malomkerék nagyságú kalapjában kettőnk közt ballagott. – Azért, amit Tom állítólag elkövetett – mondta. – Az emberek nem szeretnék, ha bármi közül lenne Tom családja tagjaihoz.

– Tulajdonképpen mit követett el Tom, Cal?

Calpurnia felsóhajtott: – Az öreg Bob Ewell azzal vádolta meg, hogy megbecstelenítette a leányát; erre letartóztatták, és börtönbe zárták...

– Mr. Ewell? – Emlékeztem a nevére. – Azok közül az Ewellek közül való, akik csak az iskolai év első napján jönnek iskolába, többé nem? Persze, róluk mondta Atticus, hogy szemét népség... még soha nem hallottam Atticust úgy beszélni emberekről, ahogyan róluk.

– Igen, ezekről az Ewellekről van szó.

– Ha pedig mindenki tudja Maycombban, miféle emberek, biztosan szívesen adnak munkát Helénnek... Mit jelent az, hogy megbecstelenítette?

– Ezt inkább Mr. Finchől kérdezd meg – mondta Calpurnia. – Ő jobban megmagyarázza, mint én. Nem vagytok éhesek? A tiszteletes ma reggel szokatlanul hosszú prédikációt tartott, rendszerint nem szokott ilyen unalmas lenni.

– Ugyanolyan ő is, mint a mi tiszteletesünk – mondta Jem. – De miért éneklük így a dicséreteket?

– Soronként? – kérdezte Calpurnia. – Mindig is így énekeljük, amióta az eszemet tudom.

Jem erre kifejtette, hogy vásárolhatnának énekeskönyveket, ha a perselypénzt egy éven át erre a célra félreteszik.

Calpurnia nevetett. – Nem érnék el vele semmit – mondta. – Nem tudnak olvasni.

– Nem tudnak olvasni? – kérdeztem. – Ennyi ember nem tud olvasni?

– Nem bizony – bólintott Calpurnia. – Azt hiszem, legfeljebb négyen tudnak olvasni az Első Kereseti Templom Egyházközségének tagjai közül... A négy közül én vagyok az egyik.

– Hova jártál iskolába, Cal? – kérdezte Jem.

– Sehova. Hadd lássam csak, ki tanított engem olvasni? – Miss Maudie nagynénje, az öreg Miss Buford...

– Te már ilyen öreg vagy?

– Én idősebb vagyok Mr. Finchnél is – vigyorgott Calpurnia. – De hogy milyen idős vagyok, pontosan nem tudom. Egyszer Mr. Finchsel együtt próbáltuk meg kiszámítani, hány éves vagyok... én néhány évvel régebbre tudok visszaemlékezni, mint ő, tehát nem lehetek sokkal öregebb nála. Bár igaz, hogy a férfiak rövidebb időre tudnak visszaemlékezni, mint a nők.

– Mikor van a születésnapod, Cal?

– Karácsonykor szoktam tartani, azt könnyebb megjegyezni; nekem nincs is igazi születésnapom.

– De Cal – ellenkezett Jem – , te semmiképpen sem látszol olyan öregnek, mint Atticus.

– Színeseken nem látszik meg olyan gyorsan az öregség – mondta Calpurnia.

– Talán mert nem tudnak olvasni. Cal, Zeebót te tanítottad meg olvasni? – kérdezte Jem.

– Igen, bizony én, Jem úrfi. Nem is volt iskola, mikor kisfiú volt. De én megtanítottam rá. Zeebo Calpurnia legidősebb fia volt. Ha egy kicsit törtem volna a fejemet, rájöhettek volna, hogy Calpurnia elég idős lehet, hiszen Zeebónak már serdült korú gyermekei voltak – de erre nem gondoltam soha.

– Ábécéskönyvből tanítottad, mint minket? – kérdeztem.

– Nem. Mindennap elolvastam veled együtt egy oldalt a Bibliából, és aztán volt egy könyv, amelyből Miss Buford tanított, fogadok, nem tudjátok, kitől kaptam – mondta Calpurnia.

Nem tudtuk.

– A Finch nagypapától – mondta.

– Hát te Landingből jöttél Maycombba? – kérdezte Jem. – Ezt eddig nem is mondtad.

– Persze hogy onnan Jem úrfi. Ott nőttem én fel a Buford-birtok és Landing közt. Egész életemben vagy Finchéknek vagy Bufordéknak dolgoztam; akkor költöztem Maycombba, mikor a papátok és a mamátok megesküdtök.

– Mi volt az a könyv? – kérdeztem.

– Blackstone Bibliamagyarázatai.

– Szóval te abból tanítottad Zeebót olvasni? – kérdezte Jem csodálkozva.

– Igen, igen, abból, Jem úrfi. – Calpurnia félénken szája elé tette a kezét. – Több könyvem nem volt. Nagypapa azt mondta, hogy Mr. Blackstone kitűnő angolsággal ír.

– Ezért nem beszélsz te úgy, mint a többiek – mondta Jem.

– Miféle többiek?

– A többi színes. De a templomban ugyanígy beszéltél, mint ők...

Soha, még álmomban sem jutott volna eszembe, hogy Calpurnia a maga tartózkodó módján kettős életet él. Újság volt számomra, hogy a mi háztartásunkon kívül másik, különálló élete is vari, nem is szólva arról, hogy kétféle nyelven kellett beszélnie.

– Cal – kérdeztem tőle – , miért használod te a niggerbeszédet, amikor köztük, már úgy értem, hogy négerék közt vagy? Hiszen tudod, hogy nem az a helyes angol beszéd.

– Miért? Először is, mert én is fekete vagyok...

– Ez nem jelenti, hogy úgy kelljen beszélned, mikor rendesen is tudsz beszélni – mondta Jem.

Calpurnia félrebillentette a kalapját, hogy megvakarja a fejét, aztán gondosan eligazította feje búbján. – Ezt nehéz dolog megmondani – szólt. – Tegyük fel, hogy te és Scout a színesek nyelvjárásán beszélnétek otthon, ez, ugye, nem volna helyénvaló? Hogyan beszéljek hát én a fehérek nyelvén a templomban és ha néger szomszédaimmal vagyok együtt? Még azt gondolnák, hogy fenn hordom az orromat, és lenézem őket.

– De Cal, te műveltebb vagy náluk – mondtam.

– Nem szükséges mindenkivel közölni, amit tudsz, ez nem nőkhöz illő dolog, másodsorban az emberek nem szívesen viselik el az olyan társaságot, akik többet tudnak náluk. Ez idegesíti őket. Azzal, hogy művelt angolsággal beszélsz velük, rajtuk semmit nem segítesz. Nekik saját maguknak kell ezt megtanulniuk, és vagy befogod a szádat, amikor közöttük vagy, vagy a saját nyelvükön beszélsz velük.

– Cal, meglátogathatnálak én téged néha?

Cal rám nézett. – Meglátogathatsz-e, kis bogaram? Hiszen egész nap együtt vagyunk.

– Otthon, nálatok – mondtam. – Amikor hazamégy tőlünk, Atticus elvihetne.

– Amikor csak akarsz – mondta. – Örülni fogunk neki.

Épp a Radley-ház mellett haladtunk el.

– Nézz csak a tornácra – mondta Jem.

A Radley-ház felé néztem; már azt reméltem, hogy a Radley-ház kísértetét fogom látni, amint a hintaszékben napozik. De a hintaszék üres volt.

– Ne oda nézz, hanem a mi tornácunkra – mondta Jem.

Odanéztem, és merev derékkal, mintha páncélt viselne, megalkuvást nem ismerő arckifejezéssel, Alexandra néni ült a hintaszékben, mintha egész életében ott ült volna.

– Vidd be a bőröndömet az utcai hálósobába, Calpurnia – ez volt Alexandra néni első mondata. – Jean Louise, ne vakard a fejed! – ez a második.

Calpurnia fogta a nehéz bőröndöt, és kinyitotta az ajtót.

– Majd viszem én – mondta Jem, és elvette tőle. Hallottam, amint a bőröndöt nagy puffanással letette a hálósoba padlójára, és ez a tompa hang mintha örökké tartott volna.

– Látogatóba tetszett jönni? – kérdeztem Alexandra nénitől. Alexandra néni ritkán jött Landingből látogatóba, és ilyenkor szertartásosan utazott. Széles, világoszöld Buick kocsija és fekete sofőrje volt, s hallatlan gondossággal vigyázott rá, hogy mindkettő nagyon tiszta legyen, de most nyoma sem volt se kocsinak, se sofőrnek.

– Apátok nem szólt? – kérdezte. Jem és én tagadólag a fejünket ráztuk.

– Bizonyosan elfeledkezett róla. Nincs még idehaza?

– Nincs, rendesen csak késő délután érkezik – mondta Jem.

– Szóval megbeszéltük apátokkal, ideje, hogy egy ideig nálatok lakjam.

“Egy ideig” Maycombban éppen úgy jelenthetett három napot, mint harminc esztendő. Jem és én egymásra néztünk.

– Jem lassan felnőtt lesz és te is – fordult felém. – Azt beszéltük meg, hogy mindkettőtöknek jót tesz, ha egy ideig nő is lesz a házban. Még alig néhány év, Jean Louise, és érdekelni fognak a ruhák és a fiúk...

Erre sok mindent tudtam volna felelni: Calpurnia is nő, és sok esztendő el fog telni, míg engem a fiúk érdekelni fognak, a ruhák pedig soha... de inkább hallgattam.

– És Jimmy bácsi? – kérdezte Jem. – Jön ő is?

– Nem, ő Landingben marad, hogy intézze a birtok ügyeit.

Abban a pillanatban, amint megkérdeztem tőle: Nem fog Alexandra néninek hiányozni? – tisztában voltam vele, hogy ez nem volt tapintatos kérdés. Jimmy bácsi jelenléte semmit sem számított, mert soha nem szólt egy szót sem. Alexandra néni hallatlanná tette a kérdést.

Nem jutott eszembe semmi más, amiről beszélhettem volna vele. Az igazság az, hogy soha nem is jutott eszembe semmi közös téma, csak ültem, és a köztünk lefolyt, korábbi, kínos társalgásainkra gondoltam: – Hogy vagy, Jean Louise? – Köszönöm jól, néni kérem, és hogy van Alexandra néni? – Nagyon jól, köszönöm. Mit csinálsz mostanában? – Semmit. – Valamit csak csinálsz? – Nem, semmit, Alexandra néni. – De hát csak vannak barátnőid? – Igen, vannak. – És mit szoktatok csinálni? – Semmit.

Alexandra néni nyilván nagyon buta teremtésnek tartott; egyszer valóban hallottam, mikor Atticus előtt nehézfejűnek nevezett.

Lehetett valami a dologban, de most semmi kedvem sem volt kiszedni belőle. Vasárnap, az Úr szent napján, Alexandra néni rendszerint ingerült hangulatban volt, azt hiszem, a vasárnapi fűzője miatt. Alexandra néni inkább természetes volt, mint kövér, s hogy el ne hízzon, fűzőt hordott, amely rettentő magasra feltolta keblét, összeszorította csípőjét, és kidomborította a hátsó felét; olyan lett, mint egy homokóra. Bármilyen szögből néztem, félelmetesen hatott.

A délután hátralevő része nyájas, de komor hangulatban telt el, mint mindig, amikor rokonok érkeznek a házba. De ez azonnal feloldódott, mihelyt meghallottuk, hogy autó kanyarodik a ház elé. Atticus érkezett haza Montgomeryből. Jem, méltóságáról megfeledkezve, velem együtt szaladt eléje. Elvette az aktatáskáját és bőröndjét, én pedig a karjába ugrottam. Leheletfinoman megcsókolt, és én megkérdeztem: – Hoztál könyvet? Tudod, hogy itt van Alexandra néni?

Atticus igennel válaszolt mindkét kérdésemre. – Örülsz neki, hogy nálunk fog lakni? – kérdezte.

Azt mondtam, nagyon örülök, ami hazugság volt, de bizonyos körülmények között néha kénytelenek vagyunk hazudni, főleg, amikor úgysem változtathatunk a helyzeten.

– Úgy gondoltuk, szükségetek van rá... szóval, erről van szó, Scout – mondta Atticus. – Nagynénétek nekem is, nektek is szívességet tesz vele. Nem lehetek egész nap veletek, és az idei nyár nagyon melegnek ígérkezik.

– Értem, apa – szoltam, bár nem értettem egy szavát sem. Azt mindenesetre sejtettem, hogy Alexandra néni megjelenését nem annyira Atticusnak, mint inkább nagynénéknék köszönhattuk. Alexandra néni az a fajta családtag volt, aki kijelenti: – Én tudom, mi a legjobb a családnak – és biztos voltam benne, hogy most is ez történt.

Alexandra nénit a maycombiak szíves fogadtatásban részesítették. Miss Maudie Atkinson olyan rumos tortát sütött a tiszteletére, hogy berúgtam tőle. Miss Stephanie Crawford végtelen hosszú látogatásokat tett nála; ezek rendszerint úgy folytak le, hogy Miss Stephanie állandóan a fejét rázta, és azt hajtogatta, hogy: Ajajaj! Miss Rachel délutáni kávéra hívta meg Alexandra nénit a szomszédba, Nathan Radley pedig kiállt a házuk elé, és közölte vele, mennyire örül, hogy Maycombban láthatja.

Mikor Alexandra néni végleg elhelyezkedett, és beleilleszkedett mindennapi életünkbe, olyan volt, mintha mindig nálunk lakott volna. Háziasszonyi jó hírnevét nagymértékben növelték a nálunk rendezett külmissziói összejövetelek (Calpurniának nem engedte meg, hogy ilyen alkalmakkor ő készítse azokat a finom süteményeket, amelyek elengedhetetlenül szükségesek voltak ahhoz, hogy a jelenlevők meghallgassák a gyarmati keresztényekről beszámoló jelentéseket); felvették a maycombi értelmiségi hölgyek klubjába, sőt, később a klub titkárnője lett. Jelen volt minden összejövetelen, részt vett a megye életében. Alexandra néni a maga nemében ritkaságnak számított: arisztokratikus modora volt, gyermekkorában még gőzhajón utazott, szülei kitűnő leánynevelő intézetbe küldték. Életfelfogását gyermekora óta kiváltságos társadalmi helyzete alakította ki, és amikor felnőtt, jogot formált hozzá, hogy minden tudomására jutott ügyben az erkölcsbíró szerepét töltsse be; magabiztosan mindig első személyben beszélt; javíthatatlan pletykafészek volt, soha nem unatkozott, és egy pillanatra sem merült fel benne kétség, hogy kiváltságos helyzetének királyi előjogait mindenkinek tiszteletben kell tartania; mindig intézkedett, tanácsokat adott, intett és figyelmeztetett.

Alexandra néni soha nem mulasztotta el, hogy rámutasson más családhoz tartozó személyek hibáira, kiemelve saját családjuk különbségét; ez a szokása Jemet inkább mulattatta, mint bosszantotta: – Figyeld meg, miket beszél Alexandra néni, hogyan szúrja bele tuskéit néha olyanokba is, akikről később kiderül, hogy rokonok.

Mikor a fiatal Sam Meriweather öngyilkosságának erkölcsi hátterét boncolgatta, Alexandra néni azt mondta, hogy tetteinek oka a családban található beteges hajlam. Mikor egy tizenhat éves fiatal leány elnevette magát a templomban, az énekkarban, Alexandra néni kijelentette: – Érthető, a Pentfield családban minden nő léha teremtés. – Maycombban az ő elképzelése szerint mindenkiben volt valami hajlam vagy iszákosságra, vagy kártyázásra, vagy aljasságra, vagy valami különködésre.

Egy alkalommal, mikor Alexandra néni kijelentette, hogy Miss Stephanie Crawfordnak öröklött szokása, hogy mindig beleártja magát mások dolgaiba, Atticus így szolt: – Ugyan, Alexandra, mikor hagyod már ezt abba? Jól tudod, hogy a Finch családban a mi nemzedékünk az első, amelynek tagjai nem kötöttek házasságot unokatestvéreikkel. Szerinted tehát a családban hajlam mutatkozik a vérfertőzésre?

Alexandra néni erre kijelentette, hogy nem, de ezért van a család tagjainak kis lába és kis keze.

Soha nem tudtam megérteni, miért izgatja Alexandra nénit annyira az átöröklés. Nekem az volt a benyomásom, hogy a Finch család tagjai eszükkel és istenadta tehetségükkel vitték, amire vitték, de Alexandra néni homályos célzásokkal mindig azt állította, hogy egy család annál előkelőbb, minél régebben él ugyanazon a földbirtokon.

– Akkor a legelőkelőbb család az Ewelleké – mondta Jem. Az a család ugyanis, amelyhez Burris Ewell és testvérei tartoztak, három nemzedéken át ugyanazon a telken tengődött megyei közsegélyekből, a maycombi szeméttelép mögött.

De azért Alexandra néni elméletében mégis kellett lenni valaminek. Maycomb régi város. Húszmérőföldre keletre feküdt Finch's Landingtől, s noha régi város volt, furcsa módon messzire esett a folyótól. De Maycomb sokkal közelebb épülhetett volna a folyóhoz, ha ezt meg nem akadályozza egy ravasz fickó, név szerint Sinkfield, akinek abban az ősrégi időkben két disznócsapás találkozóponyján állt a vendéglője. Ez volt az egyetlen kocsmá az egész környéken, és Sinkfieldet nem zavarták a hazafiúi előítéletek; az indiánokat és a telepeseket egyaránt ellátta lőszerrel. Nem tudta, és nem is törődött vele, hogy az a hely, ahol vendéglőjét felépítette, Alabamához vagy a creek indiánok területéhez tartozik-e; neki csak az volt a fontos, hogy jól menjen az üzlete. Az üzlet kitűnően ment, mikor William Wyatt Bibb kormányzó, azzal a szándékkal, hogy az újonnan érkezett telepések területén közbiztonságot teremtsen, kiküldött két földmérőt, számítsák ki pontosan, hol van a megye földrajzi középpontja, hogy majd ott épüljön fel a közigazgatás székhelye. A földmérők Sinkfield vendéglőjében szálltak meg; közölték vele, hogy vendéglője Maycomb megye területén áll, és megmutatták neki, hol épül majd fel a megye székhelye. Ha Sinkfield nem jut arra a merész elhatározásra, hogy ez a hely az ő birtoka közelében lesz, Maycomb városát esetleg a Winston láp közelében építették volna fel, amihez neki semmi érdeke nem fűződött volna. De nem így történt, és Maycomb központja Sinkfield vendéglője köré épült ki, mert a fifikus vendéglős egyik este a sárga földig leitatta vendégeit, elővetetette velük térképeiket és tervrajzaikat; itt is, ott is igazított velük; az eredmény az lett, hogy a megyeközpont helyét az ő érdekeinek megfelelően jelölték ki. Így bocsátotta útjukra őket másnap reggel tervrajzaikkal és nyeregtáskájukban öt literes rumosüveggel, amelyből kettő-kettő a két földmérőnek, egy pedig a kormányzónak jutott.

Mivel Maycombot kormányzói székhelynek szánták, ez megkímélte a többi, hozzá hasonló méretű alabamai város primitív építkezési módjától. A város első épületei masszívak voltak, köztük a törvényszék büszke épülete, utcái jó szélesek, és a lakosok körében a tanult emberek arányszáma magas: a környék lakosai azért keresték fel az új várost, hogy fogat húzassanak, szekerük eltörött tengelyét megjavíttassák, szívüket megvizsgáltassák, pénzüket bankba tegyék, gondoskodjanak lelki üdvösségükről, és öszvéreiket megnézzessék az állatorvossal. De nehéz lett volna eldönteni, vajon Sinkfield manővere végeredményben hasznos volt-e, mert az új város túlságosan távol esett az akkori idők egyetlen közlekedési eszközétől, a folyami gőzhajóktól, és így akinek bevásárolnivalói voltak, annak a megye északi szögletéből két napig kellett utaznia, amíg eljutott Maycombba. Emiatt a város fejlődése egy évszázadra megakadt: valóságos szigetté lett a körülötte elterülő gyapotmezők és erdővidék tengerében.

Bár Maycomb a polgárháborúból kimaradt, az új kormányzat és a gazdasági pangás mégis arra kényszerítette, hogy terjeszkedjék, de nem új lakók beköltöztetésével. Ehelyett a családok egymás között házasodtak; a város lakói lassanként még külső megjelenésre is hasonlítottak egymáshoz. Időnként egy-egy maycombi fiatal Montgomeryből vagy Mobile-ből hozott házastársat, de ez ritka kivétel volt, és a közös hasonlóság megmaradt. Gyermekkoromban többé-kevésbé ez volt a helyzet.

Így aztán Maycombban bizonyos kasztrendszer alakult ki, amit én a következőképpen vettem tudomásul: a város idősebb polgárai a mostani nemzedék tagjai, hosszú évek óta éltek együtt, és ismerték egymásnak minden gondolatát és mozdulatát; bármit tettek vagy mondtak, magától értetődőnek tartották, így alakultak ki az ilyen előítéletek: A Crawfordok nem törődnek saját ügyeikkel. Minden harmadik Merriweather beteges hajlamú. – Nem lehet megbízni egyetlen Dalefield szavában sem. – Minden Buford járása ilyen. – Ezért aztán egyetlen Dalefieldtől sem fogadott el csekket senki, mielőtt diszkréten fel nem hívta a bankját; Miss Maudie Atkinson válla azért görnyedt meg, mert az anyja Buford lány; Mrs. Grace

Merriwaether azért szopogatta Lydia E. Pinkham ginespalackjait, mert ez nála csak természetes, hiszen az anyja is ugyanezt tette.

Alexandra néni úgy beleillett Maycomb világába, mint a kéz a kesztyűbe, de nem illett bele Jem és az én világomba.

Annyiszor gondoltam rá, hogyan lehet ő Atticus és Jack bácsi nővére, hogy újra eszembe jutottak a kitett és elcsérélt gyerekekről szóló, félig elfelejtett történetek, amelyeket valamikor régen Jemtől hallottam.

Ezek persze meddő töprengések voltak Alexandra néni nálunk tartózkodásának első hónapjában, mert nem sok beszélőnivalója akadt velünk, rendszerint csak az étkezéseknél és este, lefekvés előtt láttuk egymást. Nyáron soha nem tartózkodtunk a lakásban. Egy-egy délutánon persze megtörtént, hogy amikor egy pohár vízért beszaladtam a házba, a lakószobát telve találtam maycombi hölgyekkel, akik kávé szürcsöltek, suttogva beszélgettek, legyezték magukat. Ilyenkor Alexandra néni behívott: – Gyere, Jean Louise, beszélj a nénikkel.

Mikor aztán megjelentem az ajtóban, rám nézett, és egyszerre megbánta, hogy hívott, mert vagy sáros, vagy fülíg poros voltam.

– Beszéljess Lily unokanővéreddel – szólt hozzám az egyik délután, amikor elcsípett a hallban.

– Kivel? – kérdeztem.

– Hát Lily Brooke-kal, az unokanővéreddel – mondta Alexandra néni.

– Ő unokanővérünk? Nem is tudtam.

Alexandra néni mosolyában Lily Brooke unokanővérem felé gyengéd bocsánatkérés, felém erélyes rosszallás vegyült. Tudtam, hogy baj lesz, mihelyt Lily Brooke unokanéném elmegy.

Atticus sajnós elhanyagolta, hogy kioktasson bennünket a Finch család tagjairól, és nem oltott belénk semmiféle családi gőgöt. Alexandra néni behívta Jemet is, aki rosszat sejtve ült mellém a díványra, majd kiment, és egy sötétlilas kötésű könyvvel tért vissza, amelynek fedelén aranyozott betűkkel ez állt: Joshua S. St. Clair elmélkedései.

– Ezt az unokafivéred írta – mondta Alexandra néni. – Kiváló jellemű férfi volt.

Jem belelapozott a vékony kötetbe. – Ez az a Joshua bácsi, aki olyan hosszú ideig be volt csukva? – kérdezte Jem.

– Ezt te honnan tudod? – kérdezte Alexandra néni.

– Honnan tudnám? Atticus mesélte el, hogy egy kicsit meghibbant az egyetemen. Azt mondta, hogy agyon akarta löni az elnököt. Ez a bizonyos Joshua bácsi Atticus szerint csatornázási felügyelő lett, és egy ócska kováspisztollyal le akarta löni az elnököt, de a pisztoly szétment a kezében. Atticus szerint a kiszabadítása ötszáz dollárjába került a családnak.

Alexandra néni sóbálvánnyá meredt. – Na jó – mondta. – Erről még beszélünk.

Lefekvés előtt éppen Jem szobájában voltam, egy könyvet akartam kölcsönkérni tőle, amikor Atticus kopogtatott és belépett. Leült Jem ágya szélére, komolyan nézett ránk, de aztán elmosolyodott.

– Izé, hm, hm – szólalt meg. Látszott rajta, hogy valamit mondani akar, ezért köszörüli a torkát, s már arra gondoltam, hogy hiába: öregszik, pedig semmivel sem látszott öregebbnek, mint máskor; olyan volt, mint mindig. – Nem is tudom, hogyan mondjam el nektek – kezdte.

– Csak rajta, apa – szólalt meg Jem. – Valami rosszat tettünk?

Apa határozottan ideges volt. – Nem, csak azt akartam elmondani, hogy... Alexandra nénétek megkért... Jem, ugye, tudod, hogy te a Finch családhoz tartozol?

– Igen, ezt már többen közölték velem – mondta Jem, és a szeme szögletéből Atticusra nézett. Akaratlanul is éles hangon kérdezte: – Atticus, mit jelent ez?

Apa keresztbe tette a lábát, átkulcsolta a térdét, és így szólt: – Megpróbállak beavatni az élet tényeibe ...

Jem ellenszenve erre csak fokozódott. – Már ismerem ezt az egész hülyeséget – mondta.

Atticus hirtelen elkomolyodott. Felvette szenttelen ügyvédi hanghordozását, és monoton hangon így szólt: – Nagynénétek megkért, próbáljam megértetni veletek, hogy ti, te és Jean Louise, nem valami jöttment családból származtok, hanem nemes vérből – azzal el is hallgatott, és figyelte, hogy akarok elcsípni a lábamon egy odatévedt homoki bolhát.

– Igen, mi előkelő származásúak vagyunk – folytatta, mikor a bolhát megfogtam és szétnyomtam – , és nektek igyekeznetek kell ennek megfelelően viselkedni. – Atticus csak azért is folytatta. – Alexandra néni arra kért, próbáljam a lelketekre kötni, hogy úrigyerekek módjára viselkedjete. Az az óhaja, hogy beszélgessek el veletek a családról és arról, hogy a Finchek hosszú éveken át milyen előkelő szerepet játszottak Maycomb megyében, így majd lesz fogalmatok arról, hogy tulajdonképpen kik vagytok, és akkor talán majd ennek megfelelően viselkedtek – fejezte be mondókáját egyre gyorsabb tempóban.

Jem és én elképedve néztünk egymásra, majd Atticusra, akit láthatólag idegesített a gallérja, de nem szóltunk egy szót sem.

Én felvettem Jem öltözőasztaláról egy fésűt, és a fésűfogakat végighúztam az asztal sarkán.

– Hagyd ezt abba! – szólt rám Atticus.

Éles hangja szíven ütött. A fésűfogaknak csak a felén jártam, és a fésűt ledobtam a földre. Ez nem az én apám volt. Ilyen gondolatok az én apám fejében soha nem fordultak meg, és soha nem beszélt így. Ez csak Alexandra néni műve lehetett. Könnyeimen keresztül láttam, hogy Jem is kétségbeesés vesz erőt, és a szemét a földre sűti.

Nem volt hova menekülnöm, mégis sarkon fordultam, hogy elmenjek, és nekiütköztem Atticus mellényének. Belefűrtam a fejemet, és hallgattam az apró zajokat, amelyek a mellény vékony, kék szövete alól hallatszottak; ahogyan a zsebórája ketyegett, a keményített ingének halk ropogását és a lélegzésének puha hangját.

– Korog a gyomrod – mondtam.

– Tudom.

– Végy be szót.

– Igazad van – mondta.

– Ez az egész hülyeség azt jelenti, hogy ezentúl minden másként lesz, Atticus? Már úgy értem, hogy...

Éreztem kezét hátul a tarkómon. – Ne nyugtalankodj egy cseppet se – mondta. – Még nem kell félned.

Mikor ezt hallottam, tudtam, hogy Atticus megint a régi. Lábamban újra megindult a vérkeringés, és felemeltem a fejemet. – Igazán azt akarod, hogy így viselkedjünk? Nem tarthatom a fejemben, mit tettek állítólag a Finch család tagjai...

– Ne is tartsd. Felejtsd el az egészet!

Odament az ajtóhoz, kiment, és becsukta maga mögött. Majdnem becsapta, de az utolsó pillanatban visszatartotta magát, és vigyázva, halkán csukta be. Jem és én egymásra bámultunk; egyszerre megint kinyílt az ajtó, és az ajtórésen Atticus nézett ránk. Szemöldökét felvonta, és a szemüvege félrecsúszott. – Kezdek napról napra mindinkább olyan lenni, mint Joshua unokafivérek. Nem gondoljátok, hogy a végén én is ötszáz dollárjába kerülök majd a családnak?

Most már tudom, mire készült, de Atticus csak férfi volt, és ilyesmit inkább nők szoktak csinálni.

Bár Alexandra nénitől többet nem hallottunk a Finch családról, épp eleget hallottunk a városban. Szombatoként egy-egy ötcentessel a zsebünkben, mikor Jem megengedte, hogy

elkísérjem (nyilvános helyeken akkortájt már határozottan idegesítette a jelenlétem), miközben átfurakodtunk a járdán álló és a hőségben izzadó embercsoportokon, ilyeneket hallottunk:

– Ott vannak a kölykei! – Vagy: – Nézd ott a Finch gyerekeket. – Ha szerettük volna látni, kik emlegetnek ilyen barátságtalan hangon, nem láttunk mást, mint néhány farmert, akik irrigátorokat tanulmányoztak a Mayco-drogéria kirakatában. Vagy két kövér parasztasszonyt szalmakalapban egy kordélyon.

– Kódoroghatnak szabadon, és bárkit megbecsteleníthetnek, aki az útjukba kerül – jegyezte meg ránk, előttünk homályos értelmű célzással, egy csontos férfiú, akivel szembetalálkoztunk. Erre eszembe jutott, hogy kérdeznem kell valamit Atticustól.

– Mi az a megbecstelenítés? – kérdeztem tőle aznap este.

Atticus rám nézett az újságja mögül. Székében ült, az ablak mellett. Most, hogy már nagyobbak voltunk, Jem és én illőnek tartottuk, hogy Atticust egy félórára békén hagyjuk vacsora után.

Sóhajtott egyet, és azt mondta: – A megbecstelenítés az, ha valaki egy nőt erőszakkal testi kapcsolatra kényszerít, annak hozzájárulása nélkül.

– Ha csak ennyi az egész, miért nem akarta Calpurnia megmondani, mikor megkérdeztem tőle?

Atticus elgondolkodva nézett rám: – Miről beszélsz már megint?

– Megkérdeztem Calpurniától, mikor hazafelé jöttünk a templomból, de azt mondta, kérdezzem meg tőled. Akkor elfelejtettem, azért kérdelem most.

Atticus az újságot letette az ölébe. – Hadd halljam még egyszer...

Erre részletesen elmondtam neki, hogyan mentünk templomba Calpurniával. Atticus láthatólag élvezte, amit elmondtam, de Alexandra néni, aki az egyik sarokban ült, és csendben kézímunkázott, a hímzést letette és ránk bámult.

– Ti Calpurniával együtt templomból jöttetek haza azon a vasárnapon? – kérdezte.

Jem felelt a kérdésére: – Igen, magával vitt bennünket.

Erre eszembe jutott valami: – Igen, és azt is megígérte, hogy elmehetek vele a házukba egyik délután. Ha te is jónak tartod, elmegyek hozzájuk jövő vasárnap. Elmehtek? Cal azt mondtam, hogy értem jön, ha te máshová mégy a kocsival.

– *Nem* mehetsz el.

Ezt Alexandra néni mondta. Meglepődve fordultam feléje, utána újra Atticusra néztem, és rajtakaptam, hogy szemével int Alexandra néninek, de elkésett vele. Erre így szóltam Alexandra nénihez: – Én ezt nem Alexandra nénitől kérdeztem!

Ahhoz képest, hogy milyen magas férfi volt Atticus, hihetetlen gyorsan tudott felkelni vagy leülni a székébe. Már talpra is ugrott, és így szólt: – Kérj bocsánatot Alexandra nénitől – mondta.

– Én nem őt, én téged kérdeztelek...

Atticus felém fordult, és a jó szemével valósággal odaszögezett a falhoz. Hangja halálosan komolyan hangzott: – Először kérj bocsánatot Alexandra nénitől.

– Nagyon sajnálom, Alexandra néni – mormoltam.

– Most pedig vedd tudomásul a következőket – mondta Atticus. – Ha Calpurnia mond valamit, meg kell tenned, ha én mondok valamit, szintén meg kell tenned, és amíg nagynéné nálunk lesz, azt is meg kell tenned, amit ő mond. Megértetted?

Megértettem: gondolkoztam egy darabig, és arra a következtetésre jutottam, hogy méltóságom megőrzésének némi kevés látszatával csak úgy hagyhatom el a terepet, ha bemegyek a fürdőszobába, és jó soká ott maradok, hadd higgyék, oda kellett mennem. Mikor kijöttem, egy ideig a hallban ácsorogtam, és hallottam, hogy a lakószobában éles vita folyik. Az ajtón át láttam, hogy Jem egy futballújságot tart az arca elé, és a díványon ül, közben a fejét úgy kapkodja, mintha nem is újságot olvasna, hanem egy teniszmérkőzést nézne.

– Valamit tenned kéne vele – mondta Alexandra néni. – Túlságosan szabadjára engeded, Atticus, túlságosan.

– Nem látom be, mi baj származik belőle, ha meglátogatja. Cal ott is úgy tud vigyázni rá, mint idehaza.

Kiről beszélnek? Összeszorult a szívem: rólam. Úgy éreztem, hogy a halványrózsaszín falak börtönként zárnak körül, és életemben másodszor éreztem, hogy meg kell szöknöm. Azonnal.

– Jól tudom, Atticus, hogy te jó szívű, engedelkeny ember vagy, de jusson eszedbe, lányod van. Lányod, aki lassanként felnőtt.

– Éppen erre gondolok.

– És ne kerüld meg a lényegét. Ezzel előbb vagy utóbb szembe kell nézned, és jobb, ha már ma este szembenézel vele. Nincs szükség többé rá.

Atticus nyugodt hangon felelt: – Alexandra, Calpurnia nem fog tőlünk elmenni, csak amikor ő akarja. Lehet, hogy neked más a véleményed, de az elmúlt években nem tudtam volna nélküle boldogulni. Calpurnia hű tagja a családnak, és ezt a tényt neked is el kell fogadnod. Különben sem akarom, hogy halálra dolgozd magadat értünk, erre nincs szükség, és nem volna semmi értelme. Igenis szükségünk van Calpurniára, ugyanúgy, mint eddig.

– De Atticus...

– Különben sem hiszem, hogy a gyerekeket bármilyen károsodás érte, mert Calpurnia nevelte fel őket. Sőt, ha már erről van szó, bizonyos tekintetben keményebb kézzel bánt velük, mintha az anyjuk lett volna... Soha nem nézett el nekik semmit, és nem kényeztette őket, ahogyan ezt a legtöbb színes nőrsz teszi. Legjobb tudása szerint igyekezett nevelni a két gyereket, és Cal ért a gyerekekhez. Ráadásul a gyerekek is szeretik.

Fellélegeztem. Szóval nem rólam, hanem Calpurniáról beszéltek. Megkönnyebbülten mentem vissza a lakószobába. Atticus visszabújt az újságja mögé, és Alexandra néni belemerült a hímzésbe. Pank, pank, pank, pattogott a hímzőtű hegye, mikor a hímzés kifeszített szövetét átszúrta. Egy pillanatra abbahagyta, és a hímzőrámát szorosabbra feszítette: pank, pank, pank. Majd szétrobbant a dühtől.

Jem felkelt, és lábujjhegyen ment végig a szőnyegen. Intett, hogy menjek utána. Bevitt a szobájába, becsukta mögöttünk az ajtót. Elkomorodva nézett rám.

– Ezek veszekedtek, Scout.

Jem és én elég sokat veszekedtünk ekkoriban, de soha nem hallottam vagy láttam, hogy Atticusszal bárki is veszekedett volna; amit láttam, nem volt megnyugtató látvány.

– Scout, ha teheted, ne ellenkezzél Alexandra nénivel, kérlek.

Atticus megjegyzései még mindig fájtak, és elhomályosították bennem Jem kérdésének igazi értelmét. Újra felborzolódtam: – Parancsolgatni akarsz talán nekem, hogy mit tegyek?

– Dehogyan akarok. Elég baja van neki – ne okozzunk gondot mi is apának.

– Mivel van baja? – Atticuson nem látszott, hogy valami bántja.

– Ez a Tom Robinson-ügy halálra gyötri.

Erre kijelentettem, Atticust nem gyötri halálra semmi. A Tom Robinson-ügy különben sem okozott nekünk gondot, legfeljebb ha egyszer egy héten, és akkor is hamar elmúlt.

– Mert képtelen vagy bármivel sokáig törődni – mondta Jem. – Felnőtteknél ez másként van, mi...

Jem őrijítő fölényeskedése ezekben a napokban már elviselhetetlenné vált. Egyetlen kívánsága az volt, hogy olvasson és egyedül lehessen. A végén aztán mindent végig kellett hallgatnom, amit olvasott, de nem azért, mint azelőtt, hogy hátha nekem is tetszik, hanem hogy kioktasson és neveljen.

– Te tibeti láma! Mit képzelsz, ki vagy te!?

– Komolyan mondom, Scout, ha ellenkezni mersz Alexandra nénivel, elverlek.

Ez már több volt a soknál. – Te nagyképű hülye, megöllek! – Jem az ágyán ült, könnyűszerrel bele tudtam csimpaszkodni a hajába, és jól szájon vágtam. Erre Jem pofon ütött, én pedig megpróbálkoztam egy balkezessel, de belém öklözött, és elterültem a padlón. Egészen elállt a lélegzetem, de nem számított semmit, tudtam, hogy nyugodtan verekedhetünk, mert egyenlő ellenfelek vagyunk.

– Csak ne légy olyan nagy fiú! – sikítottam, és újabb ütésre készültem. Még mindig az ágyon ült, és mivel nem álltam biztosan a lábamon, teljes erőmből rávettem magam, ütöttem, cibáltam, csíptem, és a gyomrába öklöztem. Az ökölharc vad verekedéssé fajult. A végén Atticus választott szét bennünket.

– Hagyjátok abba – mondta. – Mindketten azonnal lefeküsztek!

– Kellett ez neked! – mondtam Jemnek, aki megjárta, mert ugyanakkor kellett lefeküdnie, mikor nekem.

– Ki kezdte? – kérdezte Atticus szelíden.

– Jem azt akarta, hogy azt csináljam, amit ő akar. Ugye, hogy már nem kell engedelmeskednem neki?

Atticus elmosolyodott. – Maradjunk abban, Scout, hogy akkor engedelmeskedsz neki, ha erre rá tud venni. Rendben van?

Alexandra néni is bejött, de hallgatott; lementek a haliba, és hallottuk, hogy Atticus azt mondta: – Ez csak az egyik dolog, amiről beszéltem... – Ezekre a szavakra megint helyreállt köztünk az egyetértés.

Szobáink egymásba nyíltak, és amikor becsuktam a szobám ajtaját, Jem így szólt:

– Jó éjszakát, Scout. – Jó éjszakát – mormoltam, és a sötétben tapogatózva kerestem a villanykapcsolót, hogy lámpát gyújtsak. Mikor elmentem az ágyam mellett, ráléptem valamire, ami meleg, ruganyos és elég sima volt. Nem volt olyan kemény, mint a gumi, de az volt az érzésem, hogy élőlény, és azt is hallottam, hogy elmozdul a helyéről.

Felgyújtottam a lámpát, és az ágy mellett a padlóra néztem. Akármire léptem is rá, eltűnt. Kopogtattam Jem szobája ajtaján.

– Mi az? – kérdezte.

– Milyen az, ha valaki kígyóra lép? – Érdes, hideg és puha. Miért? – Attól félek, kígyó bújt az ágyam alá.

– Viccelsz? – mondta Jem, és kinyitotta az ajtót. A pizsamanadrágját már felhúzta. Némi elégtétellel állapítottam meg, hogy az öklöm nyoma még mindig ott díszel a száján. Mikor látta, hogy komolyan beszélek, így szólt: – Ha azt gondolod, hogy csak úgy lehajolok az ágy alá, hogy az arcomba ugorjon egy kígyó, akkor nagyon tévedsz. Várj egy percig.

A konyhába ment, és a kezében egy seprővel tért vissza. – Jobb lesz, ha felállsz az ágyra – mondta.

– Gondolod, hogy igazi kígyó? – kérdeztem. Ez szokatlan dolog volt. A házak alatt Maycombban nem készítettek pincét. A talajszín felé néhány lábnyira kiemelkedő, terméskő alapzatra építkeztek. Ha meg is történt időnként, hogy hullók hatoltak be a házakba, ilyesmi elég ritkán fordult elő. Miss Rachel Haverford mindig azzal mentegette magát, hogy azért iszik meg minden reggel egy pohár tiszta whiskyt, mert még mindig nem heverte ki az ijedséget, amikor a hálószobájában a falba épített szekrénybe a pongyoláját akarta felakasztani, és egy összetekerőzött csörgőkígyót talált a kimosott fehérnemű tetején.

Jem próbaképpen benyúlt a seprővel az ágy alá. Az ágy tetejéről néztem, nem bújik-e ki egy kígyó. De nem bújt, erre Jem mélyebben nyúlt be a seprővel.

– Morog a kígyó? – kérdeztem.

– Ez nem kígyó – mondta Jem. – Ez valaki. Hirtelen egy piszkos, barna göngyöleg ugrott elő az ágy alól. Jem ütésre emelte a seprőt, és csak néhány hüvelykkel hibázta el Dili fejét.

– Szent Isten! – szólalt meg Jem elképedve. Rábámultunk, mialatt Dili lassan összeszedte magát; ő is meg volt ijedve. Ott állt, próbált kiegyenesedni és szilárdan állni a lábán, közben

hátral dörzsölte a nyakát. Mikor elszibbadt tagjaiban a vérkeringés újra megindult, megszólalt: – Hello! Jem újra Istenhez fohászott. Én nem jutottam szóhoz.

– Mindjárt éhen halok – szólalt meg Dili. – Tudtok valamit enni adni?

Mint egy alvajáró mentem a konyhába. Hoztam neki tejet és egy nagy darab rozskenyeret, ami vacsoráról maradt. Dili mohón falta az ételt, és a kenyeret szemfogával rágta, ami állandó szokása volt.

Végre magamhoz tértem és megszólaltam: – Hogy kerülsz te ide?

Meglehetősen bonyolult úton-módon. Mikor az ételtől egy kissé magához tért, Dili mesélni kezdett: új apja nem szerette, láncra verte, és az alagsorba zárta (Meridianben a házaknak rendszerint alagsoruk volt), hogy éhen haljon. Szerencséjére egy farmer, aki a ház előtt ment el, és meghallotta segélykiáltásait, megmentette az éhhaláltól nyers zöldborsóval, amelyet a derék ember hüvelyenként dobált le neki a szellőztetőn keresztül. Közben lassanként kihúzta a láncot a falból, de kezén még mindig bilincsekkel két mérföldet gyalogolt Meridiántól, akkor egy kis vándorcirkusszal találkozott, és a cirkuszosember azonnal felfogadta, hogy mossa a tevét. A cirkusszal vándorolt végig egész Mississippi államon, amíg jó tájékozódási ösztönével rájött, hogy Alabama Abbot megyéjébe jutottak; innen már csak a folyón kellett átjutnia, és ott volt Maycomb. Onnan gyalog folytatta az útját.

– Hogy jutottál el idáig? – kérdezte Jem.

Dill ellopott tizenhárom dollárt anyja erszényéből Meridianben, felült reggel a kilencórai vonatra, és a Maycomb Junction állomáson szállt le. A tizennégy mérföldnyi útból tizet vagy tizenegyet gyalogszerrel tett meg Maycombig, de nem az országúton, hanem az útmenti bozótban, mert félt, hogy a hatóságok kerestetik. Az út hátralevő részén egy gyapotszállító teherautó aljára kapaszkodott. Azt hiszi, mondta, legalább két órát töltött az ágy alatt; hallotta, hogy vacsorázunk az ebédlőben, a tányérok és az evőeszközök csörömpölésétől szinte megőrült. Azt hitte, hogy Jem és én soha nem jövünk lefeküdni; már azon a ponton volt, hogy előjön, és segít nekem megverni Jemet, aki nyilván jócskán megnőtt, de tudta, hogy Mr. Finch hamarosan közbelép; ezért okosabbnak tartotta, ha nem hagyja el rejtekhelyét. A fáradtságtól alig állt a lábán, elképzelhetetlenül piszkos volt, de végre otthon érezte magát.

– Nem kell megtudniuk, hogy itt vagy – mondta Jem.

– Majd utánanézőnk, hogy keresnek-e.

– Azt hiszem, azóta már sorra jártak minden mozit Meridianben – mondta Dili vigyorogva.

– Tudatnod kell anyáddal, hol vagy – szólt újra Jem.

– Tudatnod kell velem, hogy itt vagyok...

Dili rápillantott Jemre, aki a padlót nézte. Jem aztán felállt, és megszegte gyermekkorunk törvényeinek utolsó maradványait is. Kiment a szobából a haliba. – Atticus – hallatszott a hangja letről – , jöjj fel kérlek egy pillanatra, apa.

Dilinek az izzadságtól maszatos arca elfehéredett. Engem ájulás környékezett. Atticus megjelent a küszöbön.

Zsebre tett kézzel állt meg a szoba közepén, és szemügyre vette Dilit. Végre meg tudtam szólalni: – Rendben van, Dili. Ha apa mondani akar valamit, megmondja.

Dili rám nézett. – Semmi baj – szóltam. – Ne félj, Atticus nem fog bántani.

– Én nem félek... – mormolta Dili.

– Csak éhes vagy, mi? – szólt Atticus szokott, kellemesen nyugodt hangján. – Scout, azt hiszem, több is kitelik tőlünk, mint egy karéj száraz barnakenyér. Adj a barátunknak enni bőven, és ha visszajövök, meglátjuk, mit tegyünk.

– Mr. Finch, ne szóljon Rachel néniem, kérem, ne küldjenek engem vissza! Úgyis újra megszököm!

– Csak nyugodtan, fiam – mondta Atticus. – Senki nem akar sehova küldeni, csak az a fontos, hogy mielőbb lefeküdj. Most átmegyek Miss Rachelhez, megmondom neki, hogy itt

vagy, és megkérem, hogy nálunk alhass, gondolom, te is ezt szeretnéd. És az isten szerelmére, add vissza a földnek, amit magadra szedtél belőle, az erózió úgyszólván elég kárt okoz az országnak.

Dili szájátva bámult apa után.

– Apa szeret viccelni – szóltam. – Csak azt akarta mondani, fürödj meg. Látod, mondtam ugye, hogy nem fog bántani?

Jem a szoba egyik sarkában állt, és látszott rajta, hogy árulónak érzi magát. – Dili, szólnom kellett neki – mondta. – Nem szökhetsz el háromszáz mérföldre anyád tudta nélkül.

Szó nélkül otthagytuk.

Dili evett, evett és evett. Nem volt étel a szájában előző este óta. A pénze éppen csak a vasúti jegyre futotta; felszállt a vonatra, ahogyan szokott, nyugodtan elbeszélgetett a kalauzzal, aki arcról már jól ismerte, de arra Dili már nem tudta elszánni magát, hogy igénybe vegye a segítséget, amelyet az egyedül utazó gyermekek rendszerint megkaptak, ha a gyermek elveszítette a pénzét; a kalauz adott kölcsön annyi pénzt, ami egy ebédhez kellett az étkezőkocsiban, és a gyermek apja visszafizette a pénzt a kalauznak a végállomáson.

Dili jócskán belakott a vacsorai maradékokból, és éppen egy doboz sertéshúskonzerv után nyúlt, amikor letről, a hallból felhallatszott Miss Rachel kétségbeesett uramisten kiáltása. Dili erre reszketni kezdett.

De aztán bátran elviselte a szemrehányó szavakat: – Várj csak, majd én hazaviszlek. Otthon odavannak a kétségbeeséstől. – Szelíd megadással hallgatta, mikor nagynénje kijelentette: – Most kibújik belőled mindaz, amit a Harrisoktól örököltél. – Dili mosolygott, mikor nagynénje kijelentette: – Gondolom, most arra számíatsz, hogy itt alhatsz – és viszonzta az ölelést, amit végül is megkapott Miss Racheltől.

Atticus feltolta a szemüvegét a homlokára, és az arcát dörzsölte.

– Apátok fáradt – mondta Alexandra néni; ezek voltak az első szavak, melyeket órák óta mondott. Ott volt ő is, de valószínűleg megnémult a megdöbbenéstől. – Gyerekek, menjetek lefeküdni!

Otthagytuk őket az ebédlőben, Atticus még mindig az arcát törölgette. – Megbecstelenítés, verekedés, aztán egy szökött fiú! – mondta, és kuncogott magában. – Kíváncsi vagyok, mi mindent hoz a következő két óra.

Mivel az ügyek láthatólag elég jól alakultak, Dili és én elhatároztuk, hogy udvariasak leszünk Jemhez. Különben is Dilinek nála kellett aludnia, már csak azért is szóba kellett vele állnunk.

Felvettem a pizsamámat, egy ideig olvastam, de egyszerre csak képtelen voltam a szememet nyitva tartani. Dili és Jem csendben voltak, és mikor eloltottam az olvasólámpát, alul, az ajtóhasadéknál nem láttam fénycsíkot.

Hosszú ideig alhattam, mert mikor az oldalamat ért ütésre felébredtem, az ablakon át a lemenő hold halvány fénye árasztotta el a szobát.

– Engedj magad mellé, Scout.

– Azt gondoltam, hogy szólni kell apának – dünnyögtem. – Ne kötekedj vele.

Dili bebújt mellém az ágyba. – Én nem kötekszem – mondta. – Csak veled akarok aludni. Felébresztettek?

Valóban felébredtem, de a fejem nehéz volt az álmoságtól. – Miért tetted?

A kérdésemre nem kaptam feleletet. – Azt kérdeztem, miért szöktél el hazulról? Valóban olyan rossz hozzád, ahogyan írtad?

– Nem...

– Nem építették meg azt a csónakot, amiről írtál a leveledben?

– Azt mondta, felépítjük. De aztán mégse. Félkényökre támaszkodtam, és néztem Dili homályosan kivehető körvonalait. – Emiatt nem kellett volna elszöknöd. A nagyok félig se teszik meg, amit ígérnek...

– Nem is ez volt az oka – ők nem törődtek velem.

Még sose hallottam, hogy valaki ilyen fura okból szökjék meg hazulról. – Ezt nem egészen értem.

– Hát először is, soha nem voltak odahaza, és amikor mégis otthon voltak, kettesben akartak maradni a szobában.

– Mit csináltak?

– Semmit, csak ültek és olvastak... de nem akarták, hogy velük legyenek.

A párnámat az ágy fejének támasztottam és felültem. – Tudod te azt, hogy ma este én is elhatároztam, hogy megszököm, mert annyian vannak itt. Mire jó, hogy mindig legyen valaki körülöttem, Dili?

Dili csendesen szuszogott, csak mintha sóhajtott volna egyet.

– Jó éjszakát! Atticus egész nap nincs idehaza, sokszor csak későn este jön meg, vagy elutazik a törvényhozási ülésekre, és mit tudom még, hova. Semmi szükség rá, hogy mindig körülöttünk legyenek, és te is mit kezdenél velük, ha örökké ott volnának, Dili?

– De nem erről van szó.

Mikor Dili megértette velem, miről van szó, azon járt az eszem, mi lenne, ha Jem egészen más volna, mint amilyen; mi lenne, ha Atticus nem érezné szükségét, hogy vele legyen, segítsen és tanácsot adjak neki? Hiszen egy napig sem tud meglenni nélkülem. Még Calpurnia sem tud meglenni nélkülem. Szükségük van rám.

– Dili, nincs igazad, az otthoniaknak szükségük van rád, csak nem tudnak bánni veled. Megmondom én, mit csinálj.

Dili hangja most nagyon határozottan hangzott a sötétben: – Értsd meg, én azt akarom mondani, hogy jobban megvannak nélkülem, és én semmiben nem tudok a segítségükre lenni. Nem rosszak hozzám, megvesznek mindent, amit kívánok, de mintha azt mondanák, megkaptad, most aztán menj, és játsszál vele. A szobád tele van játékkal. Megkapod azt a könyvet, amit kérsz, de aztán menj és olvasd. – Dili mély hangon próbálta utánozni szüleit. – Te nem is vagy fiú. Fiúgyerekek elmennek hazulról, és baseballoznak a társaikkal, nem nyűgösködnek otthon, és nincsenek terhére a szüleiknek.

Dili megint rendes hangján folytatta: – Azt nem mondhatom, hogy rosszak hozzám, megcsókolnak este, lefekvés előtt, reggel is, és mindig mondják, mennyire szeretnek – Scout, szerezzünk egy bébit!

– Honnan?

Dili azt hallotta, hogy van egy ember, aki csónakján elevez egy ködös szigetre, ahol ott van mind a sok bébi, és lehet nála rendelni egyet...

– Ez hazugság. Alexandra néni azt mondja, hogy az istenke dobja le őket a kéményen keresztül. Legalábbis úgy gondolom, ezt mondta. – Alexandra néni magyarázatát egyszerre homályosnak kezdtem találni.

– Szó sincs róla. A gyereket egymástól kapják az emberek. De lehet kapni attól az embertől is, ott van nála mind a sok gyerek, és csak azt várják, hogy felébresszék őket, és az az ember lelket leheljen beléjük...

Dili megint elszenderedett. Csodás dolgok szállonghattak a feje körül, mialatt álmodott. Két könyvet is elolvasott, amíg én egyet, de neki jobban tetszett a sok csodálatos dolog, amit maga talált ki. Villámgyorsan tudott összeadni és kivonni, de neki fontosabb volt saját képzeletének álmvilága, amelyben a bábik álomba merülve várják, hogy csokorba szedjék őket, mint a liliomokat a réten. Lassan álomba beszélte magát, és magával repített engem is... De ködbe borult szigetének hallgatag csendjében is felrémlt előtte egy szomorú, szürke ház, barna ajtókkal.

– Dili?

– Hm?

– Mit gondolsz, Boo Radley miért nem szöszik el? Dili felsóhajtott, és hátat fordított.

– Lehet, hogy azért, mert nincs hova szöknie...

Többszöri telefonálás, a bűnös mellett felhozott rengeteg érv és édesanyjának hosszú, megbocsátó levele után Dili végül is Maycombban maradhatott. Egy békés hetet töltöttünk együtt. Ez nagyon rövidnek tűnt fel, és utána következett a lidércnyomás.

Egy este kezdődött, vacsora után. Dili átjött hozzánk. Alexandra néni az egyik sarokban ült, a székében, Atticus a másikban. Jem és én a padlón fekvé olvastunk. A hét nagyon békésen telt el: én szót fogadtam Alexandra néninek, Jem már kinőtt abból, hogy a fa tetején üljön, de azért segített Dilinek és nekem a házhoz új kötélhágcsót készíteni, Dili új és holtbiztos módszert eszelt ki, hogyan csalogassuk elő Boo Radleyt a rejtekhelyéről úgy, hogy semmit se kockáztassunk (szerinte savanyú cukrot kell csak elszórni a hátsó ajtótól a ház előtti kiskertig, és azt úgy fogja követni, akárcsak egy hangya). Kopogtattak az utcai ajtón. Jem ment ki, hogy megnézzé, ki az, és azt mondta, Mr. Heck Tate.

– Szólj neki, hogy jöjjön be – mondta Atticus.

– Szóltam, de többen vannak kint az udvaron, és arra kérnek, menj ki hozzájuk.

Maycombban az udvaron, az utcai ajtó előtt csak két okból szoktak várakozni: ha meghalt valaki, vagy ha politikáról volt szó. Kíváncsi voltam, ki halhatott meg. Jem és én az utcai ajtóhoz mentünk, de Atticus ránk szólt: – Menjetek vissza a szobába!

Jem leoltotta a lámpát a lakószobában, és orrát az ablakrácsához szorította. Alexandra néni ezt helytelenítette.

– Csak egy pillanatra, Alexandra néni, szeretném látni, ki az – mondta.

Dili és én egy másik ablakhoz mentünk. Atticust egy egész csomó férfi vette körül. Úgy látszott, mintha mind egyszerre beszélnének.

– Holnap viszik át a megyei börtönbe – ismételte Mr. Tate. – Nem akarom, hogy baj legyen, de nem tudom garantálni, hogy nem történik-e valami...

– Ez számárság, Heck – mondta Atticus. – Maycombban vagyunk.

– Csak azt akartam mondani, hogy nyugtalan vagyok.

– Heck, egy halasztást már sikerült kapni ebben az ügyben, és így nincs semmi ok a nyugtalanságra. Ma szombat van – mondta Atticus. – A tárgyalás valószínűleg hétfőn kezdődik. Egy éjszakára még itt tarthatja? Maycomb talán csak nem fog megfosztani ettől az egy kliensemtől, mikor ilyen nehéz időket élünk.

Halk derűtség következett, amely azonban hirtelen elhalt, mikor Mr. Link Deas szólalt meg: – Közülünk senki nem forgat a fejében semmi rosszat, én az Old Sarum-i népségtől tartok. – Nem tudná kijárni, Heck, azt a hogyszívját... azt a...

– Más bíróság illetékességét – mondta Mr. Tate. – Ennek, attól félek, most már nem sok értelme volna.

Erre Atticus mondott valamit, amit nem hallottam. Meg akartam kérdezni Jemet, de intett, hogy hallgassak.

– Különben is – folytatta Atticus – , csak nem fél attól a szemét népségtől?

– Jól tudja, milyenek, ha leisszák magukat. Vasárnap rendszerint nem rúgnak be, a nap legnagyobb részét templomban töltik... – mondta Atticus.

– De ez most rendkívüli alkalom... – szólt közbe valaki.

Morogtak és zsidogáltak. Alexandra néni egyszerre csak megszólalt, hogy ha Jem fel nem gyújtja a lámpát a lakószobában, szégyent hoz a családra. Jem nem hallotta, amit mondott.

– Kezdjük azzal, hogy nem értem, miért kellett hozzányúlnia ehhez az ügyhöz – mondta Mr. Link Deas. – Mindent elveszíthet e miatt az ügy miatt, Atticus. Én mondom, hogy mindent.

– Csakugyan ezt gondolja?

Ez szokott Atticus veszedelmes kérdése lenni. – Csakugyan ezt léped, Scout? – Egy-kettő, a sakktáblán máris elvesztettem minden figurámat. – Csakugyan így gondold,

fiam? Akkor olvasd ezt! – És az este hátralevő részén Jem kénytelen volt Henry W. Grady beszédein átrágni magát.

– Link, lehet, hogy az az ember a villamosszékekbe kerül, de ha van igazság, akkor nem. – Atticus hangja nyugodt volt. – És azt maguk is tudják, mi az igazság.

Az emberek köréből morajlás hangzott, és ez különösen akkor vált baljóslatúvá, amikor Atticus elindult a lépcső felé, és az emberek közelebb húzódtak hozzá.

Jem hirtelen felkiáltott: – Atticus, cseng a telefon!

Az emberek félreugrottak az útjából, a tömeg megritkult. Csupa ismerős volt: kereskedők, a városban lakó farmerek; közöttük láttuk Reynolds doktort és Mr. Averyt is.

– Hát csak vedd fel a kagylót, fiam! – kiáltott vissza Atticus.

Végül is nevetve távoztak. Mikor Atticus felgyújtotta a villanyt a lakószobában, Jemet az ablakrácsnál találta, holt sápadtan, csak az orrán látszott világosan az ablakrács nyoma.

– Miért ültök itt a sötétben? – kérdezte.

Jem csak bámult, amikor Atticus odament a székéhez, és kezébe vette az esti újságját. Néha arra gondoltam, hogy valahányszor válságos helyzetbe került Atticus, a Mobile Register, a Birmingham News és a Montgomery Advertiser mögé bújva fontolta meg, hogy mit tegyen.

– Ezek ugye, beléd akartak kötni? – kérdezte Jem. – Ki akartak kezdeni veled?

Atticus leengedte az újságját, és Jemre bámult: – Mi van az újságban? – kérdezte. Aztán szelíd hangon így folytatta: – Nem, fiam, ezek a barátaink voltak.

– Ez nem egy banda volt? – pillantott Jem a szeme sarkából Atticusra.

Atticus megpróbálta visszafojtani mosolyát, de a végén nevetve mondta: – Nem, nálunk Maycombban nincsen csöcselék vagy más ilyen ostobaság. Bandáról én még nem hallottam Maycombban.

– Egyszer a Ku-Klux kikezdett a katolikusokkal.

– Katolikusokról sem hallottam Maycombban – mondta Atticus. – Összetéveszted valamivel. Még a húszas években működött itt valami Klán, de az is inkább csak politikai szervezetként. Különben sem találtak senkit, akire rájesszenek. Egy este tüntetést rendeztek Mr. Sam Levy háza előtt, de Sam kiállt a tornácra, minden érvüket megcáfolta, és úgy lehordta őket, hogy szégyenkezve elvonultak.

A Levy családot mindenki nagyon becsülte, igen okos emberek voltak, s öt nemzedéken át laktak ugyanazon a helyen.

– A Ku-Klux feloszlott – mondta Atticus. – És soha többé nem fog feltámadni.

Hazakísértem Dilit, és éppen visszatértem, amikor Atticus ezt mondta Alexandra néninek: – ...a déli államok női lakossága érdekeit ugyanúgy, mint bárki más... de nem vagyok hajlandó semmiféle udvarias fikciót fenntartani emberi életek árán. – Ebből arra következtettem, hogy megint vitakoztak.

Jemet kerestem, és a szobájában találtam rá, az ágyán ült, mély gondolatokba merülve. – Már megint összekaptak valamin? – kérdeztem.

– Valószínűleg. Nem hagyja békén Tom Robinson miatt. Majdhogynem azt mondta: Atticus szégyent hoz a családra, Scout. Én félek.

– Mitől?

– Félttem Atticust. Árthatnak neki.

Jem jobbnak látta, hogy titokzatoskodjék; nem volt hajlandó felelni arra, amit kérdeztem, azt mondta, menjek, és hagyjam őt békében.

Másnap vasárnap volt. A vasárnapi iskola és a délelőtti istentisztelet közötti szünetben, mialatt a templomba jövök egy kicsit kiszellőztették magukat a templomudvarban, Atticust egy csoport férfi közepén láttam. Ott volt Mr. Tate is, és nekem az járt az eszemben, vajon a seriff megtért-e, mert azelőtt soha nem láttam a templomban. Ott volt Mr. Underwood is. Mr. Underwoodot Maycombban senki és semmi nem érdekelt, csak a Maycomb Tribune, amelynek egy személyben volt a tulajdonosa, szerkesztője és nyomdása. Egész napját

szedőgépe mellett töltötte, csak időnként frissítette fel magát egy-egy korsó cseresznyeborral. Hírek után ritkán járt, lapja híryanagát rendszerint házhoz vitték neki. Azt beszéltek, hogy a Maycomb Tribune minden számát saját maga költi, írja és szedi ki, amit el is lehetett hinni. Valami nagy dolog készülhet, hogy még Mr. Underwoodot is előcsalogatta barlangjából.

Atticust a templomajtóban értem el, és hallottam, amikor mondta, hogy Tom Robinsont átszállították a maycombi börtönbe. Valami olyasmit mondott, inkább önmagának, hogy ha ott tartják, nem lesz vele semmi baj. Néztam, amint a szószéktől számított harmadik padban leült a helyére, és hallgattam, ahogy ő is dünnyögi az éneket, egy-két hanggal elmaradva a többiektől: – Közelebb hozzád, Istenem, közelebb... – Soha nem ült Alexandra nénivel, Jemmel és velem egy padba. Jobb szeretett egymagában ülni.

A vasárnapok álbékességét még idegesítőbbé tette Alexandra néni jelenléte. Atticus rendszerint rögtön ebéd után bemenekült a dolgozósobájába; ha néha benéztünk hozzá, rendszeren ült forgószékén és olvasott. Alexandra néni elvonult két óráig tartó délutáni sziesztájára, és szigorúan ránk parancsolt, hogy ne merjünk lármát csapni az udvaron, mert a szomszédságban mindenki lepihent. Jem idősebb fiúhoz illendően bevette magát a szobájába egy halom futballújsággal; így aztán vasárnap délutánokon t Dill-lel kettesben kószáltunk a Szarvasréten.

Vasárnap a légpuskát nem használhattuk, így hát Jem futballját rugdostuk a réten, s ez nem volt valami nagy szórakozás. Dili megkérdezte, nem volna-e kedvem leskelődni Boo Radleyre. Azt mondtam, nem lenne szép dolog bosszantani szegényt, és így a délután hátralevő részét azzal töltöttük, hogy elmeséltem neki a télen történt eseményeket, ami eléggé érdekelte.

Vacsora előtt elváltunk; vacsora után Jem s én a szokott módon készültünk eltölteni az estét, amikor Atticus olyasmit csinált, amit nagyon érdekesnek találtunk: egy hosszú villanydróttal a kezében jelent meg a nappaliban, és a drótja végén egy villanyégő volt.

– Most elmegyek hazulról – mondta. – Már ágyban leszek, mire hazajövök, most kívánok hát jó éjszakát.

Azzal föltette a kalapját, és a hátsó ajtón kiment.

– Kocsival megy – mondta Jem.

Atticusnak volt néhány különös szokása: az egyik, hogy soha nem evett édességet, a másik, hogy szeretett gyalogolni. Amióta az eszemet tudom, a kocsiszínbén mindig ott állt egy Chevrolet kifogástalan állapotban, amelyen Atticus sok mérföldet megtett, ha hivatalos útra ment, de Maycombban naponként négyszer gyalog tette meg az utat hazulról az irodáig, ami körülbelül két mérföldet jelentett. Azt mondta, egyetlen sportja a séta. Maycombban, ha valaki minden meghatározott cél nélkül sétált, azt a következtetést vonták le belőle, hogy határozatlan ember.

Később jó éjszakát kívántam Alexandra néninek és Jemnek, lefeküdtem, és belemerültem egy könyvbe, mikor hallottam, hogy Jem fel-alá mászkál a szobájában. Nem úgy járkált, mint aki lefeküdni készül, bekopogtattam hát hozzá és megkérdeztem: – Miért nem fekszel le?

– Bemegyek egy kicsit a városba – mondta, és éppen másik nadrágot húzott.

– Miért? Már majdnem tíz óra van, Jem. Azt mondta, tudja, de mégis el kell mennie.

– Akkor én is veled megyek. Hiába mondod, hogy ne menjek, mert így is, úgy is elmegyek, érted?

Jem látta, hogy verekedés lenne belőle, ha otthon akarna tartani, s mivel nyilván azt gondolta, hogy Alexandra néni dühös lenne, ha összeverekednénk, nem szívesen ugyan, de beleegyezett, hogy vele menjek.

Gyorsan felöltöztem. Megvártuk, míg Alexandra néni eloltja a lámpát, és utána csendben lementünk a hátsó lépcsőn az udvarba. Aznap este éppen nem sütött a hold.

– Dili is szeretne velünk jönni – mondtam Jemnek suttogva.

– Azt hiszem én is, hogy igen – mondta komoran. Átugrottunk a kocsifelhajtó falán, átvágtunk Miss Rachel udvarán, és odamentünk Dili ablakához. Jem leadta a szokásos

füttyjelet: erre Dili arca megjelent az ablakban, majd azonnal eltűnt. Öt perccel később elhúzta a reteszt a kisajtón, és csendesén kijött a házból. Tapasztalt volt már az ilyen dolgokban, és csak akkor szólalt meg, mikor leért a járdára. – Na, mi van? – kérdezte.

– Jemre rájött a csavargás – mondtam. Calpurnia szerint ez minden fiúval megesik, amikor olyan idős, mint Jem.

– Csakugyan kedvem támadt csavarogni – mondja Jem. – Csak egy kicsit csavarogni.

Elmentünk Mrs. Dubose üresen és elhagyatottan álló háza mellett; kaméliáit gaz verte fel. Utána nyolc ház következett a postáig.

A tér déli oldala elhagyatottan tátongott. Az egyik sarokban óriási araukáriabokrok voltak; közöttük egy vaskorlát csillogott az utcai lámpa fényében, amelyhez a lovakat kötik. A nyilvános vécében egy lámpa égett, de egyébként a törvényszéki épületnek ez a szárnya sötét volt. A törvényszék előtti téren túl másik, nagyobb tér következett; erre üzlethelyiségek nyíltak, amelyekből itt-ott halvány fények villantak elő.

Atticus, mikor megnyitotta ügyvédi irodáját, a törvényszék épületében bérelt helyiséget, de néhány év múlva nyugodtabb környéket választott, és irodája most a maycombi bank épületében volt. Amikor a tér sarkára értünk, láttuk, hogy kocsija ott áll a bank előtt. – Benn van az irodában – mondta Jem.

De ebben tévedett. Atticus irodájához egy hosszú, fedett folyosón lehetett eljutni. A folyosó végén látnunk kellett volna a tábláját: Atticus Finch Törvényszéki ügyvéd, ha az irodában égett volna a villany, de nem égett.

Jem benézett a bank ajtaján, és megpróbálta a kilincset, de az ajtó zárva volt. – Menjünk feljebb az utcán. Hátha Mr. Underwoodnál van.

Mr. Underwood a Maycomb Tribune szerkesztői helyiségét lakásnak is használta; helyesebben a szerkesztőség feletti helyiségben lakott. Ha híreket akart szerezni a törvényszék és a börtön épületéből, csak ki kellett néznie emeleti szobája ablakából. A szerkesztőségi épület a tér északnyugati sarkán állt, úgyhogy el kellett mennünk a börtön előtt.

A maycombi börtönt a legnagyobb tiszteletben tartották, bár legrútabb volt a megyei középületek között. Atticus azt szokta mondani, hogy Joshua St. Clair bácsi is tervezhette volna. Olyan volt, mint valami rossz álom. Szörnyen kirítta város egyszerű üzletei és magas tetejű lakóházai közül. Mulatságos, miniatűr gótikus épület volt. A cellákat a földszinten és az emeleten helyezték el, egy-egy sorban; a tetőn az épületnek mord külsőt kölcsönző mellvéd díszelgett. Fantasztikus külsejét még feltűnőbbé tette vöröstégla homlokzata és a magas, gótikus ablakok vastag rácsozata. Nem valami magaslatra épült, a többi épülettől elszigetelve, hanem egyik oldalán Tyndal vas- és edényáru üzlete, a másikon a Maycomb Tribune szerkesztőségi épülete állott. A börtön állandó vita tárgya volt Maycombban. Akik gúnyolódtak rajta, azt mondták, olyan, mint egy múlt század közepén épült, nyilvános illemhely, mások azt állították, hogy tiszteletre méltó külsejével emeli a város tekintélyét. Azt persze idegenek nem is gyanították, hogy a börtön négerekkel volt tele.

Amint mentünk felfelé az utcán, messziről egy magányos villanylámpa fényét láttuk. – Furcsa – mondta Jem –, a börtön előtt nem szokott lámpa égni.

– Úgy látszik, a kapu felett ég – mondta Dili.

Hosszú villanyzsinór húzódott az egyik emeleti ablak rácsai között, végig az épület oldalán. A drót végén égő villanykörte fényénél, háttal a kapunak támasztva, Atticus ült egy széken és olvasott, semmit sem törődve a feje körül szálldosó éji bogarakkal.

Oda akartam szaladni, de Jem megfogott. – Ne menj oda hozzá – mondta –, lehet, hogy nem örülne neki. Nem történt semmi baja, gyerünk haza. Csak tudni akartam, hol van.

Amikor átvágtunk a téren, lassan egymás mögött négy poros autó kanyarodott be a meridiani országút felől. Megkerülték a teret, elhaladtak a banképület mellett, és megálltak a börtön előtt.

Senki nem szállt ki belőlük. Láttuk, hogy Atticus felnéz az újságjából. Becsukta, gondosan összehajtotta, az ölébe ejtette, és hátrtolta kalapját a fején. Látszott, hogy várta őket.

– Gyertek – szólt Jem suttogva. Átszaladtunk a téren és az utcán, és elbújtunk az ócskapiac kapujának árnyékában. Jem kidugta a fejét a kapu alól. – Közelebb mehetünk – mondta. A Tyndal-üzlet ajtajáig mentünk, elég közel, de mégis diszkrét távolságban.

Közben kiszállt egy csomó férfi. Ki egymaga, ki párosával. Az árnyalakok testet öltöttek, amint a lámpafényben a börtön kapujához mentek. Atticus nem mozdult helyéről, de az idegenektől nem láthattuk.

– Benn van, Mr. Finch? – kérdezte az egyik ember.

– Benn – hallottuk Atticus válaszát. – Alszik. Ne ébresszék fel.

Az emberek engedelmeskedtek apámnak, és suttogva beszélgettek tovább; csak később eszméltem rá, milyen félelmetesen komikus volt ez abban az egyáltalában nem mulatságos helyzetben.

– Jól tudja, hogy mit akarunk – mondta az egyik férfi. – Álljon félre az ajtóból, Mr. Finch!

– Forduljon sarkon, és már menjen is haza, Walter – mondta Atticus nyájasan. – Heck Tate itt van a közelben.

– A pokolban van itt – mondta egy másik hang. – Heck és komái valahol az erdőben vannak, és ott is maradnak reggelig.

– Valóban? És miért?

– Szalonkázásra hívták meg őket – volt a tömör válasz. – Erre persze nem gondolt, Mr. Finch, ugye?

– Gondoltam, de nem hittem el. Ez persze – szólt Atticus változatlanul nyugodt hangon – lényegesen megváltoztatja a helyzetet.

– Én is úgy gondolom – szólalt meg mély hangon valaki az emberek közül. A hang gazdája sötét árnyékban állt.

– Csakugyan így gondolja?

Két nap alatt másodszor hallottam ezt a kérdést Atticus szájából; ez könnyen azt jelenthette, hogy most kenyértörésre kerül a sor. A kínálkozó jó alkalmat nem volt szabad elmulasztani. Faképnél hagytam Jemet, és lélekszakadva futottam Atticushoz.

Jem felüvöltött, és megpróbálta, hogy elkapjon, de néhány lépés előnyöm volt vele és Dill-lel szemben. Áttörtem az italtól bűzös férfiak csoportján, és rohantam, míg el nem értem a lámpa fénykörét.

– Helló, Atticus!

Azt hittem, Atticus kellemesen fog meglepődni, de mikor ránéztem, megijedtem. Egy pillanatra tekintetéből eltűnt a félelem, de mikor Dili és Jem is odaért, újra megjelent.

Az embereken áporodott whiskyillat és disznóolák büze érzett; amikor egy pillantást vettem rájuk, láttam, hogy mind tökéletesen idegenek. Ezek nem azok az emberek voltak, akiket előző este láttam. Ektelen zavarba jöttem, egy csomó teljesen idegen ember közé kerültem.

Atticus felkelt a székről, ezúttal lassan, mint valami öregember. Az újságot gondosan letette, még a gyűrődéseket is elsimította; ujjai közben egy kissé remegtek.

– Menj haza, Jem – mondta. – Vidd magaddal Scoutot és Dilit is.

Hozzá voltunk szokva, hogy Atticus szavát, ha nem is mindig lelkesedéssel, de megfogadjuk; most azonban láttam, hogy Jemnek esze ágában sincs mozdulni.

– Menj haza, ezt mondtam!

Jem a fejét rázta. Atticus is, Jem is csípőjére tette ökölbe szorított kezét, és ahogyan így álltak szemtől szembe, alig hasonlítottak egymásra: Jem lány, barna haját és szemét, tojásdad arcát, koponyájához simuló fülét anyánktól örökölte, ami teljesen elütött Atticus deresedő, fekete hajától és szögletes arcvonásaitól, és mégis volt valami különös hasonlóság köztük; ezt kölcsönös elszántságuk okozhatta.

– Fiam, azt mondtam, menjetek haza! Jem a fejét rázta.

– Majd én hazaküldöm a fickót – mondta az egyik tagbaszakadt férfi, és durván nyakon ragadta Jemet, úgyhogy kicsi híja, hogy el nem vágódott.

– Ne merjen hozzányúlni! – kiáltottam, és gyorsan belerúgtam. Mivel mezítláb voltam, meglepődtem, mikor fájdalomtól eltorzult arccal hanyatt esett. Lábszáron akartam rúgni, de túl magasan érte a rúgás.

– Ejnye, Scout – mondta Atticus, és kezét a vállamra tette. – Ne rugdalózz. Akkor se – mondta, mikor mentegetőzni kezdtem.

– Senkinek sincs joga így bánni Jemmel.

– Rendben van, Mr. Finch, küldje el őket innen – mondta valaki dörgő hangon. – Tizenöt másodpercet adunk rá, hogy elküldje őket.

Atticus ott állt ennek a furcsa gyülekezetnek a közepén, és megpróbáltam Jemet engedelmességre bírni. – Nem megyek – Jem ezt a két szót ismételte Atticus fenyegetéseire és újabb kérésére: – Kérlek, Jem, vidd őket haza.

Kicsit untam a dolgot, de úgy éreztem, hogy Jemnek oka van rá, hogy nem akar hazamenni, mert nem lehet tudni, mi történik Atticusszal, ha bennünket hazaküld. Szemügyre vettem az embereket. Nyári éjszaka volt, s mégis legtöbbjük melegen volt öltözve, kezeslábasban és végig begombolt, hosszú ujjú pamutingben. Azt hittem, fáznak, mert az ingujjuk le volt eresztve, és össze volt gombolva a csuklójukon. Néhányan kalapjukat mélyen a szemükbe húzták. Komor arcú, álmos nézésű férfiak voltak, akik nyilván nem szoktak hozzá, hogy késő esti órákig fennmaradjanak. Ismerős arcot kerestem köztük, és végre a közepén sikerült találnom egyet.

– Helló, Mr. Cunningham!

Úgy látszik, nem hallotta, hogy neki szóltam.

– Helló, Mr. Cunningham, hogy áll az örökösödési ügye? – kérdeztem.

Mr. Walter Cunningham ügyét jól ismertem; Atticus egy alkalommal részletesen elmagyarázta. A tagbaszakadt férfi hunyorogva nézett rám, és hüvelykjét overallja szíjaiba akasztotta. Kényelmetlenül érezhette magát; megköszörülte a torkát, és a fejét félre fordította. Baráti közeledésem csődöt mondott.

Mr. Cunningham kalap nélkül volt, homloka felső részének fehér színe erősen elütött napbarnított arcától; ebből arra következtettem, hogy napközben rendszerint kalapot hordott. Nehéz bakancs volt a lábán, és egyik lábáról a másikra állva topogott.

– Nem emlékszik rám, Mr. Cunningham? Jean Louis Finch vagyok. Emlékszik, egy hikoridiót hozott nekünk? – kérdeztem, és olyan kényelmetlen érzés vett rajtam erőt, mint amikor valaki futó ismerőssel találkozik, és az nem emlékszik rá.

– Walterrel együtt járok iskolába – kezdtem újra a beszélgetést. – Az a maga fia, ugye? Ugye az, Mr. Cunningham?

Mr. Cunningham válasza alig látható fejbólintás volt, de rám még mindig nem akart emlékezni.

– Egy osztályba járunk – mondtam – , jó tanuló. Jó fiú – tettem hozzá – , igazán jó fiú. Egyszer magunkkal vittük ebédre. Talán beszélt róla magának is. Egyszer megvertem, de aztán kibékültünk. Mondja neki, hogy üdvözlöm, ha látja, jó?

Atticus azt mondta, az udvariasság mindig úgy kívánja, hogy arról beszéljünk, ami másokat, és ne arról, ami minket érdekel. Mr. Cunninghamet, úgy látszik, a fia egy cseppet sem érdekelte, ezért újra az örökösödési ügyéről kezdtem beszélni; utolsó kísérletképpen, hogy a barátságába férközzek.

– Az örökösödési szabályrendeletek rosszak – magyaráztam éppen neki, amikor egyszerre csak rájöttem, hogy az egész furcsa társasághoz beszélek. Mindenki engem nézett, néhányan még a szájukat is ellátották. Atticus már nem akarta elzavarni Jemet; Dillel együtt egymás közelében álltak, és mind ámultabban figyeltek rám. Atticus is ellátottá a száját, pedig

egyszer azt mondta, nem illik ilyesmit csinálni. Tekintetünk összetalálkozott, mire Atticus behunyta a szemét.

– Igen, Atticus, csak azt mondom Mr. Cunninghamnek, hogy az örökösödési szabályok rosszak, de te azt mondtad, hogy nem baj, ha néha sokáig eltart is az ügy... összefogtok, majd csak lesz valahogy... – Lassanként kifogyott belőlem a szó, és úgy éreztem, hogy ostobán viselkedem. Az örökösödési ügyekről nem ilyenkor kell tárgyalni.

Lassanként kivert a veríték a hajam tövén, nem tudtam elviselni, hogy ez a sok férfi mind rám bámuljon, bár mindnyájan csendben álltak.

– Mi baj? – kérdeztem.

Atticus azt mondta, hogy semmi. Sorban néztem valamennyiükre és aztán Mr. Cunninghamre is, aki ugyanolyan egykedvűen pislogott rám, mint a többiek; de egyszerre csak furcsa dolgot művelt. Leguggolt mellém, és kezét a váltamra tette.

– Megmondom neki, hogy üdvözlí, kis kisasszony – mondta.

Ezután felemelkedett, és nagy mancsával intett az embereknek: – Menjünk, emberek – szólt nekik. – Gyerünk, halljátok-e?

Ahogy jöttek, egyesével és kettesével ballagtak vissza ócska autóikhoz. Hangosan becsapták a kocsik ajtaját, a motort elindították, és már nyomuk sem volt.

Atticushoz fordultam; de ekkor már homlokát a börtön falának támasztva állt. Odaléptem hozzá, és megrántottam a kabátja ujját: – Most már hazamehetünk? – kérdeztem. Bólintott, elővette a zsebkendőjét, megtörölte az arcát, és hangosan kifújta az orrát.

– Mr. Finch?

Lágy, kicsit rekedtes hang hallatszott fentről a sötétből:

– Elmentek?

Atticus hátralépett és felnézett. – Elmentek – mondta.

– Aludjék nyugodtan, Tom. Nem fogják zavarni többé. Egészen más irányból újabb éles hang hallatszott a sötétből: – Minden pénzt rátehet, hogy nem jönnek. Őrt álltam egész idő alatt, Atticus.

Mr. Underwood kezében egy kétcsövű vadászfegyverrel hajolt ki az ablakból a Maycomb Tribune szerkesztősége felett.

Már régen ágyban kellett volna lennem, és kezdtem nagyon fáradt lenni; úgy éreztem, Atticus lentről és Mr. Underwood az ablakból egész éjszaka nem fogy ki a szóból. Végre Atticus visszajött, kihúzta a kapcsolót, mire a börtön feletti villanykörte kialudt, és felvette a széket.

– Vihetem, Mr. Finch? – kérdezte Dili, aki egész idő alatt nem szólt egy szót sem.

– Hozhatod, fiam. Köszönöm.

Útban az iroda felé Dili és én Atticus meg Jem mögött ballagtunk. Dilit a szék akadályozta a járásban, és egy kicsit elmaradtunk. Atticus és Jem jóval megelőzött, és azt hittem, hogy Jem most kikap Atticustól, amiért nem ment haza, de tévedtem. Ahogy elhaladtak az egyik utcai lámpa fénye alatt, láttam, amint Atticus megsimogatja Jem haját, olyan kézmozdulattal, mely félreérthetetlenül szeretetből fakadt.

16

Jem meghallotta, hogy szólok neki. Bekukucskált a szobáinkat összekötő ajtó részén. Amikor odajött az ágyamhoz, Atticus szobájában a villany kigyúlt. Ott maradtunk, ahol voltunk, míg el nem oltotta, és vártunk, míg elcsendesedett.

Jem akkor átvitt a szobájába, és maga mellé fektetett.

– Próbálj meg elaludni – mondta. – Holnap talán túl leszünk az egészen.

Csendben jöttünk haza, hogy ne ébresszük fel Alexandra nénit. Atticus a kocsifelhajtón leállította a kocsik motorját, és úgy gurult vele a garázsig; a hátsó ajtón csendben lopakodtunk be

a házba és szobáinkba. Nagyon fáradt voltam, és félálomban megjelent Atticus képe, amint nyugodt mozdulattal hajtogatja össze újságját, és hátratulja fején a kalapot, aztán megint Atticust láttam magam előtt egy üres utca közepén, homlokára tolt szemüveggel. Most értettem csak meg igazán az este történeteket, úgyhogy hangosan sírva fakadtam. Jem hihetetlenül tapintatosan most az egyszer nem hányt a szememre, hogy aki már majdnem kilencéves, ilyesmit nem csinál.

Másnap a reggelinél senkinek nem volt étvágya, csak Jemnek, aki három tojást evett meg. Atticus őszinte csodálattal figyelte; Alexandra néni kávéját szűrte, és csakúgy sugárzott arcáról a rosszallás. Olyan gyerekek, akik éjszaka titkon kisurrannak a házból, csak szégyent hozhatnak a családra. Atticus azt mondta, ezt a szégyent boldogan vállalja, mire Alexandra néni ezzel vágott vissza: – Badar beszéd; Mr. Underwood ott volt kezdettől fogva.

– Tudod, csak az a furcsa ebben a Braxtonban – mondta Atticus – , hogy ki nem állhatja a négereket, és egyet se volna hajlandó a közelében megtúrni.

Mr. Underwoodot a maycombi közvélemény komoly, de szabad szájú kis embernek tartotta. Apja egy bolondos pillanatában Braxton Braggnek kereszteltette, és Mr. Underwood mindent megtett, hogy rászolgáljon a keresztségben kapott nevére. Atticus azt szokta mondani, hogy a déliek hadseregének tábornokairól elnevezett emberek előbb-utóbb mind iszákosak lesznek.

Calpurnia második csésze kávéát töltött Alexandra néninek, de mikor én is könyörgő pillantást vettem rá, tagadólag rázta a fejét. – Még nagyon kicsi vagy – mondta – , majd szólok, ha már nagy leszel. – Erre azt mondtam, hogy jót tenne a gyomromnak. – Rendben van – mondta Calpurnia, és levett egy kávéscsészét a pohárszékről. Egy evőkanálnyi feketekávéat töltött bele, és utána tejet, míg a csésze meg nem telt. Kidugtam a nyelvemet, és ezzel köszöntem meg neki; mikor felnéztem, Alexandra néni rosszalló tekintetét fogtam el, de ő ezt nem nekem, hanem Atticusnak szánta.

Megvárta, míg Calpurnia kinn volt a konyhában, aztán így szólt: – Ne beszélj így előttük.

– Hogy ne beszéljek és ki előtt? – kérdezte Atticus.

– Ahogy most Calpurnia előtt beszélte. Azt mondtad, hogy Braxton Underwood nem szenvedheti a négereket.

– Miért? Biztos vagyok benne, ezt Calpurnia is jól tudja. Mindenki tudja Maycomban.

Atticuson ezekben a napokban titokzatos változást figyeltem meg, ami rendszeren olyankor jelentkezett, amikor Alexandra néniel beszélt. Csendben aláasta a tekintélyét, anélkül, hogy nyíltan felingerelte volna. Bizonyos, alig észrevehető keménység érzett a hangjában, amikor megjegyezte: – Mindent elmondhatunk Calpurnia előtt, amit itt az asztalnál elmondunk. Úgy ismer bennünket, mint a tenyerét.

– Ezt nem tartom helyesnek, Atticus. Az ilyesmi felbátorítja őket. Jól tudod, hogyan beszélnek egymás között. Bármilyen történik a városban, mielőtt a nap lemegy, már tudják a telepen.

Atticus letette a kést az asztalra: – Nem tudok olyan törvényről, amely megtiltja, hogy beszéljenek. Ha nem adnánk nekik olyan sok okot rá, hogy miről beszéljenek, nyugodtabbak lennének. Miért nem iszod meg a kávédat, Scout?

Elgondolkozva kavargattam a kávémat: – Azt hittem, Mr. Cunningham a barátod volt. Azt mondtad egyszer.

– Most is a barátom.

– De tegnap este bántani akart.

Atticus a villáját a kése mellé fektette, a tányérját félretolta, és így szólt: – Mr. Cunningham alapjában véve jó ember, de bizonyos dolgokban téved, és ez megtörténik édesmindnyájunkkal.

Most Jem szólalt meg: – Ezt nem lehet tévedésnek nevezni. Tegnap este az volt az eredeti szándéka, hogy megöljön.

– Lehet, hogy sor került volna egy kis tettlegességre – ismerte el Atticus. – Ha idősebb leszel, jobban megérted az embereket. A csőcselék mindig emberekből tevődik össze, bármiről legyen is szó. Mr. Cunningham tegnap csőcselék részévé vált, de mégis ember maradt. Minden csőcselék minden kis déli városban mindig emberekből tevődik össze, ami persze nem szolgál mentségükre.

– Szerintem sem – mondta Jem.

– Ezért volt szükség egy nyolcesztendő gyermekre, hogy jobb belátásra térjenek – mondta Atticus. – Ez azt bizonyítja, hogy bármilyen megvadult és állatias bandát le lehet szerelni, mert mégiscsak emberekből áll. Hm... talán a gyermekekből kellene rendőrséget szerveznünk. Ti, gyermekek arra kényszerítettétek az este Mr. Cunninghamet, hogy egy percre megértse és méltányolja az én szándékomat. És ez elég is volt.

Feltételeztem, hogy Jem jobban megérti majd az embereket, ha idősebb lesz; én azonban semmi esetre sem. – Ha Walter megjelenik az iskolában, az első nap megölöm – mondtam szilárd meggyőződéssel.

– Egy ujjal sem fogsz hozzányúlni – mondta Atticus határozott hangon. – Nem szeretném, ha bármelyiketek is ellenségesen viselkednék bárkivel e miatt a dolog miatt, akármi történik is.

– Ugye, most már látod – szólt Alexandra néni – , hova vezetnek ezek a dolgok. Nem állíthatod, hogy nem mondtam meg előre.

Atticus azt felelte, ezt sose mondta, aztán hátratolta székét és felkelt. – Ne haragudjatok, nehéz nap áll előttem. Jem, kérlek, ne jöjjetek be ma a városba, se te, se Scout.

Alighogy Atticus elment, a hallból Dili rohant be az ebédlőbe. – Reggel óta tele van vele a város – újságolta – , hogyan tartóztattunk fel több száz embert pusztá kézzel...

Alexandra néni rábámult, és belefojtotta a szót: – Nem volt több száz ember, és senki sem tartóztatott fel senkit. Csak néhány Cunningham-féle részeg csavargó verődött össze – mondta.

– Jól tudja Alexandra néni is, hogy Dili szeret nagyokat mondani – szólt Jem, és intett, hogy menjünk utána.

– Maradjatok ma mindnyájan az udvarban – mondta Alexandra néni, amikor kifelé mentünk az utcai tornácra.

Olyan volt, mintha szombat lenne. A megye déli részéből érkező emberek vonultak el a házunk előtt véget nem érő, lassú menetben.

Mr. Dolphus Raymond jött telivér lován, bizonytalanul, mintha tántorogna. – Nem is értem, hogy nem esik le a nyeregből – mormolta Jem. – Hogyan képes lerészegedni már reggel nyolc óra előtt?

Asszonyokkal teli szekér haladt el zörögve a házunk előtt. Széles karimájú kartonkalap volt a fejükön, és hosszú ujjú ruhát hordtak. A szekeret posztókalapos, szakállas férfi hajtotta.

– Ezek mennoniták – mondta Jem Dilinek. – Nincs gomb a ruhájukon. – A mennoniták az erdő közepén laktak, a folyón túli vidék lakóival kereskedtek, és ritkán jöttek be Maycombba. Dilit a mennoniták nagyon érdekelték.

– Mindnek kék szeme van – magyarázta Jem – , és a férfiaknak attól fogva, hogy megházasodtak, nem szabad borotválkozni. Az asszonyok szeretik, ha a szakáll csiklandozza őket.

Mr. X Billups jött öszvérháton, és integetett felénk. – Ez nagyon furcsa ember – mondta Jem. – X a keresztnéve, nem pedig a keresztnévének kezdőbetűje. Egyszer a bíróságon kihallgatták, és kérdezték a nevét. Azt mondta: X Billupsnak hívják. A bírósági jegyző kérte, hogy betűzze, erre megismételte, hogy X. A jegyző újra megkérdezte, mire még egyszer megismételte, hogy X. A végén ráírta az X-et egy papírlapra, és felmutatta, hogy mindenki lássa. Mikor megkérdezték, honnan van ilyen neve, azt mondta, a szülei ezt írták be születésekor az anyakönyvbe.

Miközben a megye lakossága elvonult előttünk, Jem beszámolt Dilinek az ismertebb figurákról, és elmondta, miről nevezetesek: Mr. Tensaw Jones a teljes alkoholtilalomra adta le szavazatát; Miss Emily Davis, mikor mások nem látják, otthon burnótozik; Mr. Byron Waller jól hegedül; Mr. Jake Slade már a harmadik hamis fogsorát hordja.

Egy szekéren különösen komor tekintetű népség haladt el előttünk. Miss Maudie Atkinson tarka virágokkal teli udvarára mutogattak, erre Miss Maudie kiállt a háza tornácára. A furcsa dolog Miss Maudie-val az, hogy bár tornáca elég messzire van, és arcvonásait nem láthatjuk tisztán, hangulata mindig jól kivehető testtartásából. Most karját csípőre tette, vállát egy kicsit leeresztette, fejét féloldalra hajtotta, és szemüvege megcsillant a napsütésben. Tudtuk, hogy arcán ilyenkor a leggonoszabb mosoly jelenik meg.

A kocsis lelassította az öszvéreket, és egy asszony éles hangon Miss Maudie felé kiáltotta: – Aki hiúságban jár, a pokol sötéttségére vettetik!

Miss Maudie erre így válaszolt: – Aki tiszta szívű, arcán derűvel jár!

Gondolom, ezek a lábmosó baptisták úgy gondolták, hogy Miss Maudie szájából a sátán szól, mert a kocsis gyorsabb ügetésre nógatta öszvéreit! Örök titok maradt előttem, mi kifogásuk volt Miss Maudie virágjai ellen, hiszen Miss Maudie, bár napjai legnagyobb részét a kertjében töltötte, félelmetes módon ismerte a Bibliát.

– El tetszik menni a bíróságra? – kérdezte Jem, mikor átmentünk az utcán a kerítésig.

– Nem én – mondta. – Semmi keresnivalóm a bíróságon.

– Nem tetszik meghallgatni a tárgyalást? – kérdezte Dili.

– Nem megyek. Rémes látvány, mikor egy szegény ördög küzd az életéért. Nézzétek ezt a sok népet, mintha a katolikusok húshagyó keddje lenne.

– Nyilvánosan kell tárgyalni az ügyét, Miss Maudie – mondtam. – Nem volna helyes, ha nem így tárgyalnák.

– Ezzel én is tisztában vagyok – mondta. – De nekem azért még nem kell feltétlenül ott lennem, mert a tárgyalás nyilvános.

Miss Stephanie Crawford ment el mellettünk. Kalapban és kesztyűben. – Ejnye, ejnye – dünnyögte. – Mennyi töméntelen nép, azt hinné az ember, hogy William Jennings Bryan szónokol valahol.

– És te hova mégy, Stephanie? – érdeklődött Miss Maudie.

– Az ócskapiacra.

Miss Maudie kijelentette, hogy még soha nem látta Miss Stephanie-t kalapban menni az ócskapiacra.

– Nem mondom – szólt erre Miss Stephanie – , lehet, hogy benézek egy pillanatra a bíróságra is, hogy lássam, mire megy Atticus.

– Csak vigyázz, nehogy tanúidézést nyomjon a kezédbe. Mikor megkérdeztük Miss Maudie-t, mire céloz ezzel, azt felelte, Miss Stephanie, úgy látszik, olyan sokat tud az ügyről, hogy akár tanúként is megidézhetik.

Délig otthon maradtunk; Atticus hazajött ebédre, és elmondta, hogy a délelőtt az esküdtszék kijelölésével telt el. Ebéd után szóltunk Dilinek, és együtt mentünk be a városba.

Az egész város mintha valami ünnepségre készült volna. A vaskorláton, ahova a lovakat és öszvéreket kötik, egyetlen üres hely sem maradt, és a szekereket a fák árnyékában hagyták a téren. A bíróság előtti térségen mindenütt falatozó farmereket lehetett látni, amint a földre terített újságlapokon ültek, ettek és kannából öntötték a meleg tejet. Sokan sült csirkét vagy hideg sertéskarajt majszoltak. A tehetősebbek coca-colás üvegeket bontottak fel. Maszatos képű gyerekek ostorukat pattogtatták a tömegben, és néhány asszony a csecsemőjét szoptatta.

A tér egyik oldalt eső sarkában négerek ültek csendben a napsütésben, szardíniásdobozokat bontottak fel, pereceket ropogtattak, és a valamivel nagyobb alkoholtartalmú Nehi-Colát itták hozzá. Közöttük ült Mr. Dolphus Raymond is.

– Jem – mondta Dili – , az az ember meg zacskóból iszik.

Mr. Dolphus Raymond zacskóból ivott: két hosszú szalmaszálon szopogatott valami italt egy barna papírzacskóból.

– Ilyet még soha nem láttam – mormolta Dili. – Hogy nem folyik ki, ami benne van?

Jem kuncogva felelt Dili kérdésére: – Egy coca-colás üveget megtöltött whiskyvel, és azért tette zacskóba, hogy ne botránkoztassa meg a hölgyeket. Majd meg fogod látni, hogy délután, ha kiszopogatja az egészet, elmegy, és újra megtölti.

– Miért ül a színesek között?

– Mindig közöttük van. Nyilván jobban szereti őket, mint minket. A megyehatár mellett lakik. Együtt él egy színes nővel és egy csomó félvér gyerekével. Majd megmutatom, ha találkozunk velük.

– Nem látszik rajta, hogy nyomorognék – mondta Dili.

– Arról szó sincs. Nagy birtoka van a folyó innenső partján, és valódi régi jó családból származik.

– Akkor miért él így?

– Mert neki így tetszik – magyarázta Jem. – Azt mondják, nem sikerült a házassága. Állítólag az egyik, hogy is hívják csak, ja igen, Spender lányt kellett volna elvennie feleségül. Nagy lakodalomra készültek, de a lakodalmat nem tarthatták meg. A menyasszonyt felöltöztették, aztán felment az emeletre, és a szájába lőtt. Vadászfegyverrel. A lába hüvelykjével húzta meg a ravaszt.

– Kiderült, hogy miért?

– Nem – mondta Jem. – Senki nem tudja, hacsak Mr. Dolphus nem. Azt beszéltek, a menyasszony megtudta, hogy egy színes nővel folytatott viszonyt, és azt tervezte, azután is megtartja, amikor megesküszik vele. Azóta egyfolytában részeg. De meg kell hagyni, a gyerekeihez igazán jó.

– Jem – kérdeztem – , mit jelent az, hogy félvér gyerek?

– Félig fehér, félig színes. Láthattál eleget ilyeneket, Scout. Emlékszel a vörös, göndör hajú lányra, aki kifutó a drogériában? Az is félig fehér. Az ilyenek sorsa igen szomorú.

– Miért?

– Nem tartoznak sehova. A színesek nem veszik be őket maguk közé, mert félig fehérek; a fehérek pedig azért, mert színesek, így aztán nincsenek se itt, se ott. Azt mondják, Mr. Dolphus a gyerekei közül kettőt felküldött északra, ahol ezt nem veszik olyan szigorúan. Ott van az egyik!

Egy kisfiú tartott felénk, akit egy néger asszony vezetett kézen fogva. Én egészen négernek néztem: arcszíne élénk csokoládébarna, széles orrcimpái és gyönyörű fogai voltak. Néha vidáman ugrándozni kezdett, s ilyenkor az anyja megrántotta a kezét, hogy hagyja abba.

Jem várt, míg elmentek mellettünk. – Ez az egyik a kisebbek közül – mondta.

– Honnan tudod, hogy félvér? – kérdezte Dili. – Én egészen feketének nézem.

– Sokszor csak onnan lehet tudni, hogy ismeri őket az ember. De az biztos, hogy félig Raymond.

– De honnan lehet tudni, hogy félvér valaki? – kérdeztem.

– Mondtam már, Scout, ha ismered őket.

– Rendben van, de honnan tudod, nem vagyunk-e négerek mi is?

– Jack Finch bácsi azt mondja, hogy egészen biztosan nem is tudhatjuk. Azt mondja, ameddig a Finchek származását vissza tudja vezetni, mi nem vagyunk négerek, de ki tudja? Valamikor a Krisztus születése előtti ősidőkben mi is származhattunk Etiópiából.

– Ha az őszövségi időkben eljöttünk onnan, ez túl régen volt, és nem számít.

– Szerintem se – mondta Jem. – De itt a mi vidékünkön, ha valakiben egyetlen csepp néger vér van, az már feketének számít. Nézzétek csak!

Valami láthatatlan jelre a téren ebédelők felkerekedtek, szanaszét szórták az újságokat, celofánzacskókat és a csomagolópapírokat. A gyerekek anyjukhoz siettek, a csecsemőket az

anyák karjukba vették; közben a férfiak, akiknek kalapja foltos volt az izzadságtól, összeszedték családjukat, és beterelték a törvényszéki épület ajtaján. A tér távoli sarkában ülő négerek, közöttük Mr. Dolphus Raymond is, felálltak, leverték a port a nadrágyujkról. Kevés volt közöttük a nő és a gyerek; rajtuk kevésbé látszott, hogy piknikhangulatban gyülekeztek össze. Türelmesen váraikoztak az ajtók előtt, a fehér családok mögött.

– Gyerünk be – mondta Dili.

–Várjuk meg, amíg mind bemennek. Atticus aligha örülne neki, ha meglátna – mondta Jem.

A maycombi megyei bíróság épülete bizonyos szempontból a hősök emléksarnokára emlékeztetett az arlingtoni temetőben. A betonból készült oszlopok, amelyek a tetőzetet tartották, túlságosan vaskosak voltak könnyű terhűkhöz képest. Amikor az eredeti épület 1856-ban leégett, csak az oszlopok maradtak meg. Az új bírósági épület ezek közé épült, tulajdonképpen odaépítették az oszlopok ellenére is. Déli porticusától eltekintve a maycombi megyei bíróság a múlt század eleji stílusban épült, és észak felől nézve elviselhető volt. A másik oldalról nézve azonban a görög stílusú oszlopok erősen elütöttek a tizenkilencedik századbéli óratoronytól, amelyben rozsdás, megbízhatatlan óraszerkezet működött; ez is mutatta, hogy a város lakosai mennyire ragaszkodtak a múlt minden maradványához.

Hogy az emeleti tárgyalóterembe jussunk, egy csomó, sötét lyukra emlékeztető helyiség mellett kellett elmennünk. Itt voltak az adóhivatalok, a megyei főjegyző, a megyei ügyész, a körzeti jegyző és a kiskorúak ügyeivel foglalkozó bíró szobái, mind teli poros aktákkal és hivatalos könyvekkel; mindenütt dohszag és a közeli nyilvános illemhely átható ammóniakillata terjengett. Ezekben a helyiségekben a villanylámpákat napközben is égetni kellett, és a gyalulatlan hajópadló hasadékaiból felszálló por mindent sűrűn belepett. Azokról, akik ezekben a hivatali helyiségekben töltötték napjaikat, valósággal lerítt szomorú környezetük hatása; apró, szürke arcú emberekké váltak, mint ha soha nem fújta volna meg őket a szél, és soha nem láttak volna napsütést.

Tudtuk, hogy sok ember lesz a tárgyalóteremben, de arra nem számítottunk, hogy ilyen nagy tömeget találunk már a földszinten, a hallba vezető folyosón is. Elszakadtam Jemtől és Dilitől, de aztán előbbre hatoltam a folyosón a lépcsők irányába, mert tudtam, hogy hamarosan értem jön Jem. Egyszerre csak a Tétlen Vénemberek Klubjának tagjai közé keveredtem, és igyekeztem minél kevesebb feltűnést kelteni. A klub tagjai fehér ingbe és khaki szövetnadrágba öltözött, nadrágtartós öregemberek voltak. Ezek egész életüket semmittevéssel töltötték, öreg korukban pedig naphosszat fenyőfa padokon üldögéltek a tér tölgyfái alatt. Figyelmesen megbírálták a bíróság tevékenységét, és Atticus szerint hosszú évek megfigyeléseiből legalább olyan jól ismerték a jogot, mint a bíróság elnöke. Rendszerint belőlük került ki a bírósági tárgyalások egész hallgatósága, és látszott rajtuk, mennyire kedvük ellenére van a most betolakodott tömeg, amely csak zavarja állandó multságuk megszokott kényelmét. Mikor egymással beszélgettek, hangjukon megéreztem, hogy amit mondanak, annak magától értetődően milyen nagy súlya van. A beszélgetés Atticusról folyt.

– Tudja ő, hogy mit csinál – mondta az egyik.

– Én nem vagyok ebben olyan biztos – szólt a másik. – Atticus Finch folyton csak a könyveket bújja.

– Olvas, mindig csak olvas... – A klub tagjai kuncogva nevettek.

– Nem árt, ha tudod, Billy – mondta a harmadik –, hogy Atticust a bíróság jelölte ki védőül e mellé a nigger mellé.

– Igen, de Atticus ambicionálja, hogy jól is lássa el a nigger védelmét. Ezt nem szeretem benne.

Ez újság volt számomra, s más fényt vetett a dolgokra: Atticusnak tehát vállalnia kellett a védelmet, akár akarta, akár nem. Különösnek tartottam, hogy előttünk erről semmit nem szólt, pedig sokszor felhasználhattuk volna az ő és a magunk védelmére. Azért csinálja, mert

csinálnia kell: ez sok veszekedésnek és vitának elejét vehette volna. De mivel magyarázható a város magatartása? Atticust a bíróság rendelte ki védőül. Atticus ambicionálja a védelmet. Ez az, ami nem tetszik nekik. Sehogyan se értettem a dolgot.

A négerek megvárták, míg a fehérek felmennek a lépcsőn. – Hé, várjatok egy percig – mondta a klub egyik tagja, és felemelte a sétabotját. – Ne menjetek még fel!

A klub tagjai felvászorogtak a lépcsőn, s beleütköztek Dilibe és Jembe, akik lefelé jöttek, s engem kerestek. Keresztülfurakodtak az öregek közt, és Jem odakiáltott hozzám: – Gyere, Scout, nincs már egyetlen ülőhely sem. Kénytelenek leszünk állni.

– Nézzetek oda! – mondta Jem ingerülten, mikor a sok néger csődült felfelé. Az öregek, akik megelőzték őket, nyilván elfoglalták az összes állóhelyeket. – Nem volt szerencsénk, méghozzá az én hibámból – jelentette ki Jem. Ott álltunk kétségbeesetten a fal mellett.

– Nem férnek be?

Sykes tiszteletes nézett ránk, fekete kalappal a kezében.

– Jó napot, tiszteletes úr – szólt Jem. – Scout az oka az egésznek.

– Lássuk csak, mit tehetünk?

Sykes tiszteletes előrefurakodott, és felment a lépcsőn, majd néhány perccel később visszajött. – A tárgyalóteremben nincs egyetlen szabad hely sem. Hajlandók velem feljönni az erkélyre?

– De mennyire – mondta Jem. Sykes tiszteletest megelőzve, boldogan siettünk a tárgyalóterembe; onnan felmentünk egy oldallépcsőn és megvártuk. Sykes tiszteletes lihegve jött mögöttünk, és udvariasan vezetett bennünket a sok fekete között az erkélyen. Négy néger felállt az első sorban, és a helyüket átadták nekünk.

A színeseknek fenntartott erkély úgy húzódott a tárgyalóterem három oldalán, mint valami ház első emeleti verandája, innen jól láthattunk mindent.

Az esküdtek a magas ablakok alatt, a terem bal oldalán ültek. Napbarnított mind, magas és szikár farmerek, de ez csak természetes volt: városiak ritkán kerültek be az esküdtszéki tagok közé, vagy ha igen, akkor is inkább kimentették magukat. Egy-két esküdt úgy festett, mint valami jobban öltözött Cunningham. Egyelőre mindnyájan merev derékkal ültek, és figyelmesen várták a történendőket.

A körzeti ügyész, egy másik férfi, valamint Atticus és Tom Robinson nekünk háttal, külön asztalok mellett ült. Az ügyész asztalán egy barna könyv és néhány sárga füzet hevert. Atticus asztalán semmi sem volt.

A korláton belül, amely a hallgatóságot elválasztotta a bíróságtól, bőrrel bevont székeken ültek a tanúk. Ők is háttal voltak felénk.

A bírósági emelvényen már ott ült Taylor bíró, mint valami öreg, álmos cápa; kalauzhala, a jegyzője, gyorsan írt valamit lenn, az emelvény előtti asztalon. Taylor bíró ugyanolyan volt, mint minden bíró, akit eddig láttam, nyájas, ősz hajú, arca kicsit vöröses, és a tárgyalásokat félelmetes közvetlenséggel vezette – a lábát néha felrakta az emelvény korlátjára, és zsebkésével tisztította a körmeit. Hosszú jogi vitákban, különösen ebéd után, úgy látszott, mintha elszundítana; de álmosága nyomban megszűnt, mikor valamelyik ügyvéd szándékosan lelökött egy csomó nehéz jogi könyvet a padlóra, kétségbeesett kísérletképpen, hogy így ébressze fel. Taylor bíró ekkor, anélkül, hogy szemét felnyitotta volna, dűnnyögve megszólalt: – Mr. Whitley, ha még egyszer ilyesmit tesz, száz dollárjába fog kerülni.

Taylor bíró nagyon képzett jogász volt, és bár bírói kötelességét látszatra nem vette túlságosan komolyan, minden eléje kerülő ügy tárgyalását igen erélyesen vezette. Egyetlenegyszer esett meg, hogy nyílt tárgyalás közben látszólag holtpontra jutott, és ezt Cunninghamék okozták. Old Sarumban, ősi fészkükben, két család lakott, akik között kezdetben semmi rokoni kötelék nem volt, de sajnos ugyanúgy hívták őket. Később a Cunninghamék összeházasodtak a Coninghamékkal: az azonos családi név eltérő írásmódja mindaddig nem okozott különösebb zavart, míg az egyik Cunningham nem vezett össze egy

Coninghammel bizonyos telekkönyvi bejegyzések miatt, és emiatt perre került a sor. Jeems Cunningham előadta, hogy anyja az okiratokon és más alkalmakkor is Cunninghamnek írta ugyan a nevét, de valójában Coningham volt, írni azonban alig tudott, olvasni sem igen, hozzá még a látása sem volt a legjobb, amikor esténként a verandán ült, a ház előtt, és szemétől távol kellett tartania, amit olvasott. Taylor bíró kilenc órán át hallgatta Old Sarum lakosainak fantasztikus vallomásait, s a végén elutasította a keresetet. Mikor megkérdezték, milyen alapon, Taylor bíró csak annyit mondott, hogy bíróság félrevezetésére irányuló összejátszás miatt, s kijelentette, reméli, hogy a felek óhaja teljesült, mert kibeszélhették magukat a nyilvánosság előtt, így is volt. Csakugyan ezt akarták.

Taylor bírónak volt egy érdekes szokása. Megengedte a dohányzást a tárgyalóteremben, de ő maga nem dohányzott. Néha azonban akadt olyan szerencsés, aki látta, hogy hosszú szivart vett a szájába, de nem gyújtotta meg, csak lassanként szétrágta. A szivar apránként eltűnt a szájában, majd összerágva és Taylor bíró emésztőnedveivel összekeveredve megjelent a hamutálcán. Egyszer megkérdeztem Atticust, hogyan képes Mrs. Taylor megcsókolni a férjét, de Atticus kijelentette, nemigen szoktak csókolózni.

A tanúk padja Taylor bírótól jobbra volt, és amikor leültünk helyünkre az erkélyen, Mr. Heck Tate már ott ült.

17

– Jem, hol ülnek Ewellék? – kérdeztem.

–Pszt! – mondta Jem. – Mr. Heck Tate kihallgatása folyik.

Mr. Tate kiöltözött erre az alkalomra. Rendes polgári ruhát vett fel, és ebben ő is ugyanolyan volt, mint bárki más; most nyoma sem volt a magas szárú csizmának, lumberjacknek és a töltényekkel teletűzdelt övnek. Ettől a perctől kezdve már nem féltem tőle. Előrehajolva ült a tanúk padján, kezét összekulcsolta a térdén, és figyelmesen hallgatta a körzeti ügyészt.

Az ügyészt, Mr. Gilmert nemigen ismertük. Abbotsvilleben lakott, és csak olyankor láttuk, mikor a bíróság ülésezett, akkor is csak ritkán, mert a bírósági tárgyalások egyikünket sem érdekelték különösebben. Kopaszodó, borotvált arcú férfi volt, negyven és hatvan között. Bár háttal ült nekünk, tudtuk, hogy fél szemére egy kicsit bandzsít, s ennek előnyeit igyekezett is kihasználni. Úgy látszott, mintha nézne valakire, mikor valójában nem nézett rá, s ezzel szörnyen zavarba tudta hozni az esküdteket és a tanúkat, akik abban a hiszemben voltak, hogy vizslaszemekkel figyeli őket, és ezért gondosan figyeltek minden szavára.

– ...a saját szavaival, Mr. Tate – mondta Mr. Gilmer.

– Szóval – kezdte Mr. Tate, megigazította a szemüvegét, és a térdére nézve beszélt –, elhívtak...

– Tudna az esküdtek felé fordulva beszélni, Mr. Tate? Köszönöm. Ki hívta el?

– Bob, akarom mondani Mr. Bob Ewell, aki itt van a teremben, jött értem egy este – mondta Mr. Tate.

– Melyik este, Mr. Tate?

– November huszonegyedikén – folytatta Mr. Tate. – Éppen hazafelé készültem a hivatalból, amikor Bob... Mr. Ewell megérkezett, nagyon izgatott volt, és kért, hogy menjek gyorsan hozzájuk, mert egy nigger erőszakot követett el a leányán.

– Ön elment?

– Természetesen. Kocsiba ültem és mentem, amilyen gyorsan tudtam.

– És mit látott?

– A leány a padlón feküdt, a bejárattól jobb kéz felé eső szoba közepén. Csúnyán össze volt verve, de talpra állítottam, ő megmosta az arcát egy vödörben, a szoba sarkában, és erre rendbejött. Megkérdeztem, ki bántalmazta, és a kérdésemre azt felelte, hogy Tom Robinson.

Taylor bíró, aki elmerülten tanulmányozta a körmeit, felnézett, mint aki ellenvetésre számít, de Atticus hallgatott.

– Megkérdeztem a leánytól, hogy Robinson verte-e így össze, erre azt mondta, igen, ő. Megkérdeztem azt is, hogy erőszakot követett-e el rajta, s erre is igent mondott. Erre elmentem Robinsonhoz, és átvittem Ewellékhez. A leány felismerte, mire Robinsont letartóztattam. Ennyi volt az egész.

– Köszönöm – mondta Mr. Gilmer.

– Van kérdése, Atticus? – kérdezte Taylor bíró.

– Igen, van – volt a válasz. Atticus asztala mellett ült; székét ferdére tolt, lábát keresztbe rakta, és karját a szék támlájára tette.

– Hívott orvost, seriff? Hívott valaki orvost? – kérdezte Atticus.

– Nem, uram – mondta Mr. Tate.

– Nem hívott orvost?

– Nem, uram – ismételte meg Mr. Tate.

– Miért nem? – kérdezte Atticus élesebb hangon.

– Megmondom, miért. Nem volt rá szükség, Mr. Finch. A lányt csúnyán összeverték. Nyilvánvaló volt, hogy erőszak történt.

– De orvost nem hívott ugye? Mialatt ott volt, küldött valakit orvosért, hozott magával orvost, vagy elvitték a leányt orvoshoz?

– Nem, uram...

Taylor bíró közbeszólt: – A seriff háromszor felelt a kérdésére, Atticus. Nem hívott orvost.

– Csak határozottan le akartam ezt szögezni, bíró úr – mondta Atticus, és Taylor bíró mosolygott.

Jem most erősen markolta az erkély korlátját. Hallottam, hogy mély lélegzetet vesz. Lenéztem a terembe, de nyomát sem láttam semmiféle izgalomnak, és azon gondolkodtam, hogy miért viselkedik Jem ilyen drámaian? Dili és a mellettünk ülő Sykes tiszteletes is némán figyelt. – Mi az? – kérdeztem suttogva Jemtől, de a felelet csak szemrehányó pisszegés volt.

– Seriff – szólalt meg ismét Atticus – , ön azt állítja, hogy a leányt csúnyán elverték. Honnan állapította meg?

– Hát...

– Írja csak le pontosan a sérüléseket, Heck.

– Hát... össze volt verve a feje. A karján erős horzsolások nyomai voltak, s a dolog körülbelül egy fél órával korábban történt...

– Ezt honnan tudja?

Mr. Tate elmosolyodott. – Bocsánat, én is csak tőlük hallottam. Mindenesetre tele volt horzsolásokkal, mikor odaérkeztem, és a szeme kezdett bedagadni.

– Melyik szeme?

Mr. Tate összehunyorította a szemét, és a haját a kezével hátrasimította. – Lássam csak – mondta halkán, aztán úgy nézett Atticusra, mint aki a kérdést gyerekesnek tartja.

– Nem tud rá visszaemlékezni? – kérdezte Atticus. Mr. Tate egy láthatatlan személyre mutatott, de mintha ott állna közvetlen közelében: – A bal.

– Még csak egy pillanat, seriff – mondta Atticus. – Az a szeme, amely az ön bal szemével volt szemközt, vagy valójában a bal szeme?

– Helyes az észrevétele, Mr. Finch – szólt Mr. Tate – , mégis a jobb szemének kellett lennie. Most már emlékszem is, hogy a horzsolások arcának azon az oldalán látszottak...

Mr. Tate újból hunyorított, mintha a kérdés valami okból egyszerre egészen világos lenne előtte. Azután a fejével Tom Robinson irányába fordult és ránézett, aki erre, mintha ösztönösen tenné, felemelte a fejét.

Valami megvilágosodott Atticus előtt, mert felugrott a helyéről. – Szíveskedjék megismételni, amit mondott.

– A jobb szeme volt, ezt mondtam.

– Nem... – Atticus odament a bírósági jegyző asztalához, és lehajolt a jegyző dühödtt buzgalommal író kezéhez. A jegyző abbahagyta az írást, visszalapozott a gyorsírási füzetben, és már olvasta is: – Mr. Finch, most már emlékszem, a sérülések arcának azon az oldalán látszottak.

Atticus felnézett Mr. Tate-re: – Szóval, melyik oldalon, Heck?

– A jobb oldalon, Mr. Finch, de több sérülés is volt a lányon, Mr. Finch. Beszámoljak azokról is?

Úgy látszott, mintha Atticus újabb kérdést akarna feltenni, de aztán csak ennyit mondott: – Igen, mondja el, milyen sérülések voltak még rajta! – Mialatt Mr. Tate beszélt, Atticus Tom Robinsonra nézett, mintha azt akarná mondani, hogy erre nem számítottak.

– A karján kék foltok voltak, és megmutatta a nyakát is. Határozottan lehetett látni az ujjnyomokat a nyelőcső

– Körös-körül? Vagy csak a nyak hátsó oldalán?

– Szerintem körös-körül, Mr. Finch.

– Gondolja?

– Igen, uram, vékony nyaka van, bárkinek az ujjai körülérhetik...

– A kérdésekre csak igennel vagy nemmel válaszoljon, seriff – mondta Atticus szárazon, és Mr. Tate elhallgatott.

Atticus leült, intett a körzeti ügyésznek, aki a fejét rázta a bíró irányába, az pedig Mr. Tate-nek bólintott, aki merev mozdulattal felkelt, és elment a tanúk padjától.

Alattunk a fejek elfordultak, lábak csoszogtak a padlón, az apró gyerekeket vállra emelték, néhány gyerek pedig kiszaladt a teremből. A mögöttünk ülő négerek halkán suttogtak egymás között. Dili azt kérdezte Sykes tiszteletestől, hogy tulajdonképpen mi történt, de a tiszteletes nem tudta. Eddig a tárgyalás teljes unalomba fűlt: senki nem mennydörgött, nem volt vita vagy összecsapás a vád és a védelem képviselői között, semmi drámai esemény nem történt, amit láthatólag mindenki nagy csalódással fogadott. Atticus olyan kedélyesen tárgyalt, mintha csak valami birtokperrel lett volna szó. Nála jobban senki sem értett hozzá, hogy lecsillapítsa a háborgó kedélyeket, s még egy ilyen tárgyalást is, ahol arról volt szó, hogy megbecstelenítettek egy leányt, olyan unalmassá tudott lenni, mint egy templomi prédikáció. Elfeledkeztem a réműletről, amelyet a whisky- és istállószagú férfiak és az éjszaka csendjében felhangzó, rekedtes férfihang keltett bennem. – Elmentek, Mr. Finch? – A nappal elűzte a kísérteteket, és azt hittem, hogy most már rendbejön minden.

A hallgatóság soraiban mindenki olyan nyugodt volt, mint Taylor bíró – Jem kivételével. Jelentősegteljesen vigyorgott, a szeme vidáman csillogón, valamit mormolt bizonyításkiegészítésről, biztos voltam benne, hogy csak fel akar vágni.

– Róbert E. Lee Ewell!

A bírósági írnok harsogó hangjára egy apró termetű, hetyke tartású férfi kelt fel a helyéről és furakodott előre a bírósági emelvényhez; a nyaka hátul elvörösödött a neve hallatára. Mikor megfordult, hogy letegye az esküt, láttuk, hogy az arca ugyanolyan vörös, mint a nyaka. Azt is láttuk, hogy semmiben sem hasonló a nagy Lee tábornokhoz, akiről a nevét kapta. Frissen mosott, ritkás haja égnek állt, vékony, hegyes és fényes orra volt, és szinte nem is volt álla, a feje pedig valósággal egybenőtt kurta nyakával.

– Isten engem úgy segítjen – mondta hetvenkedő hangsúllyal.

Minden Maycombhoz hasonló nagyságú városban akadtak az Ewellékhez hasonló családok. Helyzetükön a gazdasági viszonyok hullámozása semmit nem változtatott – az Ewellek megyei segélyekre szorulva tengődtek a gazdasági virágzás napjaiban ugyanúgy, mint a legsúlyosabb gazdasági pangás idején. Az oktatásügyi hatóságok képtelenek voltak iskolába

járásra kényszeríteni rengeteg számú ivadékukat, a közegészségügyi hatóságok nem tudták kigyógyítani őket a velük született betegségekből, sem megszabadítani a különféle férgekől, sem a piszkos környezet okozta bajoktól.

A maycombi Ewellek a városi szemételep mögött, egy hajdani négerkalyibában laktak. A kalyiba deszkafalaira bádoglemezeket, a tetőre pedig konzervdobozok kiegyenesített fémlapjait szögezték rá, de azért jól látszott, hogy a ház eredetileg milyen lehetett. A négyszögletes alakú háznak négy apró szobája volt, amely egy verandára nyílt, alapzata mindössze négy ügyetlenül kifaragott mészköttömbe volt. Ablak gyanánt négyszögletes rések szolgálták a szobák deszkafalán, amelyekre nyáron pezsétes szúnyoghálót szegeztek fel, hogy védekezzenek a közeli szemételepről rajzó töméntelen légytől és rovartól.

A rovarok a szemételepen nem találtak valami sok táplálékot, mert a szemetet az Ewell család tagjai naponként szorgosan átkutatták, és fáradozásuk gyümölcse (már ami persze nem volt ehető gyümölcs) a kalyiba udvarát olyanná tette, mint örült gyermekek játszóterét. Kerítésül korhadt fadarabok, seprő- és ásonyelek, rozsdás, eldobott szerszámok, fogatlan gereblyék, lapátok, törött kocsitengelyek, elgörbült kapák szolgálták, és az egészet szögesdrót darabok tartották össze. Az így körülbarikádózott udvarban téglákra rakva egy kerék nélküli, vén Ford kocsikarosszériája állt, mellette szemétre dobott fogorvosi szék, használhatatlan jégszekrény és más apróbb tárgyak: ócska cipők, üres rádiódobozok, törött képketrek és lyukas befőttesüvegek, közöttük, élelmet remélve, sovány csirkék kapirgáltak.

De ami legjobban meglepte a maycombiakat: az udvar egyik sarkában, a kerítés mellett hat zománcát vesztett agyagedényben gyönyörű muskátlitövek virultak, mintha csak Miss Maudie gondozta volna őket, ha ugyan Miss Maudie megtűrt volna a kertjében olyan közönséges virágot, mint a muskátli. A muskátlitövek állítólag Mayella Ewellé voltak.

Senki nem tudta biztosan, hány gyerek van az Ewell családban. Egyesek szerint hat, mások szerint kilenc, rendszerint több szurtos arc jelent meg az ablakokban, amikor valaki elment a ház előtt. Igaz, hogy jóformán senki nem járt arra, hacsak karácsonykor nem, mikor az egyházak szeretetsomagokat osztogattak, és a polgármester megkérte a lakosságot, hogy Zeebónak nyújtott segítségképpen a leszedett karácsonyfát és az összegyűlt szemetet maga vigye ki a szemételepre.

Atticus előző karácsonykor minket is magával vitt, mikor ő is eleget tett a polgármester kérésének. Az országútról egy salakút vezetett a szemételepen keresztül egy kis néger településhez, amely mintegy ötszáz yardnyira volt Ewellék házához. Az országútra vagy háttal kellett visszamenni a szemételepről, vagy végigmenni a salakúton egészen a néger házáig, és úgy fordulni vissza. Legtöbben ezt tették, megkerülték a négertelepet, és úgy tértek rá újra az országútra. A hideg decemberi alkonyaton az apró négerházak tisztáknak és barátságosoknak látszottak; halványkék füst szállt fel a kéményekből, és az ajtókon át látni lehetett a tűzhely arányló fényét. Kellemes illatok terjengtek: a roston sült csirke és szalonna szaga egybevegyült a csípős esti levegővel. Jem és én úgy gondoltuk, hogy talán mókuspecsenyét sütnék, de Atticus, aki sokáig élt falun, megállapította, hogy oposszumot és üregi nyulat; de ezek az illatok mind eltűntek Ewellék háza táján.

A tanúk padja előtt álló, apró termetű férfit csak az különböztette meg közvetlen szomszédaitól, hogy forró vízben külön erre az alkalomra lúgos szappannal fehérre mosta az arcbőrét.

– Mr. Robert Ewell? – kérdezte Mr. Gilmer.

– Az a nevem, százados úr.

Mr. Gilmer tartása egy kicsit megmerevedett, és én megsajnáltam. Talán el kellene mondanom valamit magyarázatképpen. Azt hallottam, hogy az ügyvédek gyermekeinek, amikor szüleiket bírósági tárgyalásokon nagy vita középpontjában látják, helytelen elképzeléseik támadnak: azt gondolják, hogy a szemben álló fél személyes ellensége apjuknak – s emiatt sokat gyötrődnek. Annál inkább meglepődnek, mikor szüleik az első szünetben

ellenfelekkel parolázva hagyják el a tárgyalótermet. Ebben a tekintetben Jem és én kivételek voltunk. Bennünket nem idegesített, hogy Atticus megnyeri-e vagy elveszíti a perét. Én soha nem csináltam tragédiát ezekből az ügyekből, hazudnék, ha most így állítanám be a dolgot. Azt megéreztük, ha a vita elfajult, és személyeskedéssé vált, de csak más ügyvédek esetében. Én soha nem hallottam, hogy Atticus kiabált volna, hacsak süket tanúhoz nem kellett kérdéseit intéznie. Mr. Gilmer végezte a maga dolgát, Atticus is a magáét. Különben is Ewell Mr. Gilmer tanúja volt, és semmi oka nem lehetett rá, hogy kiabáljon.

– Ön Mayelle Ewell apja? – kérdezte Mr. Gilmer.

– Most már mindegy, ha nem is én vagyok, mert az anyja már meghalt – volt a felelet.

Taylor bíró felkapta a fejét. Megfordult a forgószékében, és nyájasan nézett le a tanúra. – Ön Mayelle Ewell apja? – kérdezte olyan hangsúllyal, hogy lent, a hallgatóság körében hirtelen félbeszakadt a vihogás.

– Igenis, bíró úr – mondta Mr. Ewell alázatosan. Taylor bíró jóakaratóan megkérdezte: – Most áll először bíróság előtt? Nem emlékszem, hogy valaha is itt láttam volna. – A tanú igenlő bólintására így folytatta: – Egy dologgal legyünk azonnal tisztában. Ebben a bírósági tárgyalóteremben semmi obszcén célzás nem hangozhat el semmilyen vonatkozásban, amíg én itt ülök. Megértette?

Mr. Ewell bólintott, de alig hiszem, hogy megértette. Taylor bíró sóhajtott, és így szólt: – Rendben van, Mr. Gilmer?

– Köszönöm, uram. Kérem, Mr. Ewell, mondja el saját szavaival, mi történt november huszonegyedikén este.

Jem elvigyorodott, és hátrasimította a haját. A saját szavaival Mr. Gilmer állandóan használt kifejezése volt. Gyakran töprengtünk rajta, ki másnak a szavaival, ha nem a magáéval?

– Hát szóval, november huszonegyedikén este egy csomó tűzrevalónak szedett gallyal jöttem haza az erdőből, és amikor a kerítéshez értem, hallottam, hogy Mayella sikít, mint a malac, mikor ölik...

Taylor bíró éles pillantást vetett a tanúra, de nyilván úgy látta, hogy nem szándékosan fejezte ki magát ilyen csúnyán, mert ismét visszasüppedt álmos nyugalomába.

– Mikor történt ez, Mr. Ewell?

– Közvetlenül naplemente előtt. Hát én azt mondtam magamban, ez a Mayella úgy sikít, hogy... – A bírói emelvényről rálövellt pillantás ismét elhallgattatta Mr. Ewellt.

– Értem. Tehát sikoltozott? – kérdezte Mr. Gilmer. Mr. Ewell zavartan pislogott a bíró felé: – Hát igen. Mayella olyan éktelen üvöltözést csapott, hogy ledobtam a gallyakat a földre, és lélekszakadva rohantam, de nekiszaladtam a kerítésnek, és amikor kikászálódtam belőle, odarohantam az ablakhoz, és láttam – Mr. Ewell arca ekkor elvörösödött; felállt, és Tom Robinsonra mutatott – ott azt a fekete niggert, hogy üzekszik az én Mayellámon...

Taylor bíró hallgatósága eddig olyan illedelmesen viselkedett, hogy kevés szükség volt kalapácsának használatára, de most teljes öt percig verte vele az elnöki emelvényt. Atticus odament hozzá, és mondott neki valamit; Mr. Heck Tate pedig, mint a megye rendjének legfőbb őre, a terem közepére állva igyekezett a csendet helyreállítani. Mögöttünk a színes hallgatóság soraiból elfojtott, felháborodott mormolás hallatszott.

Sykes tiszteletes odahajolt Dilihez és hozzám, Jemet pedig meglökte a könyökénél. – Jem úrfi, okosabb volna, ha Miss Jean Louise-t hazakíséred. Jem úrfi, hallja, amit mondok?

Jem felém fordult, és így szólt: – Scout, menj haza. Dili, te és Scout, menjetek haza. – Előbb kellett volna meggondolnod – mondtam, visszaemlékezve arra, amit Atticus mondott.

Jem dühösen rám nézett, majd így szólt Sykes tiszteleteshez: – Azt hiszem, tiszteletes úr, úgysem érti. – Ezzel halálosan megsértett. – Igenis értem. Mindent értek, amit te.

– Hallgass! Nem érti, tiszteletes úr, még kilencéves sincs.

Sykes tiszteletes nagy, fekete szemével aggódalmasan nézett ránk. – Mr. Finch tud róla, hogy maguk itt vannak? Ez nem való Miss Jean Louise-nak, de maguknak sem.

Jem a fejét rázta. – Ilyen messziről úgyse vesz észre bennünket. Ez ne nyugtalanítsa, tiszteletes úr.

Tudtam, hogy Jem győz a vitában, és semmivel nem lehet rábírní, hogy most elhagyja a termet. Dili és én, legalábbis egy időre, biztonságban voltunk, bár Atticus, ha odanéz, ahol ültünk, megláthatott volna.

Miközben Taylor bíró kalapácsával verte az asztalt, Mr. Ewell elégedetten ült székében a tanúk padján, és szemlélte művét. Egyetlen gondolatával sikerült a kedélyes, piknikhangulatban ülő tömeget dühös, izgatott és zúgó tömeggé varázsolnia. A kalapácsütések hangja, amely valósággal hipnotizálta a hallgatóságot, lassanként elhalkult, annyira, hogy nem volt több annál, mintha a bíró a ceruzájával kopogtatott volna.

Mikor Taylor bírónak sikerült megint úrrá lennie a helyzeten, hátradőlt székében. Hirtelen fáradtnak látszott; magas kora erősen meglátszott rajta, és nekem eszembe jutott, amit Atticus mondott, hogy ő és Mrs. Taylor nem sokat csókolóznak. Taylor bíró közel lehetett a hetvenedik évéhez.

– Javaslatot kaptam – mondta Taylor bíró – , hogy üríttessem ki a tárgyalótermet, vagy hogy a bíróság legalábbis elrendelje a nők és gyermekek távozását; ezt a kérést egyelőre nem teljesítem. Mindenki megnézheti és meghallgathatja, ami érdekli, és jogában van, hogy gyermekeivel is meghallgattassa. Egy dolgot azonban közölnöm kell a hallgatósággal: vagy csendben maradnak, és úgy hallgatják meg a tárgyalást, vagy kiürítetem a termet, előbb azonban mindnyájukat megbírságolom, tiszteletlen viselkedésükért. Maga pedig, Mr. Ewell, tisztes keresztényhez illő nyelven tegye meg tanúvallomását, ha tudja. Folytassa, Mr. Gilmer.

Mr. Ewell szerintem úgy viselkedett, mint egy süketnéma. Taylor bírónak hozzá intézett szavait biztosan nem is hallotta – a szája hangtalanul mozgott egész idő alatt, de arc kifejezésén látszott, hogy tisztában van a bíró szavainak fontosságával. A kedélyesen öntelt mosoly eltűnt az arcáról, és elszántan komoly kifejezést öltött, de ezzel Taylor bírót egyáltalán nem vezette félre. Mialatt Mr. Ewell vallomását megtette, a bíró szemét állandóan rajta tartotta, nehogy újra valami helytelenséget merjen elkövetni.

Mr. Gilmer és Atticus egymásra pillantott. Atticus újra leült, öklét az álla alatt tartotta: az arcát nem láthattuk. Mr. Gilmer eléggé tanácsalannak látszott. Taylor bíró kérdése aztán megnyugtatta. – Mr. Ewell – így hangzott a kérdés – , látta ön, hogy a vádlott nemi érintkezést folytatott a leányával?

– Igen, láttam.

A hallgatóság csendben maradt, csak a vádlott mondott valamit. Atticus ekkor sűgött neki néhány szót, mire Tom Robinson is elhallgatott.

– Ugye, ön azt állítja, hogy az ablakban állt? – kérdezte Mr. Gilmer.

– Igen, uram.

– Milyen magasan van az ablak a padlótól?

– Körülbelül háromlábnyira.

– Világosan látta, hogy mi van a szobában?

– Igen, uram.

– Milyen állapotban találta a szobát?

– Eléggé feldűltan, mintha birkóztak volna odabent.

– Mit tett, mikor meglátta a vádlottat?

– Hát megkerültem a ház sarkát, hogy bejussak a lakásba, de ő kirohant a tornácra nyíló ajtón, mielőtt odaértem. Megismertem, ebben nem volt hiba. Sokkal inkább aggódtam Mayella miatt, ezért nem szaladtam utána. Berohantam a házba; a lányom a padlón feküdt és sikoltozott.

– Utána mit csinált?

– Mit csináltam volna, szaladtam Mr. Tate-ért, ahogyan csak tudtam. Ismertem a tettest, ott lakott abban a négerfészekben, elment a ház előtt naponta. Bíró uram, hányszor kértem a

megyét az elmúlt tizenöt évben, hogy füstöljék ki azt a fészket, veszélyes dolog ezek közelében lakni, eltekintve attól, hogy csökkenteni ingatlanom értékét...

– Köszönöm, Mr. Ewell – mondta Mr. Gilmer nagy sietve.

A tanú lesietett az emelvényről, és pontosan Atticus karjaiba futott, aki felállt, hogy kérdéseket intézzen hozzá. Taylor bíró nem emelt kifogást az erre felhangzó nevetés miatt.

– Csak egy pillanatra – mondta Atticus szívélyesen. – Szeretnék egy-két kérdést intézni önhöz.

Mr. Ewell erre visszament a tanúk padjára, leült, és rátarti gyanakvással nézett Atticusra. Maycomb megyében mind így viselkedtek a tanúk, amikor szembekerültek perbeli ellenfelük jogi képviselőjével.

– Mr. Ewell – kezdte Atticus –, azon az estén sok rohangálás ment végbe. Lássuk csak. Ön azt mondja, odarohant a házhoz, odarohant az ablakhoz, berohant a lakásba, odarohant Mayellához, elrohant Mr. Tate-ért. A sok rohanás közben rohant-e ön orvosért?

– Nem volt rá szükség. Láttam, mi történt.

– Egy dolgot semmiképpen sem értek – mondta Atticus. – Nem érdekelte önt Mayella állapota?

– Dehogynem érdekelt – mondta Mr. Ewell. – Tudtam, ki a tettes.

– Nem; én a leánya fizikai állapotára gondolok. Nem gondolt arra, hogy az elszenvedett sérülések azonnali orvosi vizsgálatot kívánnak?

– Mit?

– Nem gondolta, hogy leányának orvosra lenne szüksége, mégpedig azonnal?

A tanú kijelentette, hogy erre nem gondolt. Soha nem hívott doktort egyik családtagjához sem, mert ez öt dollárjába került volna. – Ez minden? – kérdezte.

– Nem egészen – mondta Atticus közönyös hangon. – Mr. Ewell, hallotta, ugye, a seriff tanúvallomását?

– Miért kérdi?

– Itt volt ugye, a teremben, mikor Mr. Heck Tate a tanúk padján ült? Ugyebár hallotta minden szavát?

Mr. Ewell hosszasan elgondolkodott a kérdés jelentőségén, és úgy látszik, veszélytelennek érezte.

– Igen – mondta.

– Ön szerint pontosan írta le Mayella sérüléseit?

– Mit akar ezzel kisütetni?

Atticus Mr. Gilmerre nézett és elmosolyodott. Mr. Ewellen látszott, hogy elszánta rá magát: kurtán elintézi a védőt.

– Mr. Tate azt vallotta, hogy kék folt látszott leánya jobb szeme alatt, és mindenütt sérülések látszottak a testén...

– Ó, igen – mondta a tanú. – Egyetértek mindazzal, amit Mr. Tate mondott.

– Szóval egyetért? – mondta Atticus szelíd hangon. – Szeretném ezt határozottan leszögezni. – Odament a bírósági jegyzőhöz, mondott neki valamit, és a jegyző néhány percig azzal szórakoztatott bennünket, hogy mint valami tőzsdei jelentést, felolvasta Mr. Tate vallomásának egyes részleteit: – A jobb oldalon, Mr. Finch, de több sérülés is volt a lányon. Beszámoljak azokról is? – A jegyző lapozott: – Szíveskedjék megismételni, amit mondott. – A jobb szeme volt...

– Köszönöm, Bert – mondta Atticus. – Most újra hallhatta Mr. Tate vallomását, Mr. Ewell. Van ehhez hozzátennivalója? Egyetért a seriffel?

– Egyetértek Mr. Tate-tel. A szeme alatt kék folt volt, és csúnyán össze volt verve.

Az apró kis ember, úgy látszik, elfelejtette, hogy a bíró mennyire megalázta az imént. Nyilván azt gondolta, hogy Atticusszal könnyen el tud bánni. Arcának vörös színe visszatért,

mellét kidüllesztette, és ismét mérges kis kakas lett belőle. Azt hittem, szétpukkad a dühtől Atticus következő kérdésére:

– Mr. Ewell, tud ön írni és olvasni?

Mr. Gilmer közbevágott. – Kifogást emelek – mondta. – Nem értem, mi köze van az ügyhöz annak, hogy a tanú tud-e írni és olvasni? Ez nem tartozik a tárgyhöz.

Taylor bíró már azon a ponton volt, hogy megszólal, de Atticus megelőzte: – Bíró úr, ha megengedi ezt az egy és még egy másik kérdést, azonnal látni fogja, mit akarok.

– Helyes – mondta Taylor bíró –, de aztán valóban lássuk, Atticus. A kifogást a bíróság nem fogadja el.

Mr. Gilmer szemmel láthatólag ugyanolyan kíváncsi volt, mint mi, mi köze az ügyhöz Mr. Ewell iskolázottságának.

– Megismétlem a kérdést – mondta Atticus. – Tud-e ön írni és olvasni?

– Persze hogy tudok.

– Hajlandó leírni a nevét, hogy mi is lássuk?

– Persze hogy hajlandó vagyok. Mit gondol, hogy írom alá a segélyutalványokat?

Mr. Ewell kedvében akart járni polgártársainak. A hallgatóság soraiból hallható suttogások és kuncogások cáfolataképpen meg akarta mutatni, hogy ő milyen nagyfiú.

Ideges lettem. Atticuson látszott, hogy tudja, mit akar – de én úgy éreztem, hogy a sötétbe ugrik. Ne végy soha, de soha keresztkérdések alá egy tanút, ha nem tudod előre, mit fog a kérdésedre válaszolni, ez olyan alapelv volt számomra, amelyet már apró gyermekkoromban megtanultam. Ha mégis megteszed, gyakran kaphatsz olyan válaszokat, hogy könnyen elveszted a pert.

Atticus benyúlt a belső zsebébe, és elővett egy borítékot, majd kivette mellényzsebéből a töltőtollal. Mindezt lassú mozdulatokkal végezte, és úgy fordult, hogy szemközt álljon az esküdtekkel. Lecsavarta a töltőtoll kupakját, és óvatosan letette az asztalára. A tollat egy kicsit megrázta, és a borítékkal együtt átnyújtotta a tanúnak. – Lesz szíves leírni a nevét – szolt. – Világosan, hogy az esküdtszék tagjai is láthassák.

Mr. Ewell a boríték hátlapjára írt, és öntelten felnézett Taylor bíróra, aki olyan pillantással figyelte, mintha teljes virágjában levő gardéniát látna a tanúk padján. Az esküdtek is Mr. Ewellt nézték; egyik előrehajolt, és kezét a korlátra tette.

– Mi van ezen olyan érdekes? – kérdezte a tanú.

– Maga balkezes, Mr. Ewell – mondta Taylor bíró.

Mr. Ewell haragos tekintettel nézett a bíróra, és azt kérdezte, mi köze van az egészhez annak, hogy ő balkezes. Istenfélő, jámbor ember, akit Atticus Finch becsap. Ravasz róka ügyvédek, mint amilyen Atticus Finch, trükkjeikkel őt mindig becsapják. Már elmondta, mi történt, és elmondja újra meg újra, mint ahogy elmondta már eddig is. Bármit tesz is Atticus, igaz marad, amit elmondott, hogy benézett az ablakon, a nigger elszaladt, ő pedig rohant a seriffért. Atticus végül azt mondta, menjen a helyére, ő végzett vele.

Mr. Gilmer még egy kérdést tett fel a tanúnak. – Azért írt bal kézzel, mert ön balkezes, Mr. Ewell?

– A leghatározottabban állítom, hogy nem vagyok az; az egyik kezemet ugyanúgy tudom használni, mint a másikat. Az egyiket ugyanolyan jól, mint a másikat – tette hozzá, és dühösen tekintett a védelem képviselőjének asztala felé.

Jem alig bírt magával. Halkan az erkély korlátját ütögette, és suttogva mondta: – Most már a kezünkben van.

Én más véleményen voltam. Atticus, úgy látszik, azt akarta bebizonyítani, hogy Mayella sérülései az apjától is származhatnak. Ezt én is megértettem. Hogy a kék folt Mayella jobb szeme alatt volt, és sérülések főként teste jobb oldalán mutatkoztak, ez nyilván arról tanúskodik, hogy ezek balkezes személytől származnak. Sherlock Holmes és Jem Finch ebben biztosan egyetértenének. De hátha Tom Robinson is balkezes! Mint Mr. Heck Tate, én is úgy

képztem el, miután az agyamban némajátékképpen gyorsan lejátszódott az egész jelenet, hogy Mr. Ewell jobb kezével ragadta meg Mayellát, és a bal kezével ütlegelte. Lenéztem Mr. Ewellre az erkélyről. Háttal ült nekem, de jól láthattam széles vállát és vastag bikanyakát. Könnyen kitelhetett tőle. Jem talán mégsem hiába ivott előre a medve bőrére.

18

Most ismét harsány hangon kiáltott be valaki a tárgyalóterembe: – Mayella Violet Ewell!

Egy fiatal lány ment az emelvényre. Amikor felemelte a kezét, és megesküdt, hogy az igazságot fogja vallani, a teljes igazságot és semmi mást, csak az igazságot, Isten őt úgy segítse, elég törekeny teremtésnek hatott, de mihelyt leült a tanúk padjára, rögtön látszott, hogy az, aki: tagbaszakadt, nehéz munkához szokott parasztlány.

Maycomb megyében könnyű volt megmondani, hogy ki fürdik rendszeresen, s kik azok, akik évenként csak egyszer rendeztek nagyobb testi tisztálkodást. Mr. Ewell olyan volt, mint a kifőzött ruha; mintha egyik napról a másikra vált volna le róla a rátapadt pizsokréteg, amely védte az időjárás viszontagságaitól. Mayellán azonban meglátszott, hogy igyekszik rendszeresen tisztálkodni, de különben is eszembe jutottak az Ewellék udvarában látott muskátlitövek.

Mr. Gilmer felszólította Mayellát, mondja el az esküdszéken a maga szavaival, mi történt múlt év november huszonegyedikén este. – Csak a maga szavaival, kérem. – Mayella egyelőre szótlanul ült a helyén.

– Hol volt besötétedés előtt ezen a napon? – kérdezte Mr. Gilmer türelmesen.

– A tornácon.

– Melyik tornácon?

– A mi házunknak csak egy tornáca van. Elöl, a bejárati tornácon.

– Mit csinált ott?

– Semmit.

Most Taylor bíró szólalt meg: – Mondja csak el, mi történt. Ezt csak el tudja mondani?

Mayella rábámult a bíróra és sírva fakadt. Kezét a szája elé tette és zokogott. Taylor bíró hagyta egy ideig, majd így szólt: – Elég a sírásból. Ne féljen itt senkitől, ha az igazat mondja. Tudom, hogy nehéz helyzetben van, de nem kell sem szégyenkeznie, sem félnie. Mitől ijedt meg?

Mayella motyogott valamit a tenyere mögött. – Mitől? – kérdezte a bíró.

– Tőle – mondta tovább zokogva, és Atticusra mutatott.

– Mr. Finchtól?

Élénken bólogatott, és ezt mondta. – Nem akarom, hogy velem is azt csinálja, amit az papámmal, mikor megpróbálta megtenni balkezesnek...

Taylor megkaparta fejét vastag, ősz haja alatt. Ilyen problémával nyilván még soha nem került szembe. – Milyen idős maga? – kérdezte.

– Tizenkilenc és fél éves vagyok – mondta Mayella. Taylor bíró megköszönte a torkát, és megpróbálta Mayellát lecsendesíteni, de sikertelenül. – Mr. Finchnek esze ágában sincs, hogy magát megrémítse – mondta dörmögő hangon –, és ha mégis megkísérelné, én úgysem engedem. Azért ülök itt. Maga már nagylány, üljön nyugodtan a helyén, és mondja el a... mondja el nekünk, mi történt magával. Erre csak képes?

– Épeszű ez a lány? – kérdeztem suttogva Jemtől. Jem fürkésző szemmel nézett le a tanúk emelvényére. – Még nem tudom biztosan – mondta. – Ahhoz van esze, hogy megsajnálta magát a bíróval, de az is lehet, hogy csak... szóval, mit tudom én.

Mayella végül is megnyugodott, Atticus felé még vetett egy rémült pillantást, aztán így szólt Mr. Gilmerhez: – Hát ott voltam a tornácon, és... ő arra jött, és tetszik tudni, ott volt az udvaron az az öreg sifonér, amit a papa azért hozott, hogy felhasogassuk aprófának, a papa rám

bízta, hogy míg ő az erdőben lesz, hasogassam fel, de nem éreztem magamat elég erősnek hozzá, azután akkor arra jött...

– Kicsoda?

Mayella Tom Robinsonra mutatott. – Kérem, nevezze meg pontosabban. Azt nem lehet jegyzőkönyvbe venni, ha csak rámutat – szólta Mr. Gilmer.

– Az ott ni – mondta Mayella. – Robinson.

– Aztán mi történt?

– Azt mondtam, gyere ide, nigger, és hasogasd fel nekem ezt a sifonért, kapsz érte öt centet. Neki ez semmi se lett volna, így aztán bejött az udvarba, én pedig bementem a lakásba, hogy kihozzam az ötcentest, és ahogy megfordultam, mielőtt észrevettem volna, már nekem esett. Szaladt mögöttem, igen. Elkapott a nyakamnál fogva, szitkozódott, és minden piszkos dolgot mondott... én nem hagytam magam, de ő fogta a nyakamat, és többször megütött...

Mr. Gilmer várt, míg Mayella, aki izzadságtól nedves zsebkendőjét valósággal kötéllel sodorta, összeszedi magát; mikor szétbontotta, hogy arcát letörölje vele, a zsebkendő forró kezétől csupa gyűrődés volt. Várta, hogy Mr. Gilmer intéz-e újabb kérdést hozzá, de mikor Mr. Gilmer nem kérdezett semmit, így folytatta: – Lelökött a földre, fojtogatott és megerőszakolt.

– Maga sikoltzott? – kérdezte Mr. Gilmer. – Sikoltzott, és nem hagyta magát?

– Igen, sikítottam, ahogyan a torkomon kifért, rugdostam, és ordítottam torkomszakadtából.

– Aztán mi történt?

– Nem nagyon emlékszem rá, csak azt tudom, hogy a papa hajolt fölém, és azt üvöltözte, ki tette ezt velem. Aztán, azt hiszem, elájultam, és egyszerre csak azon vettem észre magamat, hogy Mr. Tate lábra állított, és odavezetett a vizesvödörhöz.

Vallomásának elmondása helyreállította Mayella önbizalmát, de belőle hiányzott apja hányavetisége, inkább valami sunyiság volt benne. Olyan volt, mint egy dühös, felemelt farkú macska.

– Azt állítja, hogy nem hagyta magát, és teljes erővel védekezett, foggal és körömmel? – kérdezte Mr. Gilmer.

– Igen, így volt – mondta Mayella, ugyanolyan határozottan, mint az apja.

– Bizonyos benne, hogy csakugyan a magáévá tette?

Mayella arca eltorzult, és attól félttem, hogy újra sírva fakad. Ehelyett így szólta: – Megtette, ami a szándékában volt.

Mr. Gilmernek melege volt, és a homlokát törölgette. – Részemről ennyi elég is – mondta szívélyes hangon –, de maradjon még a helyén. Gondolom, annak a gonosz Mr. Finchnek is lesz még néhány kérdése magához.

– A bíróság nem látja elfogultnak a tanút a védelem képviselőjével szemben – mondta Taylor bíró kimért hivatalossággal. – Legalábbis egyelőre nem.

Atticus arcán széles mosollyal felkelt, de ahelyett, hogy odament volna a tanúk padjához, kigombolta a kabátját, hüvelykjét mellényzsebébe akasztotta, lassan átment a termen, és az ablakhoz lépett. Kinézett, de láthatólag nem érdekelte, amit látott; megfordult, és kényelmes léptekkel a tanúk padjához ment. Hosszú évek tapasztalatából tudtam, hogy közben valamin töpreng.

– Miss Mayella – szólta mosolyogva. – Egy ideig nem akarom megrémíteni, egyelőre nem. Ismerkedjünk meg egymással. Hány éves maga?

– Mondtam már, hogy tizenkilenc, ott a bírónak, ni – intett a lány sértődötten a bírói emelvény felé.

– Szóval mondta, mondta, kisasszony? Legyen egy kicsit türelmes velem szemben, én már öregszem, és nem tudok emlékezni olyan jól a dolgokra, mint szoktam. Lehet, hogy kérdezek mást is, amire már felelt, de azért ugye, válaszol a kérdéseimre? Helyes, maradjunk ebben.

Mayella arckifejezése egyáltalán nem indokolta Atticusnak azt a feltételezését, hogy Mayella hajlandó kérését teljesíteni. Mindenesetre dühös pillantást vetett rá.

– Egy szót sem fogok válaszolni, ha csúfolódik velem – mondta.

– Hogy érti ezt, kisasszony? – kérdezte Atticus meglepődötten.

– Mindaddig, amíg csúfolódik velem.

Most Taylor bíró szólalt meg: – Mr. Finch nem gúnyolódik magával. Mi baja van vele?

Mayella Atticus felé fordulva, de lesütött szemmel így válaszolt a bírónak: – Amíg kisasszonynak és Miss Mayellának szólít, engem nem lehet arra kényszeríteni, hogy eltűrjem az ilyen szemtelen beszédet.

Atticus megint az ablakhoz sétált, és Taylor bíróra bízta, tisztázza a dolgot. Bár Taylor bíró egy cseppet sem volt sajnálatra méltó, most mégis megsajnálta, mikor megpróbálta magyarázni a dolgot Mayellának. – Mr. Finch így szokott beszélni – mondta. – Évek óta tárgyalunk együtt, én mint bíró, ő pedig mint ügyvéd, és Mr. Finch mindig udvarias mindenkire. Nem akar ő csúfolódnival magával, csak udvarias kíván lenni. Már ezt így szokta.

A bíró hátradőlt székében. – Atticus, folytassuk a tanú kihallgatását, és a jegyző szögezze le, hogy a tanú állításával ellentétben senki nem használt vele szemben szemtelen beszédet.

Azt hiszem, hogy Mayellát egész életében még soha senki nem szólította kisasszonynak vagy Miss Mayellának, valószínűleg nem, s talán ezért sértődött meg azon, ami csak szokásos udvariasság volt. Milyen lehetett az élete? Hamarosan megtudtam.

– Azt mondja, hogy tizenkilenc éves – folytatta Atticus. – Hányan vannak maguk testvérek? – Közben az ablaktól visszament a tanúk padjához.

– Heten – felelt Mayella, és én azon gondolkodtam, vajon mind a hét olyan-e, mint amilyenek mutatóban egyet láttam az első napon az iskolában.

– Maga a legidősebb? A legidősebb?

– Igen, én vagyok.

– Mikor halt meg az édesanyja?

– Nem tudom, régen.

– Járt iskolába?

– Ugyanolyan jól írok és olvasok, mint ott a papám. Mayella egészem úgy beszélt, mint Mr. Jingle egy most olvasott könyvemben.

– Mennyi ideig járt iskolába?

– Két évig... három évig – nem tudom.

Lassan, de biztosan kezdtem rájönni, hova akar Atticus kilyukadni a kérdéseivel: olyan kérdésekkel, amelyeket Mr. Gilmer nem tartott a tárgyhoz tartozóknak vagy fontosaknak. Atticus képet adott az esküdteknek Ewellék családi életéről. Az esküdtek így megtudták a következőket: a segélyutalványokra kapott pénz semmiképpen sem volt elegendő Ewelléknek, és különben is a családfő minden valószínűség szerint elitta, amit kapott – néha napokra eltűnt hazulról, és alig állt a lábán, amikor hazakerült; ritkán volt olyan hideg, hogy cipőt kellett a gyerekeknek hordaniuk, de ha kellett, kitűnő bocskorokat lehetett varrni a szemétre dobott autóabroncsokból; a család tagjai a vizet egy forrásból hordták, amely a szemétkerakodó hely végén volt – ezt a helyet tisztán tartották –, és a tisztálkodáshoz mindenkinek magának kellett vizet hoznia. A kisebb gyerekek állandóan náthások voltak, és folytonosan viszkettek a bélférgektől; néha időnként egy hölgy látogatta meg a családot, és megkérdezte Mayellát, miért nem járnak iskolába? A feleletet feljegyezte, és ez úgy hangzott, hogy mivel a család két tagja már tud írni-olvasni, nincs rá szükség, hogy a többiek tanuljanak, a papának otthon van rájuk szüksége.

– Miss Mayella – szólította meg Atticus a tanút változatlan udvariassággal –, egy tizenkilenc éves leánynak, mint maga, biztosan vannak barátai. Kik azok?

A tanú homlokát ráncolta, mint aki nem érti pontosan a kérdést. – Barátaim?

– Igen; nem ismer olyanokat, akik magával azonos korúak, esetleg fiatalabbak vagy valamivel idősebbek? Vagyis fiú vagy leány barátai?

Mayellában ismét fellángolt a semlegességgé szelídült ellenségeskedés. – Megint csúfolódik velem, Mr. Finch? Atticus nem feszegette tovább a kérdést.

– Szereti az édesapját. Miss Mayella? – hangzott az újabb kérdés.

– Szeretem-e? Hogy érti ezt?

– Úgy, hogy jó-e magához, jól kijön-e vele?

– Elég jól, kivéve, mikor...

– Kivéve mikor?

Mayella az apjára pillantott, aki a korláthoz támasztott széken ült. Most felemelkedett ültéből, és várta leánya válaszát.

– Kivéve semmikor – mondta Mayella. – Mondtam, hogy elég jól. Mr. Ewell erre visszaereszkedett székébe.

– Kivéve, amikor iszik? – kérdezte Atticus olyan nyájas hangon, hogy Mayella önkéntelenül bólintott.

– Szokott-e kellemetlenkedni magának?

– Hogy érti?

– Ha... dühös, meg szokta-e verni?

Mayella előbb lenézett a bírósági jegyzőre, majd fel a bíróra. – Feleljen a kérdésre, Miss Mayella – mondta Taylor bíró.

– Az én papám soha nem nyúlt hozzám egy ujjal sem – jelentette ki Mayella határozottan. – Soha.

A szemüveg egy kicsit lecsúszott Atticus orrán, majd helyreigazította. – Jól elbeszélgettünk, Miss Mayella – mondta –, s most már gondolom, itt az ideje, hogy a tárgyra térjünk. Azt mondja, megkérte Tom Robinsont, hogy hasogassa fel, mi is volt az?

– Egy sifonért, egy régi szekrényt, aminek az egyik oldalán végig fiókok voltak.

– Jól ismerte Tom Robinsont?

– Hogy érti ezt?

– Úgy, hogy tudta-e, kicsoda, és hol lakik?

Mayella bólintott. – Tudtam, hogy kicsoda, mindennap elment a ház előtt.

– Ez volt az első alkalom, amikor megkérte, hogy menjen be az udvarba?

Mayella egy kissé összerezzent a kérdésre. Atticus lassan az ablakhoz sétált. Mindig ez volt a szokása: feltett egy kérdést, aztán kinézett az ablakon, és várta a választ, így nem látta, hogy a tanú, a leány önkéntelenül összerezzent, de az volt az érzésem, mégis tudta, mert megfordult, és felhúzta a szemöldökét. – Akkor hívta be... – kezdte újra a kérdést.

– Igen, akkor.

– Addig még soha nem hívta be?

Mayella most már felkészült a válaszra: – Nem, sohasem hívtam be.

– Nemcsak erről van szó – mondta Atticus szelíden. – Soha nem kérte meg rá azelőtt, hogy csináljon meg valamit?

– Lehet, hogy igen – ismerte be Mayella. – Sok nigger jár arra.

– Vissza tud emlékezni valamelyik ilyen alkalomra?

– Nem tudok.

– Rendben van. Térjünk most rá arra, ami történt. Azt mondta: Tom Robinson a háta mögött volt a szobában, mikor megfordult, így történt, ugye?

– Igen, így.

– Azt mondta, hogy szitkozódva elkapta a nyakánál fogva, és piszkos szavakat használt, így volt?

– Úgy volt, ahogy mondtam.

Atticus egyszerre csak pontosan emlékezett: – Azt állítja, hogy lelökte a földre, fojtogatta és megerőszakolta.

– Úgy történt, ahogyan mondtam.

– Emlékszik rá, hogy az arcába ütött. A tanú habozott.

– Úgy látszik, abban biztos, hogy fojtogatta. Közben maga ellenszegült, emlékszik, ezt mondta? Rugdosta, és olyan hangosan kiabált, ahogyan tudott. Visszaemlékszik rá, hogy az arcába ütött?

Mayella hallgatott, mintha tisztázni akart volna valamit önmagában. Egy pillanatig arra gondoltam, vele is az történt, ami Mr. Heck Tate-tel és velem, maga elé képzelem Tom Robinsont. Rápillantott Mr. Gilmerre.

– Ez könnyű kérdés, Miss Mayella; megpróbálom tehát még egyszer. Emlékszik rá, hogy az arcába ütött? – Atticus hangja már nem volt nyájas: száraz, szenttelen, hivatalos hangon beszélt: – Emlékszik rá, hogy az arcába ütött?

– Nem, nem tudok rá visszaemlékezni, hogy megütött-e. Akarom mondani, emlékszem rá, igen, megütött.

– Az a válasza, amit utoljára mondott?

– Mi? Igen, megütött... – csak nem emlékszem rá, nem emlékszem... az egész olyan gyorsan történt.

Taylor bíró szigorúan nézett rá Mayellára. – Ne sírjon, ifjú hölgy – mondta, de Atticus közbeszólt: – Hagyja csak sírni, bíró úr, ha jólesik neki. Ráérünk.

Mayella haragosan szipogott, és Atticusra nézett: – Felelek minden kérdésére, csak csúfolódjon, felelek én minden kérdésére.

– Ezt már szeretem – mondta Atticus. – Ha nem untatom vele, lesz még néhány kérdésem. Azt vallotta, hogy a vádlott megütötte, megragadta a nyakánál fogva, fojtogatta és a magáévá tette. Szeretném, ha biztosak lehetnénk, hogy ki a tettes. Lesz szíves megjelölni nekünk azt a férfit, aki mindezt elkövette?

– Szívesen. Az ott ni!

Atticus a vádlotthoz fordult: – Tom, álljon fel, hogy Miss Mayella jól láthassa. Ez az a férfi, Miss Mayella?

Tom Robinson izmos válla majdnem szétszakította a rajta levő vékony inget. Felkelt a helyéről, és jobb kezét a szék támlájára tette. Furcsa módon azt a benyomást tette, mintha nehezen tartaná magát egyensúlyban. Bal karja teljes tizenkét hüvelykkel rövidebb volt a jobbnál, és bénán, élettelenül csüngött az oldalán. Béna karja összezsugorodott kézfejen végződött, amelyet, ahogyan az erkélyről meg lehetett ítélni, semmire nem tudott használni.

– Scout! – mondta Jem izgatottan. – Scout, nézd! Tiszteletes úr, ez az ember nyomorék!

Sykes tiszteletes mögöttem odahajolt Jenihez, és ezt súgta neki: – A karját a gép kapta el Mr. Dolphus Raymond gyapotfejtő üzemében, még gyerekkorában... majdnem elvérzett... a gép a húst mind letépte a csontokról...

– Ez a férfi erőszakolta meg? – kérdezte Atticus.

– A leghatározottabban állítom, hogy ez.

Atticus következő kérdése egyetlen szó volt: – Hogyan?

Mayella dühösen így válaszolt: – Nem tudom, hogyan követte el, de ő volt... – mondtam, hogy olyan gyorsan történt...

– Beszéljünk most erről nyugodtan – szólt Atticus, de Mr. Gilmer félbeszakította, és kifogást emelt; azt mondta, nem akar okvetetlenkedni, de Atticus durva modorban folytatja a tanú kikérdezését. – Üljön le a helyére, Horace – szólt rá nevetve Taylor bíró. – Atticusnak eszében sincs durváskodni. Ha már erről van szó, inkább vele durváskodott a tanú.

Taylor bíró volt az egyetlen, aki nevetett a tárgyalóteremben. Még a karon ülő gyermekek is annyira csendben voltak, hogy szinte azt lehetett hinni, hogy megfulladtak anyjuk ölében.

– Lássuk csak, Miss Mayella – folytatta Atticus – , tanúvallomásában ön azt állította, hogy a vádlott fojtogatta és ütlegelte, nem azt mondta, hogy a háta mögé lopakodott, és hangtalanul leütötte, hanem hogy ön megfordult, és szemben állt vele... – Atticus az asztala mellett állt, és nyomatékkal minden egyes szavánál az asztalra koppintott az ujjával. – Nem akarja-e módosítani eddig tett vallomását?

– Azt kívánja tőlem, hogy olyant mondjak el, ami nem történt?

– Nem, kisasszony, azt kívánom, azt mondja el, ami történt.

– Elmondtam, ami történt.

– Azt vallotta, hogy ön megfordult, és a férfi ott állt maga előtt. Fojtogatta ekkor?

– Igen, fojtogatott.

– Aztán elengedte a torkát és megütötte?

– Ezt mondtam.

– Jobb öklével a bal szemébe ütött?

– Elkaptam a fejem, és... erre az ökle félrecsúszott, igen, ez történt. – Mayella végre ráeszmélt, miről van szó.

– Egyszerre csak tisztán emlékszik vissza erre a részletre. Az előbb még nem emlékezett elég jól, nem így van?

– Azt mondtam, megütött.

– Rendben van. Fojtogatta, ütlegelte, és utána erőszakot követett el magán, így volt?

– Igen, a leghatározottabban így.

– Maga erős lány, mit csinált az egész idő alatt? Csak állt és hagyta?

– Mondtam, hogy ordítottam, rugdostam és kapálóztam...

Atticus levette a szemüvegét, a jó szemével merően ránézett a tanúra, és elhalmozta kérdésekkel. Ekkor Taylor bírő közbeszólt: – Egyszerre csak egy kérdést tegyen fel, Atticus. Adja meg a tanúnak a lehetőséget, hogy válaszoljon.

– Rendben van. Miért nem szaladt el?

– Megpróbáltam...

– Megpróbálta? Mi akadályozta meg benne?

– Én... letepert. Igen, letepert, és rám vetette magát.

– És maga sikoltozott egész idő alatt?

– Persze hogy sikoltoztam.

– Hogy lehet, hogy a testvérei nem hallották meg? Hol voltak? A szemétkerakodó helyen? Mayella hallgatott.

– Hol voltak? Miért nem szaladtak oda a sikoltozásra? A szemétkerakodó közelebb van, mint az erdő.

Mayella hallgatott.

– Vagy nem sikoltott mindaddig, amíg apja arcát meg nem látta az ablakban? Addig nem jutott eszébe, hogy sikítson?

Semmi válasz.

– Apja miatt kezdett sikoltozni és nem Tom Robinson miatt? Így volt?

Semmi válasz.

– Ki verte meg? Tom Robinson vagy az apja? Semmi válasz.

– Mit látott az apja, amikor benézett az ablakon? Azt, hogy erőszakot követnek el magán, vagy hogy maga kétségbeesetten védekezik? Miért nem mondja meg az igazat, gyermek? Nem Bob Ewelltől kapta maga az ütlegeket?

Mikor Atticus elfordult Mayellától, az arca olyan volt, mintha a gyomra felkavarodott volna, Mayella arcán pedig egyszerre tükröződött a rémület és a düh. Atticus kimerültén leült, és szemüvegét törülgette a zsebkendőjével.

Mayellának hirtelen visszatért a hangja. – Szeretnék mondani valamit – szólt.

Atticus felemelte a fejét: – El akarja mondani az igazat?

De Mayella nem érzett semmi részvétet Atticus hangjában. – Szeretnék még valamit mondani, és aztán nem szólok többet egy szót se. Az a nigger megerőszkolt, és ha maguk, igen maguk, finom uraságok, egytől egyig mind, erről nem tesznek semmit, akkor maguk mind büdös, gyáva dögök, igen, azok, úgy, ahogy vannak, mindnyájan. Akkor a maguk szép szavai, amikre olyan büszkék, a sok kisasszonyozás és Miss Mayellázás nem ér semmit, Mr. Finch...

Erre minden tettetés nélkül sírva fakadt, és dühében a vállát rázta a zokogás. És csakugyan állta a szavát. Többé egyetlen kérdésre se felelt, még amikor Mr. Gilmer próbálkozott is vele, hogy szóra bírja. Azt hiszem, ha nem lett volna olyan koldusszegény és tudatlan, amilyen volt, Taylor bíró lecsukatta volna, mert ilyen megvető hangon beszélt mindenkiről a bíróság előtt. Atticus valamiképpen súlyosan megbántotta Mayellát, amit nem láttam tisztán, de ebben Atticus sem találta gyönyörűségét. A leány lehajtott fővel ült a székén, és még soha senkit nem láttam olyan gyűlölettel nézni valakire, mint ahogyan Mayella nézett, amikor lement a tanúk emelvényéről, és elhaladt Atticus asztala mellett.

Amikor Mr. Gilmer szünetet kért, Taylor bíró készséggel hozzájárult, és így szólt: – Ideje, hogy kifűjjük egy kicsit magunkat. Tíz perc szünetet tartunk.

Atticus és Mr. Gilmer a bírósági emelvény előtt találkozott, és suttogva beszélgettek egymással; utána kimentek a tárgyalóteremből a tanúk padja mögötti ajtón, s ez volt a jeladás arra, hogy mi is mozogjunk egy kicsit. Ekkor vettem észre, hogy a pad legvégén ültem, és tagjaim egészen elszibbadtak. Jem felkelt és ásított. Dili hasonlóképpen, Sykes tiszteletes pedig megtörölte arcát a kalapjával. A terem hőmérséklete lehetett vagy negyven fok.

Mr. Braxton Underwood, aki csendben ült a sajtó részére fenntartott helyen, és elraktározta a tanúvallomásokot a lapjában megírandó tudósításához, éles szemét végigjártatta a színesek karzatán, és a tekintetünk összetalálkozott. Erre egyet mordult és elfordult.

– Jem – szóltam. – Underwood meglátott bennünket.

– Hát aztán? Nem fog szólni Atticusnak, legfeljebb felsorol minket is a megjelent előkelőségek között, ha megírja tudósítását a Tribune-ben. – Jem újra Dilihez fordult, gondolom, hogy elmagyarázza neki a tárgyalás kiemelkedőbb pontjait, bár én nemigen láttam semmi ilyent. Nem volt hosszú vita Atticus és Mr. Gilmer között egy ponton sem; Mr. Gilmer látható kedvetlenséggel képviselte a vádat; a tanúkat orruknál fogva vezették, mint a szamarakat, kifogást alig emeltek. Atticus ugyan egyszer azt mondta, hogy Taylor bíró tárgyalásain, ha egy ügyvéd jogi mesterkedésekkel akarja elérni, hogy ügyfelét kihúzza a bajból, rendszeren csak azt éri el, hogy szigorú rendreutasítást kap a bírói székéből. Szerinte ez azért van, mert bár Taylor bíró látszólag lustán és félálomban vezeti tárgyalásait, valójában ritkán lehet félrevezetni, és elvégre ez a lényeg. Atticus Taylort jó bírónak tartotta.

Közben Taylor bíró visszatért a bírói emelvényre, és beleült forgószékébe. A mellényzsebéből egy szivart vett elő, és gondosan megvizsgálta. Oldalba böktém Dilit. A vizsgálódás befejeztével a bíró könyörtelenül beleharapott a szivarba. – Néha csak azért jövünk el, hogy Taylor bírót nézzük – magyaráztam Dilinek. – Ezzel most elszórakozik egész délután. Majd meglátod. – Taylor bíró, aki nem is gondolta, hogy felülről figyelik, a leharapott szivarvéggel megcélozta a köpöcsészét. – Pötty! – mondta, és olyan pontosan beletalált, hogy jól lehetett hallani a víz csobbanását. Pokoli jó célzás volt – mormolta Dili.

Szünetben a hallgatóság rendszerint el szokta hagyni a termet, most azonban senki sem mozdult a helyéről. Még az öreg semmittevők is, akik hiába próbálták megszégyeníteni a fiatalabbakat, hogy helyüket átadják, ott maradtak állva a terem fala mellett. Mr. Heck Tate a bíróság mosdóhelyiségét nyilván csak a hivatalos személyeknek tartotta fenn.

Atticus és Mr. Gilmer visszatért a terembe, és Taylor bíró az órájára nézett. – Lassanként négy óra – mondta, ami furcsán hangzott, mert a bírósági órának közben már legalább kétszer kellett ütnie, de én se nem hallottam, se nem éreztem az óraütést.

– Be tudjuk fejezni a tárgyalást ma délután? – kérdezte Taylor bíró. – Mit gondol, Atticus?

- Azt hiszem, igen – volt a válasz.
- Hány tanúja van?
- Csak egy.
- Akkor kérdezze ki.

19

Thomas Robinson jobb kezével bal karja alá nyúlt és felemelte. Béna bal kezét rátette a fekete, vászonkötésű Bibliára, de amikor jobb karját esküre emelte, béna keze lecsúszott, és a bírósági jegyző asztalához ütődött. Mikor vissza akarta tenni, Taylor bíró morgó hangján odaszólt neki: – Hagyja csak, Tom. – Tom letette az esküt, és leült a tanúk padjára. Atticus gyors egymásutánban feltett kérdéseire a következőket tudtuk meg:

Tom huszonöt éves, házas, három gyermek atyja; egy alkalommal már állt a bíróság előtt, és harmincnapra ítélték közcsendháborítás miatt. – Mi volt az a közcsendháborítás? – kérdezte Atticus.

- Verekedtem valakivel, aki meg akart szúrni.
- Sikerült neki?
- Igen, egy kicsit, de nem annyira, hogy különösebb kárt tett volna bennem. Tetszik tudni, én... – Tom megmozdította a bal vállát.
- Értem – mondta Atticus. – Mindkettőjüket elítélték?
- Igen, uram. Nekem le kellett ülnöm, mert nem tudtam megfizetni a bírságot. A másik kifizette.

Dili rajtam keresztül odahajolt Jemhez, és megkérdezte tőle, mi a célja ezzel Atticusnak. Jem azt mondta, így akarja meggyőzni az esküdtszékot, hogy Tomnak nincs takargatnivalója.

- Ismerte Mayella Violet Ewellt? – kérdezte Atticus.
- Igen, uram. Mindennap elmenet és hazatérőben a földről el kellett mennem a házuk előtt.
- Miféle földről?
- Mr. Link Deasnak szoktam gyapotot szedni.
- Novemberben? Gyapotot szedett?
- Nem szedtem, uram, de az udvarán dolgozok ősszel és télen is. Állandóan járok hozzá dolgozni egész évben. Hikoridiófái vannak, és különben is mindig akad munka bőven.
- Azt mondja, hogy Ewellék háza előtt kellett elmennie, mikor munkába ment vagy a munkából ment haza. Nincs más út, amerre mehetne?
- Tudtommal nincs, uram.
- Tom, szokott Miss Ewell beszélgetni magával?
- Igen, szokott. Mindig megemeltem a kalapomat, amikor elmentem a házuk előtt, és egy alkalommal megkért, menjek be az udvarba, és hasogassak fel egy sifonért.
- Mikor kérte meg, hogy hasogassa fel azt a... sifonért?
- Mr. Finch, ez múlt tavasszal történt. Emlékszem, a tavaszi munkák ideje volt, és kapát vittem magammal. Mondtam Miss Ewellnek, nincs nálam más, mint egy kapa, de azt mondta, van fejszéje. Ide is adta, és én felhasogattam a sifonért. Azt mondta: Azt hiszem, ezért adni kell magának egy ötcentest, ugye? És én ezt mondtam: Nem, madame, ezért nem kell fizetni semmit. Utána hazamentem. Mr. Finch, ez a múlt tavasszal volt, több mint egy éve.
- Járt ott azóta is?
- Igen, uram.
- Mikor?
- Hát, elég sokszor.

Taylor bíró önkéntelenül kalapácsa után nyúlt, de meggondolta magát. A hallgatóság soraiban keletkezett moraj az ő közbelépése nélkül is elcsendesedett.

- Milyen körülmények között?
- Hogy tetszik érteni?
- Miért ment be hozzá többször is?

Tom Robinson összeráncolt homloka kisimult, és így folytatta: – Mert behívott, uram. Valahányszor elmentem előttük, szinte mindig megkért, végezzem el neki hol ezt, hol azt, hasogassak aprófát, vigyek neki vizet. Miss Mayella a piros virágjait mindennap megöntözte...

– Fizetett magának ezekért a munkákért?

– Nem, uram. Egyszer sem azután, hogy első alkalommal felajánlotta azt az ötcentest. Én szívesen csináltam, mert úgy láttam, hogy Mr. Ewell semmiben nem segít neki, a gyerek se, és én jól tudtam, hogy Miss Mayellának nincsenek fölösleges ötcentesei.

– Hol volt a többi gyerek?

– Ott szaladgáltak körülöttem, nézték, amikor dolgoztam. Volt olyan is, aki az ablakban ült.

– Miss Mayella beszélgetett ilyenkor magával?

– Igen, uram, beszélgetett velem.

Mialatt Tom Robinson vallomása tartott, arra gondoltam, ennek a Mayella Ewellnek a világon a legmagányosabb lénynek kell lennie. Magányosabb volt még Boo Radleynél is, aki huszonöt év óta soha nem lépte át házuk küszöbét. Mikor Atticus megkérdezte, vannak-e barátai, láthatólag azt sem tudta, hogy ez a szó mit jelent, és azt gondolta, hogy gúnyt üznek belőle. Az ő sorsa is olyan szomorú volt, mint Jem szerint a félvér gyerekeké: a fehérek nem veszik be maguk közé, mert disznók közt éli le életét; a négerék pedig nem barátkoznak vele, mert fehér. Úgy sem élhetett, mint Mr. Dolphus Raymond, aki jobban szeretett négerék közt lenni, mert neki nem voltak földjei a folyóparton, és nem származott régi, előkelő családból. Senki nem mondta az Ewellekről: – Úgy élnek, ahogy akarnak. – A maycombiak karácsonykor szeretetsomagokat küldtek nekik és közsegélyutalványokat, de a kezük elutasító mozdulatával. Úgy látszik, Tom Robinson volt az egyetlen, aki rendes volt hozzá. De róla meg azt állította, hogy erőszakot követett el rajta, és amikor felállt, úgy nézett rá, mint valami pizsokra a lába alatt.

– Járt-e Ewellék udvarán? – szakította félbe elmélkedésemet Atticus. – Betette-e lábát hozzájuk hívás nélkül?

– Nem, uram, Mr. Finch, soha. Erre még csak nem is gondoltam, uram.

Atticus azt szokta mondani, mindig tudni lehet, hogy egy tanú hazudik-e vagy az igazat mondja, csak figyelni kell arra, amit mond. Most ezt tettem én is, figyeltem. Tom egyfolytában háromszor nemmel felelt a hozzá intézett kérdésre, de ezt nyugodtan, minden felháborodás nélkül tette, és én elhittem, amit mondott, nem kellett bizonygatnia. Tisztességes négernek látszott, és tisztességes néger soha nem megy be senki udvarába, csak mert a kedve úgy tartja.

– Tom, mi történt magával azon a november huszonegyedikén este a múlt évben?

Lent a hallgatóság sorai között és fenn a négerék karzatán is mindenki visszafojtott lélegzettel várta Tom szavait.

Tom bársonyfekete és nem fényes bőrű néger volt; bőrének színe hasonlított a selymes, fekete bársonyhoz. Szeme fehére kivillogott fekete arcából, és amikor beszélt, megvillantak fehér fogai. Ha a gyapotfejtő gép nem tette volna nyomorékká, gyönyörű szál ember lett volna.

– Mr. Finch – mondta –, mint rendesen, aznap este is útban voltam hazafelé, és amikor odaértem Ewellék házához, Miss Mayella, amint ezt már ő is mondta, a tornácon volt. Szokatlan szép, csendes este volt. Azon járt az eszem, hogy miért van olyan nagy csend, amikor rám szólt, hogy ha ráérek egy percre, segítsek neki. Bementem az udvarra, és néztem, hol van, amit aprófának hasogassak fel, de nem láttam sehol, és akkor így szólt hozzám: Most benn a lakásban szeretném megkérni valamire. Az öreg ajtó kiesik a sarkából, azt kellene rendbehozni. Kérdem, van-e csavarhúzója. Azt mondja, persze hogy van. Erre felmentem a lépcsőn, és bevezetett a lakásba. Be is mentem a tornácra nyíló szobába, és megnéztem az ajtót. Mondom:

Miss Mayella, nincs ennek az ajtónak semmi baja. Húztam előre, húztam hátra, de az ajtó szilárdan állt a helyén. Erre becsapta az ajtót, Mr. Finch, nem értettem, hogy honnan ez a nagy csend, és aztán rájöttem, hogy a gyerekeket nem látom sehol, egyet sem, és azt mondom Miss Mayellának: Hol vannak a gyerekek?

Tom bársonyos bőre fényleni kezdett, és megtörölte az arcát.

– Mondom neki: Hol vannak a gyerekek? – folytatta Tom – , és azt mondja, és hozzá olyan furcsán nevetett: Mind elmentek a városba fagylaltozni. Azt mondja: Egy évig tartott, míg megspóroltam hét ötcentest, de végre sikerült. Mind bementek a városba.

Tomot nem a párás melegtől öntötte el az izzadság.

– Maga mit mondott akkor neki, Tom? – kérdezte Atticus.

– Valami olyant, hogy...: Igazán, Miss Mayella, kedves magától, hogy ilyen jó a testvéreihez. Mire ő ezt mondta: Maga is úgy gondolja? De én nem hiszem, hogy megértette, mire gondolok, hogy milyen derék dolog volt a pénzét arra megtakarítani, hogy testvéreinek örömet szerezzen.

– Én megértem magát, Tom. Folytassa – mondta Atticus.

– Aztán azt mondtam: Én most már megyek is, mert nem kell, hogy segítsek. Erre azt mondta, mégis tehetnék neki valamit. Kérdem tőle, mit, és azt mondta, álljak fel a székre, és vegyek le egy dobozt a sifonér tetejéről.

– De nem arról a sifonérról, amit felhasogatott? – kérdezte Atticus.

A tanú mosolygott: – Nem, uram, másíkról. Majdnem a mennyezetig ért. Megtettem, amire kért, és aztán azon vettem észre magamat, hogy erősen átkarolja a lábszáramat, Mr. Finch. Annyira megijesztett, hogy leugrottam, és a széket feldöntöttem, az volt az egyetlen bútordarab a szobában, amely nem úgy állt ott a helyén, ahogy volt, Mr. Finch, amikor elmentem, esküszöm Isten szent nevére.

– Mi történt azután, hogy a széket feldöntötte?

Tom Robinson ekkor mintha megnémult volna. Atticusra nézett, aztán az esküdszék tagjaira, majd Mr. Underwoodra, aki a terem másik oldalán ült.

– Tom, maga megesküdtött rá, hogy a teljes igazat vallja. Halljuk tehát!

Tom a kezét idegesen elhúzta a szája előtt.

– Mi történt ezután?

– Feleljen a kérdésre – szólt Taylor bíró. A szivarjának egyharmada már eltűnt.

– Mr. Finch, amikor leszálltam a székről, megfordultam, és ő valósággal rám vetette magát.

– Magára vetette magát? Erőszakosan?

– Nem, uram – magához szorított. Magához húzott, és átölelte a derekamat.

Ezekre a szavakra Taylor bíró erélyesen verni kezdte kalapácsával az asztalt, és ugyanakkor a mennyezeti lámpák kigyúltak a teremben. Még nem sötétedett odakinn, de a délutáni nap már nem sütött be az ablakon. Taylor bíró gyorsan helyreállította a rendet.

– Mit csinált aztán Mayella?

A tanú nagyot nyelt. – Felágaskodott hozzám, és megcsókolta az arcomat. Azt mondta, soha nem csókolt még meg felnőtt embert, most megcsókolhat egy niggert. Azt is mondta, nem számít, mit csinál vele a papája. Aztán így szólt: Csókolj meg te is, nigger. Erre azt mondtam, engedjen kimenni, Miss Mayella, és megpróbáltam elszaladni, de a hátát az ajtónak támasztotta, és úgy kellett eltolnom. Én nem akartam bántani, Mr. Finch. Azt mondtam, hagyjon engem kimenni, de alighogy ezt mondtam, Mr. Ewell, aki ott ül, már beordított az ablakon.

– Mit mondott?

Tom Robinson ismét nyelt egyet, szeme tágra nyílt: – Valami olyan illetlent – mondta –, amit nem mondhatok el az itt levők és gyerekek füle hallatára.

– Mit mondott, Tom? Meg kell mondania az esküdszéknek, hogy mit mondott.

Tom Robinson erősen behunyta a szemét. – Azt mondta: Megöllek, te átkozott ringyó!

– Aztán mi történt?

– Mr. Finch, én elszaladtam, olyan gyorsan, ahogy csak tudtam, és nem tudom, mi történt.

– Tom, erőszakot követett el maga Mayella Ewellen?

– Én nem követtem el, uram.

– Bántalmazta fizikailag?

– Én nem bántottam, uram.

– Megpróbált ellenállni a közeledésének?

– Igen, Mr. Finch, megpróbáltam. Megpróbáltam, de bántani nem akartam. Se fellökni, se semmit.

Ekkor az járt az eszemben, hogy Tom Robinson a maga módján ugyanolyan jó modorú, mint Atticus. Míg apa később meg nem magyarázta, nem értettem tisztán, hogy Tom milyen szörnyű helyzetbe került. Semmi körülmények közt sem üthetett meg egy fehér nőt, ha életben akart maradni. Nem tehetett mást, mint hogy a legelső alkalmat megragadja és elfusson, ami pedig a bűnösségének nyilvánvaló bizonyítékául szolgált.

– Tom, térjünk vissza ismét Mr. Ewellhez – szólt most Atticus. – Mondott ő magának valamit?

– Nem, semmit, uram. Bár az is lehet, hogy mondott valamit, de én...

– Hagyjuk ezt – szakította félbe Tom Robinson szavait Atticus éles hangon. – Mit hallott, kihez beszélt?

– Miss Mayellához, Mr. Finch, ránézett, és hozzá beszélt.

– Maga közben elszaladt?

– Igen, uram.

– Miért szaladt el?

– Mert féltem, uram.

– Miért félt?

– Ha ön is nigger lenne, Mr. Finch, mint én, ön is félt volna.

Atticus ekkor leült, és Mr. Gilmer ment oda a tanúk padjához, de mielőtt odaért, Mr. Link Deas felkelt a hallgatóság soraiból, és a következőt jelentette ki:

– Szeretném, ha a jelenlevők tudomásul vennének valamit. Ez a fiú nyolc éven át dolgozott nálam, és soha a legkisebb bajom nem volt vele. A legkisebb sem.

– *Fogja be a száját, uram!* – kiáltotta harsányan Taylor bíró, aki egyszerre teljesen felébredt. Arca élénk rózsaszínt öltött, és a szájában levő szivar csodálatosképpen a legkisebb mértékben sem akadályozta a beszédben. – Link Deas – kiáltotta – , ha valami mondanivalója van, elmondhatja eskü alatt a maga idején, de addig is hagyja el a termet! Azonnal! Hallotta? Hagyja el a termet, uram, azonnal! Nincs több szavam!

Taylor bíró dühös pillantást vetett Atticusra, mintha szóra akarná bírni, de Atticus lehajtotta a fejét, és csendesen nevetett. Visszaemlékeztem rá, mondott egyszer valamit arról, hogy Taylor bírónak ex cathedra, a bírói székéből tett megjegyzései sokszor túlmennek bírói hatáskörén, de nemigen akad ügyvéd, aki szót merne emelni ellene. Ránéztem Jemre, de ő csak a fejét rázta: – Ez más, mintha az esküdtszék valamelyik tagja állt volna fel, és tett volna megjegyzést – mondta. – Az egészen más lett volna. Mr. Link rendzavarást vagy valami ilyesmit követett el.

Taylor bíró ekkor utasította a bírósági jegyzőt, hogy húzzon ki mindent a jegyzőkönyvből Tom Robinsonnak ezek után a szavai után: – Ha ön is nigger lenne, Mr. Finch, mint én, ön is félt volna – majd az esküdtszék tagjait arra kérte, tekintsék az egész félbeszakítást meg nem történtnek. Sanda pillantást vetett a terem közepén, a padosorok között húzódó szabad térre, gondolom, arra várt, hogy Mr. Link Deas valóban elhagyja-e a termet. – Folytassa, Mr. Gilmer – mondta ezután.

– Magát, Robinson, ugye, egyszer harmincnapi fogházra ítélték csendháborítás miatt?

- Igen, uram.
- Milyen állapotban volt a nigger, mikor a verekedésnek vége lett?
- Ő vert meg engem, Mr. Gilmer.
- Igen, de magát ítélték el. Nem?

Atticus felemelte a fejét: – A jegyzőkönyv szerint csak vétséget követett el, bíró úr. – Atticus hangján megéreztem, milyen fáradt.

- Feleljen csak a tanú – mondta Taylor bíró, ugyanolyan fáradt hangon.
- Igen, uram, harminc napot kaptam.

Tudtam, hogy Mr. Gilmer komolyan arról akarja meggyőzni az esküdteket, ha valakit elítéltek csendháborítás miatt, könnyen vetemedhetett arra is, hogy erőszakot kövessen el Mayella Ewellen, és őt csak ez az egy szempont érdekelte. Az ilyen adatok jól alátámaszthatták a vádat.

- Robinson, maga fél kézzel is képes felhasogatni egy sifonért és aprófát készíteni, ugye?
 - Igen, uram, tudok.
 - Elég erős hozzá, hogy fojtogasson egy nőt, és a földre teperje?
 - Ezt én soha nem tettem, uram.
 - De elég erős hozzá.
 - Azt hiszem, uram.
 - Ugye, már régen szemet vetett Miss Ewellre, mi?
 - Nem, uram, soha rá se néztem.
 - Akkor miért volt olyan udvarias hozzá, miért hasogatta fel a fát helyette és hordott vizet neki, mi?
 - Csak megpróbáltam segíteni neki, uram.
 - Ez nemes lelkű cselekedet volt magától. A napszámból hazamenet kisebb munkákat vállalt, mi?
 - Igen, uram.
 - Miért nem végezte a maga munkáját, ahelyett hogy Miss Ewellnek dolgozott?
 - Elvégeztem mindkettőt, uram.
 - Nagyon szorgalmas ember maga. Miért?
 - Ezt nem értem, uram.
 - Miért volt olyan fontos magának, hogy apróbb munkákat vállaljon Miss Ewellnek?
- Tom Robinson egy ideig hallgatott, habozott, mit válaszoljon.
- Úgy láttam, hogy senki nem segít neki. Azért azt mondtam magamban...
 - Hiszen ott volt Mr. Ewell és a hét gyerek.
 - Mégis úgy látszott, hogy soha senki nem segít neki.
 - Mindezt a fáhasogatást és más munkát csupa jószívúségből végezte, mi?
 - Megpróbáltam segíteni neki, ahogy már mondtam. Mr. Gilmer gúnyosan mosolygott az esküdtszék felé.
 - Maga nagyon derék fickónak látszik, és mint mondja, soha egy centet sem fogadott el semmiért. Mi?
 - Igen, uram, nagyon megsajnálta. Úgy láttam, hogy többet dolgozik, mint a többiek mind...
 - Maga megsajnálta, maga megsajnálta, mi? – mondta Mr. Gilmer kenetes hangon, de egyben metsző gúnnyal is.

A tanú észrevette, hogy hibát követett el, és kényelmetlenül izgett-mozgott a székén, de a hiba már megtörtént. Lenn a hallgatóság soraiban senkinek sem tetszett Tom Robinson válasza. Mr. Gilmer hosszabb szünetet tartott, hogy tovább gondolkozzanak a kapott válaszokon.

- Tehát, mint rendesen, a múlt év november huszonegyedikén is elment a ház előtt – tette fel az újabb kérdést Mr. Gilmer –, és Miss Ewell megkérte, hogy hasogassa fel a sifonért?
- Nem, uram.

– Tagadja, hogy elment a ház előtt?
– Nem, uram. Miss Ewell azt mondta, csináljak meg neki valamit benn a házban...
– Miss Ewell azt állítja, hogy arra kérte magát, hasogasson fel egy sifonért, így volt?
– Nem, nem ez történt, uram.
– Azt állítja tehát, hogy Miss Ewell hazudott? Atticus felkelt a helyéről, de Tom Robinsonnak nem volt rá szüksége. – Én nem mondom, hogy hazudott, Mr. Gilmer, csak azt mondom, hogy rosszul emlékszik.

Az azután következő tíz kérdésben Mr. Gilmer végigment Mayella vallomásainak egyes pontjain. A tanú mindegyik kérdésre azt felelte, hogy Miss Ewell rosszul emlékszik a történetekre.

– Mr. Ewell kergette ki magát a házból, mi?
– Nem, uram, ő nem is kergethetett ki.
– Úgy érti, hogy nem is kergethette ki?
– Úgy értem, hogy nem volt rá ideje, én szaladtam el.
– Ez őszinte válasz, de miért szaladt el olyan gyorsan?
– Mondtam, hogy megijedtem, uram.
– Ha nyugodt volt a lelkiismerete, miért kellett megijednie?
– Azért, ahogyan mondtam már az előbb is, mert nem biztonságos egy niggernek se, hogy ilyen... pácba kerüljön.

– De maga nem volt pácban – azt vallotta, hogy ellenállt Miss Ewell közeledésének. Attól félt talán, hogy megveri, ettől ijedt meg, és szaladt el ilyen nagydarab ember létere?

– Nem, uram, attól félttem, hogy a bíróság elé kerülök, mint ahogy oda is kerültem.
– Félt a letartóztatástól, hogy felelnie kelljen azért, amit elkövetett, mi?
– Nem, uram, attól félttem, hogy azért kell felelnem, amit nem követtem el.
– Szemtelenkedni akar velem, mi?
– Nem, uram. Erre soha nem gondoltam.

Nem hallgattam tovább Mr. Gilmer keresztkérdéseit, mert Jem rám parancsolt, hogy vigyem ki Dilit a teremből. Dili ugyanis egyszerre csak sírni kezdett, és a sírást nem tudta abbahagyni; először csak csendesen sírt, de aztán mind többen meghallották a karzaton. Jem azt mondta, ha magamtól nem megyek, kénytelen lesz rákényszeríteni, és Sykes tiszteletes is azt mondta, jobb lesz, ha megyek, így tehát vele mentem. Dilinek látszólag semmi baja nem volt aznap, s azt hittem, hogy még mindig nem heverte ki egészen a szökés izgalmait.

– Rosszul vagy? – kérdeztem., mikor leértünk a lépcsőn.

Dill megpróbálta összeszedni magát, mialatt lesiettünk a lépcsőn. Mr. Link Deas egymagában állt a legfelső lépcsőn. – Történt valami, Scout? – kérdezte, mikor elmentünk mellette. – Semmi, Mr. Deas – szóltam vissza neki – , csak Dili nem érzi jól magát.

– Gyere, menjünk az árnyékba – mondtam. – Biztos a hőség ártott meg neked. – Kiválasztottuk a legterebélyesebb tölgyet, és leültünk alá.

– Azért volt csak, mert nem tudtam elviselni – mondta Dili.
– Kit? Tomot?
– Nem, azt a vén Mr. Gilmert, hogy olyan undok hangon beszélt vele...
– De Dili, neki ez a kötelessége. Ha a vádat nem képviselné az ügyész, azt hiszem, védőügyvédre se volna szükség.

Dili türelmesen végighallgatott, aztán így szólt: – Tudom, Scout. Én attól lettem rosszul, ahogyan beszélt vele.

– Neki így kellett vele beszélnie, Dili, ezt nevezik keresztkérdéseknek ...
– De nem így beszélt, amikor...
– Dili, azok az ő tanúi voltak.

– Jó, jó, de Mr. Finch nem beszélt ilyen hangon Mayellával és az öreg Ewellel, mikor keresztkérdések alá vette őket. Az a mód, ahogyan örökösen csak azokat a miket mondta, ahogyan mindig ráförmedt, és minden felelete után az esküdszékre nézett...

– Nézd, Dill, Tom Robinson csak egy közönséges néger.

– Ezt nekem ne mondd. Semmiképpen sem helyes, hogy így bánják vele. Így senkivel se szabad beszélni... én legalábbis nem tudom elviselni.

– Mr. Gilmernek ez már a szokása, ő így bánik velük. Nézd, amikor... hidd el, Mr. Gilmeren látszott, hogy maga se igen hiszi, amit mond. De hiába, ilyen a modoruk, a legtöbb ügyvédé is.

– De nem Mr. Finché. •

– Ő nem jó példa, Dili... ő... – Megpróbáltam felidézni emlékezetemben Miss Maudie Atkinson egyik határozott megállapítását. Sikerült is: Atticus a bíróságon is úgy viselkedik, mint az utcán.

– Én nem erre gondolok – mondta Dili.

– Én jól tudom, mire gondol, fiam – szólalt meg egy hang a hátunk mögött. Eleinte azt hittük, a hang a fából jön, de Mr. Dolphus Raymond szól Dilihez. A fa mögül nézett ránk, és így szólt: – A te bőröd még nem elég edzett, hát belebetegszel, igaz?

20

– Gyere ide, fiam, adok valamit, amitől majd rendbe jön a gyomrod.

Minthogy Mr. Dolphus Raymond rossz ember hírében állt, vonakodva fogadtam el az invitálását, de azért mentem Dili után. Meg voltam győződve, hogy Atticus nem helyeselné, hogy Mr. Raymondval barátkozunk, és biztosan tudtam, hogy Alexandra néni sem.

– Nesze – mondta, és átnyújtotta Dilinek a papírzacskót, a benne levő szalmaszálakkal együtt. – Szívj belőle jócskán, ez majd megnyugtat.

Dili mosolyogva vette szájába a szalmaszálakat, és jó hosszan szívta az italt.

– Hihi – nevetett Mr. Raymond, aki láthatólag örömét találta benne, hogy megront egy gyermeket.

– Dili, most már igazán hagyd abba, kérlek – mondtam figyelmeztetésképpen.

Dili kivette szájából a szalmaszálakat, és vigyorogva így szólt: – Scout, tudod te azt, hogy ez közönséges Coca-Cola?

Mr. Raymond felült, és a fatörzsnek támasztotta a hátát; előzőleg a pázsiton feküdt. – Aztán el ne áruljatok – mondta. – Tönkretennétek a rossz híremet.

– Csak nem azt akarja mondani – szóltam – , hogy amit ebből a papírzacskóból iszik, Coca-Cola? Közönséges Coca-Cola?

– Márpedig az, kisasszony – mondta Mr. Raymond, és a fejével is bólintott hozzá. Nekem nagyon tetszett a szaga: cserzett bőr, lovak és gyapotmag illata terjengett körülötte. Ő volt az egyetlen, akin valódi angol lovaglósizmát láttam. – Igen, többnyire azt iszom.

– Akkor hát csak úgy tesz, mintha félig?... Bocsásson meg, Mr. Raymond – kaptam észbe. – Nem akartam megsérteni.

Mr. Raymond szívből nevetett; egy cseppet sem sértődött meg, megpróbáltam hát tapintatosan megkérdezni: – Miért csinálja ezt?

– Mit? Ja, azt, hogy miért tettetem részegnek magam? Nagyon egyszerű magyarázata van – mondta. – Sokan nem helyeslik az életmódomat. Mondhatnám egyszerűen, menjenek a fenébe, mit bánom én, ha nem helyeslik. Azt éppen elégszer mondom is, hogy nem törődöm velük, ha nem tetszik nekik, csak azt nem, hogy menjenek a fenébe. Értik már?

Dili és én egyszerre mondtuk: – Nem értjük, Mr. Raymond.

– Megpróbálok okot adni rá, hogy más véleményük legyen rólam. Az emberek jobban szeretik, ha összefüggést látnak a dolgok között. Ha nagy ritkán bejövök a városba, tántorgok,

meg iszom ebből a papírzacskóból, s elmondhatják rólam, hogy a whisky rabja vagyok, azért nem tudok megjavulni. Azért él úgy, ahogyan él.

– De az mégsem helyes, Mr. Raymond, hogy rosszabbnak tünteti fel magát, mint amilyen...

– Talán nem helyes, de így megértőbbek hozzám. Közöttünk maradjon, Miss Finch, én nemigen szeretem az italt, de lássa, az emberek soha nem értenék meg, hogy csak azért élek úgy, ahogyan élek, mert tetszik nekem.

Az az érzésem volt, hogy nem kellene ezzel a bűnös emberrel társalognom, akinek félvér gyerekei vannak, és nem érdekli a mások véleménye – de nem tudtam szabadulni igézete alól. Még sose találkoztam olyan emberrel, aki szántszándékkal rosszabb színben tüntette volna fel magát, mint amilyen a valóságban. De miért árulta ezt el nekünk? Meg is kérdeztem tőle.

– Mert maguk gyermekek, és meg tudják érteni – mondta –, és mert hallottam, hogy ez a gyerek mit mondott.

Mr. Raymond Dill felé bólintott. – Még nem romlottak el az ösztönei. De ha idősebb lesz, már nem kavarodik fel a gyomra, és nem fog sírni. Lehet, akkor is szíven üti egy és más, ami nincs egészen rendjén, de nem fog sírni, csak legyen idősebb néhány évvel.

– Miért nem fogok én sírni, Mr. Raymond? – kérdezte Dill ébredező férfiöntudatossággal.

– Azért, mert egyesek habozás nélkül pokollá teszik a mások életét. Azért, mert a fehérek pokollá teszik a színesek életét, és eszükbe se jut, hogy azok is emberi lények.

– Atticus azt mondja, hogy egy színes embert becsapni százszor nagyobb bűn, mint egy fehér embert – mormoltam. – Azt mondja, ez nagyobb gazság.

– Ezzel én nem értek egyet, Miss Jean Louise – mondta Mr. Raymond. – Maga persze nem tudhatja, hogy az édesapja, hogy is mondjam, idealista, s jó néhány évnek kell eltelnie, mikorra megérti; és maga még nem is ismeri a világot. Még a várost sem ismeri; de menjen csak vissza a tárgyalóterembe.

Erről eszembe jutott, hogy majdnem teljesen elmulasztottuk Mr. Gilmer keresztkérdéseit, amelyet alighanem befejezett már. Felnéztem a napra, amely gyorsan lehanyatlott a térre nyíló boltok felett a nyugati égen. Nem tudtam, hogy a két rossz közül melyiket válasszam, Mr. Raymondote vagy az 5. bírósági körzet tárgyalótermét? – Gyere, Dili – szóltam. – Már egészen jól érzed magad?

– Igen, jól. Nagyon örülök, hogy találkoztunk, Mr. Raymond. Köszönöm az italt, nagyon jót tett.

Visszafutottunk a bírósági épülethez, felmentünk a homlokzati lépcsőn, és felfelé indultunk a karzatra. Sykes tiszteletes fenntartotta a helyünket.

A teremben csend volt, és megint nem értettem, hová lettek a karon ülő apróságok. Taylor bíró szivarjából már csak egy darabka látszott ki a szája közepén. Mr. Gilmer egy sárga blokkra írt, versenyre kelve a bírósági jegyzővel, aki villámgyorsan róttá egyik sort a másik után.

– Sajnos, elkéstünk – mormoltam.

Atticus védőbeszéde közepén tarthatott. Több iratot kivett az irattáskájából, amelyet letett a székre, maga mellé. Az iratokkal Tom Robinson szórakozottan játszadozott.

– ...bár a bíróság nincs semmi hitelt érdemlő bizonyíték birtokában, védencem főbenjáró vétséggel vádoltan áll a bíróság előtt...

Oldalba böktém Jemet. – Mióta beszél Atticus? – kérdeztem.

– Most összegezte a tanúvallomásokat – súgta Jem. – Győzni fogunk, Scout. Lehetetlen, hogy ne győzzünk. Körülbelül öt percig tartott az egész. Atticus olyan világosan és érthetően magyarázott el mindent, mintha... mintha én magyaráztam volna el neked. Megértetted volna még te is.

– És Mr. Gilmer?

– Pszt! Nem mondott semmi újat, csak amit szokott. Hallgass!

Ismét lenéztünk a terembe. Atticus nyugodt, egyenletes hangon beszélt, mint mikor levelet diktál. Lassan fel és alá járkált az esküdtszék tagjai előtt, akiken látszott, hogy milyen figyelmesen hallgatják. Fejüket felemelték, és tekintetükkel követték minden lépését. Azt hiszem, azért, mert Atticus nem volt patetikus szónok.

Egyszerre csak abbahagyta, és valami szokatlan dolgot művelt. A mellényzsebéből kivette az óráját, és az óralánccal együtt letette az asztalra; közben így szólt: – A bíróság szíves engedelmével...

Taylor bíró beleegyezően bólintott, s ekkor Atticus olyasmit csinált, amit sohasem szokott, se nyilvános helyen, se otthon. Kigombolta a mellényét és a gallérját, leoldotta a nyakkendőjét, és levetette a kabátját. Rendszerint nem gombolta ki sem a ruháját, sem az ingét, csak amikor lefeküdt, s Jem is és én is úgy éreztük, mintha mezítelenül állna előttünk. Rémült tekintettel néztünk egymásra.

Atticus zsebre tette a kezét, és amikor megint az esküdtek felé fordult, láttam, hogy a lámpafény megcsillant arany gallérgombján s a töltőtolla és ceruzája végén.

– Uraim – szólt, és Jemmel ismét egymásra néztünk: Atticus akár ezt is mondhatta volna: – Scout. Hangja most egy cseppet sem volt száraz vagy szenttelen, és úgy beszélt az esküdtekhez, mintha ismerősökkel beszélgetne a posta sarkán.

– Uraim – mondta –, rövid leszek, és a hátralevő időt arra szeretném felhasználni, hogy meggyőzzem önöket, nem lesz nehéz dolguk a döntést meghozniuk. Itt nem kell az igazságot a tények bonyolult zürzavarában keresgélniük, mert minden kétségen felül biztos, hogy a vádlott nem bűnös. Azzal kell kezdenem, hogy ennek az ügynek nem is lett volna szabad bírósági tárgyalásig eljutnia. Ez az eset olyan világos, mint a nap.

Az államügyész nem terjesztett a bíróság elé semmiféle orvosi látéletet, amely azt bizonyítaná, hogy Tom Robinson valóban elkövette, amivel vádolják. Két olyan tanú vallomására alapozza a vádat, akiknek a vallomása nemcsak a keresztkérdések során vált kétségessé, hanem a vádlott is megcáfolta őket. A vádlott nem vétkes, de valaki itt a teremben feltétlenül az.

Szívemben őszinte sajnálatot érzek a vád koronatanúja iránt, de sajnálatom nem megy odáig, hogy odavessem áldozatul egy ember életét, pedig ő ezt tette csak azért, hogy szabaduljon saját vétkének súlyától.

Vétkesnek nevezem, mert vétkes szándék vezette. Nem követett ugyan el semmiféle büntetést, de megszegte társadalmunk szigorú és ősidők óta tiszteletben tartott illemszabályát, amely olyan szigorú, hogy aki megszegi, kiüzzük magunk közül, mert nem méltó rá, hogy köztünk éljen. Ez a leány a szegénység és tudatlanság áldozata, mégsem tudom sajnálni, mert fehér. Teljes mértékben tisztában volt vele, milyen szörnyű vétket követ el, de mert vágya erősebb volt, mint a szabály, amelyet megszegni készült, megszegte, s aztán úgy viselkedett, ahogyan mindnyájan életünk valamelyik szakaszán. Azt tette, amit minden gyermek megtesz, megpróbálta, hogy megszabaduljon bűne bizonyítékától. Ez alkalommal azonban nem olyan gyermekről van szó, aki valami titokban ellopott holmit rejteget. Végezni akart áldozatával, mivel a körülmények valósággal rákényszerítették, hogy megszabaduljon a jelenlététől, s elszánta magát, hogy eltünteti a közeléből, az életből, bűnének bizonyítékát.

Mi vagy inkább ki ez a bizonyíték? Tom Robinson, egy emberi lény. Tom Robinsonnak el kellett tűnnie a közeléből. Tom Robinson volt a naponkénti bizonyíték arra, amit elkövetett. Mit követett el? El akart csábítani egy négert.

Fehér nő létére szerelmi kalandra akart rávenni egy négert. Ezzel olyasmit követett el, ami a mi társadalmunkban hallatlan dolog: megcsókolt egy feketét. Nem egy öreg bácsit, hanem egy erős, fiatal néger férfit. Az illemszabály semmit nem számított neki, és megszegte, de utána rázúdult a lavina.

Apja szemtanúja volt tettének, és a vádlott vallomásában elénk tárta, mit mondott az apja a lánynak. És mit tett vele? Nem tudjuk, de a közvetett bizonyítékok arra utalnak, hogy Mayella

Ewellt súlyosan bántalmazta valaki, aki az ütések egyedül a bal kezével mérte rá. Nem tudjuk pontosan, hogy Mr. Ewell mit csinált, de nyilvánvalóan azt tette, amit hasonló körülmények között minden istenfélő, állhatatos és becsületes fehér ember csinált volna, megesküdtött egy tanúidézés alapján, amelyet kétségtelenül a bal kezével írt alá, és most itt ül önök előtt Tom Robinson, aki esküre az ép kezét – a jobb kezét emelte fel.

Így aztán egy derék, becsületes, egyszerű néger, aki el merete követni azt a hallatlan merészséget, hogy megsajnáljon egy fehér nőt, kénytelen megcáfolni két fehér személyt. Nem kell önöket emlékeztetnem rá, hogy ez a kettő miként vallott és viselkedett a tanúk padján, ezt láhatták a saját szemükkel. A vád tanúi, Maycomb megye seriffjének kivételével, cinikusan bíztak abban, hogy vallomásuk hitelét senki nem vonja kétségbe annak a feltételezésnek, annak az aljas feltételezésnek az alapján, hogy minden néger hazug, minden néger természetűl fogva erkölcstelen, és nem szabad bízni bennük, ha fehér nőről van szó. Ez a feltételezés jellemző a hozzájuk hasonló gondolkozású személyekre.

Az ilyen gondolkodás, uraim, már önmagában véve is ugyanolyan sötét hazugság, mint amilyen fekete Tom Robinson bőre. Olyan hazugság, amelyről nem kell önök előtt sokat beszélnem. Önök tudják, mi az igazság, és az igazság a következő: vannak néger, akik hazugok, vannak néger, akik erkölcstelenek, vannak néger, akik megbízhatatlanok, ha nőkről van szó, legyenek azok feketék vagy fehérek. De ez az igazság érvényes az egész emberi nemre és nemcsak bizonyos fajtára. Nincs olyan ember ebben a teremben, aki soha ne hazudott, nem követett el erkölcstelenséget, ne kívánt volna meg egy asszonyt.

Atticus elhallgatott, és elővette zsebkezdőjét. Levette és megtörölte a szemüvegét, s ekkor ismét olyasmit láttunk, ami azelőtt soha nem történt meg: Atticust még soha nem láttuk izzadni – ő azok közé az emberek közé tartozott, akiknek az arcán soha nem látni izzadságcseppeket, de most az arca fénylett az izzadságtól.

– Még valamit, uraim, mielőtt szavaimat befejezem. Thomas Jefferson egyszer azt mondta, hogy Isten mindnyájunkat egyenlőknek teremtett, és ezt a mondást szívesen olvassák a fejükre a jenkik és a washingtoni minisztériumokban dolgozó nők. Ma, az Úr 1935-ik esztendejében, olyan irányzat uralkodik, amely ezt a mondást kiforgatja eredeti jelentéséből, hogy mindenre alkalmazható legyen. Ennek legnevetesebb példája szerintem az, hogy a közoktatásügy irányítói egyenlő elbánásban részesítik a lustákat és a tehetségteleneket a szorgalmasokkal csak azért, mert születésénél fogva minden ember egyenlő, holott a pedagógusok jól tudják, hogy a gyenge tehetségű gyerekeknek általában borzasztó kisebbségi érzésük van. Tudjuk, hogy nem minden ember születik egyenlőnek olyan értelemben, ahogyan azt sokan szeretnék, egyesek okosabbak, mint mások; egyeseknek születésüknél fogva nagyobb esélyeik vannak az érvényesülésre, mint másoknak; egyesek több pénzt keresnek, mint mások; egyes hölgyek finomabb tortákat sütnek, mint mások, sokan olyan tehetségekkel születnek, amelyek elérhetetlenek az átlagember számára.

De van egy hely ebben az országban, ahol minden ember egyenlő, van egyetlenegy intézmény, amely egyenlőnek tekinti a szegényt Rockefellerrel, az ostobát Einsteinnel és a műveletlent az egyetemi rektorral. Ez az intézmény, uraim, a bíróság. Ez lehet az Egyesült Államok Legfelsőbb Bírósága, lehet a legegyszerűbb falusi bíróság vagy ez a törvényszék, amelynek esküdtszékét most önök alkotják. Vannak fogyatkozásai a mi bíróságainknak is, mint minden emberi intézménynek a világon, de ebben az országban bíróságaink előtt a szó legteljesebb értelmében minden ember egyenlő.

Én nem vagyok idealista, és nem hiszek feltétel nélkül a bíróságok tévedhetetlenségében és az esküdtszéki rendszerben, számomra a bíróság nem eszmény, hanem élő és ható realitás. Uraim, a bíróság nem jobb, mint önök egyenként, akik most itt ülnek előttem. A bíróság hivatásának betöltése az esküdtszéken és az esküdtszék tagjain múlik. Én bízom benne, uraim, hogy önök minden szenvedélytől mentesen mérlegelik majd az elhangzott vallomásokat, ennek

alapján hozzák majd meg döntésüket, és visszaadják a vádlottat családjának. Tegyék meg, ami a kötelességük, Isten nevében.

Atticus hangja elhalkult, és amikor elfordult az esküdtszéktől, mondott még valamit, amit nem érttem. Ezeket a szavakat inkább saját magának, mint az esküdtszéknek mondta. Oldalba böktem Jemet, és megkérdeztem: – Mit mondott?

– Az Isten nevében kéri, hogy higgyenek neki. Azt hiszem, ezt mondta.

Dili hirtelen áthajolt rajtam, és megfogta Jem kezét: – Oda nézz!

Mikor oda néztünk, ahova mutatott, egy kicsit elállt a lélegzetünk. Calpurnia ment a bírói emelvény felé a terem közepén, a széksorok között, és egyenesen Atticus felé tartott.

21

Calpurnia félénken megállt a korlátnál, és várt, míg Taylor bíró észreveszi, frissen vasalt kötény volt rajta, és a kezében egy levélborítékot tartott.

Taylor bíró meglátta, és így szólt: – Ez meg itt Calpurnia, ha jól látom.

– Igen, uram, az vagyok – szolt Calpurnia. – Átadhatom ezt a levelet Mr. Finchnak, bíró úr? Nincs semmi összefüggésben a... a tárgyalással.

Taylor bíró bólintott, és Atticus átvette a borítékot Calpurniától. Felnyitotta, elolvasta, és így szólt: – Bíró úr, én... ezt a levelet a húgom küldte. Azt írja, a gyerekek eltűntek hazulról, egy óra óta semmi nyomuk... én... lenne szíves...

– Én tudom, hol vannak, Atticus – szolt ekkor Mr. Underwood. – Ott ülnek fenn a színesek karzatán, ott vannak pontosan egy óra tizenhét perc óta.

Atticus megfordult és felnézett a karzatra: – Jem, gyertek be – szolt. Átbújtunk Sykes tiszteletes mellett, és mentünk a lépcsőhöz. Atticus és Calpurnia már várt ránk. Calpurnia bosszúsnak, Atticus pedig kimerültnek látszott.

Jem izgatottan ugrált: – Nyertünk, nyertünk, ugye?

– Sejtelmem sincs róla – mondta Atticus kurtán. – Itt voltatok egész délután? Menjetek haza Calpurniával, vacsorázzatok meg, és maradjatok odahaza.

– Atticus, kérlek, engedd meg, hogy visszajöjjünk – szolt Jem. – Kérlek, engedd, hogy megvárjuk az ítéletet, apa.

– Lehet, hogy az esküdtszék csak néhány percig lesz távol, ezt nem tudhatjuk – mondta Atticus, de a hangján érzett, hogy hajlik a kérésünkre. – Ha már végighallgattátok a tárgyalást, meghallgathatjátok a befejezést is. Ide hallgassatok. Most hazamentek, szép lassan megvacsoráztok, nem fogtok semmi fontosat elmulasztani... és ha az esküdtszék addigra sem végez, együtt megvárhatjuk az ítéletet. De nekem az az érzésem, hogy vége lesz, mikorra visszaérkeztek.

– Gondolod, hogy olyan gyorsan felmentik? – kérdezte Jem.

Atticus felelni akart a kérdésre, de meggondolta magát, és otthagyt bennünket.

Meg akartam kérni Sykes tiszteletest, hogy helyünket tartsa fenn, de láttam, hogy erre nincs szükség, mert a hallgatóság tömegesen megindult a kijáratok felé, mihelyt az esküdtszék kivonult a teremből – biztosan megtöltik a drogériát, az O. K. Cafét és a szállodát, hacsak nem hozták magukkal a vacsorájukat is.

Calpurniával együtt mentünk haza. – Legszívesebben elevenen megnyúználak valamennyiőtöket – mondta zsörtölődve –, még elgondolni is rémes, hogy gyerek létekre mindent végighallgattatok. Magának is több esze lehetett volna, Jem úrfi, hogy a kishúgát elviszi a tárgyalásra. Miss Alexandra elájul, ha megtudja, hogy mi történt! Nem való gyerekeknek az ilyesmi...

Az utcai lámpák már égtek, amikor elmentünk alattuk, fel-felillantottunk a méltatlankodó Calpurniára. – Jem úrfi, azt hittem, hogy maga okosabb, de ilyent még csak elképzelni is szörnyű! Mondhatom, restellheti magát. Elment a józan esze?

Én remekül mulattam. Néhány óra alatt annyi minden történt, hogy évekil lesz min gondolkodnom, s most még jön Calpurnia is, mindennek elmondja a drágalátos Jemjét – vajon milyen csodát hoz még a mai este?

Jem kuncogva mondta Calpurniának: – Elmeséljem neked is, Cal?

– Fogja be a száját, Jem úrfi! Szégyellnie kellene magát, és még képes nevetni! – Calpurnia egy csomó jól ismert fenyegetéssel árasztotta el Jemet, de ő nem érzett semmi lelkiismeret-furdalást. Mikor már a lépcsőn mentünk felfelé, még mindig a régi nótát fújta: – Ha Mr. Finch nem bír magukkal, majd bírok én, mars be a házba!

Jem vigyorogva ment be az ajtón. Calpurnia fejbólintással egyezett bele, hogy Dili velünk vacsorázzék, de így szólt hozzá: – Előbb hívja fel Miss Rachelt, és mondja meg neki, hogy itt van. Már mindenütt kereste, aggódik maga miatt. Nem tudom, nem az lesz-e a vége, hogy holnap reggel felpakolja, és visszaküldi Meridianbe.

Alexandra néni fogadott bennünket, és kicsi híja, hogy el nem ájult, mikor Calpurnia elmondta, hol voltunk. Azt hiszem, megsértődött, mikor megmondtuk neki; Atticus beleegyezett, hogy visszamenjünk, mert vacsora alatt nem szólt egy árva szót sem. Csak piszkálta az ételt a tányérján szomorú tekintettel, mialatt Calpurnia még mindig dühösen szolgálta fel a vacsorát Jemnek, Dilinek és nekem. Calpurnia tejet öntött a poharunkba, burgonyasalátát és sonkát rakott a tányérjainkra, s közben állandóan morgott, hol dühösen, hol egy kicsit lecsendesedve:

– Szégyellhetik magukat. – Utolsó parancsa ez volt hozzánk: – Most pedig egyék meg szép lassan a vacsorájukat.

Sykes tiszteletes fenntartotta a helyünket. Magunk sem gondoltuk volna, hogy bár majdnem egy teljes óra hosszat távol voltunk, meglepetésünkre a teremből jóformán senki nem távozott el. Csak az esküdszék padjai voltak üresek, és nem volt a teremben a vádlott sem. Kiment a teremből Taylor bíró is, és éppen akkor érkezett vissza, amikor leültünk.

– Alig ment el valaki – állapította meg Jem.

– Néhányan elhagyták a termet, mikor az esküdszék kivonult – szólt Sykes tiszteletes. – A férfiak elhozták az asszonyoknak vacsorájukat, az asszonyok pedig enni adtak gyerekeiknek.

– Mikor hagyta el a termet az esküdszék? – kérdezte tőle Jem.

– Körülbelül fél órája, Mr. Finch. Előtte még Mr. Gilmer szólt néhány szót, és Taylor bíró kioktatta az esküdteket.

– Mit mondott nekik? – volt Jem újabb kérdése.

– Hogy mit mondott? Amit ilyenkor szokás. Emiatt nem lehet ok semmi panaszra, nagyon pártatlan volt. Elmondta, hogy ha ez meg ez a véleményük, ilyen meg ilyen ítéletet hozzanak, ha másként vélekednek: amolyan. Az volt az érzésem, egy kicsit mintha mifelénk hajlott volna – mondta Sykes tiszteletes, és a fejét vakarta.

Jem elmosolyodott. – Nyilván nem hajlott egyik fél felé sem, de azért nem kell izgulnia, tiszteletes úr; kedvező lesz a verdikt – mondta nagy bölcsen. – Elképzelhetetlen, hogy másként döntsön az esküdszék az elhangzottak alapján.

– Ne legyen annyira bizakodó, Mr. Jem. Én még soha nem láttam olyan esküdszékét, amely színes ember javára döntött volna fehér emberrel szemben... – Jem azonban vitába szállt Sykes tiszteletessel, és hosszabb fejtegetésbe kezdett a nőknél elkövetett erőszak jogi szempontjairól. Kifejtette, hogy szó sem lehet erőszakról, mert a lány hagyta magát, a törvény Alabama államban tizenhét éves korig minősíti erőszaknak az ilyesmit – Mayella pedig tizenkilenc éves. Nyilvánvaló, hogy ilyen életkorban már rugdolózni meg sikoltozni kell, s nem csoda, ha földre teperik és megtapossák, sőt félholtra verik az illető hölgyet. De ha valaki tizenhét évesnél fiatalabb, mindegy semmi szükség – enélkül is erőszak esete áll fenn.

– De Mr. Jem – aggodalmaskodott Sykes tiszteletes –, nem illik ilyen dolgokról fiatal hölgyek előtt beszélni...

– Ó, Scout úgysem tudja, miről beszélünk – mondta Jem. – Ugye, Scout, te ezt nem érted?

– Szó sincs róla. Megértettem minden szavakat. – Úgy látszik, nagyon elhíhetőnek hangzott, amit mondtam, mert Jem elhallgatott, és többé nem tért vissza a tárgyra.

– Mennyi az idő, tiszteletes úr? – kérdezte Jem.

– Mindjárt nyolc óra.

Lenéztem és láttam, hogy Atticus zsebre tett kézzel jár föl és alá; előbb az ablakhoz sétál, aztán vissza az emelvény korlátjához és az esküdtek számára elkerített helyig. Ide benézett, felpillantott a magasan trónoló Taylor bíróra, majd megint visszament az ablakhoz. Összetalálkozott a tekintetünk, és én intettem neki. Fejbólintással viszonzta köszöntésemet, és folytatta sétáját.

Mr. Gilmer az ablakok mellett állt, és Mr. Underwooddal beszélgetett. Bert, a bírósági jegyző, egyik cigarettáról a másikra gyújtott. Hátradőlt székében, és lábát feltette az asztalra.

Csak a jelenlevő hivatalos bírósági személyek – Atticus, Mr. Gilmer, a csendesen szundikáló Taylor bíró és Bert viselkedése látszott normálisnak. Még sose tapasztaltam, hogy egy zsúfolt tárgyalási terem ilyen csendes lett volna. Néha egy-egy csecsemő ijedten felkiáltott, egy-egy gyermek kiszaladt a teremből, de a felnőttek olyan mozdulatlanul ültek a helyükön, mintha templomban lennének. A karzaton a négerek bibliai türelemmel álltak és ültek körülöttünk.

A bírósági épület tornyának öreg órája csikorogni kezdett, aztán elütötte a nyolcat. A lármás óraütéstől majd megsüketültünk.

Mikor elütötte a tizenegyet, szinte az eszméletlenségig kifáradva küzdöttem az álomosság ellen, míg a végén rövid időre elszunnyadtam Sykes tiszteletes kényelmes pihenőhelyet nyújtó karján és vállán. Időnként felriadtam, és mindenáron igyekeztem ébren maradni. Lenéztem a földszintre, és az alattunk ülők fejére koncentráltam figyelmemet: összeszámoltam tizenhat kopasz fejet, tizennégy vöröset – gazdáik elmehettek volna vörös indiánoknak is, és vagy negyvenet, amely tartozhatott volna a barnákhoz vagy a feketékhez egyaránt. Közben eszembe jutott Jem egyik megjegyzése, amit akkor tett, amikor egy ideig lélektannal foglalkozott: hogy ha nagyobb embertömeg – mondjuk egy zsúfolásig tele sportstadion közönsége – egy valamire koncentrálná minden akaraterejét, mondjuk arra, hogy felgyújtsanak az erdőben egy fát, a fa magától lángra gyúlna. Én most azzal a gondolattal játszottam, mi lenne, ha megkérhetnék mindenkit a teremben, koncentrálja gondolatát Tom Robinson felmentésére, vajon segítene-e: de aztán az járt az eszemben, hogy ha ők is olyan álmosak és kimerültek, mint én, aligha járna sikerrel.

Dili fejét Jem vállára fektette, és mély álomba merült; Jem hallgatott.

– Ugye, ez már nagyon sokáig tart? – kérdeztem tőle.

– Elég sokáig, Scout – mondta jókedvűen.

– Te először azt gondoltad, hogy öt perc alatt vége lesz.

Jem felvonta a szemöldökét, és így szólt: – Vannak dolgok, amelyeket te nem értesz – és én túl fáradt voltam, hogy vitába szálljak vele.

De azért mégis ébren lehettem, különben nem vett volna erőt rajtam az a benyomás, amely mind elevenebbé vált bennem. A végén úgy éreztem, hogy egészen olyan dermesztő a légkör, mint azon a hideg februári reggelen, amikor a feketerigók hallgattak, az ácsok sem kopácsoltak Miss Maudie új házának tetőzetén, és minden ház utcai ajtaját ugyanolyan gondosan becsukták, mint a Radley-házban. A pusztá, elhagyatott utca üresen ásítózott, de most a bíróság tárgyalóterme zsúfolva volt hallgatósággal. A füledt nyári éjszaka semmiben sem különbözött a téli reggeltől. Mr. Heck Tate, mikor belépett a terembe, most is hordhatta volna magas szárú csizmáját és lumberjackjét. Atticus abbahagyta nyugodt sétáját, és feltette lábát egy szék alsó összekötő rúdjára; közben figyelmesen hallgatta, amit Mr. Tate mondott neki, s kezét lassan fel és alá húzta combján. Szinte azt vártam, hogy Mr. Tate így szól hozzá: – Lője le, Mr. Finch...

Ehelyett Mr. Tate tekintélyt parancsoló hangon ezt mondta: – Csendet kérek! – mire az alattunk ülők felfigyeltek. Mr. Tate elhagyta a termet, és Robinsonnal jött vissza. Tomot a helyére vezette, Atticus mellé, és Tom ott állva maradt. Taylor bíró felriadt álmából, kihúzta magát, és az esküdtek padjára nézett.

Ami ezután következett, olyan volt, mintha álomban történt volna: inkább csak álmodtam, mint ébren láttam, hogy az esküdtek visszatértek, olyan mozdulatokkal, mintha a víz alatt úsztak volna, és Taylor bíró hangja messziről, alig érzékelhetően hangzott. Olyan álom volt ez, amelyet csak egy ügyvéd gyermeke láthat: mintha ismét magam előtt láttam volna Atticust, hogy megy ki az utcára, felemeli a fegyvert a vállához, és meghúzza a ravaszt, de mintha annak tudatában figyeltem volna, hogy a fegyver nincsen megtöltve.

Az esküdtek soha nem néznek az olyan vádlottra, akit elítéltek, és most, mikor az esküdtszék bevonult, egyikük sem nézett Tom Robinsonra. Vezetőjük átadott egy papírlapot Mr. Tate-nek, ő ezt odaadta a bíróság jegyzőjének, az pedig a bírónak...

Behunytam a szememet. Taylor bíró sorra olvasta: – Bűnös... bűnös... bűnös... bűnös. – Jemre néztem, és láttam, hogy a keze fehér, amint az emelvényt szorongatja. A válla mindig megrándult, amikor egy-egy újabb bűnös elhangzott, mintha mindegyik egy-egy tördőfés lett volna.

Taylor bíró mondott valamit. Kalapácsát marokra fogta, de nem ütött le vele. Homályosan láttam, amint Atticus az asztalról aktákat rak be az irattáskájába, és a táskát éles kattanással becsukja. Előbb a bírósági jegyzőhöz ment, mondott neki valamit, bólintott Mr. Gilmernek, utána odament Tom Robinsonhoz, és súgott neki valamit, miközben a vállára tette kezét. Aztán levette kabátját a szék támlájáról, vállára vetette, és elhagyta a termet, de nem a szokásos kijáraton. Nyilván minél hamarabb otthon akart lenni, mert a széksorok közt sietett végig a terem déli kijárata felé. Nem nézett fel.

Valaki oldalba bökött, de én nem tudtam levenni a tekintetemet az alattunk ülőkről és Atticus magányos alakjáról, amint végighaladt a széksorok között.

– Miss Jean Louise!

Körülnéztem. Valamennyi néger felállt körülöttünk és a szemben levő erkélyen is. Sykes tiszteletes hangját is ugyanolyan messziről hallottam, mint Taylor bírótét:

– Álljon fel, Miss Jean Louis. Édesapja megy ki a teremből.

22

Most Jemre jött rá a sírás. Zokogott dühében, s könnyei végigcsorogtak az arcán, amikor átvergődöttünk a vidám tömegen.

– Ez nem igazság – motyogta egész úton, míg a sarokra nem értünk, ahol Atticus várt ránk. Atticus úgy állt az utcai lámpa fényében, mintha mi sem történt volna: mellényét begombolta, gallérja és nyakkendője teljesen rendben volt, óralánca csillogott, ismét visszanyerte teljes nyugalalmát.

– Ez nem igazság, Atticus – mondta Jem.

– Nem, fiam, ez nem igazság. És elindultunk hazafelé.

Alexandra néni fenn maradt, és megvárta bennünket. Pongyolában volt, de meg mertem volna rá esküdni, hogy alatta rajta volt a fűzője. – Sajnálom, bátyám – mormolta. Még soha nem hallottam, hogy Atticust bátyjának szólította, s titokban Jemre néztem, de ő nem figyelt oda. Előbb Atticusra nézett, majd lesütötte a szemét, és én arra gondoltam, vajon nem Atticust tartja-e felelősnek Tom Robinson elmarasztalásáért.

– Rendben van a fiú? – kérdezte Alexandra néni, és Jemre mutatott.

– Rendbe fog jönni – felelte Atticus. – Egy kicsit túl erős volt neki. – Sóhajtott, és így szólt: – Lefekszem. Ha nem ébrednék fel holnap reggel, ne szólj be hozzám, Alexandra.

– Alapjában véve helytelenítettem, hogy hagyta...

– Ez az ő hazájuk, húgom – mondta Atticus. – Ilyenné tettük számukra, nem árt, ha minél jobban megismerik.

– De nem kellene elmenniük a törvényszékre, és ilyesmiben részt venni.

– Ez ugyanúgy Maycombhoz tartozik, mint a külmissziós teadélutánok.

– Atticus – szólta Alexandra néni, és ijedt tekintettel nézett bátyjára. – Tőled igazán nem vártam volna, hogy a szememre vesd...

– Én nem vetek semmit a szemedre, csak fáradt vagyok. Lefekszem.

– Atticus – szólalt meg most Jem keserű hangon. Atticus már az ajtóban állt és visszafordult. – Mi az, fiam?

– Hogy tehetted ezt, hogyan tehetted?

– Nem tudom, de megtették. Megtették azelőtt is, megtették ma este, megteszik újra, és valahányszor megteszik, úgy látszik, csak a gyermekek sírnak. Jó éjszakát.

Reggelre azonban a dolgok mindig jobb színben tűnnek fel. Atticus, mint rendesen, másnap is szokása szerint a kora reggeli órákban kelt fel, és a lakószobában már a Mobile Register lepedő nagyságú lapjai mögött találtuk, mikor rátörtünk. Jem álmos arcáról lerítt, hogy mit akar kérdezni.

– Nem kell még aggódni – nyugtatta meg Atticus, amikor átmentünk az ebédlőbe. – Még nincs vége. Az ügy fellebbviteli bíróság elé kerül. Jó Isten, Cal, hát ez meg micsoda? – Atticus a tányérjára bámult.

– Tom Robinson apja küldte, Mr. Finch, ezt a csirkét ma reggel, és én elkészítettem – mondta Calpurnia.

– Mondd meg neki, hogy nagyon köszönöm... Fogadok, hogy a Fehér Házban nincs sült csirke reggelire. Hát ez mi?

– Friss zsemle – mondta Calpurnia. – Estelle küldte a szállodából.

Atticus zavartan nézett Calpurniára, aki így szólt: – Jöjjön ki a konyhába, Mr. Finch, és nézze meg, mi van ott.

Mind kimentünk Calpurniával. A konyhaasztal roskadásig meg volt rakva a legkülönbözőbb élelmiszerekkel; volt ott füstölt disznóhús, paradicsom, bab, még muskotályszőlő is. Atticus arcán széles mosoly jelent meg, mikor egy cserépedényben pácolt disznócsülköt pillantott meg. Remélem – mondta –, Alexandra nénétek megengedi, hogy ezt az ebédlőben egyem meg.

– Ezt mind lerakták a hátsó lépcsőkre, és én már ott találtam, mikor reggel jöttem. Hálásak azért, amit tett, Mr. Finch. Szerintem ez egy cseppet sem túlzás a részükről.

Atticus szeme könnybe lábadt. Egy pillanatig hallgatott, aztán így szólt: – Mondd meg nekik, hogy nagyon köszönöm. De mond meg azt is, hogy ilyet máskor ne tegyenek. Nehéz időket élünk... – A konyhából kiment, az ebédlőben elnézést kért Alexandra nénitől, felvette a kalapját, és bement a városba. Dili lépteit hallottuk a hallban, így aztán Calpurnia Atticus el nem fogyasztott reggelijét az asztalon hagyta. Dili reggelizés közben elmondta, hogyan gondolkodik Miss Rachel az előző esti eseményekről; neki az a véleménye, ha olyan ember, mint Atticus Finch fejjel akar menni a falnak, az az ő dolga.

– Szerettem volna ma reggel elmesélni, mi történt – beszélte Dili, mialatt egy csirkecombot rágott –, de rosszul nézett ki, és jobbnak láttam, nem mondani el neki semmit; panaszkodott, hogy fél éjszaka fenn volt, mert nem tudta, hol vagyok. Már a seriffnek akart szólni, de az is a tárgyaláson volt.

– Dili, nagyon kérlek, ne menj el máskor sehova, anélkül, hogy szólnál neki – szólt Jem. – Csak felbosszantod vele. – Dili elnézően sóhajtott: – Meg szoktam mondani, ha tudom, hova megyek, de rám sem hallgatott, sajnos, túl sok kígyót talál a faliszekrényben. Ez a nő egy fél liter whiskyt megiszik minden reggel, higgyétek el, megiszik két teli pohárral.

– Ne beszélj ilyeneket, Dili – szólt Alexandra néni. – Az ilyen beszéd nem való gyerek szájába. Ez tiszta cinizmus.

– Én nem vagyok cinikus, Alexandra néni. Tudtommal az nem cinizmus, ha valaki az igazat mondja.

– Az a mód, ahogyan te mondod, igenis az.

Jem Alexandra nénire vetett egy pillantást, és Dilihez így szólt: – Gyerünk. Hozd a rollert.

Amikor kimentünk az utcai tornácra, Miss Stephanie Crawford lelkesedve mesélte a történeteket Miss Maudie Atkinsonnak és Mr. Averynek. Egy tekintetet vetettek felénk, és folytatták a beszélgetést. Jem dühösen köhintett. Én legszívesebben közéjük lőttem volna.

– Ki nem állhatom, mikor a felnőttek rám bámulnak – szólt Dili. – Az ember úgy érzi, mintha valamit elkövetett volna. – Miss Maudie felénk kiáltott: – Jem Finch, gyere ide!

Jem morgott egyet, és leugrott a hintáról. – Mi is veled megyünk – szólt Dili.

Miss Stephanie Crawford orrcimpája remegett a kíváncsiságtól. Azt szeretne volna megtudni tőlünk, ki engedte meg, hogy elmenjünk a bíróságra, ő nem látott bennünket, de ma reggel az egész város beszélte, hogy a színesek karzatán ültünk. Igaz, hogy Atticus küldött fel oda bennünket azzal a szándékkal, hogy...? Megértett Scout mindent, amit...? Kibírtatok olyan közel ahhoz a sok...? Nem szakadt meg a szívünk a papánk veresége miatt?

– Hallgass, Stephanie – intette le Miss Maudie ellentmondást nem tűrő hangon. – Nincs kedvem egész délelőtt a tornácra ülni. Azért hívtalak át, Jem Finch, hogy hajlandók vagytok-e egy kis tortát enni? Reggel öt órakor felkeltem, hogy megsüssem, örülnék, ha elfogadnátok. Bocsáss meg, Stephanie. Viszontlátásra, Mr. Avery.

Miss Maudie konyhájában az asztalon egy nagy és két kis torta várt ránk. Három kis tortának kellett volna lennie, mert Miss Maudie nem szokott megfélekezni Diliről. Szóvá is tettük volna a dolgot, de mindjárt rájöttünk, miről van szó, mikor Miss Maudie felvágta a nagy tortát, és Jem tányéjára tette az első szeletet.

Mialatt Miss Maudie tortáját ettük, éreztük: így akarta tudunkra adni, hogy ami őt illeti, semmit sem változott. Szótlatlanul ült az egyik konyhaszéken, és nézte, hogy eszünk. Egyszerre csak megszólalt: – Ne ess kétségbe, Jem! Semmi sem olyan rossz, mint amilyennek látszik.

Benn a lakásban, ha Miss Maudie hosszabban akart velünk beszélgetni, mindig a térdére tette a kezét, és megigazította a fogsorát. Most is ezt tette, mi pedig vártuk, hogy elkezdje.

– Csak azt akartam mondani, hogy vannak emberek, akiknek az a dolguk, hogy a kényelmetlen feladatokat helyettünk is elvégezzék. Édesapátok is ilyen.

– No és? – szólt Jem.

– Ne mondd nekem, hogy “No és?” Jem Finch – mondta Miss Maudie, aki bizonyos fásultságot érzett ki Jem hangjából. – Te még nem vagy elég idős, hogy méltányold, amit mondtam.

Jem a torta maradványaira bámult. – Olyan ez, mint mikor a hernyó begubózik, igen, olyan – mondta. – Mint mikor valaki egy meleg kuckóban alszik. Én mindig azt gondoltam, hogy a maycombiak a legjobb emberek a világon, legalábbis ilyenek látszottak.

– Mi vagyunk a legóvatosabb nép a világon – mondta Miss Maudie. – Ritkán kell megmutatnunk, hogy keresztények vagyunk, de mikor erre sor kerül, olyan emberekre bízunk ezt a feladatot, mint Atticus.

Jem szomorkásán mosolygott: – Bár az egész megye így gondolná.

– Nem is hinnéd, milyen sokan gondolják így.

– Kik azok? – emelte föl Jem a hangját. – Ki mozdította a kisujját is, hogy segítsen Tom Robinsonon? Kicsoda?

– Először is színes barátai és aztán hozzánk hasonló emberek. Olyanok, mint Taylor bíró, mint Mr. Heck Tate. Hagyd abba az evést, és gondolkozz egy kicsit, Jem. Jutott neked valaha is eszedbe, hogy amikor Taylor bíró Atticust jelölte ki Robinson védőjéül, ez nem volt pusztán véletlen?

Hogy Taylor bírónak meg lehetett az oka, amiért éppen őt jelölte ki?

Ebben csakugyan volt valami. A védői kijelöléseket rendszeren Maxwell Green kapta, akinek mint a maycombi ügyvédi kar legfiatalabb tagjának, szüksége volt gyakorlatra. Tom Robinson védelmét tulajdonképpen Maxwell Greennek kellett volna ellátnia.

– Gondolj csak erre – mondta Miss Maudie. – Ez nem véletlenül történt. Tegnap este a tornácon ültem és vártam. Vártam és vártam, hogy majd csak meglátlak a járdán, amint jöttek, és miközben vártam, arra gondoltam, hogy Atticusnak nem sikerül kiharcolnia a felmentést, ez nem is sikerülhet, de ő az egyetlen ember a környéken, aki el tudja érni, hogy az esküdtszék ilyen ügyben ennyi ideig tanácskozzék. És azt mondtam magamban, ha egyebet nem is érünk el, egy lépést tettünk előre, és ha ez kis lépés volt is, amekkorát egy kisgyerek lép, de lépés volt előre.

– Ez helyes beszéd, de hiába minden keresztény bíró és ügyvéd, ha az esküdtek pogányok – mondta Jem. – Ha én egyszer felnövök...

– Ezt majd édesapáddal kell megbeszélned – mondta Miss Maudie.

Lementünk Miss Maudie hűvös, új lépcsőjén, s láttuk, hogy Mr. Avery és Miss Stephanie Crawford még mindig elmerülten beszélgetett. Csak továbbmentek Miss Stephanie háza elé. Miss Rachel éppen akkor ért oda.

– Azt hiszem, én bohóc leszek, ha felnövök – szólt Dill. Jem és én azon nyomban megálltunk.

– Úgy ahogy mondom, bohóc – szólt. – Az emberekkel csak egy dolgot lehet csinálni, nevetni kell rajtuk. Ezért állok be egy cirkuszba, és halálra nevetem magamat.

– Tévedsz, Dili – szólt Jem. – A bohócok szomorú emberek, és mások nevetnek rajtuk.

– Akkor belőlem újfajta bohóc lesz. Megállók a cirkusz porondján, és nevetek az embereken. Csak nézzetek rájuk. Mindegyiket seprőnyélre kellene ültetni. Rachel néni máris rajta ül. – Miss Stephanie és Miss Rachel vadul integettek felénk, olyan mozdulatokkal, hogy nemigen hazudtolták meg, amit Dili mondott róluk.

– Vigye el őket az ördög – szólt Jem. – De azért illetlenség volna, ha nem mennénk oka hozzájuk.

Valami baj történt. Mr. Avery arca többszörös tüszentés után vörös volt, és majdnem lefújta bennünket a járdáról, mikor odamentünk hozzájuk. Miss Stephanie reszketett az izgalomtól, és Miss Rachel megfogta Dill vállát. – Menjetek be a hátsó udvarba, és maradjatok ott – mondta. – Veszedelem fenyeget.

– Mi történt? – kérdeztem.

– Nem hallottátok még? Az egész város teli van vele... Ebben a pillanatban Alexandra néni lépett ki a tornácra, hogy azonnal hazahívjon bennünket, de elkésett. Miss Stephanie látható élvezettel tudatta velünk: Mr. Bob Ewell ma reggel feltartóztatta Atticust a posta előtti sarkon, szembeköpte, és azt mondta, hogy elintézi, ha az életébe kerül is.

23

– Hát bizony jobb lett volna, ha Bob Ewell nem bagózik – Atticus csak ennyit mondott.

Miss Stephanie Crawford előadása szerint úgy történt, hogy Atticus kifelé jött a postahivatalból, mikor Mr. Ewell odalépett hozzá, szidalmazta, leköpte, és azzal fenyegette, hogy megöli. Miss Stephanie (aki másodszorra már úgy adta elő a történetet, hogy ő maga is ott volt, és saját szemével látott mindent; éppen arra jött hazafelé az ócskapiacról) szerint Atticusnak a szeme se rebbent, csak elővette a zsebkendőjét, és letörölte az arcát, aztán szó nélkül túrte, hogy Mr. Ewell olyan ocsmányságokat vágjon a szeme közé, hogy azokat semmi pénzért nem volna hajlandó elismételni. Mr. Ewell valami obskúrus háború veteránja volt; részben talán ez, részben Atticus béketűrése készíthette arra, hogy megkérdezze: – Olyan előkelőnek érzi magát, meg se akar verekedni velem, maga niggerbarát fattyú? – Miss

Stephanie szerint Atticus ekkor így szólt: – Nem, túlságosan öregnek – majd zsebre dugta a kezét és továbbment.

Miss Stephanie azt mondta, meg kell adni, Atticusnak néha van humora.

Jem és én nem tartottuk olyan mulatságosnak, amit hallottunk.

– Végre is – mondtam – valamikor Atticus volt a legjobb céllövő a megyében. Ha akarná...

– Jól tudod, hogy soha nem hord magával fegyvert, Scout. Nincs is neki – mondta Jem. – Jól tudod, hogy azon az estén se volt nála a börtön kapuja előtt. Nekem azt mondta, ha fegyver van nálunk, ez csak kihívás, hogy valaki ránk lőjön.

– Ez más – mondtam. – Megkérhetjük, hogy kérjen kölcsön valakitől.

Ezt meg is tettük, mire Atticusnak egyetlen szava volt:

– Ostobaság.

Dili úgy vélekedett, hogy rá kellene vennünk Atticust, vegye elő a jobbik eszét, hiszen mindnyájan éhen halnánk, ha Mr. Ewell megölné; ráadásul Alexandra néniére hárulna a nevelésünk, s mindnyájan jól tudjuk, hogy Alexandra néninek, mielőtt még Atticust eltemetnék, első dolga volna, hogy Calpurniát elküldje. Jem azt mondta, talán az segítene, ha sírnék, és kislány létemre elájulnék. De ez sem segített.

Mikor Atticus észrevette, hogy kószálunk a szomszédságban, nem eszünk, és nem érdekelnek szokásos kedvteléseink, rájött, hogy a félelem mennyire erőt vett rajtunk. Egyik este azzal kísérletezett, hogy Jemnek új futballújságot adott; s mikor látta, hogy Jem éppen csak átlapozza, s utána félredobja, így szólt: – Mi bánt téged, fiacskám?

Jem egyetlen szóval válaszolt: – Ewell.

– Mi történt?

– Nem történt semmi. Féltünk, és azt gondoljuk, valamit tenned kellene vele.

Atticus fanyar mosollyal így szólt: – Ugyan mit? Jelentsem fel csendháborításért?

– Amikor azt mondta, hogy végez veled, nemcsak a levegőbe beszélt.

– Valóban nem – szólt Atticus. – De Jem, próbáld meg egy percre Bob Ewell helyzetébe képzelni magad.

Kezdjük azzal, hogy ha ugyan eddig is akadt volna valaki, aki hitt neki –, ezen a tárgyaláson végleg bebizonyítottam, hogy egy szava sem igaz. Ezt valamivel meg kellett torolni; az ilyenféle embereknél ez mindig így szokott lenni. Ha pedig azzal, hogy leköpött és megfenyegetett, Mayella Ewell megmenekült az újabb veréstől, már annak is örülök. Valakin ki kellett töltenie a bosszúját, és az a valaki inkább legyen én, mint az a sok gyerek. Most már érted?

Jem bólintott.

Alexandra néni éppen akkor lépett be a szobába, mikor Atticus ezt mondta: – Bob Ewelltől nem kell félnünk, a bosszúvágya kielégült aznap reggel.

– Én nem volnék ebben annyira biztos, Atticus – szólt Alexandra néni. – Az ilyenfajta ember mindent megtesz, hogy bosszúja teljes legyen. Te is jól tudod, milyenek ezek.

– Mit tehet Ewell énvelem, húgom?

– Valami alattomos gázságot követ el ellened – mondta Alexandra néni. – Ezzel számolnod kell.

– Nem sok lehetősége van Maycombban arra, hogy alattomos gázságot kövessen el – érvelt Atticus.

Ettől kezdve nem féltünk. A nyár vége felé járt, és kiélveztük, amennyire csak tudtuk. Atticus megnyugtatóan, hogy Tom Robinsonnak semmi baja nem lehet, amíg ügyét a fellebbviteli törvényszék nem tárgyalja, és Tomnak komoly lehetősége van rá, hogy kiszabadul, vagy legalábbis új tárgyalást tartanak az ügyében. Az enfieldi börtön farmján dolgozik, hetvenmértöldnyire, Chester megyében. Megkérdeztem, meglátogathatják-e a felesége és gyermekei, de Atticus azt mondta, hogy nem.

– Mi történik vele – kérdeztem egy este –, ha fellebbezését elutasítják?
– Villamosszékbe kerül – mondta Atticus –, hacsak az állam kormányzója meg nem kegyelmez neki. Még nem kell aggódni, Scout. Még van remény.

Jem a díványon fekvé olvasta a Népszerű Technika című folyóiratot. Felnézett az újságból, és így szólt: – Ez nem igazság. Nem ölt meg senkit, még ha vétkes is. Senkit nem fosztott meg az életétől.

– Jól tudod, hogy Alabamában nőkkel elkövetett erőszakoskodásért halálbüntetés jár.
– Tudom, de az esküdtszéknek nem kellett volna halálbüntetést kiszabnia. Adhattak volna neki húsz évet.

– Az igaz – szólt Atticus. – De Tom Robison színes, Jem. Nincs olyan esküdtszék a világnak ezen a tájékán, amely ezt mondaná: – Mi bűnösnek mondunk ki, de nem ítélünk halálra. Vagy felmentik, vagy nem tehetnek semmit.

Jem a fejét rázta. – Én tudom, hogy ez nem az igazság, de tudom, hogy hol a hiba... a nőkkel való erőszakoskodásért nem kellene, hogy halálbüntetés járjon...

Atticus ledobta az újságját széke mellé, a padlóra. Azt mondta, hogy neki semmi panasza nincs a büntető törvénykönyvnek az erőszakotételekre vonatkozó rendelkezésére, de szerinte nagy hiba, hogy az államügyész kérheti az esküdtszék halálbüntetés kiszabására csupán közvetett bizonyítékok alapján. Ekkor rám nézett, és mivel látta, hogy figyelek a szavaira, érthetőbbé tette, amit mondott: – Úgy érzem, hogy halálbüntetést csak akkor szabadna kiszabni, ha volna egy vagy két szemtanú, aki nyugodtan el meri mondani: “Igen, láttam, mikor a vádlott meghúzta a ravaszt”.

– De már igen sok embert felakasztottak közvetett bizonyíték alapján – mondta Jem.
– Tudom, és valószínűleg sokan meg is érdemelték közülük, de ha nincs szemtanú, a kétség mindig lehetséges, még ha csak egy parányi is. A törvény “indokolt kétségről” beszél, szerintem azonban a vádlott ilyen esetekben megérdemli, hogy legalább valamennyire kételkedjenek a bűnösségében. Mindig fennáll a lehetősége, még ha valószínűtlennek látszik is, hogy a vádlott ártatlan.

– Akkor hát mindennek az esküdtszék az oka. El kellene törölnünk az esküdtszék – erősködött Jem.

Atticus megpróbálta, hogy el ne mosolyodjék, de nemigen sikerült neki. – Nagyon nehéz feladat elé állítanál bennünket, fiam. De talán lehetséges jobb megoldás is. Úgy kellene megváltoztatni a törvényt, hogy halálbüntetést csak a bíró szabhasson ki.

– Menj akkor Montgomerybe, és változtasd meg a törvényt.
– El sem tudod képzelni, ez milyen nehéz feladat. Én már nem érem meg, hogy megváltoztassák a törvényt, de te is öregember leszel, ha egyáltalán megéred.

Jemet ezzel nem lehetett megnyugtatni. – Igenis, el kellene törölni az esküdtszék, apa. Tom Robison nem volt vétkes, és mégis annak mondták.

– Ha te lettél volna az egyik esküdt, és a többi tizenegy más, veled egykorú fiú, Tom most szabad ember lenne – mondta Atticus. – Te még józanul gondolkodsz. A tizenkét esküdt, aki Tomot vétkesnek mondta ki, magánéletében értelmes ember, de magad is láthattad, hogy valami megzavarta őket. Hasonló dolognak voltál tanúja a börtön kapuja előtt is. Nem azért mentek el, mert a jobb belátás erőt vett rajtuk, hanem mert mi ott voltunk. Van valami a mai világban, ami arra bírja az embereket, hogy elveszítsék fejüket, nem tudnak igazságosak lenni, még ha megpróbálnak is. A mi bíróságaink előtt mindig a fehér embernek van igaza egy feketével szemben. Bármennyire csúnya dolog is ez, de így van.

– Ez akkor nem igazság – mondta Jem makacsul. Apró mozdulatokkal ütögette a térdét. – Nem lehet halálra ítélni egy embert ilyen bizonyítékok alapján, ez képtelenség.

– Te nem tudnád megtenni, de ők igen. Minél idősebb leszel, annál inkább meg fogod érteni, miért. Persze, a bíróság főként és elsősorban az a hely, ahol mindenkit megillet a méltányosság, bármilyen színe legye is a bőrének, de az emberek személyes sérelmeiket

magukkal viszik az esküdtek padjára is. Majd ha idősebb leszel, nap mint nap tapasztalni fogod, hogy fehér emberek mint rövidítenek meg feketéket. De hadd mondjak valamit, és ezt el ne felejtse soha, minden olyan esetben, mikor egy fehér ember ezt teszi egy feketével, nem számít, hogy az illető kicsoda, milyen gazdag, vagy milyen előkelő családból származik; az ilyen fehér ember utolsó szemét.

Bár Atticus halkán beszélt, utolsó szavai mennydörgésként hatoltak fülünkbe. Ránéztem: csupa indulat volt az arca. – Undorítóbb dolgot el sem tudok képzelni, mint mikor egy hitvány fehér ember kihasználja egy néger tudatlanságát. Kár volna áltatni magunkat, a feketék ezt nem felejtik el, és eljön a nap, mikor majd benyújtják a számlát. Remélem, ti akkor már felnőttek lesztek.

Jem megvakarta a fejét, majd hirtelen tágra nyílt szemmel szól. – Miért nem kerülnek be az esküdtek közé soha olyan emberek, mint mi vagy Miss Maudie? Maycombiak soha sincsenek az esküdtszéki tagok között, szinte mind az erdőből jönnek.

Atticus hátradőlt hintaszékében. Valami okból láthatóan örült Jem kérdésének. – Kíváncsi voltam, mikor jössz rá – mondta. – Ennek több oka is van. Miss Maudie például azért nem lehet tagja az esküdtszéknek, mert nő...

– Úgy érted, hogy Alabamában nők nem lehetnek esküdtek? – kérdeztem felháborodva.

– Igen, úgy. Nyilván azért, hogy az érzékeny női lelkeket megóvjuk az olyan piszkos ügyektől, mint Tomé – mondta Atticus keserű mosollyal. – Azt hiszem, egyetlen tárgyalást se lehetne végigvinni, a hölgyek folyton közbeszólnának, és kérdéseket tennének fel.

Nevettünk. Miss Maudie mint esküdtszéki tag – valóban vicces volna. Aztán eszembe jutott az öreg Mrs. Dubose a tolószékében: “Hagyja már abba azt a kalapácsolást, John Taylor, valamit kérdezni szerénektől az embertől.” – Lehet, hogy apáink csakugyan bölcsök voltak.

Atticus így folytatta: – Ami a magunkfajta embereket illeti, úgy kell nekünk. Általában olyan esküdtszéket kapunk, amelyet megérdemlünk. A mi begyepesedett fejű maycombi polgártársainkat ez az egész dolog először is nem érdekli. Másodsorban félnek. Aztán...

– Mitől félnek? – kérdezte Jem.

– Hogy mitől? Lássuk csak. Tegyük föl, hogy Mr. Link Deasnak kellene döntenie abban, hogy mondjuk Miss Maudie mennyi kárpótlást kapjon, ha tegyük fel, Miss Rachel elgázolná a kocsijával. Link persze szeretné elkerülni, hogy boltja bármelyik hölgyet is elveszítse mint vevőjét, s ez csak természetes. Ezért azt mondja Taylor bírónak, nem vállalja az esküdtséget, mert ki legyen addig a boltjában?

Erre Taylor bíró kihúzza nevét a listáról; ha haragszik is miatta, de kihúzza.

– Miért gondolná Mr. Deas, hogy nem vásárolnának többé nála? – kérdeztem.

Jem válaszolt a kérdésemre: – Miss Rachel nem vásárolna, Miss Maudie igen. De az esküdtszék titkos szavazással dönt, Atticus.

Apa erre nevetve mondta: – A dolog nem olyan egyszerű, ahogyan gondolod, fiam. Az igaz, hogy az esküdtek titkosan szavaznak, de annak, aki esküdtséget vállal, mégiscsak döntenie kell bizonyos kérdésekben, és az emberek épp a döntést nem szeretik. Néha nagyon kényelmetlen az ilyesmi.

– Tom esetében az esküdtek gyorsan dönthettek volna – mormolta Jem.

Atticus hüvelykjét a mellényzsebébe dugta. – És mégsem ez történt – mondta inkább saját magának, mint nekünk. – Ezért is támadt bennem az a gondolat, hogy ezzel valami elkezdődött. Az esküdtszék több órán át tanácskozott. Csak egyféle döntést hozhattak, és az ilyen döntést rendszerint néhány perc alatt meg szokták hozni. Ez alkalommal azonban... – félbeszakította a megkezdett mondatot és ránk nézett. – Talán örültök neki, ha tudjátok, hogy az egyik esküdttel csak igen nehezen boldogultak – eleinte mindenáron fel akarta menteni Tomot.

– Ki volt az? – kérdezte Jem meglepődve.

Atticus szeme felcsillant.: – Nem mondhatom meg, ki volt, de elég ha annyit mondok, hogy Old Sarum-béli barátaink közül való volt.

– Csak nem az egyik Cunningham? – bökte ki Jem. – Nem ismertem rá egyikre sem az esküdtek között. Tréfálsz, apa.

Jem a szeme sarkából Atticusra nézett.

– Az egyik rokonuk. Valami érzés azt diktálta, hogy ne húzzam ki a nevét. Csak valami érzés. Kihúzhattam volna, de mégsem tettem.

– Uramisten – szólt Jem elképedve. – Egyik pillanatban megpróbálkoznak velem, hogy megöljék, a másik pillanatban meg szabadon akarják bocsátani... Míg élek, nem leszek képes megérteni ezeket az embereket.

– Pedig meg kell ismerned őket – mondta Atticus. Azt is mondta: a Cunninghamek soha semmit el nem vettek vagy el nem tulajdonítottak senkitől, mióta bevándoroltak Amerikába.

A másik jellemző dolog, hogy ha egyszer valaki kiérdemli a megbecsülésüket, életre-halálra kitartanak mellette. Atticus azt mondta, az az érzése, vagy inkább csak sejtése, hogy azon az éjszakán a Finch család iránt érzett megbecsüléssel távoztak a börtönkapu elől. S egy Cunninghamet az Isten sem téríthet el a szándékától – Ha két Cunningham lett volna az esküdtek közt, nyert ügyünk lett volna.

Jem halkán megkérdezte: – Azt akarod mondani, hogy szántsándékkal hagytál meg az esküdtek között olyant, aki előző éjszaka meg akart ölni? Hogyan vállalhattál ilyen kockázatot, Atticus, hogyan?

– Ha jól meggondolod, nem volt nagy a kockázat. Két olyan ember között, aki bűnösnek akarja nyilvánítani a vádlottat, ugye, semmi különbség? De az olyan ember közt, aki bűnösnek akarja kimondani a vádlottat, meg egy olyan közt, aki nem egészen biztos a dolgában, már van valami különbség? Ő volt az egyetlen az egész listán, akinél nem voltam biztos benne, hogy mi a szándéka.

– Milyen rokonság van közte és Mr. Walter Cunningham között? – kérdeztem.

Atticus felkelt, nyújtózkodott egyet, és nagyot ásított. Még korán volt lefeküdnünk, de tudtuk, hogy szeretné még elolvasni az újságját. Felvette, összehajtotta, és megveregette vele a fejemet. – Lássam csak – mondta magában. – Kétszeresen az első unokatestvére volt.

– Hát az meg hogy lehet?

– Két nővér ment férjhez két fivérhez. Másként nem tudom elmagyarázni. Képzeld el magadnak.

Törtem rajta a fejemet, és végül kisütöttem, hogy ha feleségül mennék Dilihez, és Dilinek lenne egy nővére, akit Jem venne feleségül, akkor a gyerekeink kétszeresen első unokatestvérek lennének. – Furcsa emberek ezek, Jem – mondtam, mikor Atticus kiment a szobából. – Hallotta ezt, Alexandra néni?

Alexandra néni térítőt horgolt, és nem nézett ránk, de hallotta, amit beszéltünk. A székben ült, kézimunkakosara mellette volt a padlón, és a terítő az ölében hevert. Soha nem tudtam megérteni, hogy nők miért horgolnak gyapjútérítőket ilyen meleg estén.

– Hallottam – szólt Alexandra néni.

Felrémlent emlékezetemben az a gyászos eset, amikor az ifjú Walter Cunningham védelmére keltem. Most már örültem, hogy megtettem. – Mihelyt az iskola elkezdődik, meghívom ebédre WALTERT – mondtam, mert azt már elfelejtettem, hogy meg akartam verni a legelső alkalommal, amikor találkozunk.

– Néha ittmaradhat nálunk iskola után is. Atticus hazaviheti Old Sarumba, vagy esetleg éjszakára is nálunk maradhat. Rendben van, Jem?

– Ezt még majd meglátjuk – szólt Alexandra néni; sajnos az ilyen kijelentései inkább mentek fenyegetés-, mint ígéretszámba. – Miért ne alhatna itt? – mondtam Alexandra néninek. – Igen jóra való népek.

Rám nézett a varrószemüvege fölött. – Jean Louise, semmi kétségem sincs, hogy jóra való népek, de nem hozzánk való.

– Alexandra néni mihaszna embereknek tartja őket, Scout – mondta Jem.

- Mit jelent az, hogy mihaszna?
- Dologtalan. Nem jók semmire, valami ilyent.
- Én se vagyok jó semmire...

– Ne butáskodj, Jean Louise – szólt Alexandra néni. – Nézd, síkálhatod Walter Cunninghamet olyan tisztára, hogy csillogjon a bőre, cipőt húzhatsz a lábára, és új ruhába öltöztetheted, de soha nem lesz belőle olyan fiú, mint Jem. Különben is a Cunninghamekről egy mérföldről megérzik, hogy isznak. Egy Finch lányhoz nem illenek az ilyen emberek.

- De Alexandra néni – szólt Jem. – Scout még kilencéves sincs.
- Nem árt, ha már most megtanulja.

Alexandra néni ezzel az ügyet lezártnak tekintette. Élénken emlékeztem rá, amikor utoljára megmakacsolta magát. Soha nem tudtam meg, hogy miért. Ez akkor volt, mikor nagyban terveztem, hogy elmegyek, és meglátogatom Calpurnia családját, mert kíváncsi voltam rá és érdekelt; szerettem volna látni azt a környezetet, amelyben él, a házat, ahol lakik, és a barátait. De akár a Hold másik oldalára is lehettem volna kíváncsi. Alexandra néni most más taktikát követett, de a célja ugyanaz maradt. Talán éppen ezzel a szándékkal jött hozzánk lakni – hogy ő döntse el, kik legyenek a barátaink. Én igyekeztem kitartani a magam álláspontja mellett, amíg tudtam: – Ha rendes emberek, miért ne lehetnék kedves Walterhez?

– Egy szóval sem mondtam, hogy ne légy az. Légy barátságos és udvarias hozzá, légy szívélyes mindenkire, drága Jean Louise. De azért nem kell meghívnod az otthonodba.

- Mi történnék, ha rokonunk volna, Alexandra néni?

– Szerencsére nem rokonunk, de ha rokonunk volna, akkor is ezt mondanám.

– Alexandra néni – szólalt meg most Jem. – Atticus azt szokta mondani, az ember megválaszthatja a barátait, de a rokonait nem, s a rokonaink maradnak, akár elfogadjuk őket, akár nem, és hogy ostoba ember, aki nem ismeri el őket.

– Már megint édesapádra hivatkozol – mondta Alexandra néni –, s én mégis kitartok amellet, hogy Jean Louise nem fogja meghívni hozzánk Walter Cunninghamet. Még ha kétszeresen volna is az első unokatestvéretek, s nem lakna nálunk, csak hivatalos ügyben keresheti fel Atticust. Erről nem érdemes tovább vitatkozni.

Csak azért is nemet mondott, de most szerettem volna tudni, hogy miért. – Én játszani szeretnék Walter Cunninghammel, Alexandra néni. Ezt miért nem tehetem?

Alexandra néni levette a szemüvegét, és szigorúan rám nézett: – Megmondom, miért – felelte. – Mert... proli fajta, azért nem játszhatasz vele. Nem tűröm, hogy együtt légy vele, rád ragad a modora, és Isten a megmondhatója, mit nem tanulsz meg tőle. Már így is elég sok gondot okozol apádnak.

Nem tudom, mit csinállok, ha Jem meg nem akadályoz benne. Elkapta a vállárnál, átkarolt, és bevitt a szobájába. Dühömben zokogtam. Atticus meghallotta, és bekukkantott az ajtón.

- Semmi baj, apa – mondta Jem mogorván –, nincs semmi baj. – Atticus erre elment.

– Nesze egy rágógumi, Scout – mondta Jem, miután zsebéből egy dobozt húzott elő. Kivettem egyet belőle, és a rágógumi néhány perc múlva jóízű péppé olvadt a számban.

Jem rendezkedni kezdett az öltözőasztalán. Haja hátul égnek állt, elől a homlokába lógott, s azon tűnődtem, mikor lesz olyan, mint egy igazi férfi. Talán ha kopaszra nyíratná, és hagyná, hogy újra nőjön, aztán szépen hátrasimítva hordaná. Szemöldöke vastagabb lett, és észrevettem, hogy karcsúbb. Meg is nőtt.

Rám nézett, és úgy látszik, azt gondolta, hogy újra kezdem a sírást, mert így szólt: – Mutatok valamit, de ne szólj róla senkinek. – Mit? – kérdeztem. Kigombolta az ingét, és szégyenlősen vigyorgott.

- Mi az?
- Nem látod?
- Nem én.

– Szőrös.

– Hol?

– Itt. Itt ni.

Hálából, hogy megvigasztalt, azt mondtam, gyönyörű, de nem láttam semmit. – Igazán nagyon szép, Jem.

– A hónom alatt is van – mondta. – Jövőre belépek a futballcsapatba. Ne mérgelődj Alexandra néni miatt, Scout!

Míntha csak tegnap lett volna, amikor arra figyelmeztetett, hogy én ne bosszantsam fel Alexandra nénit.

– Jól tudod, hogy nem tud a lányokkal bánni – mondta Jem –, különösen az olyanokkal nem, mint te vagy. Úriasszonyt akar nevelni belőled. Nem volna kedved megtanulni varni vagy valami ilyesmit?

– Eszem ágában sincs. Nem szeret, nem tehetek róla, de nem is nagyon bánom. Azért jöttem ki a sodromból, mert Walter Cunninghamet prolinak nevezte, nem azért, mert az mondta, hogy sok gondot okozok Atticusnak. Ezt egyszer már tisztáztuk egymással. Megkérdeztem tőle, gondot okozok-e neki, s azt mondta, hogy nem, más se okozna több gondot, s egy pillanatra se aggasszon, hogy a terhére vagyok. Walter miatt volt – mondtam elkeseredve –, az a fiú nem proli, Jem. Nem is olyan, mint Ewellék.

Jem lerúgta a cipőjét, és felvetette magát az ágyára. A hátát egy párnának támasztotta, és meggyújtotta az olvasólámpát. – Mondok neked valamit, Scout! Most már tudom. Sokat gondolkoztam rajta, és rájöttem, hogy négyféle ember van a világon. A rendes népek, mint amilyenek mi vagyunk meg a szomszédaink, aztán vannak a Cunninghamfélék, akik a városon kívül, a farmokon laknak, harmadszor az Ewellékhez hasonlóak a szeméttelen, és negyedszer a négerék

– Hát a kínaiak meg a Baldwin megyében lakó franciák?

– Én csak Maycomb megyéről beszélek. A lényeg az, hogy a magunkfajta nem szeretik a Cunninghameket, a Cunninghamek nem szeretik az Ewell-féléket, Ewellék pedig gyűlölik és lenézik a színeseket.

Erre azt mondtam, hogy rendben van, de akkor miért nem mentették fel Tomot a Cunninghamekhez hasonlóak közül kikerült esküdtek. Hiszen ezzel ütnének egyet az Ewelleken. Jem gyerekesnek tartotta a kérdésemet, és csak legyintett rá.

– Tudod – mondta –, én láttam Atticust is, amint ütemesen topog a lábával, mikor tánczene van a rádióban, és nála senki jobban nem szereti a kisüsti whiskyt.

– Ebből az következik, hogy mi is olyanok vagyunk, mint Cunninghamek – mondtam. – Akkor nem értem, hogy neki...

– Hagyd, hogy befejezzem, így van, és mégsem vagyunk olyanok. Atticus egyszer azt mondta, hogy Alexandra néni azért vág fel úgy a családdal, mert előkelő származású, noha egy fillérje sincs, de megvan az előkelő származása.

– Én nem tudom, Jem – Atticus arról beszélt nekem, hogy ez a sok beszéd a régi családokról mind ostobaság, mert mindenki családja ugyanolyan régi, mint a másoké. Erre megkérdeztem, érvényes-e ez a színesekre és az angolokra is, és azt mondta, igen.

– Az előkelő származás nem egy és ugyanaz, mint a család régisége – mondta Jem. – Én azt hiszem, ez attól függ, hogy a család milyen régóta tud írni és olvasni. Én ezen nagyon komolyan elgondolkoztam, Scout, és nem tudok rá más magyarázatot. Valószínű, hogy amikor a Finchek még valahol Egyiptomban éltek, valamelyikük megtanult egy-két hieroglifát, és megtanította rá a fiát is. – Jem nevetett.

– Képzeld el, Alexandra néni arra büszke, hogy az ükapja tudott írni és olvasni, a nők néha nagyon furcsa dolgokra büszkék.

– Én mindenesetre örülök, hogy az ükapánk tudott olvasni, mert különben ki tanította volna meg Atticust meg a többieket, és ha Atticus nem tudna olvasni, ez elég nagy baj volna. Nem gondolom, Jem, hogy ez jelenti az előkelő származást.

– De hát akkor miben különbözünk Cunninghaméktól? Mr. Walter alig tudja aláírni a nevét, ezt a saját szememmel láttam. Mi mégiscsak régebben tudtunk írni és olvasni.

– Azért mindenkinek meg kell tanulnia, senki nem születik kész tudással. Walter gyors felfogású, mégis megbukik, mert kimarad az iskolából, hogy segítsen a papájának. Nem, Jem, én azt hiszem, csak egyféle emberek vannak. Emberek.

Jem megfordult, és beleöklözött a párnájában. Mikor visszafordult, a tekintete mintha elkomorult volna. Szokásos rossz kedve vett rajta erőt, és én óvatos lettem. Összeráncolta a homlokát; ajkát összeszorította. Egy ideig hallgatott.

– Én is ezt hittem – mondta végül –, amikor a te korodban voltam. Ha minden ember egyforma, miért nem tudnak kijönni egymással? Ha mind egyformák, miért néznek le másokat oly nagy buzgalommal? Scout, én azt hiszem, kezdek megérteni valamit. Azt hiszem, kezdem érteni, miért zárkózik be a házukba Boo Radley évek óta... Nem akar embereket látni.

24

Calpurnián a legszebben kikeményített köténye volt, kezében egy tálcán almás pite. Nektámaszkodott a magától nyíló ajtónak, és ügyesen átlibbent rajta. Mindig csodáltam azt a kecses könnyedséget, ahogyan Calpurnia finom ennivalóval megrakott tálcákat tudott vinni. Nyilván így volt vele Alexandra néni is, ezért engedte meg, hogy aznap ő szolgáljon fel.

Augusztus legvégén jártunk. Dilinek másnap kellett elutaznia Meridianbe; aznap a Barker-örvénynél voltak Jemmel. Jem ugyanis felháborodottan és csodálkozva fedezte fel, hogy Dilit senki nem tanította meg úszni, márpedig szerinte úszni ugyanúgy kell tudni, mint járni. Két délutánt töltöttek a patak mellett, azt mondták, meztelenül fürödnek, ezért nem mehettem velük. Magányos óráimat tehát megosztottam Calpurnia és Miss Maudie között.

Aznap délután Alexandra néni és külmissziói összejövételének hölgy résztvevői az Úr ügyéért folytatott nemes harccal töltötték a délutánt. Én a konyhából hallgattam Mrs. Grace Merriweather előadását, amely a lakószobában hangzott el a mrunák – legalábbis így értettem – barbár szokásairól. A mrunák külön konyhókba költöztetik feleségeiket, amikor “eljön az idejük” – hogy ez mit jelent, azzal nem voltam tisztában; a családi kötelékhez nincs érzékük – tudtam, hogy ez kétségbeejti Alexandra nénit –, és gyermekeiket tizenhárom éves korban szörnyű műtéteknek vetik alá; teli vannak mindenféle bőrbetegségekkel és férgekkel, valami fának a héját összerágják, a levet beleköpik egy közös agyagedénybe, kifőzik, és részegre isszák magukat belőle.

Az előadás után a hölgyek azonnal uzsonnához ültek.

Nem tudtam, bemenjek-e én is, vagy kinn maradjak, de Alexandra néni szólt, hogy uzsonnázzam velük; nem szükséges, mondta, hogy az előadást meghallgassam, az engem úgyis csak untatna. A vasárnapi rózsaszín ruhám volt rajtam, rendes cipő és alsós szoknya, s arra gondoltam, hogy vigyáznom kell a ruhámra, mert ha a legkisebb pecsétet ejtem rajta, Calpurniának holnap újra ki kell mosnia. Ma nagyon sok dolga volt, ezért úgy döntöttem, hogy inkább kinn maradok a konyhában.

– Segíthetek, Cal? – kérdeztem, mert szerettem volna csinálni valamit.

Calpurnia megállt a küszöbön: – Ül le szépen a sarokba, mint egy kiséger – mondta. – Majd ha visszajövök, segíthetsz megrakni a tálcákat.

Amikor kinyitotta az ajtót, hallani lehetett a hölgyeket: – Alexandra, sose ettem még ilyen pitét... pompás... nekem sohase sikerül így... és ezt a kitűnő szedertortát ki csinálta? Calpurnia?... ki gondolta volna... mindenki megmondhatja neked, hogy a tiszteletes asszony... Nem, ő már jól van, de az a másik még nem kelt fel...

Azután csönd lett, s tudtam, hogy tömik a bendőjüket. Calpurnia visszajött a konyhába, és a mama nehéz ezüst kávéskannáját rátette egy tálcára. – Ez a kávéskanna ritka darab – mormolta. – Manapság ilyeneket már nem készítenek.

– Bevihetem?

– Ha vigyázol, és nem ejted le. Tedd le az asztal végére, Miss Alexandra mellé, ahol a csészek vannak. Ő majd kiönti a kávé.

Megpróbáltam háttal kinyitni az ajtót, mint Calpurnia, de nem sikerült. Erre Calpurnia elmosolyodott, és kinyitotta előttem. – Vigyázz, nehéz. Ne nézz rá, akkor nem öntöd ki.

Szerencsésen célhoz értem; Alexandra néni arca csupa mosoly volt. – Maradj itt, Jean Louise – mondta. Ezzel azt akarta elérni, hogy úrinőt neveljen belőlem.

Az ilyen összejövetelekre a háziasszony mindig meghívja a szomszédokat, tekintet nélkül arra, hogy baptisták vagy presbiteriánusok. Így aztán mind eljöttek: Miss Rachel (aki olyan komor volt, mint valami bíró), Miss Maudie és Miss Stephanie Crawford is. Kicsit idegesen ültem le Miss Maudie mellé, és azon tűnődtem, miért teszik fel a hölgyek kalapjukat, mikor csak az utca másik oldalára kellett átjönniük? Ettől a sok nőtől együtt egy kicsit mindig a rosszullét környékezett, és nagyon szerettem volna valahol másutt lenni, de csak azért, mert Alexandra néni szerint “el voltam kényeztetve”.

A hölgyek szellős, könnyű, pasztellszínű empriméruhákban jöttek; legtöbbször vastagon be volt púderezve, de rúzszt nem használtak, vagy ha igen, csak diszkrét színekben, éppen úgy, mint körömlakkot is. Erősen bekölnizték magukat. Csendben ültem közöttük, és megmarkoltam a szék karját, vártam, hogy valaki szóljon hozzám.

Miss Maudie szájában megcsillant az aranyhíd. – Csinosan kiöltöztél, Miss Jean Louise – mondta. – Hol van ma a nadrágod?

– A szoknyám alatt.

Ezt én nem tréfának szántam, de a vendéghölgyek nagyot nevettek rajta. Az arcom vörös lett, mikor észrevettem, milyen hibát követtem el, de Miss Maudie komolyan nézett rám. Soha nem nevetett ki, csak ha tudta, hogy viccelek.

A rákövetkező, hirtelen támadt csendben Miss Stephanie Crawford szólott hozzám a szoba másik végéből: – Mi akarsz lenni, ha felnősz, Jean Louise? Ügyvéd?

– Még nem gondolkoztam rajta... – feleltem, és hálás voltam Miss Stephanie-nak, hogy témát változtatott. Hirtelen gondolkozni kezdtem rajta, mi is szeretnék lenni. Nőrsz vagy pilóta? – Hát...

– Szavamra, azt hittem, hogy ügyvéd akarsz lenni, azért jársz máris a törvényszékre.

A hölgyek ismét nevettek. – Ez a Stephanie mindig fején találja a szöveget – jegyezte meg valaki. Ez felbátorította Miss Staphanie-t, hogy tovább folytassa a megkezdett témát: – Nem akarsz ügyvéd lenni, ha felnősz?

Miss Maudie megszorította a kezemet, és én tőlem telhetőleg illedelmesen így szóltam: – Nem, csak úriasszony.

Miss Staphanie gyanakodva nézett rám, de aztán elhitte, hogy nem szemtelenkedni akartam, és megelégedett ennyivel: – Nem nagyon fog sikerülni, ha nem jársz gyakrabban szoknyában.

Miss Maudie még erősebben megszorította a kezemet, és én nem szóltam egy szót sem. Kezének melegsége is elég volt.

Bal oldalamon Miss Grace Merriweather ült, és úgy éreztem, illenék beszélgetni vele. Mr. Merriweather, aki kényszerűségből hithű metodista volt, nyilván semmi személyes vonatkozásra nem gondolt, amikor azt énekelte, hogy “Ó, dicső kegyelem – *Grace* – Mely édes e szó, Váls meg engemet, Bűneim terhitől.” Maycombban azonban mindenki tudta, hogy férjét Mrs. Merriweather szoktatta le az italról, és ő faragott belőle hasznos honpolgárt. Tény, hogy Maycombban Mrs. Merriweather volt a legájtatosabb hölgy. Törtem a fejemet, vajon miről kezdjek vele beszélgetni. – Miről tetszett előadást tartani ma délután? – kérdeztem tőle.

– Ó, gyermekem, azokról a szegény mrunákról – felelte, és már folyt belőle a szó. Többet nem is kellett kérdezni. Mrs. Merriweather nagy, barna szeme mindig könnybe lábadt, mikor eszébe jutottak ezek a szerencsétlenek. – Ott élnek a dzsungelben, és egyetlen társaságuk J. Grimes Everett – mondta. – Egyetlen fehér ember sem megy a közelükbe, csak az a kegyes lélek, J. Grimes Everett.

Mrs. Merriweather úgy tudta használni a hangját, mint valami orgonát; minden szavának megvolt a kívánt hangsúlya: – Micsoda szegénységben... sötétségben... erkölcstelenségben élnek! Ezt csak J. Grimes Everett tudja. Tudod, mikor az egyház kiküldött a missziói konferenciára, J. Grimes Everett így szólt hozzám...

– Ő is ott volt, néni? Azt hittem, hogy...

– Éppen idehaza volt szabadságon. Szóval J. Grimes Everett azt mondta: “Mrs. Merriweather, el sem tudja képzelni, el sem tudja képzelni, mennyit kell ott küzdenünk.” Ezt mondta szó szerint.

– Értem, néni kérem.

– Én erre azt mondtam: “Mr. Everett – mondom –, Alabamában a maycombi déli püspöki metodista egyházközség száz százalékgig támogatja önt.” Ezt mondtam szó szerint. És tudod, szívemben azon nyomban megfogadtam, hogy mihelyt hazaérek, előadásokat tartok majd a mrunákról, és tudomására hozom a maycombiaknak, hogy J. Grimes Everett milyen kegyes és Istennek tetsző munkát végez közöttünk. Erről szólt a mai előadásom.

– Értem, néni kérem.

Mikor Mrs. Merriweather megcsóválta a fejét, fehér fürtjei lobogni kezdtek. – Jean Louise – mondta –, te szerencsés leány vagy. Keresztény házban, keresztény emberek között, keresztény városban élsz. Ott, ahol J. Grimes Everett él, csak bűn és mocsok van.

– Igenis, néni kérem.

– Bűn és mocsok... mit mondtál, Gertrude? – Mrs. Merriweather most szomszédjához fordult. – Aha, értem, én mindig csak azt mondom, megbocsátani és elfelejteni. Az egyházközségnek kötelessége, hogy segítsen neki mostantól kezdve keresztény szellemben nevelni a gyermekeit. A férfiak közül menjenek el néhányan, és mondják meg a lelkésznek, hogy ő is segítse.

– Bocsánat, Mrs. Merriweather – szóltam közbe –, Mayella Ewellről tetszik beszélni?

– Miféle Mayelláról? Nem, gyermekem. Annak a feketének a feleségéről... Annak a Tomnak a feleségéről. Tom...

– Robinson, néni kérem...

Mrs. Merriweather ismét a szomszédjához fordult. – Van valami, amiben *igazán* hiszek, Gertrude – folytatta –, de sokan nem értenek egyet velem. Ha tudtukra adjuk, hogy megbocsátunk nekik, és elfelejtjük, ami történt, minden elsimul.

– De, Mrs. Merriweather – szóltam megint közbe –, mi simulna el?

Mrs. Merriweather ismét felém fordult. Azok közé a gyermektelen felnőttek közé tartozott, akik gyerekekkel mindig másféle, affektált hangon beszélnek. – Semmi, Jean Louise – mondta tettetett ünnepélyességgel –, a szakácsnék és a cselédek hangoskodtak egy kicsit, de már kezdenek megnyugodni, dühösen morogtak a tárgyalás utáni napon.

Mrs. Merriweather most ismét Mrs. Farrow felé fordult: – Nincs tébolyítóbb, mint egy mogorva fekete. A száját a földig biggyeszti, és képes az ember egész napját elrontani a konyhában. Tudod, mit mondtam az én Sophymnak, Gertrude? Így szóltam: “Sophy – mondtam neki –, te egyszerűen nem vagy ma keresztény. Jézus Krisztus soha nem volt zsémbes; és nem siránkozott”, és hidd el, hogy bevált. Nem sütötte lé a szemét többé a földre, és így szólt: “Nem, Miz Merriweather, Jézus csakugyan soha nem volt zsémbes.” Én mondom neked, Gertrude, soha nem szabad egyetlen alkalmat sem elmulasztanunk, hogy bizonyosságot tegyünk az Úrról.

Eszembe jutott a kis ócska orgona a Finch's Landing-i imaházban. Amikor még nagyon kicsi voltam, és napközben nagyon jól viselkedtem, Atticus megengedte, hogy fűjtassak neki, míg egy ujjal valami dallamot eljátszott az orgonán. Az utolsó hang addig szólt, míg a fűjtatóból ki nem fogyott a levegő. Mrs. Merriweatherből is kifogyott a szusz, és mialatt nekilátott, hogy újra felfűjtassa magát, Mrs. Farrow is szóhoz jutott.

Mrs. Farrow gyönyörű természetű nő volt, a szeme halványszürke, a lába keskeny. Frissen dauerolt haja sűrű, őszülő fürtökben keretezte a fejét. Őt tartották Maycombban a második leghitbébb női egyháztagnak. Különös szokásai közé tartozott, hogy halk, sziszegő hangok jöttek ki a száján valahányszor elkezdte a mondókáját.

– Sz-sz-sz, tudod, Grace – mondta –, ugyanezt mondtam én is Hutson testvérnek a múltkor. “Sz-sz-sz, Hutson testvér, azt hiszem, reménytelen harcot folytatunk” – mondtam. Mondom: “Ezt a csatát, úgy látszik, el fogjuk veszíteni. Sz-sz-sz, semmire se megyünk velük. Nevelhetjük őket megszakadásig, és ha belegebedünk, akkor se tudunk keresztényeket faragni belőlük, s egyetlen úrinő se érezheti magát biztonságban éjszaka az ágyában.” Mire Hutson testvér így szólt: “Bizony, Mrs. Farrow, nem tudom, hogy egy szép napon mire ébredünk itt lenn délen.” “Sz-sz-sz – mondtam neki –, sajnos így van.” Mrs. Merriweather bölcsen bólogatott. Hangja túlszárnyalta a kávéscsészék csörömpölését és a süteményüket majszoló hölgyek egy kicsit tehénkérődzésre emlékeztető hangját. – Gertrude – kezdte újra –, sajnos van ebben a városban néhány derék, de félrevezetett ember. Meg vagyok győződve róla, azt hiszik, hogy helyesen cselekszenek. Távol legyen tőlem, hogy neveket említsek, sajnos voltak néhányan, akik azt hitték, hogy helyesen cselekszenek, de csak felizgatták őket. Csak azt érték el vele. Lehet, hogy akkoriban úgy látszott, ez a helyes, bár nem vagyok benne biztos, és nem vagyok járatos az ilyesmikben, de ezek a mogorva... elégedetlenkedő... szavamra mondom, ha az én Sophym még egy napig pofákat vág, elküldtem volna. Az persze nem megy bele abba a gyapjas fejébe, hogy csak azért tartom, mert még mindig tart ez a gazdasági pangás, és szüksége van arra a heti egy dollár huszonöt centre, amit keres.

– Mondja, nem akadt a torkán a falat?

Ezt Miss Maudie mondta. Két éles vonás jelent meg a szája mindkét szögletében. Eddig csendben ült mellettem, és kávéscsészéjét egyensúlyozta a térdén. A beszélgetés fonalát én már régen elveszítettem, amikor abbahagyták, hogy Tom Robinson feleségéről beszéljenek, helyette inkább Finch's Landingre és a folyóra gondoltam. Alexandra néninél fordítva volt a dolog: az ő összejöveteleinek a hivatalos részét találtam izgalmasan érdekesnek, és a társalgást unalmasnak.

– Nem tudom, mire célszól, Maudie? – szólt Mrs. Merriweather.

– Én pedig biztos vagyok benne, hogy tudod – felelte Miss Maudie kurtán.

Többet nem is szólt. Ha Miss Maudie dühös volt, dermesztően kurta módon intézte el az embereket. Valami miatt most igen haragudott, és szürke szeme ugyanolyan hideg volt, mint a hangja. Mrs. Merriweather elpirult, rám pillantott, és elfordította a fejét. Mrs. Farrow-t nem láttam tőle.

Alexandra néni felkelt az asztaltól, és gyorsan újabb nyalánkságokat szolgált fel. Ügyesen úgy intézte, hogy Mrs. Merriweather és Mrs. Gates élénk beszélgetésbe kezdjenek, s mikor Mrs. Perkins is csatlakozott hozzájuk, magukra hagyta őket. Hálás pillantást vetett Miss Maudie-ra, és én elgondolkoztam a nők eszejárásán. Miss Maudie és Alexandra néni között soha nem volt meghitt barátság, és most Alexandra néni mégis néma köszönetet mondott neki valamiért. Hogy miért, nem tudtam. Egyelőre meglepődéssel vettem tudomásul, hogy Alexandra néni is képes hálára a kapott segítségért. Semmi kétség, nemsokára nekem is be kell lépnem ebbe a világba, ahol külső látszat után ítélve, jól beparfümözött hölgyek kényelmesen elterpeszkedtek hintaszékeikben, legyezték magukat, és jégbe hűtött vizet ittak.

Atticus világában persze sokkal otthonosabban éreztem magamat. Olyan emberek, mint Mr. Heck Tate, nem ugrattak be ártatlan kérdésekkel, hogy bolondot üzzenek belőlem; még

Jem is csak olyankor csúfolt ki, ha valami nagy butaságot mondtam. Úgy éreztem, hogy a nők félnek a férfiaktól, és képtelenek szívvel-lélekkel melljük állni. Én azonban szerettem a férfiakat. Volt bennük valami, ami különösen vonzott; még az sem érdekelt, hogy annyit káromkodnak, isznak, szeretik a hazardjátékot és bagóznak. Nem számít, hogy mennyire kiállhatatlanok, ösztönösen vonzottak. A férfiak nem voltak...

– Képmutatók, Mrs. Perkins, született képmutatók – mondta Mrs. Merriweather. – A mi lelkünket itt lenn Délen ez a bűn legalább nem terheli. Az északiak felszabadították őket, de azért nem ülnek le velük egy asztalhoz. Mi legalább nem hazudjuk nekik, hogy ők is ugyanolyanok, mint mi, de azután távol is tartjuk magunkat tőlük. Itt lenn Délen mi azt mondjuk: éljétek a magatok életét, mi is éljük a magunkét. Én azt hiszem, az a nő, az a Mrs. Rooseveltt egyszerűen megőrült, igen, úgy, ahogy mondom, megőrült, hogy képes lejönni Birminghambe, és leülni velük egy asztalhoz. Ha a birminghami polgármester helyében lettem volna...

Egyikünk sem volt birminghami polgármester, de ha csak egy napra lennék alabamai kormányzó, Tom Robinsont olyan gyorsan szabadon bocsátanám, hogy a Külmissziói Társaság elájulna a csodálkozástól. Calpurnia néhány nappal ezelőtt mondta el Miss Rachel szakácsnéjának, hogy Tom milyen rosszul viseli el a történeteket, és akkor sem hallgatott el, amikor beléptem a konyhába. Elmondta, hogy Atticus semmit nem tudott tenni azért, hogy megkönnyítse a helyzetét. Az utolsó dolog, amit Tom Atticusnak mondott, mielőtt a börtöngazdaságba szállították ez volt: – Isten vele, Mr. Finch, most már nem tehet értem semmit, nincs is értelme, hogy próbálkozzék velem. – Calpurnia elbeszélte, hogy Atticus szerint Tom feladott minden reményt már azon a napon, amikor börtönbe került. Azt is mondta, hogy Atticus megpróbálta megmagyarázni neki a helyzetet, és hogy ne veszítse el a reményét, mert ő mindent megtesz, hogy kiszabadítsa. Miss Rachel szakácsnéja megkérdezte Calpurniát, miért nem mondta Atticus Tomnak azt, hogy feltétlenül ki fog szabadulni – ez lett volna az igazi vigasztalás. Calpurnia erre így szólt: – Nem ismered a törvényt. Az első dolog, amit megtanulsz, ha ügyvédcsaládba kerülsz, hogy semmire nincs határozott válasz. Mr. Finch semmi ilyent nem mondhatott, egyszerűen mert nem tudta biztosan, ki tudja-e szabadítani.

Az utcai ajtó becsapódott, és Atticus lépteit hallottam a hallban. Önkéntelenül arra gondoltam, mennyi az idő. Ilyen korán sose szokott hazaérkezni, ha pedig a Külmissziói Társaság összejövetele volt nálunk, késő estig a városban maradt.

Megállt a küszöbön. Kalapját a kezében tartotta, és az arca falfehér volt.

– Bocsássanak meg a hölgyek – mondta. – Folytassák az ülést, ne zavartassák magukat. Alexandra kérlek, ki tudnál jönni a konyhába egy pillanatra? Calpurniát szeretném kölcsönkérni tőled egy kis időre.

Atticus nem ment át az ebédlőn, hanem visszament a hallba, és a hátsó ajtón lépett a konyhába. Alexandra néni és én már ott vártuk. Az ebédlőajtó újból kinyílt, és Miss Maudie csatlakozott hozzánk. Calpurnia már állt is fel a székéről.

– Cal – szólt Atticus –, szeretném, ha eljönnél velem Helen Robinsonhoz...

– Mi történt? – kérdezte Alexandra néni, megrémülve apa arckifejezésétől.

– Tom meghalt.

Alexandra néni a szájához kapta a kezét.

– Agyonlőtték – mondta Atticus. – Meg akart szökni. Séta közben történt. Állítólag kitört a sorból, vadul nekirohant a kerítésnek, és át akart mászni rajta. Mindenki szeme láttára...

– Nem próbálták megállítani? Nem figyelmeztették? – Alexandra néninek remegett a hangja.

– De igen. Az örök álljt kiáltottak. Néhányszor a levegőbe lőttek, aztán agyonlőtték. Éppen akkor, amikor már átmászott a kerítésen. Azt mondják, hogyha mindkét karja ép lett volna, sikerül neki, olyan gyorsan csinálta. Tizenhét lövés érte. Ennyi golyót mégse kellett volna beléje löniük. Cal, szeretném, ha velem jönnél, hogy együtt mondjuk meg Helennek.

– Megyek, Mr. Finch – motyogta Calpurnia, és a kötegyét babrálta. Miss Maudie odalépett, és segített neki leoldani.

– Ez az a bizonyos utolsó szalmaszál – mondta Alexandra néni.

– Attól függ, milyen szempontból nézzük a dolgot – szólt Atticus. – Mit számít az öröknek eggyel több vagy kevesebb néger a kétszáz közül? Számukra ő nem Tom volt, hanem szökési kísérleten ért fogoly.

Atticus háttal a jégszekrénynek dőlt, feltolta a szemüvegét a homlokára, és a szemét törölgette. – Komoly kilátásaink voltak – mondta. – Beszéltem vele róla, de többet nem mondhattam, mint azt, hogy jó kilátásaink vannak. Azt hiszem, Tom megunta a fehérek ígéretéseit, és maga akart szerencsét próbálni. Mehetünk, Cal?

– Mehetünk, Mr. Finch.

– Akkor gyerünk.

Alexandra néni leült Calpurnia székére, és tenyerébe temette arcát. Olyan csendben ült ott, hogy attól féltem, elájul. Miss Maudie zihált, mintha most ért volna fel a lépcsőn; közben a hölgyek az ebédlőben vidáman társalogtak. Azt hittem, hogy Alexandra néni sír, de mikor kezét elvette az arca elől, láttam, hogy tévedtem. Nagyon megviseltnek látszott. Mikor megszólalt, egészen fakó volt a hangja.

– Nem állíthatom, hogy mindennel egyetértek, amit Atticus csinál, Maudie, de mégiscsak a fivérem, és szeretném tudni, mi lesz ennek a vége? – Hangja most megélnkült: – Halálra gyötri magát. Igyekszik nem mutatni, de hidd el, halálra gyötri magát. Láttam, mikor... Mondd, mit akarnak még tőle?

– Kik, Alexandra? – kérdezte Miss Maudie.

– A város. Nyugodtan hagyják, hogy ő tegye, amit maguk nem mernek megtenni, mert esetleg öt centjükből kerülne. Nyugodtan hagyják, hogy rámenjen az egészsége, miközben megcsinálja, amit ők nem mernek megtenni...

– Beszélj halkabban, még meghallják – mondta Miss Maudie. – Gondoltál-e rá valaha, Alexandra, hogy akár tudja Maycomb, akár nem, mi a lehető legnagyobb tisztelettel, viseltetünk iránta, ahogy csak egy embert tisztelni lehet. Bízunk benne, hogy helyesen cselekszik. Ez az igazság,

– Kik? – Alexandra néni nem tudta, hogy ugyanazt kérdezi, amit tizenkét éves unokaöccse kért egyszer.

– Az a néhány ember ebben a városban, aki azt vallja, hogy az egyenlőség és igazságos bánásmód nemcsak a fehérek kiváltsága. Az a néhány ember, aki szerint a pártatlan és igazságos bíraskodás mindenkit megillet. Az a néhány ember, aki a négerben is Istennek ugyanolyan teremtményét látja, mint mi vagyunk. – Miss Maudie hangja megint friss volt, mint máskor. – Az a néhány ember, aki jó családból származik. Róluk van szó.

Ha jobban odafigyeltem volna, ezekhez a szavakhoz kiegészítésül elmondhattam volna, hogyan határozta meg Jem a jó családból való származás fogalmát, de azon vettem észre magamat, hogy egész testemben reszketek, és képtelen voltam abbahagyni. Az enfieldi börtön gazdaságát ismertem, és Atticus megmutatta a foglyok sétaterét, amely nem volt nagyobb, mint egy futballpálya.

– Elég legyen a reszketésből – parancsolt rám Miss Maudie, és én abbahagytam. – Gyere, Alexandra, már úgyis elég sokáig magukra hagytuk őket.

Alexandra néni felkelt, és lesimította derekán fűzőjének halcsont bordázatát. Övéből elővette a zsebkendőjét, és megtörölte az orrát. Lesimította a haját, és megkérdezte.

– Látszik valami rajtam?

– Semmi a világon – felelte Miss Maudie. – Jobban vagy, Jean Louise?

– Igen, néni kérem.

– Akkor menjünk vissza a hölgyekhez – adta ki az utasítást komor hangon Miss Maudie.

A szobában levő nők hangja felerősödött, mikor Miss Maudie kinyitotta az ebédlőajtót. Alexandra néni ment elöl, és észrevettem, hogy kihúzza magát, mikor átlépi a küszöböt.

– Mrs. Perkins – szólt. – Parancsoljon még egy kis kávé. Majd töltsék.

– Calpurniának néhány percre el kellett mennie, Grace – mondta Miss Maudie. – Parancsolj ebből a kitűnő szedertortából! Hallottad, mit művelt a múltkor az unokaöcsém, az a lelkes horgász?...

És így mentek végig kettesben a nevetgélő nők közt, egyik asztaltól a másikig; a hölgyek közben újratöltötték kávéscsészéjüket, süteményt raktak a tányérjukra, s úgy tettek, mintha csak azon sajnálkoznának, hogy Calpurniának néhány percre el kellett mennie.

Folytatódott a beszélgetés: – Bizony, Mrs. Perkins, az a szegény J. Grimes Everett valóságos szent... Képtelenek voltak összeházasodni, tehát megszöktek... a női fodrásznál szombat estéként... mindjárt naplemente után... Csirkéket... egész láda beteg csirkét... Fred mondja, hogy ezzel kezdődött az egész. Fred szerint...

Alexandra néni rám mosolygott a szoba túlsó végéből. Meglátott az asztalon egy tálca süteményt, és figyelmeztetően intett. Óvatosan felvettem, és odavittem Mrs. Merriweatherhez. Összeszedtem legjobb társasági modoromat, és udvariasan kínáltam, vegyen belőle. Elvégre, ha Alexandra néni még ilyenkor is képes úrinő módjára viselkedni, én is megtehetem.

25

– Ne bánts, Scout. Tedd ki a hátsó lépcsőre.

– Jem, megőrültél?

– Azt mondtam, tedd ki a hátsó lépcsőre. Sóhajtottam, a tenyerembe tettem az apró állatkát, letettem a legalsó lépcsőfokra, és visszafeküdtem az ágyba.

Megérkezett a szeptember, de az idő továbbra is nyáriasan meleg maradt, és mi még mindig kinn aludtunk a szúnyoghálóval védett hátsó tornácon. Akadt néha egy-egy szentjánosbogár is, a giliszták és a szúnyoghálónak csapódó éji bogarak sem tűntek még el, annak jeléül, hogy nem múlt még el a nyár, hiszen ha megjön az ősz, ők is eltűnnek.

Egy papmacska valahogy bejutott a házba; gondolom, felkapaszkodott a lépcsőn, és bemászott az ajtó alatt. Mihelyt megláttam, a könyvem letettem a padlóra, az ágyam mellé. Ez a szőrös hernyó alig egy hüvelyk hosszú, és ha valaki hozzányúl, összehúzódik szürke gomolyaggá.

Hasra feküdtem és megpiszkáltam, valóban összegömbölyödött, de egy idő múlva, úgy látszik, biztonságban érezhette magát, mert lassan kiegyenesedett. Előrekúszott néhány hüvelyknyit rengeteg lábával. Megint megérintettem, mire ismét összehúzódott. Álmos voltam, és végezni akartam vele. Már utánanyúltam, mikor Jem rám szólt.

Jem komor hangulatban volt. Valószínűleg ez is együtt jár a kamaszokkal, amelyen túl kellett esnie, de szerettem volna, ha minél előbb túlesik rajta. Soha nem szokott kegyetlenkedni az állatokkal, de nem tudtam, hogy Jem állatbarátsága még a rovarvilágra is kiterjed.

– Miért ne nyomhatnám agyon? – kérdeztem.

– Mert ő se bánt téged – felelt Jem a sötétben, közben ugyanis ő is eloltotta az olvasólámpáját.

– Látom, olyan korszakban vagy, hogy még egy legyet vagy szúnyogot sem ölnél meg – mondtam neki. – Majd szólj, ha abbahagyod. De azt légy szíves tudomásul venni, hogy nem hagyom életben, ha egy bolha megcsíp.

– Pofa be – dünnyögte álmosan.

Jem kezdett napról napra lányosabban viselkedni, nem én. Hanyatt feküdtem, kényelmesen elhelyezkedtem, és vártam, hogy elalszom, közben Dilire gondoltam. Szeptember elsején utazott el, azzal az eltökélt szándékkal, hogy mihelyt az iskolai év véget ér, egy napot sem vár, és jön vissza – bízott benne, szülei belenyugszanak, hogy szívesebben tölti a nyarat itt,

Maycombban. Miss Rachel minket is kivitt a taxin Maycomb Junction állomásra, és Dili addig integetett a vonatablakból, míg csak a vonat el nem tűnt a szemünk elől. Gondolatban mindig vele voltam, és nagyon hiányzott. Ittléte utolsó két napján Jem úszni tanította...

Úszni tanította. Egyszerre megszűnt az álmoságom, és eszembe jutott Dili elbeszélése.

A Barker-örvényhez egy salakút vezet, amely a meridiani főútvonalból ágazik el, körülbelül egymérföldnyire a várostól. Arrafelé menet könnyű felkapaszkodni az országúton egy gyapotszállító teherautóra, vagy felkéredzkedni egy-egy arra haladó személygépkocsira, onnan az út a patakig már szinte semmi. De nem valami kellemes gondolat az egész utat gyalog megtenni, hazafelé, alkonyatkor, amikor az országúton már alig van forgalom, ezért, akik úszni mennek, igyekeznek idejében hazajönni.

Dili elbeszélése szerint alig érték ki Jemmel az országútra, amikor meglátták az autóján feljűk robogó Atticust. Úgy látszik, nem vette észre őket, úgyhogy mindketten integetni kezdtek neki, végre lelassított. Mikor utolérték, Atticus így szólt: – Visszafelé kapaszkodjatok fel inkább valami teherautóra, én egy ideig még nem megyek haza. – Calpurnia hátul ült.

Jem mindenáron szeretett volna velük menni, s végül Atticus így szólt: – Jól van, velünk jöhettek, ha nem szálltok ki a kocsiból.

Útban Tom Robinsonokhoz Atticus elmondta nekik, mi történt. Letértek az országútról, lassan elmentek a személerakodóhely és Ewellék háza mellett, a keskeny, ösvényszerű úton a négerkúnyhózáig. Dili azt mondta, hogy Tomék háza előtt az udvaron egy sereg négergyerek golyózott. Atticus megállt a ház előli és kiszállt, Dili Calpurniával ment utána. Dili hallotta, amikor apa megkérdezte az egyik gyereket: – Hol van anyátok, Sam? és hallotta, mikor Sam így válaszolt: – Lenn van Stevens néninél, Mr. Finch. Szaladjak el érte, és hívjam haza?

Dili azt mondta, Atticus rövid habozás után azt mondta, igen, hívja haza, mire Sam elszaladt. – Játsszatok tovább, fiúk – mondta Atticus a gyerekeknek.

Egy kislány jeleni meg a kalyiba ajtajában, és Atticusra nézeti. Dili azt mondta, vastag haja több apró, tömött varkocsba volt fonva, és mindegyik varkocs élénk színű masniban végződött. Arca egyik fülétől a másikig érő vigyorgás lett, és ment volna apához, de nem mert elindulni a lépcsőkön. Dili elmondta, hogy Atticus odament hozzá, levette a kalapját, és odanyújtotta neki az ujját. A kislány elkapta, és most már könnyen lement a lépcsőn. Utána Atticus a kislányt odaadta Calpurniának. Sam az anyja mögött loholt, mikor jöttek felfelé a lejtős úton. Dili azt mondta, Helen még köszönt: – Jó estét, Mr. Finch. Foglaljon helyet kérem. – De többet nem szólt, Atticus sem.

– Csak elvágódott a földön, Scout – mondta Dili. – Elvágódott a földön, mintha egy óriás taposott volna rá. Így ni – Dili kövér lábával a földre taposott. – Ahogyan egy hangyát eltaposok.

Calpurnia és Atticus felsegítette Helent, és félig vitték, félig kísérték az apró házba. Hosszú ideig benn maradtak, és Atticus egyedül jött ki. Mikor visszafelé hajtottak a szemételep mellett, az Ewell gyerekek feljűk ordítottak valamit, de Dili nem értette, mit.

Maycombot Tom halála talán két napig érdekelte; két nap elegendő volt rá, hogy halála körülményeinek részletei meggyeszerre ismeretessé váljanak. – Hallottad, hogyan történt?... Nem? Azt mondják, olyan gyorsan rohant, mint a villám... – A maycombiak Tom halálát jellemzőnek tartották. "Jellemző" egy niggerre, mondták, hogy kitör a sorból és elrohan. Jellemző egy nigger gondolkodására, hogy semmi terve vagy elképzelése sincs a jövőről, mihelyt alkalma nyílik, vakon rohanni kezd. Furcsa dolog, hiszen Atticus esetleg szabadlábba tudta volna helyeztetni, de hogy ezt megvárja?... Azt már nem. Tudod, hogy milyenek ezek. Teljesen megbízhatatlanok. Azt tudod, hogy ennek a Robinson gyerekeknek volt törvényes felesége, igyekezett házát tisztán tartani, rendszeresen járt templomba és minden egyéb, de a végén mindig kibújik a szeg a zsákból. Mindig kibújik belőlük a nigger.

Így mondogattak az emberek egymásnak ilyen és ehhez hasonló dolgokat, aztán ez is abbamaradt, míg a következő csütörtökön meg nem jelent a Maycomb Tribune. A Színesek című rovatban néhány soros hír volt Tom Robinson haláláról, de a vezércikk is róla szólt.

Mr. B. B. Underwood keserűen kifakadt, nem törődve azzal, hogy lesznek, akik nem hirdetnek tovább a lapban, és lemondják az előfizetésüket. (De a maycombiaknak ez eszükbe sem jutott: Mr. Underwood megbotránkozhatott, ahogyan kedve tartotta, és írhatta, amit akart, a hirdetői és előfizetői megmaradtak. Ha Mr. Underwood bolondot akar csinálni magából a saját lapjában, ez az ő dolga.) Mr. Underwood a vezércikkben nem szónokolt justizmordról, de úgy írt, hogy azt a gyermekek is megérthették; egyszerűen azt írta, hogy egy rokkant férfi megölése gáztett, akár áll, akár ül, akár "szökésben van". Tom halálát ahhoz hasonlította, mikor énekesmadarakat a vadászok vagy gyerekek esztelenül lemészárolnak. A maycombiak szerint olyan költői vezércikket kerekített, amelyet akár a Montgomery Advertiser is átvehetett volna.

Én először nem egészen láttam be, mikor elolvastam Mr. Underwood vezércikkét. Ez nem volt esztelen gyilkosság – Tom ügyét a törvények teljes betartásával tárgyalták, és a törvények értelmében jártak el vele egészen a haláláig; ügyét a törvényszék előtt nyilvánosan tárgyalták, tizenkét derék és becsületes állampolgár nyilvánította vétkesnek, és Atticus véges-végig legjobb tudásával küzdött érte. De aztán egyszerre csak megvilágosodott előttem Mr. Underwood érvelésének az értelme. Igaz, Atticus a szabad emberek rendelkezésére álló minden eszközt felhasznált, hogy megmentse Tom Robinsont, de az emberi szívek titkos törvényszéke előtt kezdettől fogva nem volt semmi esélye. Tom halott ember volt abban a pillanatban, mikor Mayella Ewell kinyitotta a száját és sikoltozott.

Az Ewell név hallatára a gyomrom is felkavarodott. A maycombiak buzgón terjesztették egymás között Mr. Ewell véleményét Tom haláláról Miss Stephanie Crawfordon keresztül, akinek akkora szája volt, mint a La Manche-csatorna. Miss Stephanie Jem jelenlétében az mondta Alexandra néninek ("Ó, ő már elég idős hozzá, hogy meghallgassa!"), hogy Mr. Ewell kijelentette: eggyel már végzett, de kettő még hátravan. Jem azt mondta, nem érdemes félni, Mr. Ewellnek csak a szája jár. Jem azt is közölte velem, hogy ha szólni merek Atticusnak, és egyáltalában, ha elmondom neki, amit hallottam, soha többé nem áll szóba velem.

26

Az iskola megkezdődött, és ettől kezdve minden nap el kellett mennünk a Radley-ház előtt. Jem hetedikes volt, és a gimnáziumba járt, amely az elemi iskola épülete mögött feküdt. Én harmadik elemista, de annyira más órarenddel, hogy csak reggelenként mentünk együtt az iskolába, és ebédig nem is láttam. Jem belépett a futballcsapatba, de túlságosan vékonydongájú és fiatal volt még, így nem játszhatott, csak a csapat vizesvödrét hordta. Ezt nagy lelkesedéssel végezte; délutánonként ritkán jött haza sötétedés előtt.

Már nem féltém a Radley-háztól, de még mindig komor, rideg és barátságtalan épületnek találtam a hatalmas tölgyek árnyékában. Ha nem esett az eső, Mr. Nathan Radley most is bejárt a városba. Tudtuk, hogy Boo még odabenn van, változatlanul abból tudtuk, senki nem látta, hogy holtan vitték volna el hazulról. Néha lelkiismeret-furdalást éreztem, mikor elmentem az ódon ház előtt, hogy részt vettem olyan gyerekes csínyekben, amelyek nyilván gyötrelmet okoztak Arthur Radley-nek – egyetlen értelmes remete sem örül neki, ha gyerekek kukucskálnak be a redőnyén, cédulákat akarnak eljuttatni hozzá egy horgászbot segítségével, és éjszakánként letapossák zöldségekertjükben kelkáposztaágyait.

És más is eszembe jutott. A két indiánfejes pénzdarab, a rágógumi, a szappanbabák, az öreg, rozsdás, iskolai érem, a rossz zsebóra és lánc. Jem ezeket biztosan elrakta valahova. Egyik délután megálltam, és megszemléltem a fát... a cementtel kitöltött lyuk körül a fa törzse már jócskán benőtt, és csak egy sárgás színű folt maradt meg belőle.

Boo-t néhányszor majdnem sikerült meglátnunk, ami elég szép eredménynek számított. Valahányszor elmentem a házuk előtt, még mindig figyeltem, nem pillantom-e meg. Hátha egyszer sikerül meglátnom. Elképzelttem, hogy fog lezajlani a találkozás: egyszerűen csak ott ül a hintaszékben, amikor arra megyek, s felkiáltok hozzá: – Jó napot kívánok Mr. Arthur! – mintha csak életem minden napján így köszöntettem volna. – Jó estét, Jean Louise – szól vissza, és úgy fogadja a köszönésemet, mintha ez megszokott dolog lenne mindkettőnk számára. – Hál istennek kitart a jó idő. – Igen, Mr. Arthur, már jó ideje tart – mondom majd, és már megyek is.

Mindez azonban csak képzelődés volt. Nyilván soha nem látjuk Boo-t. Valószínűleg olyankor hagyja el a házat, amikor már lement a hold. Olyankor kukucskál be Miss Stephanie Crawfordhoz. Én inkább máshoz néznék be, de ő rendesen csak hozzá bámul be, hozzánk soha.

– Már megint kezditek? – kérdezte Atticus egyik este, mikor kijelentettem, hogy csak egyetlenegy pillantást szeretnék vetni Boo Radleyre, mielőtt meghalok. – Mert ha igen, most mindjárt megkérlek, hagyjátok abba. Öreg vagyok már ahhoz, hogy a Radley-telken kergetőzzem veletek. De ez különben is veszélyes. Lelőhetnek. Jól tudod, hogy Mr. Nathan minden mozgó árnyékra rálő, amit meglát, még ha az árnyéknak huszonnyolcas lába van is. Szerencsétek, hogy nem talált el.

Erre elhallgattam, de ugyanakkor nem nagyon értettem meg Atticust. Ekkor adta tudtunkra először, hogy sokkal többet tud bizonyos dolgokról, mint gondoltuk. És ez évekkel ezelőtt történt. Vagy csak a múlt nyáron? Nem, az azt megelőző évben... összekeveredtek a dátumok az agyamban. Meg kell kérdeznem Jemtől.

Annyi minden történt velünk, hogy Boo Radleyről féltünk legkevésbé. Atticus szerint nem is történhetett másképpen; az események elvesztik jelentőségüket, és bizonyos idő múltán az emberek elfelejtik még azt is, hogy Tom Robinson egyáltalán létezett.

Lehet, hogy Atticusnak igaza volt, de a nyár eseményei úgy megültek fölöttünk, mint a füst egy zárt szobában. A felnőttek erről Jemmel és velem soha nem beszéltek; úgy látszik, saját gyerekeikkel beszéltek meg. Azt gondolták, egyikünk sem tehet róla, hogy Atticus az apánk, s ezt azért tették, hogy a gyerekeik apánk ellenére is megértéssel viseltessenek irántunk. A gyerekek önmaguktól nyilván sose törték ilyesmin a fejüket; ha megteszik, Jem és én alighanem sokszor ököltre megyünk osztálytársainkkal, de az ügyet ezzel el is intéztük volna, így azonban kénytelenek voltunk fennen hordani az orrunkat, és "úriember", illetve "úrilány" módjára viselkedni. Ez bizonyos szempontból Mrs. Henry Lafayette Dubose idejére emlékeztetett bennünket, csak éppen nem kiabáltak utánunk. Egy furcsa dolgot azonban soha nem értettem meg: hiába voltak fogatkozásai Atticusnak mint szülőnek, az emberek, úgy látszik, mégis szerették, mert mint rendesen, ebben az évben is újra beválasztották az állami törvényhozó testületbe, mégpedig ellenjelölt nélkül, így aztán arra a következtetésre jutottam, hogy az emberek nagyon különösek: nem érintkeztem velük, és csak akkor gondoltam rájuk, amikor muszáj volt.

Az iskolában hetenként egy órán a napi aktuális eseményeket beszéltük meg. Úgy képzelték el, hogy az osztályban minden gyerek kivág egy-egy cikket vagy hírt az újságból, elgondolkodik a tartalmán, és elmondja a véleményét róla az osztály előtt. Nevelőink szerint a gyermekek ezzel a módszerrel egy csomó gátlásuktól megszabadulnak: már egymagában azzal, hogy a gyermeknek ki kell állnia osztálytársai elé, sikerül elérni, hogy hozzászokják a nyilvánossághoz, és megtanuljon másokhoz beszélni, egy-egy rövid beszéd elmondása erősen növeli a gyermek szóbőségét, az aktuális esemény részleteinek elmondása fejleszti emlékezőtehetségüket; a gyermek kénytelen egyedül megállni a helyét, s ez fokozza a vágyat, hogy a közösség tagja legyen.

Mindez szép elgondolás volt, de mint rendesen, Maycombban ez sem vált be egészen. Először is a városon kívül, farmokon élő gyerekek közül csak kevés jutott hozzá újságokhoz; így aztán az aktuális események megvitatása nagyrészt a városi gyerekek gondja és terhe maradt; emiatt az autóbuszokon bejáró gyerekekben mind mélyebb gyökeret vert az a

meggyőződés, hogy a tanító az iskolában csak a városi gyerekekkel törődik. A vidékről bejáró gyerekek, ha szereztek is újságkivágást, ezek rendszerint abból a fajta sajtóból kerültek ki, amelyet "véres szájú"-nak szokás bélyegezni, s ezeket a lapokat Miss Gates végképp utálta. Nem tudtam, hogy Miss Gates miért vonta össze rosszállólag szemöldökét, amikor ilyen lapokból származó kivágás került a kezébe, de valahogy összefüggésben lehetett azzal a ténnyel, hogy rendszerint ezek a gyerekek kapták a legrosszabb jegyeket magaviseletből; különben lekváros kenyeret hoztak magukkal és majszoltak rendes uzsonna helyett, szüleik vad szekták tagjai voltak, és rossz kiejtéssel ostoba szövegű dalokat énekeltek; márpedig az állam a tanítószemélyzetet főleg azért fizeti, hogy növendékeit az ilyenekről leszoktassa.

Ráadásul sok gyerek azt se tudta, mit tekintsen aktuális eseménynek. Az apró termetű Kis Pipi, aki rengeteget tudott például a tehenekről, már a közepén tartott egy "Dióhéj bácsi" történetnek, mikor Miss Gates közbeszólt: – Charles, ez nem aktuális esemény, ez újsághirdetés.

Cecil Jacobs viszont tisztában volt vele, mi az aktuális esemény. Mikor rákerült a sor, kiállt a padok elé, és elkezdte: – Hitler bácsi...

– Adolf Hitler, Cecil – igazította ki Miss Gates –, különben se szoktunk bácsizni senkit...

– Értem, tanító néni – felelte Cecil. – Adolf Hitler bácsi bepereli...

– Üldözi, Cecil...

– Nem, Miss Gates, azt mondja itt az újság, hogy... – szóval Hitler bácsi üldözi a zsidókat, börtönbe csukatja őket, elveszi vagyonukat, nem engedi ki őket az országból, megmossa a gyengeelméjűeket...

– Megmossa a gyengeelméjűeket?

– Igenis, tanító néni. Valószínűleg azért, mert olyan buták, hogy maguktól nem tudnak megmosakodni. El is hiszem, hogy egy hülye nem tud tisztálkodni. Szóval Hitler azt tervezi, hogy összeszedet minden félzsidót is, és jegyzékbe veteti őket arra az esetre, hogy ha valami bajt csinálnának, és én azt hiszem, hogy ez rossz dolog, és ez az én aktuális eseményem.

– Nagyon jól van, Cecil – mondta Miss Gates, és Cecil a büszkeségtől dagadozva ment a helyére.

Az egyik gyerek jelentkezett a hátsó padokból, és feltartotta az ujját: – Hogyan szabad neki ilyesmit csinálni?

– Kinek és mit? – kérdezte Miss Gates türelmesen.

– Hogy csukhat be Hitler annyi embert, miért nem tiltja meg neki a kormány? – kérdezte a jelentkező.

– Hitler a kormány – mondta Miss Gates, és megragadva az alkalmat, hogy tanítását dinamikusabbá tegye, odalépett a táblához, és jó nagy, nyomtatott betűvel felírta:

DEMOKRÁCIA

Majd megkérdezte: – Ki tudja meghatározni, mi a demokrácia?

– Mi – mondta valaki.

Felnyújtottam a kezem, mert eszembe jutott egy régi választási jelmondat, amelyet Atticustól hallottam.

– Mit gondolsz, Jean Louise, mit jelent a demokrácia?

– Egyenlő jogok mindenkinek, különleges kiváltságok senkinek – idéztem a jelmondatot.

– Nagyon jó, Jean Louise, nagyon jó – mondta Miss Gates és mosolygott. A demokrácia elé és utána szintén nyomtatott nagybetűvel odáírta ezt is:

MI – VAGYUNK

– Most pedig mondja együtt az egész osztály: – Mi demokrácia vagyunk.

Megtettük, és ekkor Miss Gates így folytatta: – Ez a különbség Amerika és Németország között. Mi demokrácia vagyunk, Németország pedig diktatúra. Dikta-túra, ismételte meg. – Meggyőződésünk, hogy senkit sem szabad üldözni. Ilyesmire csak előítéletek rabjai vetemedhetnek. Elő-íté-let – szótagolta nyomatékosan. A zsidóság a legtehetségesebb nép a világon, és számomra rejtély, hogy Hitlernek miért más a véleménye.

Egy kíváncsiskodó lélek a középső padokban megkérdezte: – Meg tudja nekem mondani, Miss Gates, miért nem szeretik a németek a zsidókat?

– Én nem tudom, Henry. A zsidók hasznos és értékes tagjai minden társadalomnak, amelyhez tartoznak, és a legtöbbjük mélyen vallásos ember. Hitler el akarja törölni a vallást, és talán azért nem szereti őket.

Cecil közbeszólt: – Én nem vagyok benne biztos – mondta. – Állítólag pénzváltással vagy valami ilyesmivel foglalkoznak, de ez nem ok rá, hogy üldözzék őket. A zsidók fehér emberek, ugye?

Miss Gates ekkor a következőket mondta: – Majd ha a felső osztályokba jársz, Cecil, meg fogod tanulni, hogy a zsidókat a történelem kezdete óta mindig üldözték, és még a saját országukból is kiűzték őket. Ez az egyik legszörnyűbb história a történelemben. Most pedig rátérünk a számtanra, gyerekek.

Mivel én sose szerettem a számtant, azzal töltöttem az órát, hogy kibámultam az ablakon. Csak egyszer láttam Atticust dühösnek, mikor Elmer Davis a rádióban Hitler legfrissebb viselt dolgairól kezdett beszélni. Atticus lecsavarta a készüléket, és csak ennyit mondott: – Hm! – Egyszer megkérdeztem tőle, miért nem szereti Hitlert? – Mert mániákus örült – felelte.

Ezt nem volna szabad túrni – gondoltam, mialatt az osztály az összeadással bajlódott. – Egyetlen mániákus örült áll szemben sok millió némettel. Sokkal egyszerűbb lenne, ha ők csuknák be Hitlert, ahelyett, hogy magukat hagyják becsukatni. Itt valami baj van – okvetlenül meg kell kérdeznem Atticustól. Meg is kérdeztem, és azt mondta, nem tud mit felelni, mert ő se tudja, mi a helyes válasz.

– De azért szabad gyűlölni Hitlert?

– Nem – mondta. – Senkit se kell gyűlölni.

– Atticus – mondtam –, egy valamit nem értek. Miss Gates azt mondta, hogy borzasztó, amit Hitler csinál, és egészen belepirult...

– Azt elhiszem.

– De...

– Mit akarsz?

– Semmit, apa. – Azzal otthagytam, mert nem voltam biztos benne, meg tudom-e magyarázni, mit gondolok. Ki tudom-e világosan fejezni, amit érzek. Talán Jem tud felelni a kérdésemre. Az iskolai dolgokhoz Jem jobban értett, mint Atticus.

Jemet kifárasztotta az egész napi vízfordás. A padlón, az ágya mellett legalább tizenkét banánhéj hevert, közepén egy üres tejesüveggel. – Miért tömöd így magad? – kérdeztem.

– Az edző azt mondja, hogy ha felveszek huszonöt fontot, jövőre bevesz a csapatba – mondta. – Ez a leggyorsabb módszer.

– Ha nem zavarlak vele, Jem – mondtam –, szeretnék valamit kérdezni.

– Tessék. – Letette a könyvet, és kinyújtotta a lábát.

– Ugye, hogy Miss Gates bájos teremtés?

– Persze – mondta Jem. – Szerettem, mikor az osztályába jártam.

– Nagyon gyűlöli Hitlert...

– Mi abban a rossz?

– Ma arról beszélt, hogy milyen szörnyű, hogy Hitler úgy bánik a zsidókkal, ahogy bánik. Ugye, nem helyes, Jem, bárkit is üldözni? Még gondolatban sem, igaz?

– Persze hogy nem, Scout. Mi bánt?

– Tudod, mikor aznap este kijöttünk a törvényszékről, Miss Gates előttünk ment lefelé a lépcsőn, biztosan nem vetted észre – Miss Stephanie Crawforddal beszélgetett. Hallottam, mikor Miss Gates azt mondta, itt az ideje, hogy valaki jól megleckéztesse őket, kezd már annyira megnőni a szarvuk, hogy a végén még azt hiszik, hogy összeházaszodhatnak velünk. Jem, hogy gyűlölhetsz Hitlert valaki annyira, mikor a saját honfitársait ki nem állhatja?

Jem hirtelen dühös lett. Leugrott az ágyról, elkapott a galléromnál fogva és megrázott. – Egy szót se halljak többé a törvényszékről, soha, soha, érted? Érted? Nehogy még egyszer szoba merd hozni előttem, érted? Most pedig takarodj!

Meglepetésemben még sírni se tudtam. Leforrázva mentem ki Jem szobájából, és halkán csuktam be magam mögött az ajtót, nehogy a hangos ajtóbecsapás új dührohamot váltson ki belőle. Hirtelen fáradtnak éreztem magamat, és Atticus után vágyódtam. A lakószobában találtam rá, odamentem hozzá, és az ölébe akartam ülni.

Atticus elmosolyodott: – Lassan már olyan nagy leszel, hogy el se férsz az ölemben. – Magához húzott. – Scout – mondta halkán –, ne hagyd, hogy Jem feldühítsen. Nehéz napjai vannak. Hallottam, hogy tőle jössz.

Atticus azt mondta, hogy Jem igyekszik mindenáron elfelejteni valamit, de valójában csak elraktározza magában egy időre, míg kellő távlatból nem tudja látni a dolgot. Akkor nyilván átgondolja és elrendezi magában a történeteket. Majd ha sikerült alaposan átgondolnia, Jem ismét magára fog találni.

27

A dolgok bizonyos értelemben csakugyan lecsendesedtek, ahogyan Atticus megjósolta. Október közepéig csak két kisebb, szokatlannak nevezhető esemény történt Maycombban. Nem is kettő, hanem három, és nem is érintettek közvetlenül bennünket, a Finch családot – csak bizonyos vonatkozásban.

Az első az volt, hogy Bob Ewell munkát kapott, de néhány napon belül elbocsátották. Ez alighanem egyedülálló eset volt a harmincas években: ő volt az egyetlen ember, akit kirúgtak a közmunkahivatalból lustasága miatt. Nyilván hirtelen támadt munkakedve sem tartott tovább, mint a szenzáció, amelyet esete felkavart, s az emberek Bob Ewellt ugyanolyan gyorsan elfelejtették, mint Tom Robinsont. Az eset után újra megjelent minden héten a segélyutalványért a népjóléti hivatalban, és mikor átvette az utalványt, köszönet helyett valami olyasmit morgott, hogy egyes aljas emberek, akik azt hiszik, hogy ők a város urai, nem engedik a becsületes embert tisztességes megélhetéshez jutni. Ruth Jones, a hivatal titkárnője azt beszélte, Mr. Ewell nyíltan megvádolta Atticust, hogy ő dobatta ki az állásából. A titkárnőt ez annyira felbosszantotta, hogy elment Atticus irodájába, és ezt elbeszélte neki. Atticus megnyugtatta Miss Ruthot, hogy emiatt nem érdemes izgulnia, mert ha Bob Ewell meg akarná beszélni vele, hogy ő "rúgatta-e" ki az állásából, felkeresheti az irodájában.

A másik dolog Taylor bíróval történt. Taylor bíró vasárnap esténként nem szokott templomba járni, csak a felesége. Taylor bíró egyedül élvezte a vasárnap este csendjét nagy házában, és névrokona (bár Taylor bíró szívesen beleegyezett vérrokonságba is), Bob Taylor írásait olvasgatta. Egyik vasárnap este, miközben elmerülten tanulmányozta Taylor találó hasonlatait és ékes stílusát, valami idegesítő kaparászásra lett figyelmes. "Kuss" – kiáltotta oda Taylor Ann-nek, kövér, korcs kutyájának. Ekkor vette észre, hogy a szoba üres; a kaparászás a ház hátulsó része felől hallatszik. Taylor dongó léptekkel kiment a hátsó tornácra, hogy kiengedje Annt az udvarra, és a hátsó kisajtót tárva-nyitva találta. A ház sarkán még megpillantott egy gyorsan elsurranó árnyékot, de látogatójának különben nyoma veszett. Amikor Mrs. Taylor hazaérkezett, férjét karosszékében találta, továbbra is Bob Taylor könyvébe merülve, de ölében vadászpuskájával.

A harmadik dolog Helen Robinsonnal, Tom özvegyével történt. Ha Mr. Ewellt ugyanúgy elfelejtették, mint Tom Robinsont, Tomot is elfelejtették, akárcsak Boo Radleyt. Tomot csak egykori munkaadója, Mr. Link Deas nem felejtette el, és munkát adott Helennek. Tulajdonképpen nem is volt rá szüksége, de Mr. Link azt mondta: nagyon bántják a történetek. Azt nem tudom, ki gondoskodott Helen gyerekeiről, mialatt anyjuk dolgozott. Calpurnia azt mondja, Helennek külön gondot okozott, hogy majdnem egymérföldnyit kellett kerülnie, hogy ne kelljen elhaladnia Ewellék háza előtt, mert amint Helen elbeszélte, már az első alkalommal ráfordultak, amikor előttük akart elmenni. Mr. Link Deas véletlenül észrevette, hogy Helen az ellenkező irányból érkezik dolgozni, s csak nagy nehezen szedte ki belőle, mi ennek az oka. – Nem baj, Mr. Link, tessék csak hagyni – mondta Helen. – A pokolba is, dehogy hagyom – szólt Mr. Link, és utasította Helent, hogy délután, mielőtt hazaindul, menjen be a boltjába, így is történt; Mr. Link bezárta a boltját, elszántan a fejébe nyomta a kalapját, és hazakísérte Helent, de a rövidebb úton, Ewellék háza előtt.

– Ewell! – kiáltott be a házba. – Hé, Ewell?

Az ablakokban, amelyek rendszeren tömve voltak gyerekekkel, most nem volt senki.

– Tudom, hogy mindannyian a földön lapultok! De ide hallgass, Bob Ewell, ha még egyszer tudomásomra jut, hogy csak egy pillantást vetsz a bejárómra, Helenre, és nem hagyod békén elmenni ezen az úton, börtönbe csukatlak, mielőtt a nap lemegy! – Mr. Link köpött egyet és hazament.

Helen másnap reggel megint erre ment munkába. Senki nem morgott rá, de alig hagyta el néhány lépésnyire Ewellék házát, amikor visszanézett, és észrevette, hogy Mr. Ewell követi. Folytatta útját, Mr. Ewell pedig mindig egyforma távolságban követte, míg el nem érte Mr. Link Deas házát. Helen azt mondja, hallotta, amint végig az úton ocsmányabbnál ocsmányabb szavakat sziszegett felé. Nagyon megijedt, és telefonált Mr. Linknek a boltba, amely nem volt messzire a háztól. Mikor Mr. Link kijött a boltjából, látta, amint Mr. Ewell a kerítésnek támaszkodik. Ewell így szólt: – Ne nézzen úgy rám, Link Deas, mint valami szemétre, nem vetem én rá magam a maga...

– Először is legyen szíves, Ewell, hordja el a rohadt személyét az én házam kerítésétől. Neki támaszkodik, és nekem nincs rá pénzem, hogy újra festessem. Másodszor tartsa távol magát a szakácsnőmtől, különben letartóztatatom tisztességtelen szándékú közeledés miatt.

– Én nem nyúltam hozzá egy ujjal sem, Link Deas, de különben sem nyúlnék egyetlen niggerhez sem!

– Az nem fontos, hogy hozzányúl-e, elég, ha megijeszti, tisztességtelen szándékú közeledés miatt akkor is hüvösre kerül jó időre, gondoskodik erről a nők védelméről szóló törvény. Szóval jó lesz, ha azonnal elhordja magát. Komolyan mondtam, amit mondtam, csak próbálja meg még egyszer háborgatni ezt a fiatalasszonyt.

Mr. Ewell biztosan megszívlelte az intelmet, mert Helen tovább nem panaszkodott rá.

– Nem tetszik ez nekem, Atticus, sehogyan sem tetszik nekem – mondta Alexandra néni, mikor elgondolkodott a történeteken. – Úgy látszik, ez az ember mindenáron bosszút forral mindenki ellen, akinek köze volt az ügysz. Én jól ismerem a fajtáját, hogy milyen bosszúálló. Csak azt nem értem, miért csinálja... Tudtommal neki adtak igazat a törvény előtt. Nem?

– Azt hiszem, én értem – mondta Atticus. – Alighanem azért, mert a szíve mélyén tudja, hogy nemigen akad ember Maycombban, aki elhiszi azt a mesét, amelyet ő és Mayella adott elő. Azt remélte, hős válik belőle, de akárhogy igyekezett, nem sikerült egyebet elérnie... hogy, jó, jó, a négert elítélte a bíróság, de ő mehet vissza a szeméttelre. Most már mindenkinek megmutatta, milyen nagylegény, s reméljük, hogy meg van vele elégedve. Ha az időjárás megváltozik, ő is lecsillapodik.

– De miért akart betörni Taylor bíró házába? Nyilván nem tudta, hogy John odahaza van, különben nem próbálta volna meg. John vasárnap esténként csak az utcai tornácon és hátul, a dolgozószobájában égeti a villanyt...

– Azt nem lehet biztosan tudni, hogy Bob Ewell törte fel azt az ajtót. Nem tudhatjuk, ki volt – mondta Atticus. – Bár sejtem, miről van szó. Én csak azt bizonyítottam be, hogy hazudik, de John bolondot űzött belőle. Egész idő alatt, míg Ewell előadta vallomását, nem mertem Johnra nézni, mert elnevettem volna magamat. John úgy nézett rá, mintha háromlábú csirke vagy négyszögletes tojás lett volna. Nem igaz, hogy a bírók nem próbálják meg befolyásolni az esküdteket – mondta Atticus nevetve.

Október végére életünk a megszokott módon folyt tovább: iskolába jártunk, játszottunk és tanultunk. Jem úgy látszik, kivert a fejéből mindent, amit el akart felejteni, és nagy kegyesen osztálytársaink sem feszegették tovább Atticus különködéseit. Csak Cecil Jacobs kérdezte meg egyszer, hogy radikális politikus-e Atticus. Mikor megkérdeztem Atticust, olyan jól mulatott a kérdésem, hogy egy kicsit meg is haragudtam, de aztán megnyugtatóan, hogy nem akart kinevetni, majd így szólt: – Mondd meg Cecilnek, hogy legfeljebb annyira vagyok radikális, mint Tom Heflin, a gyapotültetvényes.

Alexandra néni egészen kivirult. Miss Maudie alighanem egyszer s mindenkorra elnémitotta az egész Külmissziói Társaságot, mert Alexandra nénit megint mindnyájan határtalan tisztelettel övezték. Az összejöveteleken feltálatl édességek még ízletesebbek lettek. Mrs. Merriweather előadásaiból további részleteket tudtam meg a mrúnák társadalmi életéről. Mrs. Merriweather előadásaiban hosszasan kifejtette elméletét: a mrúnáknak annyira nincs semmi érzékük a családi élethez, hogy minden gyereknek annyi az apja, ahány férfi, és annyi az anyja, ahány nő van a törzsben. J. Grimes Everett kétségbeesett kísérleteket tesz, hogy megváltoztassa ezeket az állapotokat, és nagy szüksége van a mi imáinkra.

Maycomb élete visszazökkent a régi kerékvágásba. Minden úgy folyt, mint tavaly vagy egy évvel előbb, két kisebb változás kivételével. Először a kirakatüvegekről és az autók szélvédőjéről eltűntek a plakátok ezzel a felirattal:

NRA – MEGTESSZÜK, AMI TŐLÜNK TELIK

Megkérdeztem Atticust, miért, és azt mondta, mert a NRA, az Országos Újjáépítési Szervezet kimúlt. Megkérdeztem, kik okozták a halálát, mire azt felelte, kilenc vénember.

A második változás, amely az előző év óta bekövetkezett, nem volt ilyen országos jelentőségű. A mindenszentek előestéjének megünneplése Maycombban mind ez ideig teljesen szervezetlenül történt. Mindegyik gyermek azt csinálta, amihez kedve volt. Ha el akartak hurcolni valamit, így például felrakni egy könnyű kordét a lóistálló tetejére, a többi gyermek segített neki. A szülők mégis úgy gondolták, hogy az előző évben túlságosan elfajultak a dolgok, mikor valósággal feldúlták Miss Tutti és Miss Frutti lelki békéjét.

Miss Tutti és Frutti Barber, két öreglány nővér, együtt lakott Maycomb egyetlen olyan házában, amelynek pincéje volt. A Barber nővérek állítólag köztársaságpártiak voltak, és Clanton alabamai városból költöztek Maycombba 1911-ben. Életmódjuk számunkra idegenszerű volt, és senki nem tudta, miért van szükségük pincére, de mert pincét akartak, ásattak maguknak, s életük hátralevő részét azzal töltötték, hogy egymást követő nemzedékek gyermekeit kergették ki belőle.

Miss Tutti és Frutti (igazi nevük Sarah és Frances volt) jenki szokásaikon túl még süketek is voltak. Miss Tutti süketességét tagadta, és számára a környező világ csendbe burkolózott, de Miss Frutti, hogy ne mulasszon el semmit, óriási hallócsövet használt, amelyről Jem kijelentette, hogy tulajdonképpen egy kutyás védjegyű "His Masters" gramofon hangtölcsére.

Ezeknek a tényeknek birtokában mindenszentek előestéjén néhány csínytevésre kész gyerek megvárta, míg a két Barber nővér az igazak álmát alussza, és belopakodtak a lakószobájukba (éjszakára csak Radleyék zárkóztak be, senki más), csendben kihurcoltak minden bútordarabot a szobából, és levitték a pincébe. Nekem nem volt semmi részem a csíny elkövetésében.

– Én hallottam őket! – ez a kiáltás verte fel a szomszédokat másnap kora reggel. – Hallottam, mikor egy teherautó megállt a ház előtt! Úgy dobogtak, mint a lovak. Ezóta már New Orleansban járnak!

Miss Tutti határozottan állította, hogy a bútorokat azok a vándor szörmeárosok lopták el, akik két nappal korábban jártak a városban. – Sötét bőrűek – mondta. – Bizonyosan szírek voltak.

Mr. Heck Tate-et hívták. Megszemlélte a terepet, és kijelentette, hogy a tolvajoknak maycombiaknak kellett lenniük. Miss Frutti azt mondta, a maycombiak beszédét bárhol megismeri, és ő nem hallott maycombit beszélni a lakószobában előző este – a tettesek úgy ropogtatták az ereket, ahogyan maycombiak nem szokták. Feltétlenül vérebekekre lesz szükség, tette hozzá, hogy előkerüljenek a bútoraik. A végén Mr. Tate kénytelen volt eleget tenni kívánságuknak, és tízmérföldnyire kimenni a városból, míg egy farmernél sikerült vérebekeket felhajtania, és velük kezdeni meg a nyomozást.

Mr. Tate a vérebekekkel a Barber nővérek utcai tornácára felvezető lépcsőnél indult nyomozó körútra, de azok egyre csak körbejárták a házat, és hangosan ugatták a pincaajtót. Mikor harmadszor végezték körútjukat, Mr. Tate sejteni kezdte, mi történt. Aznap délben egyetlen gyereket sem lehetett mezítláb látni Maycomb utcáin, egyik sem vetette le cipőjét, míg a kutyákat vissza nem vitték gazdájukhoz.

Így aztán a maycombi hölgyek kijelentették, hogy ebben az évben másként lesz. A gimnázium dísztermében színielőadást rendeznek a felnőttek részére; lesz almahalászat, karamellevési és számárverseny a gyerekeknek. A legjobb jelmez készítője huszonöt cent jutalomban részesül.

Jem és én el voltunk keseredve. Nemcsak azért, mert nekünk is részt kellett venni az előadáson, hanem elvi okokból is. Jem úgy vélte, hogy ő már idős az efféle bohóságokhoz; kijelentette, hogy közelébe se megy a gimnáziumnak, nehogy valamire befogják. Mindegy, gondoltam, Atticus engem úgyis elvisz.

Hamarosan értesültem róla, hogy nekem is fel kell lépnem az esti színielőadáson. Mrs. Grace Merriweather Maycomb megye: Ad Astra Per Aspera címmel darabot írt, és engem sonkának öltöztetett fel. Mrs. Merriweather nagyon szellemes ötletnek tartotta, hogy a gyerekek jelmezei a megye egy-egy mezőgazdasági produktumát ábrázolják: Cecil Jacobs téhén, Ágnes Boone kecses vajbab volt, egy másik gyermek amerikai mogyoró és így tovább, amennyi csak Mrs. Merriweather fantáziájából és a rendelkezésre álló gyerekseregből kitelt.

A szerepünk, ahogyan az előadást megelőző két próbán megtudtam, csak annyi volt, hogy Mrs. Merriweather hívására, aki nemcsak a darab szövegét írta, hanem a narrátor szerepét is betöltötte, balról be kellett mennünk a színpadra. Amikor elhangzott a "sertés" szó, következett az én jelenésem. A végén a szereplők kórusban elénekelték: "Maycomb megye, Maycomb megye, hű fiaid vagyunk", majd megjelent a színpadon Mrs. Merriweather, kezében Alabama állam lobogójával.

Az én jelmezem elkészítése nem okozott sok nehézséget. Mrs. Crenshaw-nak, a varrónőnek volt legalább annyi képzelőtehetsége, mint Mrs. Merriweathernek. Drótból elkészítette egy sonka vázát, bevonta barna szövettel, és ki is festette, hogy hasonlítson egy valódi sonkához. Mikor kész lett, leguggoltam, a fejemre húzták, és egészen a térdemig ért. Mrs. Crenshaw arra is gondolt, hogy a szemem magasságában kivágjon két lyukat. A jelmez kitűnően sikerült, és Jem kijelentette, egészen olyan vagyok, mint egy két lábon járó sonka. De azért persze kényelmetlen viselet volt, főként nagyon meleg és szűk, ha viszkedett az orrom, nem tudtam megvakarni, és ha rajtam volt, egyedül nem tudtam kibújni belőle.

Amikor elérkezett mindenszentek előestéje, azt képzeltem: az egész család eljön, hogy megnézzen, de ebben csalódtam. Atticus olyan tapintatosan, ahogyan csak tudta, kijelentette, túlságosan fáradt, hogy végig tudna nézni egy színdarabot. Előzőleg egy álló hétig Montgomeryben volt, és csak aznap délután érkezett haza. Jem biztosan elkísér, ha megkérem.

Alexandra néni azt mondta, hogy korán kell lefeküdnie, mert egész délután a színpadot díszítette és elfáradt – majd hirtelen elhallgatott egy mondat közepén. Becsukta a száját, utána kinyitotta, mintha mondani akarna valamit, de nem jött ki hang a torkán.

– Mi baj, Alexandra néni? – kérdeztem.

– Ó, semmi, semmi – mondta –, csak valaki átlépett a síromon. – Lehet, hogy valamivel megbántottuk, de nem árulta el, sőt azt indítványozta, mutassam be a jelmezemet a családnak. Jem belebújtatott a jelmezbe, majd megállt a szoba küszöbén, és ugyanúgy, mintha Mrs. Merriweather csinálná, szólított. – Se-ertés – mire én beléptem. Atticus és Alexandra néni el volt ragadtatva. Calpurniának is eljátszottam a jelenetet a konyhában, és ő is azt mondta, csodás. Át akartam menni Miss Maudie-hoz is, de Jem azt mondta, hogy ő úgyis ott lesz az előadáson.

Ezután már mindegy volt, hogy eljönnek-e a többiek vagy sem. Jem közölte, hogy elkísér, így indultunk el kettesben életünk leghosszabb útjára.

28

Az idő október utolsó napjához képest szokatlanul meleg volt. Kabátot sem kellett vennünk. A szél erősödött, és Jem azt mondta, hogy esni fog, mielőtt hazajövünk. A hold nem sütött.

A sarki lámpa éles árnyékot vetett a Radley-házra. – Fogadok, hogy senki nem háborgatja őket ma este – mondta Jem, és halkán nevetett. Ő hozta a sonkajelmezt, elég ügyetlenül, mert nem volt jó fogása. Úgy éreztem, nagyon szép tőle, hogy vállalta.

– Elég félelmetes hely. Nem találsz? – szoltam. – Boo nyilván a légynek sem árt, de azért örülök, hogy elkísértél.

– Jól tudod, Atticus nem engedett volna el egyedül az iskoláig – mondta Jem.

– Nem is értem, miért. Csak befordulok a sarkon, és keresztülmegyek az udvaron.

– Az az udvar éppen elég nagy ahhoz, hogy kislányok egyedül menjenek át rajta este a sötétben – ugratott Jem. – Nem félsz a kísértetektől?

Nevettünk. Kísértetek, lidérc, ráolvasások, titkos jelek, ahogy nőttünk, úgy foszlottak szét, mint a köd, ha felkel a nap.

– Hogy is volt az a régi rigmus: “Angyal fényes, halálélet; menj az útból, ne szívd el a lélegzetem.”

– Hagyd abba – mondtam. Éppen a Radley-ház előtt jártunk.

– Boo úgy látszik nincs otthon – mondta Jem. – Figyelj csak!

Magasan felettünk egy magányos feketeterigó boldogan trillázott a sötétben, nem törődve vele, kinek a fájára szállt. Hol élesen füttyült, hol lágyabban, hol meg szomorúan, mintha siratott volna valakit. – Szegény Will, szegény Will – szolt a szomorú dala.

Befordultunk a sarkon, és én megbotlottam egy kiálló fagyökérben. Jem megpróbált elkapni, de csak a jelmezemet ejtette le a porba. Mégsem estem el, és folytattuk utunkat.

Leértünk az útról, és beértünk az iskolaudvarba. Koromsötét volt.

– Honnan tudod, hogy hol vagyunk, Jem? – kérdeztem, miután néhány lépést tettünk.

– Abból sejtem, hogy a nagy tölgyfa alatt lehetünk, mert itt hűvösebb van. Vigyázz, ne essél el megint.

Lassan, majdnem tapogatózva mentünk előre, hogy ne ütközzünk a fába. Öreg, magányos tölgyfa volt, vastag törzsét két gyermek sem tudta átfogni. Messze esett a tanítóktól, spicliktől és a kíváncsiskodó szomszédoktól a Radley-telek mellett, s Radleyék nem kíváncsiskodtak. A fa alatt a talajt egy darabon keményre taposták a sok verekedés és tiltott kockázás közben.

Távolabb, a gimnázium dísztermében égtek a villanyok, de a fény csak elvakított. – Ne előre nézz, Scout – szolt Jem. – Nézz a földre, akkor nem esel el.

– El kellett volna hoznod a zseblámpádat, Jem.

– Nem tudtam, hogy ilyen sötét ez az udvar. Nem hittem volna, hogy ennyire sötét van már kora este is. Biztos nagyon be van borulva. Ha megszokjuk, jobb lesz.

Valaki nekünk ugrott.

– Jézus Mária! – üvöltött Jem.

Valaki az arcunkba világított, és a fénycsóva mögött Cecil Jacobs ugrált röhögve. – Ha, ha, ha! Megvagytok! – kiáltotta. – Gondoltam, hogy erre jöttök.

– Mit mászkálsz erre egymagádban, Cecil? Nem félsz Boo Radleytól?

Cecil biztonságban megérkezett szüleivel a díszterembe, és mivel nem talált ott bennünket, megkockáztatta, hogy élénk jön, mert jól tudta, hogy ebből az irányból érkezünk. Azt azonban nem gondolta, hogy apa nem lesz velünk.

– Vigyázz, itt van a sarkon – mondta Jem. – Azt hiszed, félek odáig elmenni? – De el kellett ismernünk, hogy Cecil trükkje sikerült. Megijesztett bennünket, és joga van eldicsekedni vele az egész iskolának.

– Ha jól tudom, te tehén vagy ma este. Hol a jelmezed? – kérdeztem.

– Fenn, a színpad mögött – mondta. – Mrs. Merriweather azt mondja, egy ideig még nem kezdődik az előadás. Odateheted a tiedet is az enyém mellé, Scout, és addig együtt lehetünk a többiekkel.

– Ez kitűnő gondolat – mondta Jem, és már csak azért is tetszett neki az ötlet, mert így Cecil és én együtt leszünk, ő pedig csatlakozhat osztálytársaihoz.

Mire a díszterembe értünk, már az egész város ott volt, kivéve Atticust és a hölgyeket, akik elfáradtak a terem díszítésében, és akiket nem fogadott be a társaság, vagy maguk vonultak vissza. Láthatólag az egész megye eljött, az előcsarnok tömve volt ünneplőbe öltözött falusiakkal. A gimnázium épületében, a díszterem alatt, a földszinten, ugyanis tágas előcsarnok volt, itt hatalmas tömeg tolongott, kétoldalt felállított bódék körül.

– Ó, Jem, otthon felejtettem a pénzemet – sóhajtottam fel, mikor a bódékat megláttam.

– Atticus nem felejtette el – mondta Jem. – Itt van harminc cent, amivel hatszor befizethetsz. Később majd találkozunk.

– Oké – mondtam boldogan, hiszen volt harminc centem, és Cecillel lehettem. Bementünk a díszterembe, majd egy oldalajtón át a színpad mögötti helyiségbe. Leraktam a sonkajelmezt, és sietve távoztam, mert Mrs. Merriweather egy felolvasóasztal mellett állt a széksorok előtt, és lázas sietséggel dolgozott, hogy elvégezze a végső simításokat a darab szövegén.

– Neked mennyi pénzed van? – kérdeztem Cecilt. Neki is harminc centje volt, ugyanannyi, mint nekem. Az első öt centünket a rémségek házára költöttük el, de a rémségektől egy cseppet sem ijedtünk meg. A hetedik osztály besötétített termébe léptünk be, ahol egy, erre az alkalomra felöltöztetett kísértet vezetett körül, és különféle tárgyakat fogatott meg velünk, amelyek állítólag emberi testrészek voltak. – Ez itt a szeme – szólt kísérőnk, és meg kellett érintenünk két, tányérra tett hámozott szőlőszemet. – Itt van a szíve! A tapintásból következtetve, ez nyers máj lehetett. – Ezek a belei! – és a kezünket egy tányér hideg spagetti közé dugta.

Cecillel együtt több bódét sorra látogattunk. Mindketten vásároltunk egy-egy zacskóval Mrs. Taylor házilag készített habcsókjából. Én ki akartam próbálni az almahalászatot is, de Cecil azt mondta, hogy az egészségtelen. Édesanyja azt mondta, könnyen felszedhet valami betegséget, aki annyi ember után bedugja a fejét egy dézsába. – Nincs most járvány a városban – mondtam. De Cecil erősködött, hogy édesanyja véleménye szerint egészségtelen mások után enni. Mikor erről később megkérdeztem Alexandra nénit, azt felelte, hogy ilyen nézeteket csak stréberek vallanak.

Éppen vattacukrot akartunk vásárolni, amikor megjelentek Mrs. Merriweather küldöttei, és mondták, siessünk, mert itt az ideje, hogy felvegyük a jelmezeket. A díszterem kezdett

megtelni emberekkel. A gimnáziumi zenekar már elhelyezkedett, a színpadot kivilágították, és a vörös bársonyfűggöny libegett és hullámozott.

A színpad mögötti keskeny, folyosószerű helyiségben igen sokan zsúfolódtak össze: felnőttek házilag készült, háromszögletű fövegekben, egyesek a déliek hadseregében, mások pedig a spanyol-amerikai háborúban viselt katonasapkában, vagy éppenséggel világháborús rohamsisakban. Az egyik kis ablak körül mezőgazdasági termékeket ábrázoló jelmezekben egy csomó gyerek verődött össze.

– Valaki összenyomta a jelmezemet – szóltam panaszosán, mire Mrs: Merriweather rohant oda hozzám, kiegyenesítette a drótvázat, és rám húzta a jelmezt.

– Jól érzed ott benn magad, Scout? – kérdezte Cecil. – Olyan messziről jön a hangod, mintha egy domb túlsó oldalán állnál.

– A te hangod sem hallatsz közlebről – mondtam. A zenekar az amerikai himnuszot játszotta, és hallottuk, mikor a hallgatóság feláll. Utána a nagydob szólalt meg. Mrs. Merriweather a zenekar mellett az olvasóasztal mögé állt, és így szólt: – Maycomb megye: Ad Astra Per Aspera. A nagydob újra megszólalt. – Ez azt jelenti “A mélyből a csillagokig” – mondta magyarázatképpen a tudatlanabbaknak, majd hozzátette, szerintem feleslegesen: – Színdarab.

– Ezt akkor is tudják, ha nem mondja – súgta Cecil, akire nyomban rászóltak, hogy hallgasson.

– Az egész város tudja – súgtam vissza.

– De ezek itt sokan falusiak – mondta Cecil.

– Legyetek csendben ott hátul – szólt ránk egy rendreutasító férfihang; erre elhallgattunk.

A nagydob Mrs. Merriweather minden mondata után újra meg újra megszólalt. Gyászos hangon mesélte el, hogy Maycomb megye régibb, mint maga az állam, és része volt már a mississippi és az alabamai tartománynak is. Az első fehér ember, aki először tette lábát a szüzi őserdők földjére, a gyermekbíró ötödízigeni dédapja volt, de soha senki nem hallott többet róla. Utána következett a félelmet nem ismerő Maycomb ezredes, akiről a megye a nevét kapta. Andrew Jackson fontos pozícióba helyezte, de Maycomb ezredes rosszul értelmezett önbizalma és gyenge tájékozódóképessége bajba sodorta a rábízott csapatokat a creek indiánok ellen folytatott hadjáratban. Maycomb ezredes mindenképpen biztossá akarta tenni a rábízott területet a demokrácia számára, de első hadjárata az utolsó is lett. Egy baráti érzelmű indián futár révén azt az utasítást kapta, hogy induljon dél felé. Maycomb ezredes egy fa moházatából akarta megállapítani, merre van dél, és alantasai hiába figyelmeztették, hogy tévedett. Elszántan, hogy megsemmisítő vereséget mér az ellenségre, seregét olyan útvesztőbe vezette északnyugati irányba az őserngetegben, hogy a végén az ország belseje felé vonuló telepések mentették ki nehéz helyzetéből.

Mrs. Merriweather fél órán át beszélt Maycomb ezredes hőstetteiről. Közben rájöttem, hogyha behajtom a térdemet, és a jelmezem alá dugom, úgy-ahogy le tudok ülni. Így aztán ülő helyzetben hallgattam Mrs. Merriweather unalmas előadását és a közben felhangzó nagydobot, majd hamarosan elaludtam.

Később mesélték, hogy Mrs. Merriweather milyen hévvel igyekezett minél hatásosabbá tenni a finálét, s milyen lelkesen fuvolázta, hogy se-ertés – miután a fenyőfa és vajbab jelmez pontosan megjelent. Várt néhány másodpercig, s aztán elkiáltotta magát: – Se-ertés? – Mikor erre sem jelentkezett senki, hangosan üvöltött: – Sertés!

Lehet, hogy álmomban hallottam meg a hangját vagy a déliek indulóját, a Dixie-t játszó zenekar hangja ébresztett fel, a tény az, hogy azt a pillanatot választottam ki és jelentem meg, mikor Mrs. Merriweather diadalittasan mászott fel a színpadra, kezében Alabama állam lobogójával. A “megjelenés” nem pontos kifejezése annak, ami történt: azt hiszem, inkább gyorsan csatlakozni akartam a többiekhez.

Azt is elmondták később, hogy Taylor bíró kisietett a díszteremből, és olyan hevesen csapkodta a térdét, hogy Mrs. Taylor kénytelen volt egy pohár vizet és megszokott piruláját átnyújtani neki.

Mrs. Merriweather elsöprő sikert aratott az előadással, mindenki lelkesen éljenzett, mégis nyakon csípett a színpad mögött, és azt mondta: tönkretettem az előadást. Egészen kétségbeejtett, de aztán értem jött Jem, hogy hazakísérjen, és ő végre megszánt. Azt mondta, nemigen látta a jelmezet onnan, ahol ült. Nem tudom, honnan sejtette, hogy milyen rossz kedvem van, hiszen a jelmeztől nem láthatta a képem – mégis azt mondta: egészen jól csináltam a szerepemet, csak éppen egy kicsit elkéstem, de az nem baj. Jem kezdett majdnem olyan jó lenni hozzám, mint Atticus, és mindent megtett, hogy helyreállítsa a lelkem nyugalma, amikor a dolgok rosszul mentek. Majdnem – de még Jem sem tudott rávenni, hogy keresztülfurakodjam a tömegben, és beleegyezett, hogy várjuk meg a színpad mögött, míg a terem kiürül.

– Le akarod vetni azt az izét, Scout? – kérdezte.

– Nem, magamon hagyom – mondtam, alatta jobban elrejtettem elkeseredésemet.

– Hazavigyünk benneteket? – kérdezte valaki.

– Nem, uram, köszönjük – hallottam Jem válaszát. – Alig néhány lépésnyire lakunk.

– Vigyázatok a kísértetekre – mondta a hang. – Vagy inkább mondjátok meg a kísérteteknek, hogy óvakodjanak Scouttól.

– Már nincsenek sokan – szólt hozzám Jem. – Gyerünk. – Átmentünk a dísztermen, majd ki az előcsarnokba és le a lépcsőn. Még mindig koromsötét volt. Néhány kocsis még ott várakozott az épület másik oldalán, és így a reflektorainak nem sok hasznát vettük. – Ha lesznek olyan kocsik, amelyek a mi irányunkba jönnek, majd jobban látunk – mondta Jem. – Gyere Scout, hadd fogjam meg a sonka végét. Nehogy elveszítsd az egyensúlyodat.

– Jól látok.

– Attól még megtörténhetik veled. – A fejemen egy kis nyomást éreztem, és az volt a benyomásom, hogy Jem megfogta a “sonka” végét. – Fogsz?

– Uhum.

Elindultunk a sötét iskolaudvaron át, vigyázva, hogy hova lépünk. – Jem – szóltam. – Ottfelejtettem a cipőmet, a színpad mögött maradt.

– Menjünk és hozzuk el. – De alighogy visszafordultunk, a díszterem lámpái kialudtak. – Majd megkapod holnap – mondta Jem.

– De holnap vasárnap van – ellenkeztem, mikor Jem újból hazafelé fordított.

– Akkor is beenged a pedellus... Scout?

– Mi az?

– Semmi.

Jem jó ideig nem indult el, és én nem tudtam, mire gondol. Majd megmondja, ha akarja, valószínűleg, mikor hazaérünk. Úgy éreztem, hogy a kelleténél erősebben szorítja meg a jelmezem felső részét. Megráztam a fejemet. – Jem, talán mégse kellene...

– Légy csendben egy pillanatig, Scout – szólt, és belém csípett.

Szó nélkül mentünk tovább. – Várj egy percre – mondtam. – Mi baj? – Feléje fordultam, hogy az arcába nézzek, de csak a körvonalait tudtam kivenni.

– Azt hiszem, hallottam valamit – mondta. – Állj meg egy kicsit. – Megálltunk.

– Hallasz valamit? – kérdezte.

– Nem hallok semmit.

Öt lépést sem tettünk meg, és ismét megállított.

– Jem, meg akarsz ijeszteni? Tudod, hogy már nem vagyok kisgyerek...

– Hallgass – mondta, s tudtam, hogy nem tréfál.

Az éjszaka csendes volt. Tisztán hallottam könnyű lélegzetvételét, amint jött mellettem. Időnként egy-egy hirtelen támadt szellő fuvallatát éreztem a mezítelen lábszáromon, ez lett a szélviharosnak ígérkező éjszakából. Ám ez vihar előtti csend volt. Hallgatóztunk.

– Biztos valami öreg kutyát hallhattál – mondtam.

– Nem – szólt Jem. – Csak olyankor hallom, mikor megyünk, ha megállunk, nem hallom.

– Biztosan a jelmezem suhogását hallod. Vagy csak hallucinálsz?

Ezt inkább a magam, mint Jem megnyugtatóására mondtam, mert mihelyt elindultunk, semmi kétség, én is hallottam, amiről beszélt. Ez nem a jelmezem volt.

– Ez öreg kománk, Cecil – szólt Jem. – Most nem fog megijeszteni bennünket. Lassabban, nehogy azt higgye, hogy sietünk.

Olyan lassan mentünk, hogy már inkább csak másztunk. Megkérdeztem Jemet, hogyan tud Cecil ilyen sötétben utánunk jönni úgy, hogy hátulról belénk ne ütközzék.

– Én jól látlak téged, Scout – mondta Jem.

– Igazán? Én nem látlak téged.

– A szalonnarétegeket lehet látni rajtad. Mrs. Crenshaw valami fényes festékekkel festette rá a jelmezre, hogy csillogjon a színpadon. Egészen jól látlak; bizonyosan lát Cecil is, és tartani tudja a távolságot.

Gondoltam, jelzem Cecilnek, tudjuk, hogy mögöttünk jön, és nem fogunk megijedni. – Cecil egy nagy szá-má-ár! – kiáltottam hirtelen és megfordultam.

Megálltunk, de senki nem felelt, csak a “szá-má-ár” visszhangját verte vissza a iskolaépület fala.

– Majd én – mondta Jem. – Hahó!

“Hahó” – hangzott a visszhang az iskolaépület felől.

Ez mégsem lehetett Cecil, ő nem hallgatna ilyen sokáig, megértené a tréfát, és valamit visszakiáltana. Máris nekünk kellett volna ugrania. Jem intett, hogy álljunk meg újra.

– Scout, nem tudnád ezt levetni? – kérdezte halkán.

– De igen, csak hogy alig van alatta valami.

– Itt van nálam a ruhád.

– Nem tudom felvenni a sötétben.

– Hát jó – mondta. – Akkor hagyjuk.

– Jem, félsz?

– Nem félek. Azt hiszem, már majdnem a fánál vagyunk. Onnan csak néhány lépés az útig. Ott már láthatjuk az utcai lámpát. – Jem nyugodt, színtelen hangon beszélt. Kíváncsi voltam, meddig áltatja magát és engemet is Cecillel.

– Nem kellene énekelnünk, Jem?

– Nem. Légy már csendben, Scout!

Nem mertünk sietni. Mindketten tudtuk, hogy ha gyorsabban megyünk, belebotlunk egy kőbe, vagy én, mivel mezítláb voltam, megütöm a lábamat. Lehet, hogy csak a szél suhog a fák lombjai között, de a szél nem fúj, és fák sem voltak a közelben, csak a nagy tölgyfa.

A hátunk mögött jövő valaki nehézkes léptekkel járt, és mintha súlyos bakancs lett volna a lábán. Bárki volt is, vastag szövetnadrágot viselt; amit én a falombok suhogásának tartottam, nem volt más, mint az, hogy a nadrág egyik szára minden lépésnél hozzáért a másikhöz.

Éreztem, hogy a homok hűvösebb a talpam alatt, és tudtam, hogy közeledünk a nagy tölgyfához. Jem megszorította a fejemet. Megálltunk és hallgatóztunk.

A léptek ezúttal nem szüntek meg, amikor megálltunk. Tisztán hallatszott az egymáshoz súrlódó nadrágszárak nesze. A nesz hirtelen megszűnt. Az illető futni kezdett felénk, de léptei nem gyermekre vallottak.

– Szaladj, Scout! Szaladj! Szaladj! – ordította Jem torkaszakadtából. Egyetlenegy lépést tettem csak előre, de megtántorodtam, és mivel a kezem nem volt szabad, nem tudtam magamat egyensúlyban tartani.

– Jem, Jem! Segítség, Jem!

Valami nekivágódott a testemet körülvevő drótváznak. Fém csikordult fémen; a földre zuhantam és elgurultam, amilyen messzire csak tudtam, s kétségbeesetten próbáltam kiszabadulni a drótkarikából. Közelemből dulakodás és rugdosás zaja hallatszott, mintha cipőtálpak csikorognának a kavicsos talajon s a fagyókereken. Valaki felém gurult; úgy éreztem, hogy Jem. Majd villámgyorsan felugrott, és magával rántott, de bár a fejem és a vállam szabadon volt, még mindig annyira bele voltam szorulva a jelmezbe, hogy nem jutottunk valami messzire.

Már egészen közel voltunk az úthoz, amikor éreztem, hogy Jem elenged, valaki hátrarántja mellőlem, és a földre zuhan. Újabb dulakodás következett, utána tompa puffanás hallatszott, és Jem sikoltozott.

Jem sikoltozása irányába rohantam, és beleütköztem egy férfi puha és kövér hasába. A has tulajdonosa feljajdult, és megpróbálta elkapni a karomat, de a jelmez drótváza szorosan körülfogott. A férfi hasa puha volt, de a karja kemény. Valósággal kipréselte belőlem a levegőt. Moccanni se tudtam. Ám ekkor a férfit valaki hirtelen hátralökte, mire a földre zuhant. Majdnem magával rántott engem is. Azt hittem, Jem rántotta el.

Az ember agya néha nagyon lassan dolgozik. Kábultan és megnémulva álltam egy helyben. A verekedés zaja elcsendesedett, valaki zihálva lélegzett, aztán megint csendes lett az éjszaka.

Csak a férfi ziháló lélegzése hallatszott, aztán néhány tétova lépés. Valószínűnek tartottam, hogy a fához ment és nekitámaszkodott. Aztán heves köhögés fogta el, szaggatottan, kínlódva, szívet tépően köhögött.

– Jem, te vagy az?

Semmi válasz, csak a férfi ziháló lélegzése hallatszott.

– Jem?

Jem nem felelt.

A férfi körüljárta a fát, mintha valamit keresne. Hallottam, hogy felnyög, és valami nehezet húz a földön. Mindinkább az volt az érzésem, hogy négyen vannak a fa alatt.

– Atticus...?

A férfi nehézkes, bizonytalan léptekkel ment az út felé.

Odamentem, ahol érzésem szerint keresett valamit, és izgatottan tapogattam a földet a lábammal. Egyszerre csak hozzáértem valakihez.

– Jem?

Lábam ujjával egy nadrágot, egy övcsatot, gombokat és valami mást tapogattam ki, amiről nem tudtam, hogy mi, majd egy gallért és arcot. Az arc borostás volt, és ebből megbizonyosodtam, hogy a földön fekvő férfi nem Jem. Áporodott whiskyszagot éreztem.

Továbbmentem abba az irányba, amerre az utat sejtettem, de nem voltam benne biztos, jó irányba megyek-e, mert közben annyi felé fordultam. Végül mégis rátaláltam az útra, és az utcai lámpa irányába néztem. Épp egy férfi ment el alatta. Bizonytalan léptekkel haladt, és valami nehéz terhet cipelt. Befordult a sarkon. Jemet vitte, akinek egyik karja élettelenül lógott alá.

Mikorra a sarokra értem, a férfi a házunk bejárata elé ért. A lámpafényben egy másodpercre megvillant Atticus arcéle, amint futott a lépcsőn. A férfival kettesben vitték be Jemet a házba.

Akkor érkeztem a kapuhoz, mikor a hallon áthaladtak. Alexandra néni szaladt elém. – Hívd fel Reynolds doktort! – hangzott Atticus hangja Jem szobájából – Hol van Scout? – Itt van! – kiáltotta vissza Alexandra néni. Aggodalmas arccal nézett rám, mialatt húzott magával a telefonhoz. – Nekem nincs semmi bajom, Alexandra néni – mondtam. – Csak telefonáljon!

Alexandra néni felvette a telefonkagylót, és így szólt: – Eula May, adja Reynolds doktort! Gyorsan!

– Ágnes, odahaza van édesapád? Istenem, hol van? Kérlek, mondd meg neki, mielőtt hazaérkezik, hogy jöjjön át hozzánk. Kérlek, nagyon sürgős!

Semmi szükség nem volt rá, hogy Alexandra néni megnevezze magát; Maycombban az emberek jól ismerik egymás hangját.

Atticus kijött Jem szobájából. Mielőtt Alexandra néni letette a kagylót, azonnal Atticus vette fel újra, megrázta a villát, és így szólt: – Eula kérem, adja a seriffel.

– Heck? Itt Atticus Finch. Valaki megtámadta a gyermekeimet. Jem megsérült... A házunk és az iskola között... Nem hagyhatom magára a fiút. Kérem, nézzen körül, hátha még ott ólálkodik valahol a tettes. Alig hiszem, hogy meg tudja találni, de ha igen, szeretnék a szemébe nézni. Induljon kérem. Köszönöm, Heck.

– Jem meghalt, Atticus?

– Nem, Scout. Vigyázz Scoutra, húgom – szólt oda Atticus Alexandra néninek, és kiment a hallból.

Alexandra néni ujjai remegtek, amikor leszedte rólam az összeszagotott jelmezt, és kibogozta a drótokat. – Nem történt semmi bajod, drágaságom? – kérdezte újra meg újra, mialatt kibontott a jelmez maradványaiból.

Jólesett megszabadulnom tőle. A karom elzsibbadt, és apró, hatszögletű, vörös, kerek foltok jelentek meg rajta. Megdörzsöltem a karomat, és a zsibbadtság lassan kezdett elmúlni.

– Alexandra néni, meghalt Jem?

– Nem, drágaságom, csak elveszítette az eszméletét. Nem tudjuk, milyen súlyos a sérülése, míg Reynolds doktor meg nem érkezik. Jean Louise, mi történt?

– Nem tudom.

Alexandra néni nem faggatott tovább. Hozott valamit, és ha egyáltalában tudtam volna ilyesmire gondolni, nyilván figyelmeztettem volna rá, hogy zavarában a kezeslábasomat hozta. – Vedd fel ezt, drágaságom – mondta, és a kezembe nyomta azt a ruhadarabot, amelyet legkevésbé szenvedhetett. Ekkor Jem szobájába sietett, aztán megint kijött hozzám a hallba. Gyengéden megsimogatott, s ismét visszament Jem szobájába.

Autó állt meg a ház előtt. Reynolds doktor lépteit majdnem ugyanolyan jól ismertem, mint Atticusét. Ő segített bennünket a világra, és ő gyógyított ki minden gyermekbetegségből, beleértve azt az esetet is, amikor Jem leesett a fáról; mindig nagyon jóban voltunk. Reynolds doktor azt mondta, nem lenne így, ha hajlamunk volna a furunkulusokra, de én ezt nem hittem el neki.

Amikor belépett, felkiáltott: – Jóságos Isten! – Odajött hozzám. – Látom, te talpon vagy – mondta, azzal már ment is tovább. Minden szobát ismert a házban, és azt is tudta, hogy azért vagyok olyan rossz bőrben, mert Jemmel van valami baj.

Tíz perc után, ami egész öröklétnek látszott, Reynolds doktor visszajött. – Meghalt Jem? – kérdeztem.

– Dehogyan halt meg – mondta, és leguggolt mellém. – A fején ütést kapott, ugyanúgy, mint te, és eltörött a karja. Scout, nézz arra, nem, ne fordítsd el a fejed, csak a szemed forgasd. Jemnek csúnya törése van, úgy látom, könyökben.

Míntha valaki ki akarta volna csavarni a karját... most nézz rám.

– Szóval nem halt meg?

– Mondtam már, hogy nem – ismételte meg Reynolds doktor és felállt. – Ma éjszaka nem sokat tudunk kezdeni vele. Sínebe rakjuk, hogy a törés ne fájjon. Meg fogjuk a karját röntgenezni, valószínűleg egy ideig felkötve kell hordania. De ne félj, összeforr a törés, és a karja olyan lesz, mint volt. A fiúk az ő korában hamar kiheverik az ilyesmit.

Reynolds doktor beszéd közben figyelmesen nézett rám, és vigyázva megtapogatta a daganatot, amely mind láthatóbbá vált a homlokomon. – Neked nem törött el semmi, ugye?

Reynolds doktor tréfás hangjára elmosolyodtam: – Szóval úgy tetszik gondolni, hogy nem halt meg?

Feltette a kalapját. – Persze lehet, hogy tévedek, de azt hiszem, nagyon is eleven. Minden jel arra vall. Menj, és nézd meg, s ha visszajövök, majd együtt eldöntjük.

Reynolds doktor fiatalos, fürgé léptekkel járt. Nem úgy, mint Mr. Heck Tate. Az ő nehéz csizmája alatt valósággal dongott a tornác, és az ajtót ügyetlenül nyitotta ki, de ő is ugyanazt kérdezte, mint Reynolds doktor, amikor bejött:

– Semmi bajod Scout?

– Semmi, Mr. Tate. Megyek, megnézem Jemet. Atticus meg a többiek benn vannak nála – mondtam.

– Én is megyek veled – mondta Mr. Tate. Alexandra néni egy törölközőt tett Jem olvasólámpájára, és a szoba félhomályba merült. Jem a hátán feküdt. Csúnya, vörös folt látszott a fél arcán. Bal karja élettelenül feküdt mellette; könyöke ki volt ficamodva. Összeráncolta a homlokát. Komor arccal feküdt.

– Jem...?

Atticus szólt hozzám: – Úgysem hallja, amit mondasz neki, Scout, olyan most, mint mikor a gyertyát kioltják. Már majdnem magához tért, de Reynolds doktor nyugtatót adott be neki.

– Értem, apa – mondtam, és elmentem az ágytól. Jem szobája nagy, négyszögletes helyiség volt. Alexandra néni a hintaszékben ült, a kandalló mellett. Az a férfi, aki Jemet a házba hozta, a sarokban állt, és a falnak támaszkodott. Farmer lehetett a környékről, de nem ismertem. Valószínűleg ott volt a színielőadáson, és a közelben tartózkodhatott, mikor ez történt. Bizonyosan meghallotta, hogy kiáltozunk, és odarohant.

Mr. Heck Tate megállt a küszöbön. Kalapját a kezében tartotta, és a nadrágja zsebéből egy zseblámpa dudorodott ki. Hivatali ruháját viselte.

– Jöjjön be, Heck – mondta Atticus. – Talált valamit? El sem tudom képzelni, ki lehetett képes ilyen elvetemült gazságra, de remélem, megtalálta.

Mr. Tate arcán különös fintor jelent meg. Éles pillantást vetett a sarokban álló férfira, biccentett feléje, és aztán sorban mindenkit szemügyre vett a szobában, Jemet, Alexandra nénit, végül Atticust.

– Üljön le, Mr. Finch – mondta nyájasan.

– Ülünk le mindnyájan – szólt Atticus. – Üljön le arra a székre, Heck. Majd hozok még egyet a lakószobából.

Mr. Tate Jem íróasztali székében ült. Várt, míg Atticus visszajön, és leült. Nem értettem, miért nem hozott Atticus széket a sarokban álló férfinak is, de Atticus nyilván jobban ismerte a falusiak szokásait, mint én. Falusi kliensei néha kinn hagyták hosszú fülű lovukat a hátsó udvarban, a *chinaberry* fa alatt, és Atticus rendszeren a lépcsőn tárgyalt velük. Talán ez a férfi is szívesebben maradt állva, ott, ahol volt.

– Mr. Finch – szólt Mr. Tate –, elmondom, mit találtam. Egy leánykaruhát, amit kinn hagytam a kocsimban. A te ruhád az, Scout?

– Igen az, Mr. Tate, ha rózsaszín szoknya és blúz – mondtam. Mr. Tate úgy viselkedett, mintha tanúk padján ülne; szerette a dolgokat a saját módján adni elő, lehetőleg úgy, hogy ebben se a vád, se a védelem ne zavarja, s ez néha eltartott egy ideig.

– Találtam valami furcsa, besározott ruhadarabot is...

– Az az én jelmezem, Mr. Tate.

Mr. Tate végigsimította a csípőjét. Megdörzsölte bal karját és szemügyre vette a polcot a kandalló felett, majd a kandallót is. Közben az orrát vakarta.

– Mit akar mondani, Heck? – kérdezte Atticus.

Mr. Tate most a nyakát dörzsölte. – Bob Ewell ott fekszik az alatt a bizonyos fa alatt, egy konyhakéssel az oldalában. Halott, Mr. Finch.

Alexandra néni felkelt, és a kandallópárkányhoz kapott. Mr. Tate felugrott, de a néni nem engedte, hogy támogassák. Atticust életében először cserbenhagyta veleszületett udvariassága és ülve maradt.

Valahogyan csak arra tudtam gondolni, amit Bob Ewell mondott, hogy végez Atticusszal, ha az életébe kerül is. Mr. Ewell majdnem elérte a célját, de az életével fizetett érte.

– Biztos, hogy halott? – kérdezte Atticus komoran.

– Biztos – mondta Mr. Tate. – És aki halott, az már jó ember, nem fogja még egyszer bántani a gyerekeket.

– Én nem erre gondoltam – szólt Atticus, mintha álmában beszélne. A kora most erősen meglátszott rajta. Belső nyugtalanságának ez volt az egyetlen látható jele. Erős állkapcsa, mintha egy kicsit ellágyult volna, a füle alatt a kor jeleként apró ráncok húzódtak, és koromfekete haja helyett inkább a homlokán mindjobban látszó ősz foltok tűntek szembe.

– Menjünk talán inkább a nappaliba – szólalt meg végre Alexandra néni.

– Ha megengedik – szólt Mr. Tate –, én inkább itt maradok, ha nincs ártalmára Jemnek. Szeretném látni a sérüléseit, és közben Scout majd elmondja nekünk... mi is történt.

– Én pedig elmehetek, ugye? – kérdezte Alexandra néni. – Én itt teljesen felesleges vagyok. Ha szükség lenne rám, a szobámban leszek, Atticus. – Alexandra néni az ajtóhoz ment, de megállt és visszafordult. – Atticus, az az érzésem, hogy annak, ami ma este történt, én vagyok az oka – szólt. – El kellett volna...

Mr. Tate felemelte a kezét: – Menjen csak, Miss Alexandra, tudom, hogy mindez szörnyű önnek. De ne gyötrődjék, hiszen ha mindig az érzéseinkre hallgatnánk, olyanok volnánk, mint a farkuk után kapkodó macskák. Scout, kérlek, mondd el nekünk, mi történt, most, amikor még minden részlet frissen él az emlékezetedben. El tudod mondani? Észrevettétek, hogy megy utánatok?

Odamentem Atticushoz, és éreztem, hogy átkarol. Ölébe hajtottam a fejem. – Hazafelé indultunk. Mondtam Jemnek, hogy ottfelejtettem a cipőmet az iskolában, de alig indultunk el, hogy érte menjünk, a lámpákat eloltották, és Jem azt mondta, hogy majd megkapom holnap.

– Emeld fel a fejed, Scout, hogy Mr. Tate is hallja – szólt Atticus. Erre beleültem az ölébe.

– Jem ekkor azt mondta, legyek csendben egy pillanatra. Azt gondoltam, valamin gondolkodik, mindig azt akarja, hogy hallgassak, ha gondolkodik, aztán azt mondta, hall valamit. Azt gondoltuk, hogy Cecil.

– Cecil?

– Cecil Jacobs. Egyszer az este már ránk ijesztett, és azt hittük, megint ő az. Egy lepedő volt rajta. Huszonöt centtel jutalmazták a legjobban sikerült jelmezt. Nem tudom, ki nyerte el...

– Hol voltatok, mikor azt hittétek, hogy Cecil az?

– Egészen közel az iskolához. Én valamit odakiáltottam neki...

– Mit kiáltottál?

– “Cecil Jacobs nagy számár”, azt hiszem, ezt. Nem válaszolt senki... Akkor Jem hellót vagy valami ilyet kiáltott olyan hangosan, hogy majd megsüketültem...

– Várj egy pillanatra, Scout – mondta Mr. Tate. – Mr. Finch, hallotta ön őket?

Atticus azt felelte, hogy nem. Szólt a rádiója és Alexandra nénié is a hálósobájában. Azért emlékszik rá, mert Alexandra néni megkérte, halkítsa le egy kicsit, hogy hallhassa a sajátját Atticus mosolyogva hozzátette: – Mindig bömböltetem a rádiómat.

– Kíváncsi vagyok, a szomszédok hallottak-e valamit – mondta Mr. Tate.

– Nem hiszem, Heck. Legtöbben a rádiójukat hallgatják, vagy lefekszenek a tyúkokkal. Maudie Atkinson fenn lehetett, de azt sem igen hiszem.

– Folytasd, Scout – szólt Mr. Tate.

– Miután Jem kiáltott, továbbindultunk. Én ugyan be voltam zárva a jelmezbe, Mr. Tate, mégis jól hallottam. Úgy értem, a lépéseket. A léptek csak addig hallatszottak, míg mi is

mentünk, az illető megállt, amikor mi is megálltunk. Jem azt mondta, tisztán lát, mert Mrs. Crenshaw valamilyen fénylő festékkal mázolta be a jelmezemet. Én sonka voltam.

– Hogyhogy? – kérdezte Mr. Tate meglepődve.

Atticus elmagyarázta Mr. Tate-nek, milyen szerepet játszottam, és milyen volt a jelmezem. – Látni kellett volna, mikor hazaért – mondta –, teljesen össze volt szaggatva.

Mr. Tate megdörzsölte az állat. – Nem értettem, mik azok az apró lyukak Ewell kabátja ujján, és kisebb szúrások a karján. Hadd lássam csak azt a jelmezt!

Atticus előhozta, ami a jelmezemből megmaradt. Mr. Tate megfordította és hajlítgatta, hogy lássa, milyen alakja lehetett. – Ez a jelmez valószínűleg az életét mentette meg – mondta. – Nézzenek csak ide!

Rámutatott egy pontra. Fényes vonal csillámlott az egyébként fénytelen drótváz egy részén. – Bob Ewell nem tréfált – mormolta Mr. Tate.

– Ezt csak egy örült tehette – mondta Atticus.

– Nem szívesen mondok ellent önnek, Mr. Finch, de Ewell nem örült volt, hanem gonosz. Utolsó vadállat és éppen eléggé részeg ahhoz, hogy legyen bátorsága gyerekeket gyilkolni. Önnel bezzeg nem mert kikezdeni.

Atticus a fejét rázta. – Nem tudok elképzelni olyan embert, aki...

– Mr. Finch, vannak olyan emberek, akiket legjobb szó nélkül keresztüllőni, bár nem érik meg a beléjük eresztett golyót sem. Ilyen volt Ewell is.

– Azt hittem – mondta Atticus –, hogy kitöltötte a dühét, amikor megfenyegetett. De ha nem, azt hittem, velem akar végezni.

– Ahhoz volt bátorsága, hogy nyomába szegődjék egy szegény, színes bőrű nőnek. Ahhoz volt bátorsága, hogy Taylor bíróhoz betörjön, amikor azt hitte, hogy a ház üres, de csak nem képzelem, hogy szembe mert volna szállni önrel fényes nappal? – Mr. Tate sóhajtott. – No de folytassuk. Scout, szóval hallottátok, hogy követtek titeket?

– Igen Mr. Tate. Mikor az alá a fa alá értünk...

– Honnan tudad, hogy a fa alatt vagytok, hiszen vaksötét volt?

– Meztláb voltam, és Jem azt mondta, a talaj mindig hűvösebb a fák alatt.

– Született detektív! Folytasd.

– Akkor egyszerre valaki megragadott, és széttépte a jelmezemet... én pedig, azt hiszem, a földre estem... valami dulakodásfélét hallottam a fa alól. Mintha a fa törzsének ütődtek volna. Jem rám talált, és kezdett húzni az út felé. Aztán valaki Mr. Ewellt lerántotta a földre. Újra dulakodtak, és akkor furcsa reccsenést hallottam. Jem üvöltött... – Elhallgattam. Akkor tört el Jem keze.

– Szóval Jem kiabált, de aztán tovább nem hallottam a hangját, és ekkor... Mr. Ewell fojtogatni kezdett, az hiszem... aztán Mr. Ewellt valaki elrántotta. Azt hiszem, Jem felkelt a földről... lehet. Ez minden, amit tudok.

– És aztán? – Mr. Tate éles tekintettel nézett rám.

– Valaki támolygott és zihált... utána köhögött, mintha a lélek menne ki belőle. Először azt hittem, Jem, de nem az ő hangja volt. Mentem, hogy megkeressem Jemet a földön. Azt hittem, Atticus jött a segítségünkre, és a sietéstől liheg.

– Ki volt az?

– De hiszen ott áll, Mr. Tate, megmondhatja a nevét, hogy kicsoda.

Félig-meddig rámutattam a sarokban álló férfira, de aztán gyorsan leengedtem a karomat, nehogy Atticus megszidjon, mert mutogatok, ami mindig udvariatlanság. A férfi még mindig a falnak támaszkodott. A falnak támaszkodva állt már akkor is, mikor bejöttem a szobába, s karját összefonta a mellén. Mikor rámutattam, leengedte a karját, és tenyerét a falhoz szorította. A keze betegesen fehér volt, mint az olyan emberé, aki soha nem lát napot, bőrének sápadtsága feltűnően elütött a fal halvány, sárgás színétől, még Jem szobájának félhomályában is.

A kezéről poros, khaki szövetnadrágjára néztem, és aztán szakadt pamutvászon ingére. Az arca ugyanolyan fehér volt, mint a keze, csak előreugró álla vetett rá egy kis árnyékot. Arca sovány és beesett, szája széles volt; a halántékán alig látható bemélyedések látszottak, és szürke szeme annyira szintelen, mintha vak lett volna. Haja fakó és ritka, és majdnem piheszerű a feje tetején.

Mikor rámutattam, tenyerét lassan végigcsúsztotta a falon, amelyen halvány izzadságfoltok maradtak utána. Hüvelykjét az övébe akasztotta. Arca kissé idegesen rángatózott, mintha késcsikorgást hallana egy üveglapon, de mikor csodálkozva rábámultam, a feszültség lassan eltűnt az arcáról, és ajka bátortalan mosolygásra nyílt, nekem pedig egyszerre könnyek szöktek a szemembe, s elhomályosodott előttem szomszédunk arca.

– Hello, Boo – mondtam.

30

– Mr. Arthur, szívem – mondta Atticus, tapintatosan helyreigazítva nyelvbtlásomat. – Jean Louise, bemutatom Mr. Arthur Radleyt, ő, azt hiszem, már ismer téged.

– Teljesen Atticusra vallott, hogy még ilyenkor is kifogástalan udvariassággal mutasson be Boo Radleynek. Boo észrevette, hogy önkéntelenül odaszaladok az ágyhoz, ahol Jem aludt, mert még mindig ugyanaz a félénk mosoly jelent meg az arcán. Zavaromban be akartam takarni Jemet.

– Ne nyúlj hozzá! – szólt rám Atticus.

Mr. Heck Tate figyelmesen nézett Boo-ra csontkeretes szemüvegén keresztül. Már éppen meg akart szólalni, amikor Reynolds doktor jött be a hallból.

– Menjen ki mindenki a szobából – mondta, mikor belépett.

– Jó estét, Arthur, nem vettelek észre, mikor az előbb itt voltam.

Reynolds doktor hangja éppen olyan élénk volt, mint a járása. Úgy üdvözölte Boo-t, mintha minden este találkoztak volna. Ezen még inkább elámultam, mint azon a tényen, hogy egy szobában vagyok Boo Radleyvel. Persze... Hiszen Boo Radley is lehet beteg néha, ez jutott az eszembe. Másfelől azonban nem voltam benne olyan biztos.

Reynolds doktor újságpapírban egy nagyobb csomagot hozott magával. Letette Jem íróasztalára, és levette a kabátját.

– Most már nem kételkedsz, ugye, hogy él. Megmondom, én honnan tudtam meg. Mikor meg akartam vizsgálni, belém rúgott. El kellett altatnom, hogy hozzányúlhassak. Most pedig oszolj – szólt hozzám.

– Izé... – szólalt meg Atticus, és Boo-ra pillantott. – Heck, menjünk ki az utcai tornácra. Van kinn elég szék, és az éjszaka jó meleg.

Először nem értettem, miért invitál bennünket Atticus, hogy a tornácra menjünk a lakószoba helyett, de aztán rájöttem. A lakószobában túl erős volt a világítás.

Szép sorjában kimentünk, először Mr. Tate – Atticus várt rá az ajtóban, hogy előtte menjen ki. De aztán meggondolta magát és előreengedte Mr. Tate-et.

Az embereknek megvan az a szokásuk, hogy a legszokatlanabb körülmények között is úgy viselkednek, mint máskor. Én sem voltam kivétel: – Jöjjön, Mr. Arthur – kaptam rajta magamat, hogy így szólok. – Nem ismeri itt a járást. Jöjjön, kikísérem a tornácra. Boo Radley rám nézett és bólintott. Átvezettem a hallon, és elmentünk a hálószoba mellett.

– Foglaljon helyet, Mr. Arthur. Ez a hintaszék jó kényelmes. – Visszaemlékeztem régi képzelődéseimre: Boo ott ül majd a tornáccon... Milyen hosszú ideje tart már a jó idő, ugye, Mr. Arthur?

Igen, már hosszú ideje. Mintha csak képzelném az egészséget, úgy vezettem el az Atticustól és Mr. Tate-től legtávolabbi székhez. Ahol ült, mély árnyékba került, de gondoltam, Boo biztosan sokkal jobban érzi magát sötétben.

Atticus a hintaszékébe ült, és Mr. Tate mellette egy székre. A lakószobából erős lámpafény esett rájuk. Én Boo mellé telepedtem.

– Figyeljen rám, Heck – szólal meg Atticus –, azt hiszem, kénytelenek leszünk... Uramisten, kezdem elveszteni, a memóriámat... – Atticus feltolta szemüvegét a homlokára, és ujját a szemére nyomta. – Jem még nincs tizenhárom éves sem... nem, éppen most tizenhárom... már nem emlékszem. Mindegy, az ügy mindenképpen a megyei bíróság elé fog kerülni...

– Miféle ügy, Mr. Finch? – Mr. Tate kinyújtotta a lábát és előrehajolt.

– Nyilvánvalóan önvédelemről lehet csak szó, de be kell mennem az irodámba, és ki kell keresnem...

– Azt hiszi, Mr. Finch, hogy Jem ölte meg Bob Ewellt? Igazán azt hiszi?

– Hallotta, amit Scout mondott; nem kétséges. Azt mondta, Jem feltápaszkodott, és lerántotta róla Ewellt, valószínűleg megkaparintotta valahogy Ewell kését, és a sötétben... majd megállapítjuk holnap.

– Mister Finch, hagyja ezt – szól Mr. Tate. – Bob Ewellt nem Jem szúrta le.

Atticus hallgatott egy pillanatig. Ránézett Mr. Tate-re, mintha fel akarná fogni az értelmét annak, amit mondott. De aztán csak a fejét rázta.

– Heck, ez igazán nagyon kedves öntől, és én tudom, hogy ezt a jó szíve diktálja, de el se kezdje.

Mr. Tate felkelt, és odament a tornác széléhez. Beköpi a bokrok közé, aztán kezét a hátsó zsebébe dugta, és odaállt Atticus elé. – Mit ne kezdjek el? – kérdezte.

– Sajnálom, ha éles hangon beszéltem önnel, Heck – mondta Atticus egyszerűen –, nincs értelme eltussolni a dolgot. Nem szeretem az ilyesmit.

– Senki semmit nem akar itt eltussolni, Mr. Finch. Mr. Tate hangja nyugodt volt, lábát a tornác padlóján olyan szilárdul megvetette, mintha odanőtt volna. Ekkor furcsa küzdelem kezdődött apám és a seriff között, csak azt nem értettem, hogy miért.

Most Atticus kelt fel, és odament a tornác szélére. – Hm-m – dünnyögött, és egykedvűen az udvarba köpi. Kezét a zsebébe dugta, és odaállt Mr. Tate elé.

– Heck, ön ezt nem mondta ki, de tudom, hogy erre gondol. Nagyon köszönöm önnek. Jean Louise – fordult most hozzám –, azt mondtad, ugye, hogy Jem rántotta el tőled Mr. Ewellt?

– Igen, apa, én legalábbis azt hittem... Én...

– Érti már, Heck? A szívem mélyéből köszönöm, de nem akarom, hogy a fiam ilyen dologgal terhelten kezdje el az életet. A legjobb tiszta vizet önteni a pohárba, és nyíltan tisztázni mindent. Jöjjen a megye, és hozzák magukkal szendvicseiket. Ne nőjön fel úgy, hogy az emberek suttogjanak a háta mögött. Ne mondassák: "Jem Finch... ő, az apja nagy pénz fizetett, hogy kihúzza a bajból." Minél előbb túlesünk rajta, annál jobb.

– Mr. Finch – jelentette ki egykedvűen Mr. Tate –, Bob Ewell belezuhant a saját késébe, önmagát ölte meg.

Atticus elsétált a tornác sarkába. A glicínia ágas-bogas hajtásait nézegette. Én arra gondoltam, hogy a maga módján mindkettő egyformán makacs, és kíváncsian vártam, melyikük enged. Atticus makacssága nem nyilvánult meg szavakban, s csak ritkán mutatkozott meg, de bizonyos tekintetben ugyanolyan konok volt, mint a Cunninghamek. Mr. Tate műveletlenebb és nehezkesebb volt, de éppoly konok, mint Atticus. – Nézze, Heck – szól Atticus visszafordulva felénk –, ha ezt az ügyet eltussolnánk, megtagadjam azokat az elveket, amelyek szerint igyekeztem Jemet felnevelni. Néha az az érzésem, hogy mint szülő teljesen csődöt mondtam, de ezzel kell megelégedniük. Jem engem tekint példaképének, és én igyekeztem úgy élni, hogy nyugodtan elviselhessem a tekintetét... Ha most belemennék valami ilyen manőverbe, őszintén megmondom, nem tudnék többé a szeme közé nézni, s ha ez a nap elkövetkezik, tudom, hogy elveszítem. Én pedig nem akarom elveszíteni sem őt, sem Scoutot, mert nekem nincs senki másom a világon.

– Mr. Finch – szólt Mr. Tate, s a lába mintha továbbra is a tornác padlójába gyökerezett volna. – Bob Ewell beleesett a saját késébe. Be tudom bizonyítani.

Atticus megfordult, kezét a zsebébe dugta. – Heck, nem próbálná meg, hogy megértse az én szempontomat? Önnek is vannak gyermekei, de én idősebb vagyok, mint ön. Mikorra az enyémeik felnőnek, én már öregember leszek, ha ugyan még élek, de most még itt vagyok, ha bennem nem bíznak meg, nem bíznak meg senkiben. Jem és Scout tudja, mi történt. Ha azt hallják, hogy mást mondok a városban, mint ami történt... Heck, elveszíteném őket. Nem tudok egyféleképpen viselkedni a városban és másféleképpen idehaza.

Mr. Tate előre-hátra himbálta magát, és türelmes hangon mondta: – A földre teperte Jemet, megbotlott a fa alatt egy gyökérben, és... nézze, megmutatom, hogyan.

Mr. Tate a kabátja zsebébe nyúlt, és elővett egy rugóra járó, hosszú pengéjű kést. Közben az ajtóban megjelent dr. Reynolds. – Az a dög... doktor, a holttest ott van az alatt a fa alatt, mindjárt az iskolaudvar szélén. Van zseblámpája? Vigye ezt magával.

– Majd úgy fordulok a kocsimmal, hogy a reflektor odavilágítson – szólt Reynolds doktor, de azért elvette Mr. Tate zseblámpáját. – Jem rendben van. Reggelig nem ébred fel, legalábbis remélem. Ne aggódjanak miatta. Ezzel a késsel ölték meg, Heck?

– Nem, doktor, a kés még mindig benne van. A nyeléről ítélve úgy látom, hogy konyhakés. Ken azóta már biztosan ott van a hullaszállító kocsival. Jó éjszakát, doktor.

Mr. Tate kiugratta a kés pengéjét. – így történt – mondta. Maga elé tartotta a kést, és úgy tett, mintha megbotlanék; aztán előrehajolt, és bal karja a hasa alá került. – Valahogy így. Magába szúrta a kést a bordák közti lágy, húsos részen. Egész testsúlyával ránehezedett.

Mr. Tate visszaugratta a pengét, és a kést ismét zsebre tette.

– Scout nyolcesztendő – mondta. – Túlságosan meg volt ijedve, és nem tudhatta pontosan, mi történt.

– Azt ön csak gondolja – mondta Atticus komoran.

– Én nem azt mondom, hogy kitalálta, hanem hogy jobban meg volt ijedve, mint hogy tudta volna, mit történt. Olyan ember vallomását fogadhatnánk csak el hitelesnek, aki hozzászólt a sötétséghez, és megbízható szemtanú lehet...

– Ezt én nem fogadom el – mondta Atticus halkán.

– *A mennyköbe is, én nem Jemre gondolok!*

Mr. Tate a csizmájával akkorát dobantóit a tornác padlóján, hogy Miss Maudie hálósobájában kigyúlt a villany. Világosság gyűlt fel Miss Stephanie Crawford szobájában is. Atticus és Mr. Tate átnézett az utca másik oldalára, aztán egymásra. Vártak egy ideig.

Mr. Tate hangját éppen csak hogy hallani lehetett, mikor újra megszólalt. – Nekem semmi kedvem veszekedni önnel, Mr. Finch, mikor ilyen állapotban van. Olyan megrázkódtatáson esett át ma este, amit senkinek sem kívánok. Hogy miért nem esett ágnak, nem is értem, de azt tudom, hogy önnek ebben a pillanatban már kétszer kettő sem négy. De azt is tudom, hogy ezt el kell döntenünk, mert holnap már későn lesz. Bob Ewell hasában egy konyhakés van.

Mr. Tate ehhez hozzátette, hogy Atticus nem állíthatja, hogy olyan fiatal gyerek, mint Jem, azonfelül még tört karral, elég erős lehetett a földre lökni és megölni egy felnőtt férfit, vaksötétben.

– Heck – szólalt meg hirtelen Atticus –, az előbb egy rugós kés volt az ön kezében. Hogyan jutott az magához?

– Egy részegtől vettem el – mondta Tate hűvösen. Megpróbáltam visszaemlékezni, hogyan is történt? Mr. Ewell rám támadt... aztán a földre bukott... Jemnek fel kellett a földről kelnie. Legalábbis én azt hittem...

– Heck?

– Azt mondtam, egy részeg embertől vettem el ma este a városban. Ewell a konyhakést valószínűleg a szemétben találta. Megfente, és várta az alkalmas pillanatot.

Atticus odament a hintaszékhez és leült. Kezét ernyedten lelógatta a térde közt. A padlóra nézett. Ugyanolyan lassúak voltak a mozdulatai, mint akkor éjszaka a börtön előtt, amikor egy öröklétnek látszott, míg az újságját összehajtogatta és a székre dobta.

Mr. Tate lassú léptekkel sétált körben a tornácon. – Ebben a kérdésben nem ön fog dönteni, Mr. Finch, hanem én. Ez rám tartozik, és én vállalom érte a felelősséget. Ez egyszer nem sokra megy vele, ha nem fogadja el az én álláspontomat. Ha megpróbálja, a szemébe mondom, hogy hazudik. A maga fia nem szúrta le Bob Ewellt – mondta lassan tagolva a szavakat –, esze ágában se volt ilyesmit csinálni, és ezt most már ön is tudja. Semmi mást nem akart, csak épségben hazajutni a hűgával együtt.

Mr. Tate abbahagyta a sétát. Odaállt Atticus elé, háttal felénk. – Én nem vagyok a megtestesült jószág, Mr. Finch – mondta. – De én vagyok Maycomb megye seriffje. Ebben a városban éltem születésem óta, és most negyvenhárom esztendő vagyok. Tudok mindenről, ami itt történt már a születésemet megelőzően is. Egy fiatal néger meghalt, akinek nem kellett volna meghalnia, és most halott az az ember, aki felelős volt a haláláért. Eljött az ideje, hogy a halottak eltemessék halottaikat, Mr. Finch. Temessék el a halottak halottaikat.

Mr. Tate odament a hintához, és fogta a kalapját, amely Atticus mellett feküdt. Hátrasimította a haját, és feltette a kalapját.

– Soha nem hallottam, hogy a törvény üldözi azt az embert, aki megtesz mindent, hogy megakadályozza egy gaztett elkövetését, márpedig az illető pontosan ezt tette. Ha önnek az a véleménye, hogy kötelességem nyilvánosságra hozni, ami történt, azaz nem szabad semmit eltussolnom a dologból, ám legyen. De tudja, hogy mi történnék ebben az esetben? Maycombban minden hölgy, beleértve az én feleségemet is, tortát sütne, és személyesen vinné el neki. Szerintem, Mr. Finch, bűn volna, ha azt az embert, aki ilyen nagy szolgálatot tett önnek és a városnak, és aki félénk és tartózkodó természetű, a nagy nyilvánosság elé hurcolnánk. Bűn volna, és én ezt nem vagyok hajlandó vállalni. Bárki mással megtenném, de vele nem, Mr. Finch.

Mr. Tate beszéd közben mintha lyukat akart volna vájni csizmája hegyével a tornác padlójában. Rántott egyet az orrán, és megdörzsölte a bal karját. – Én nem számítok sokat, Mr. Finch, de mégis Maycomb megye seriffi tisztségét viselem, és Bob Ewell a saját késébe esett bele. Jó éjszakát, Mr. Finch.

Mr. Tate kemény léptekkel lement a tornácról, átsietett a ház előtti udvaron. Becsapta a kocsija ajtaját és elhajtott.

Atticus hosszú ideig ült, és a padlóra nézett. Végre felemelte a fejét. – Scout – szólt –, Mr. Ewell a saját késébe esett. Meg tudod te ezt érteni?

Atticuson látszott, hogy bátorításra szorul. Odaszaladtam hozzá, és teljes erőmből magamhoz szorítottam. – Igen apa, megértem – mondtam, biztosítva róla, hogy egyetérték vele. – Mr. Tate-nek igaza van.

Atticus kivonta magát az ölelésemből, és rám nézett:

– Hogyan érted? – kérdezte.

– Hogyan? Nem ugyanolyan bűn volna ez is, mint lelőni a feketerigót?

Atticus arcát hozzádörzsölte a hajamhoz. Mikor felkelt és átment a tornácon, fiatalos járása megint a régi volt. Mielőtt bement a házba, megállt Boo Radley előtt, és így szólt: – Köszönöm, Arthur, amit a gyermekeimért tett.

Mikor Boo Radley nagy nehezen felállt, a lakoszoba ablakából ráeső fény megcsillant a homlokán. Minden mozdulata bizonytalan volt, mintha a keze és lába alól kisiklanék minden, amihez hozzáér. Szörnyű, hörgő köhögés vett rajta erőt, és annyira megrázta, hogy ismét le

kellett ülnie. Kezével hátsó zsebébe nyúlt, és elővette zsebkendőjét. Beleköhögött, és megtörölte vele a homlokát.

Mivel annyira hozzászóktam, hogy Boo-t nem létező személynek tartsam, nem tudtam elhinni, hogy most testi valóságában itt van mellettem. Csendben, szótlánul ült.

Aztán újra felkelt. Felém fordult, és a lakásajtó felé intett.

– Ugye, Jemnek akar jó éjszakát kívánni, Mr. Arthur? Jöjjön be velem.

Átvezettem a hallon. Alexandra néni ült Jem ágya mellett. – Jöjjön be, Arthur – szólt. – Még mindig alszik. Reynolds doktor erős altatót adott be neki. Jean Louise, édesapád a lakószobában van?

– Igen, Alexandra néni, azt hiszem, ott van.

– Elmegyek egy percre, beszélnem kell vele. Reynolds doktor meghagyta, hogy... – a többit nem hallottam, amit mondott.

Boo bizonytalan léptekkel a szoba egyik sarkába ment, megállt, fejét felemelte, és messziről nézte Jemet. Megfogtam a kezét, amely fehérsége ellenére is meglepően meleg volt. Magamhoz húztam, és Jem ágyához vezettem.

Reynolds doktor sátorszerűen rendezte el a takarót Jem karja felett, hogy az ne érjen hozzá. Boo előrehajolt és nézte. Félénk kíváncsiság tükröződött az arcán, mintha még soha nem látott volna fiatal fiút. Szája félig nyitva maradt, és tetőtől talpig hosszasan nézte Jemet. Felemelte a kezét, de aztán visszajejtette.

– Megsimogathatja, Mr. Arthur, alszik. Ha ébren volna, nem hagyná... – magyaráztam neki. – Csak simogassa.

Boo keze Jem feje fölött tétozázott.

– Csak simogassa, Mr. Arthur, alszik. Erre kezét gyengéden rátette Jem hajára.

Kezdem megérteni, néma, jelképes beszédét. Megszorította a kezemet, és semmi jelét nem mutatta, hogy el akarja engedni.

– Nem kísérne haza?

Ezt majdnem súgva mondta, olyan hangon, mint egy gyermek, aki fél a sötétben.

A legfelső lépcsőre tettem a lábamat és megálltam. Csak a kapuig akartam kikísérni, de arra nem is gondoltam, hogy hazakísérjem.

– Mr. Arthur, nyújtsa kérem a karját, így, köszönöm. Belekaroltam.

Egy kicsit meg kellett hajolnia, hogy belekarolhassak, de ha Miss Stephanie Crawford figyelt bennünket emeleti ablakából, láthatta, hogy Arthur Radley úgy kísér végig az utcán, ahogy az egy *gentlemanhez* illik.

Mikor a sarki lámpához értünk, eszembe jutott, hányszor állt itt Dili, átölelve a vastag lámpaoszlopot, s hogy figyelt, várt, reménykedett. Az is eszembe jutott, hogy Jem és én hányszor tettük meg ezt az utat, de a Radley-ház kapuját mindössze most léptem át másodszor életemben. Boo és én felsétáltunk a lépcsőn a tornácra, Boo kitapogatta a kilincset, gyengéden elengedte a kezemet, kinyitotta az ajtót, bement, és becsukta maga mögött. Soha többé nem láttam. A szomszédok, ha haláleset történik, ételt, ha beteg van a háznál, virágot visznek, s máskor is kedveskednek különféle apróságokkal egymásnak. Boo a szomszédunk volt. Megajándékozott bennünket két szappanbabával, egy ócska órával meg a hozzá tartozó két láncsal, szerencsepénzzel, két egycentessel és – az életünkkel. A szomszédok viszonzni szokták az ajándékokat. Mi még azt se tettük vissza az odúba, amit kivettünk belőle; nem adtunk neki semmit. Elszomorodtam.

Megfordultam. A városba vezető úton hunyorogva égtek az utcai lámpák. Innen a Radley-ház tornácáról még sose vettem szemügyre a környékünket. Az ott Miss Maudie háza, emez a Miss Stephanie-é – amaz meg a mi házunk, tisztán ki tudtam venni a tornácon a hintát... A miénk mögött az ott Miss Rachel háza. Még Mrs. Dubose háza is látszott.

Hátranéztem. A barna ajtótól balra magas ablak volt, redőnyét leeresztették. Odamentem, megálltam előtte és megfordultam. Az jutott eszembe, hogy innen nappal el lehet látni egészen a sarokig, ahol a posta van.

Nappal... képzeletemben kivilágosodott. Nappal az egész környéken nagy a sürgés-forgás. Miss Stephanie Crawford jön át az úton, hogy Miss Rachellel pletykálkodjék. Miss Maudie az azaleái fölé hajlik. Nyár volt, két gyermek szaladt végig az utcán egy férfi elé. A férfi integetett nekik, és a gyermekek versenyt futottak, hogy ki ér oda előbb hozzá.

Még mindig tartott a nyár, és a gyermekek közelebb jöttek. Egy fiú a földön horgászbótot húzott maga után. Aztán megjelent a férfi, csípőre tett kézzel várt valamire. Nyár volt, és gyermekei pajtásukkal színházat játszottak a ház előtt, az udvaron, egy maguk kitalálta, különös kis dráma jeleneteit.

Közben megérkezett az ősz, és a gyermekek összeverekedtek Mrs. Dubose háza előtt. A fiú fölsegítette a lányt, és együtt mentek haza. Ősz volt továbbra is, a gyermekek végigballagtak az utcán a sarokig, majd vissza, arcukon a nap bánata és örömei tükröződtek. Meg-megálltak egy tölgyfánál, boldog zavarral, tele várakozással.

Aztán tél lett, és a két gyerek a kapu előtt didergett, alakjukat egy nagy lánggal égő ház világította meg. Tél volt: az a férfi kiment az útra, leejtette a szemüvegét, és mégis agyonlőtt egy kutyát.

Újra itt a nyár, és tanúja volt gyermekei megrendülésének. Majd újra itt volt az ősz, és a gyermekeknek Boo segítségére lett szükségük.

Atticusnak igaza volt. Egyszer azt mondta, hogy csak akkor érthetünk meg igazán valakit, ha az ő helyzetében képzeljük magunkat. S most erre volt jó megállnom a Radley-ház tornácán.

Az utcai lámpák fényét elhomályosította a szemerkélő eső. Míg hazafelé tartottam, nagyon öregnek éreztem magam. Ha az orrom hegyére néztem, apró vízcseppeket láttam rajta, csakhogy a bandzsítástól szédülni kezdtem, ezért gyorsan abbahagytam. Hazafelé menet arra gondoltam, mennyi mindent kell majd holnap elmesélnem Jemnek. Magánkívül lesz majd, hogy annyi mindent elmulasztott, és napokig nem szól majd hozzám egy szót sem. Útban hazafelé az is eszembe jutott, hogy Jem és én nemsokára felnőttek leszünk, de már nem sok újat tanulhatunk, legfeljebb az algebrát.

Felszaladtam a lépcsőn, és bementem a házba. Alexandra néni már lefeküdt, és Atticus szobája is sötét volt. Gondoltam, megnézem, nem tért-e Jem magához. Atticus ott ült Jem szobájában, az ágya mellett. Egy könyvet olvasott.

– Még fel sem ébredt?

– Csendesen alszik. Nem is ébred fel reggelig.

– Virrasztani fogsz mellette?

– Csak egy órácskát. Feküdj le, Scout. Hosszú nap volt ez a mai.

– Hadd maradjak itt egy kicsit.

– Maradj, ha jólesik – mondta Atticus. Már éjfél után kellett hogy járjon az idő; meglepődtem, hogy Atticus ilyen könnyen beleegyezik. De jobban ismert, mint én magamat, mert abban a pillanatban, ahogy leültem, erőt vett rajtam az álmoság.

– Mit olvasol? – kérdeztem.

Atticus megnézte a könyv címlapját: – Jem könyvei közül való. A szürke kísértet – ez a címe.

Egyszerre kiment az álom a szememből. – Miért éppen ezt választottad?

– Nem tudom, szívem. Ez került a kezembe. Egy a kevés könyv közül, amit még nem olvastam – mondta különös hangsúllyal.

– Kérlek szépen, olvasd hangosan. Olyan izgalmas.

– Nem olvasom – felelte. – Egyelőre elegend lehetett az izgalmból. Ez már...

– Atticus, én nem ijedtem meg!

Felvonta a szemöldökét, és én erősködtem: – Legalábbis addig nem, míg el nem kezdtem mesélni Mr. Tatenek, hogy mi történt. Jem sem félt. Megkérdeztem tőle, és azt mondta, hogy nem fél. Különben is, rémségek csak a könyvekben vannak.

Atticus mondani akart valamit, de meggondolta. Hüvelykujját kivette a könyvből, és visszalapozott az első oldalra. Odamentem hozzá, és fejemet a térdére hajtottam.

– H-mm – mondta. – A szürke kísértet, írta Seckatary Hawkins. Első fejezet...

Erőltettem, hogy ébren maradjak, de az eső zuhogott, a szoba olyan jó meleg volt, a hangja olyan mély, és oly jól esett a fejemet a térdéhez támasztani, hogy elaludtam.

Néhány pillanattal később, legalábbis én csak annyinak éreztem, gyöngéden oldalba bökött a cipőjével. Lábra állított, és bevitt a szobámba. – Minden szavadat hallottam – dűnnyögtem –, nem is aludtam, egy hajóról olvastál meg a Háromujjú Fredről és a Stoner inasáról.

Atticus kikapcsolta a kezeslábasomat, maga felé fordított, és lehúzta rólam. Egyik kezével fogott, és a másikkal a pizsamám után nyúlt.

– Igen, és mindnyájan azt hitték, hogy a Stoner inasa tréfálta meg őket, és ő tintázott be mindent a klubházban...

Az ágyamhoz vitt és ráültetett. Felemelte a lábamat, és bedugott a takaró alá.

– Üldözték, de nem tudták megfogni, mert sejtelmük sem volt róla, hogy milyen, és tudod Atticus, mikor végre megtalálták, akkor derült ki, hogy nem is ő volt a tettes... Igazán derék fiú volt az az inas... – Atticus felhúzta a takarót egészen az államig, és gondosan bebugyolált.

– Tudod, Scout, ha igazán megismerjük, a legtöbb ember rendes.

Eloltotta a villanyt, és visszament Jem szobájába. Nyilván az egész éjszakát ott akarta tölteni, hogy reggel ott legyen, mikor a fia fölébred.